

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK

XIV

SZERKESZTI

KÁLMÁN BÉLA és SEBESTYÉN ÁRPÁD

UN RÉSUMÉ SE TROUVE A LA FIN DE CHAQUE ARTICLE

DEBRECEN 1968

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK

XIV

SZERKESZTI

KÁLMÁN BÉLA ÉS SEBESTYÉN ÁRPÁD

UN RÉSUMÉ SE TROUVE A LA FIN DE CHAQUE ARTICLE

DEBRECEN 1968

A DEBRECENI KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM
NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉVKÖNYVE

© Kálmán Béla, 1968

Módszertani észrevételek a személynevek szinkrón vizsgálatához

1. A magyar nyelvtudományban a személynévkutatás elvi, elméleti alapjai és módszerbeli eljárásai a történeti névtanban alakultak ki. A magyar névkutatás súlypontja elért eredményekben és átfogóbb célkitűzésekben (pl. Árpád-kori személynévszótár) egyaránt ma is a történeti névanyag, illetőleg a ma élő nevek történeti alakulásának vizsgálatára esik.¹ A mai személynévanyag leíró szempontú tanulmányozásában ellenben inkább csak időszakos fellendülések figyelhetők meg. A magyar névkutatást első között önálló stúdiummá fejlesztő kolozsvári nyelvészek eredményei után (vö. GÁLFFY MÓZES, Keresztneveink becéző alakjai a Borsavölgyén. Kv. 1944, MÁRTON GYULA, Gúny- és melléknevek Magyarlónáról és Jegenyéről. ErdMúz. L, 88—93, NAGY JENŐ, Csálád-, gúny- és ragadványnevek a kalotaszegi Magyarvalkón. ErdMúz. XLIX, 108—16, SZABÓ T. ATTILA, Erdélyi népi mesterek és tisztségviselők a XVI—XIX. századból. Kv. 1947) másfél évtized telik el, míg megjelenik LŐRINCZE LAJOSnak a mai személynévrendszer tanulmányozásának jelentőségét összefoglaló tanulmánya, mely újból a nyelvtudomány e mostohán kezelt ágára irányítja a figyelmet.² Lőrinczének a mai névanyag nyelvtudományi értékesítéséről tett számos ösztönző hatású érvéhez a magam szerény tapasztalatából még annyit tennék hozzá, hogy napjainkban éppen különösen sürgető és különlegesen tanulságos feladattá nőtt ez a kérdés, tekintve, hogy a névállomány és a névadási szokások főleg falvakon a társadalmi változások, a város és a falu kapcsolatának szorosabbra fűződése folytán szinte a teljes átalakulás, kicserélődés állapotában vannak. Egyrészt tehát a névadási hagyományok megörökítése, másrészt az az alkalom, melyet a változások mai fokozott üteme a névétel törvényszerűségeinek megfigyelésére kínál, egyaránt amellet szól, hogy a mai névrendszer kutatására érdemes több erőt és figyelmet fordítani.

A serkentő hatású Lőrincze-tanulmány nyomán feléledt érdeklődés ma sem lanyhult. Ezt az bizonyítja, hogy újabban a magyar nyelvtudományi folyóiratok csaknem minden számában találunk egy-egy mai névanyaggal foglalkozó közleményt. Minden bizonnyal újabb fellendülés kezdetét jelzi PAPP LÁSZLÓnak a szinkrón névtárak szerkesztéséről írt útmutató tanulmánya is (Szótártani tanulmányok. Bp., 1966. 55—76), valamint KÁLMÁN BÉLÁnak a magyar névtani kutatásokat első ízben összefoglaló könyve is (A nevek világa. Bp., 1967.). En-

¹ L. BENKŐ, A történeti személynévvizsgálat kérdései. MNy. XLV, 116—24, 244—56; BERRÁR, Személynévkutatásunk 1945 és 1959 között. MNy. LVI, 267—79.

² LŐRINCZE L., Szempontok és adatok személyneveink újabkori történetéhez. MNyj. I, 64—94. A magyar személynévkutatás addigi eredményeinek részletes áttekintését és értékelését is l. itt.

nek ellenére sajnos nem mondható el, hogy a személynevek leíró szempontú vizsgálatában egységes módszer és következetesen alkalmazott, a diakronikus-tól jól elkülönített szempontok érvényesülnének.

Bizonyos egyoldalúság, egyfajta eltolódás is megfigyelhető a vizsgálati szempontokban a szorosabban vett nyelvtudományi szempontok kárára: nem ritkán a névadás ún. „hatóerői”, a névválasztás társadalmi, lélektani stb. indítékai sokkal behatóbb elemzésben részesülnek, mint maga a vizsgált névállomány. Pedig ha a nyelvtudomány és nem az etnográfia felől közelítjük meg a személyneveket — úgy vélem —, anélkül, hogy a névadást befolyásoló külső nyelvi tényezők fontosságát kisebbítenők (ezekre nézve I. BENKŐ, i. m. 245—6), a nyelvtudományi szempontoknak, a személynevek nyelvi rendszerben való tanulmányozásának kell az első helyet biztosítani.³

Mindezekkel a problémákkal gyakorlatilag a kalotaszegi magyar személynevek rendszerének — 34 falu névanyagának — vizsgálata kapcsán találtam magam szembe.⁴ Minthogy úgy vélem, nem sajátosan kalotaszegi, hanem a népi elnevezésrendszer vizsgálatában általános érvényű módszertani kérdésekről van szó, indokoltnak látom a személynévrendszer szinkrón leírásának néhány alapvető szempontját felvetni és a nemzetközi meg a magyar személynévkutatás eddigi eredményeire támaszkodva tisztázásukat megkísérelni.⁵

2. Mindenekelőtt szükségesnek látszik a mai nyelvben egymás mellett élő kétféle névrendszernek: a hivatalos vagy írott nyelvi és a népi vagy élő nyelvi névrendszernek a fokozottabb különválasztása. Bár ez az elkülönítés — főleg a műszóhasználatban — eddig is megvolt, és a kétféle rendszer névhasználati különbségei közül is többre rámutattak,⁶ különösen az egyes vidékek, falvak névállománya többnyire a két rendszert hallgatólagosan összekeverve kerül bemutatásra: a vezetőkéveket és a keresztneveket csak a hivatalos névrendszer oldaláról, a bece- és ragadványneveket pedig az élő nyelvi használat oldaláról szokás vizsgálni. Gyakori a két rendszer eltérését a beceformák és a ragadványnevek meglétére, illetve hiányára redukálni, holott a kétféle rendszer egymáshoz való viszonya korántsem merül ki ennyiben.

³ Emellett szól mindenekelőtt az a nézet, amely az onomasztika és ezen belül a személynévkutatás helye körül folyó hosszas vitában újabban a nemzetközi névtudományban felülkerekedett, az tudniillik, hogy az onomasztika a nyelvtudomány keretébe tartozik, következésképp kutatási módszerei elsősorban nyelvtudományi, szorosabban véve a szókincskutatásban alkalmazott módszerek (vö. O. S. AHMATOVA, *Le „nom propre” en tant que catégorie linguistique*. CL. III suppliment, *Mélanges Linguistiques offerts à Emil Petrovici*; A. BACH, *Deutsche Namenkunde*, Heidelberg, 1952.; BALÁZS J., *A tulajdonnév a nyelvi jelek rendszerében*. Általános nyelvészeti tanulmányok. I, 41—53; AURELIA și ION STAN, *Recherches mathématiques sur les prénoms*. Cahiers de linguistique théorique et appliquée. 1965. II, 281—305; W. TASZICKI, *Mesto onomasztyiki szregyi drugih gumanitarnih nauk*. Voproszi jazikoznjanija. 1961. 2. szám).

⁴ Kalotaszeg (Huedin rajon) mai magyar személynévanyagát készülő doktori értekezésem számára 32 községből és két városias jellegű településről: Bánffyhungyadról (Huedin) és az egeresi ipartelepről (Aghires) több év alatt gyűjtöttem össze. A gyűjtés során a lehető teljességre törekedtem, azaz igyekeztem minden néviselőnek valamennyi: a falu névhasználatában járatos, beszélt nyelvi és többnyire csak írásban használt, hivatalos névformáját megadni. Az így összegyűjtött anyag mennyisége hozzávetőlegesen 40 000 adat.

A kutatópontokat az alábbiakban a következőképpen rövidítem: F.: Farnas — Sfăraș; It.: Inaktelke — Inucu; J.: Jegenyé — Leghea; KSk.: Kalotaszentkirály — Sinclaiu; Kf.: Körösfő — Izvorul Crișului; GyV.: Gyerővásárhely — Dumbrava; NK.: Nagykapus — Căpușu Mare; MV.: Magyarvalkó — Văleni; M.: Mákó — Macău; Ny.: Nyárszó — Nearșova; S.: Sărvășar — Șaula; Sz.: Sztána — Stana; T.: Türe — Turea; Zt.: Zentelke — Zam; VA.: Váralmás — Almașu.

⁵ Az ehhez nyújtott értékes tanácsokért Gálffy Mózes, Márton Gyula és Szabó T. Attila professzornak mondok köszönetet.

⁶ A hivatalos és a népi megnevezésrendszer különbségeiről I. ȘT. PASCA, *Nume de persoane și de animale în Țara Oltului*. Buc. 1936.

Igaz, hogy a személynevek bizonyos fajtái (vezetéknevek, teljes keresztnévformák) inkább a hivatalos névrendszerre, mások (becé- és ragadványnevek) viszont inkább a népi vagy familiáris névhasználatra jellemzők, de használatuk nem korlátozódik kizárólagosan vagy csak az egyik vagy csak a másik rendszerre, hanem bizonyos eltérésekkel párhuzamosan mindkettőben fellelhetők. A kutatás feladata éppen az volna, hogy rávilágítson, miként jelentkeznek a hivatalos névrendszer elemei az élő nyelvi használatban, a népi megnevezésrendszerben és fordítva.

Ha a kétféle névrendszer közti viszonyt az irodalmi nyelv és a nyelvjárások viszonyához hasonlítjuk, akkor a hivatalos névrendszert olyan viszonyítási alapnak tekinthetjük, amelyhez mérve a népi névhasználat jellegzetességei megragadhatók és feltárhatók. Például a hivatalos névforma elemeinek, a vezeték- és keresztnévnek használati és szerepköre eltérhet, funkcióértéke kisebb vagy nagyobb lehet a népi elnevezés rendszerben (l. részletesen a 3. A. pontban), ugyanakkor az élő nyelvi névalakulatoknak az átsíklása is megtörténhetik a hivatalos névrendszerbe: egyes becenévalakok alapnévformákká rangosodhatnak (mint pl. Kalotaszeg több községében a *Kisó*, eredetileg az Anna egyik becézője, vö. SZABÓ T. A., *Kisanna, Kisó*, MNy. XL, 274), vagy bizonyos ragadványnevek a hivatalos névformához kapcsolva is előfordulhatnak, sőt egyes, nemzedékek során át öröklődő ragadványnevek vezetéknevek elemeiként szerepelhetnek (pl. Kalotaszentkirályon a *Kis* vezetéknevhez tapadt ragadványnevekkel a közelmúltban is ilyen újabb vezetéknevek keletkeztek mint *Kismihály, Kispál* stb. E névformák történeti alakulására nézve l. SZABÓ T. A.: Nyr. LXXX, 113; MNy. LXIII, 51—64). Az alábbiakban ezt az elkülönítést szem előtt tartva kísérelm meg a népi névrendszer tanulmányozásában érvényesíthető lehetőségeket áttekinteni.

3. A személyneveket, akárcsak a szókészlet többi elemeit, vizsgálhatjuk a funkció, a nyelvi alkat (hangtani, alaktani szerkezet, szófaji eredet stb.) és a jelentés oldaláról. A következőkben ezeket a vizsgálati szempontokat külön sorra véve részletesebben kitérek rájuk ott, ahol a rendszerezés szempontjai — úgy tűnik — tisztázásra, kiegészítésre szorulnak, illetőleg ahol a magyar személynévkutatásban még kellőképpen ki nem aknázott vizsgálati lehetőségekre van alkalom.

A) A funkció. A nyelv szinkrón vizsgálatában — bármely részletéről, részrendszeréről legyen is szó — a nyelvtudomány mai szintjén központi kérdésként szerepel a vizsgált nyelvi jelenség szerepe, funkciója. A személynévfajták szerepének differenciáltságát már kezdettől fogva számos tartották, hiszen a családnév, egyéni név, becé- és ragadványnevek csoportjai, amint elnevezésükből is kitűnik, lényegében a funkció szempontjából megállapított névtípusok. Noha az is régóta ismert már, hogy a nevek nem örökérvényűen tartoznak egy-egy funkcionális névtípushoz, hanem átkerülhetnek egyikből a másikba, a funkció vizsgálatát módszertani elvként inkább csak a névtörténetben alkalmazták. A névállomány, pontosabban egy-egy vidék, település névrendszerének szinkrón leírásakor azonban a kutatás többnyire megelégszik a neveknek a hivatalos névrendszerbeli funkcionális csoportokba való mechanikus besorolásával, tekintet nélkül arra, hogy a vizsgált személynevek abban a konkrét névrendszerben, amelybe tartoznak, tényleg e n milyen funkciót töltenek be. Mínt hogy pedig a hivatalos és a népi elnevezésrendszerben a személynevek alapfunkciói nem mindig fedik egymást, szükségesnek látszik a funkcionális szempontot leíró síkon is körültekintőbben alkalmazni.

Ahhoz, hogy megállapíthassuk egy bizonyos név tényleges funkcióját az adott névrendszerben, például egy települési egység névrendszerében, tisztázni kell, miben is jut kifejezésre, hogyan ragadható meg a név funkció-értéke. Közismert, hogy a név funkciójában két tényező szövődik össze: az egyénítő, identifikáló jelleg és a hangulati tartalom. Az első mindegyik funkcionális névtípusra, az utóbbi azonban számottevően csak a bece- és a ragadványnevekre jellemző. A név valóságos, azaz a népi névrendszerben betöltött funkció-értékének megállapításához tehát két fogódzónk lehet: a) milyen értékű a név identifikáló ereje, fokozottabb vagy csökkentebb, mint ahogy hivatalos névrendszerbeli, más szóval alapfunkciójából következnek, b) eredeti hangulati tartalmához viszonyítva jelentkezik-e benne valami többlet vagy hiány.

Hogy ezekre a kérdésekre válaszolhassunk — úgy gondolom — a név rendszerbeli helyzetét kell alapul vennünk. Tudniillik éppúgy, ahogy más nyelvi elemeknek, például a fonémarendszer egyes tagjainak funkcióját rendszerbeli kapcsolatai befolyásolják, a személynév szerepkörét is mindig a konkrét névrendszer egészével való összefüggése határozza meg. Erre vonatkozólag mindenekelőtt FERDINAND DE SAUSSURE következő megállapítására hivatkozhatunk: „tout comme la langue est un ensemble qui doit être étudié en lui-même et pour lui-même, de même l’onomastique, en l’occurrence l’anthroponymie est un système qui doit être étudié dans son fonctionnement et comme un tout. . . le système onomastique étant un tout, le changement d’une partie doit inévitablement se répercuter sur la totalité du système” (id. ANDRÉ DE VINCENZ: Orbis XI, 33).⁷ A névfunkcióra vonatkoztatva ez annyit jelent, hogy minden névfajta (család-, kereszt-, bece-, illetve ragadványnév) alapfunkciója a népi névrendszerben a l k a l m i l a g aszerint térhet el, hogy a rendszer milyen összetevőkből, hányféle és milyen gyakran előforduló névből áll. Így kevésfajta és nagy megterheltségű névből álló rendszerben általában a nevek funkció-értéke viszonylag kicsi, ellenben a többféle és ritkábban ismétlődő tagokból összetevődő névrendszerben az egyes nevek funkció-értéke nagyobb. A nevek rendszerbeli helyzete alapján a következő funkcionális csoportokat lehetne megkülönböztetni:

a) A név funkció-értéke nagyobb, mint a hivatalos névrendszerben. A név egyénítő erejének erősségét talán leginkább azon lehet lemérni, hogy képes-e önmagában, másfajta név hozzákapcsolása nélkül egyéníteni, identifikálni viselőjét vagy sem. Ez teljes mértékben attól függ, hogy a név abban a névrendszerben, amelyhez tartozik, mennyire általános, illetőleg egyedülálló. Ebbe a csoportba sorolhatók a ritka, még inkább a csak egyetlen embertől viselt család-, kereszt- és becenevek, valamint az egyéni ragadványnevek. Például a kalotaszegi Magyarvalkón a magyar női nevek között különben nagyon elterjedt *Iluska* becenévnek nagy identifikáló értéke van, egymagában, család- vagy ragadványnév hozzáadása nélkül identifikálja viselőjét, ugyanis az Ilona névnek ezt a becealakját a magyarvalkói névrendszerben egyetlen személy viseli. Ugyanílyen funkció-tágulás tapasztalható még például a *Ferice* névben Türen, a *Bendzsa* névben Váralmásán, a *Pilu* becealakban Magyariskapuson stb. Ezeket az esetekben a becenév alapfunkciója tehát módosult, kitágult, alkalmmilag mintegy magára vette a család- és a keresztnév identifikáló szerepét is. Elsőd-

⁷ Vö. még A. VALLET, Notes sur la méthode de l’anthroponymie et sur les dictionnaires de noms de personnes. Atti del VII. Congresso internazionale di scienze onomastiche. Firenze 1962—3; ANDRÉ DE VINCENZ, Les fonctions antroponymiques: évolution et structure. Orbis XI, 32—57; LEO WEISGERBER, Die sprachliche Schichtung der frühreinschen Personennamen. VI. Internationaler Kongress für Namenforschung. München, 1961.

legessé vált benne az azonosító szerep, becéző tartalma háttérbe szorult. A keresztnevek azonosító funkciójának fokozódására érdekes példával szolgál a Kolozsvár szomszédságában levő Bács község, amelynek egykori, a névdivat megújításán nem egészen szerencsésen munkálkodó papja a ma élő idős nemzedék tagjait ilyen egészen ritka nevekre keresztelte, mint *Edvárd*, *Lipót*, *Alfonz* stb. Ezek a keresztnevek szintén önmagukban használva is azonosítják viselőjüket.

Megállapíthatjuk tehát, hogy alakilag erre a funkcionális csoportra az egyeleműség jellemző.

Az ilyen család-, kereszt- és becenévformák, amelyekben az identifikáló funkció ennyire előtérbe került, funkcionális rokonságot mutatnak a megkülönböztető szerepű ragadványnevekkel, velük azonosnak azonban mégsem vehetők, mert itt az azonosítás nem egy újabb jegy, egy másik név hozzáadásával történik, hanem a meglévő név szerepének a rendszerből adódó bővülésével. Viszont történetiségében nézve a kérdést, a funkció alkalmi módosulása nagyon gyakran állandósulhat, azaz a név tartósan vagy végleg más funkcionális csoportba kerülhet át. Ez történik például akkor, ha a ritka kereszt- vagy becenévforma mint ragadványnév átöröklődik.

b) A név funkció-értékében csak a hangulati tartalom tér el a hivatalos névrendszerbelitől, az azonosító képesség ugyanolyan marad. Ez rendszerint akkor következik be, ha a név hangulata a névrendszerben való gyakoribb ismétlődése következtében elszíntelenedik. Közismert és ezért itt nem is részletezett példája ennek a becenevek elértéktelenedése, alapnévformává alakulása.⁸

c) A név betölti alapfunkcióját. Ebbe a csoportba kerülnek azok a nevek, amelyeknek szerepköre egyező abban a névhasználati rendszerben betöltöttel, amelybe eredetileg tartoznak. Alakilag erre a csoportra két vagy több névelem kombinációja jellemző, ennek tagjai azonban nem kötelezően azonosak a hivatalos névrendszer vezeték- és keresztnévből álló névformájával, hanem lehetnek más pl. ragadvány-+keresztnev, vezeték-+becenév, vezeték-+kereszt-+ragadványnév kombinációk.⁹ E csoporton belül külön kell számon tartanunk a vezetéknevek helyén álló, öröklődő, egy-egy család minden tagjára kiterjedő ragadványneveket, amelyek alapfunkciójuk mellett a vezetéknevek családi összetartozását jelző szerepét is magukba sűrítik. Funkcionális szempontból azonban közös vonásuk, hogy egyik elemük sem képes önmagában, hanem csak másokkal kapcsolódva az identifikációra.

d) Végül a funkció szempontjából külön kell választanunk azokat a neveket, amelyek az adott népi névrendszerben funkciójukat valójában elveszítették, illetőleg nem töltik be. Ilyen sorsra jutnak gyakran a vezetéknevek az olyan névrendszerben, mely kevés és sűrűn ismétlődő elemekből áll. De Kalotaszegen sok keresztnev is ebbe a csoportba kerül a funkcionális osztályozás során; a leggyakoribb keresztnevek ugyanis e névrendszerben kizárólag beceformákban

⁸ A kérdés bő román és magyar irodalmából I. N. A. CONSTANTINESCU, *Dicționar onomastic românesc*. Buc. 1963. L.; GÁLFY M., *Keresztneveink becéző alakjai a Borsavölgyén*. Kv. 1944, 7, 12; AL. GRAUR, *Nume de persoane*. Buc. 1965, 57—67, 70—1; ȘT. PASCA, i. m. 119—20; PAPP L., *Néhány szó becéző személyneveinkről*. Nyr. LXXX, 454—7; RÁCZ E., *A becéző nevek megkülönböztető szerepéről*. Nyelv és Irodalom 1956. 133—9; úő, *Néhány szempont becéző keresztneveink vizsgálatához*. Névtudományi Vizsgálatok (szerk. PAIS D., MIKESY S.) 146—50; SABINA TEIUȘ, *Despre formele hipocoristice ale prunelor din Valea Bistriței (Bicaz)* CL. VII, 45—50; VARGA K., *Becéző keresztneveink*. Szeged, 1931, 8, 13.

⁹ A névfajták különböző kombinációihoz, ún. használati formáihoz vidékenként más és más, az alapfunkcióit árnyaló hangulati tartalom tapadhat vö. BALOGH LÁSZLÓ, *A zamosszegi ragadványnevek rendszere*. MNyj. XII, 109—33.

használatosak. Az *István, Ferenc, Erzsébet, Katalin* keresztnév tehát, bár a legtöbb kalotaszegi községben 60—70%-os megterheltségű, csak a hivatalos névrendszer tagja, tényleges megnevező funkciójuk nincs, mert helyettük a *Pista, Feri, Erzsí, Kati* vagy más becealakok hallhatók.

B) A nyelvi alkat. A személynevek nyelvi alkati sajátosságai közül legjellemzőbb a név morfológiai szerkezete, mert az alaki különbségek főleg ezen a téren jelentkeznek, és mert új névformák, új alaki típusok leggyakrabban a név morfológiai alkatának megváltozása útján jönnek létre (I. ANTOINE VALLET, *Les noms de personnes du Forez et confins* [actual département de la Loire] aux XIIe XIIIe et XIVe siècles. Lyon, 1961 és ALBERT DAUZAT, *Les noms de personne*. Paris, 1928, 120, 143). A névalaktani vizsgálatnak nagyobb hagyománya a magyar névtani irodalomban csak a becenevek terén van. E névfajta esetében a kutatás fő szempontját, a rendszerezés alapját a név alak-tani sajátosságai képezik.¹⁰

A többi névfajta esetében azonban az alakszerkezeti sajátosságokat az eddigi kutatás meglehetősen elhanyagolta, illetve csak a jelentéstani rendszerezés alcsoportjaiként említette meg egyes típusait. Kétségtelen, hogy például a keresztnevek, mivel többségükben idegen eredetűek és alakszerkezeti tagoltságot nem mutatnak, ilyen szempontból nem tanulmányozhatók. De a vezeték- és főleg a ragadványnevek körében érdemesnek látszanék — a nemzetközi szakirodalom példáját követve — ezt a szempontot az eddigieknél fokozottabb mértékben alkalmazni. Ha a magyar vezetéknevek morfológiai alkata nem is olyan változatos, mint pl. az indoeurópai nyelveké, mégis számba lehetne venni, hogy egy-egy vidék vezetéknevei közt milyen arányban vannak képzős, illetve képző nélküli formák, a képzettek milyen képzővel alakultak, vannak-e összetett szóból keletkezett vezetéknevek, az összetétel tagjai között milyen viszony van stb. Nem valószínű, hogy a magyar néválomány csak épp e tekintetben volna egységes, s joggal remélhető, hogy több vidék neveinek ilyen szempontú tanulmányozása gyarapítani fogja azt az egy-két alaki típust, amelyet a magyar vezetéknevek körében eddig nyilvántartottak.

A ragadványnevek alaki szempontú tanulmányozására mind a román és a magyar, mind pedig a nemzetközi névtudományban újabban figyelemreméltó kezdeményezések történtek.¹¹ Ezek abból a felismerésből fakadnak, hogy a ragadványnevek kifejező ereje, nagyfokú expresszivitása csak részben ered a névadás indítékának, azaz a ragadványnév jelentésének visszas vagy mulatságos voltából. Az, ami a név kifejező erejét megadja, sikerét biztosítja, mindenekelőtt a név hangalakja. Bizonyíték erre többek között az is, hogy a ragadványnév hangalakja létrejötte után sokszor módosul, kifejezőbb, nagyobb expresszivitású hangalakot ölt. A ragadványnevek alaki vizsgálata tehát azoknak a nyelvi eszközöknek a megragadását, feltárását jelenti, amelyek megformálásukban, hangulati hatásuk előidézésében részt vesznek. Ezek lehetnek mondattani, hang- és alaktani, valamint szókészleti jellegűek. Legnagyobb szerepe a névhangulat keltésében az utóbbiaknak van, ezért a kutatás legkorábban rájuk figyelt fel. Ellenben a ragadványnevek hang- és alaktani sajátosságai mind-
eddig szinte teljesen kívül estek az érdeklődésen, pedig amellet, hogy a ragad-

¹⁰ A kérdés legújabb kritikai összefoglalására nézve I. SZABÓ T. ATTILA, *A magyar becenevek alakulásmódjáról*. Nyírk. X, 275—88.

¹¹ L. WILLY BAL, *Sur noms et sobriquets de L'Ouest-Wallon*. VI. Internationaler Kongress für Namenforschung. München, 1961; CRISTUREANU, *Supranumele locuitorilor din satul Răchita* (rai. Sebeș, reg. Hunedoara). CL. VI, 397—411; KOVÁCS L., *Debrecen-nyulasi gúnynevek*. MNyj. III, 174—84.

ványnevek elég tekintélyes hányadában jelentkeznek, a kutatásra érdemessé teszi őket az is, hogy a személynév alakulásmódjának formai jegyeire általában is fényt vetnek.

A ragadványnevek ilyen szempontú elemzésekor főképpen azok a fonetikai és morfológiai sajátosságok veendőek számításba, amelyek sajátosan a személynévre jellemzők, azaz nincsenek meg a ragadványnév alapjául szolgáló közszóban, család-, kereszt-, illetve becenevben, hanem csak a ragadványnévvé válás során, mintegy azt kísérve, annak külső jeleként tűnnek fel.

Szemléltesse néhány jellegzetes alakszerkezeti típus a kalotaszegi expresszív hangalakú ragadványnevek általánosabb morfológiai és fonetikai sajátosságait:

a) Képzővel alakult ragadványnevek. Főképpen a közszoói eredetű ragadványnevek körében figyelhető meg, hogy a névvé váláskor a közszó (főnév, melléknév, ritkábban ige) analogikusan beilleszkedik a személynévek alaki rendszerébe, mégpedig úgy, hogy jellegzetes személynévi képzőket vesz fel. Megfigyelhető az is, hogy éppen azoknak a névtípusoknak az analógiás hatása a legerősebb, amelyek alakszerkezeti szempontból a legmegformáltabbak, azaz a vezeték- és a becenevéké. Pl. Vezetéknév analógiájára alakult ragadványnevek: mesterségnévi eredetű vezetéknév mintájára: *Bokrász* (It.) < *bokor* + *-ász* vö. gépész, fodrász; -vári, -grádi végződésű helységnévi eredetű vezetéknév analógiájára: *Hupucári* (T.) < *hupucál* 'a térdén ringat' tájszó + *-ári*, *Songrágyi* (Sz.) < *sonkolyos* 'méhész' + *grádi* vö. Csongrádi; idegen, német, lengyel vezetéknevek mintájára *Vadoncki* (Ny.) < *vadon* + *-cki*, *Ciger* (Ny.) < *cigány* + *-er* német családnevek gyakori képzője.

A becenevek analogikus hatása még sokkal több ragadványnéven megfigyelhető, a becenevi képző ugyanis nemcsak személynévi hangzásúvá teszi a ragadványnévvé vált közszót, azaz fokozza onomasztikai jellegét, hanem játékos, hangulatkeltő hatást is kölcsönöz neki. A közszó ilyenkor mindenben követi a becenevek alakulásmódját, például a becező képző előtt gyakran megcsonkul. Néhány példa közülük: *Pajka* (T.) < *pajkos* + *-a* kicsinyítő képző, *Almácsi* (T.) < *alma* + *-csi* kicsinyítő képző, *Flintyi* (T.) < *flinta* + *-i* játszi képző. Minthogy a kalotaszegi személynévállományban elég jelentős a román nyelvi hatás, gyakran román személy-, illetve becenev-képzőket fűznek a ragadványnévvé vált közszóhoz. Pl. *Balhuca* (GyV.) < *balha* 'bolha' + *-uța* (vö. Maruța, Stăncuța stb. CONSTANTINESCU, DicțOR. LXVI), *Dundula* (J.) < *dundi* + *-ulea* (vö. Budulca, Rădulea stb., CONSTANTINESCU i. h.).

Jellemző, hogy a képzés útján történő alaki változás már sokkal ritkábban fordul elő a nem közszóból, hanem más névfajtajából alakult ragadványnevek körében [pl. *Frigmán* (J.) < *Frici* becenev + *-man* német vezetéknevek gyakori végződése], hiszen ezek már eleve névformájú elemek, ezért expresszivitásukat másféle nyelvi eszközökkel növelik. De ez már át is vezet egy következő alakszerkezeti típusba, amelyet talán így nevezhetnénk:

b) Játszi szóalkotással alakult ragadványnevek. A nem közszoói elemekből, hanem többnyire más személynév-fajtajából keletkezett ragadványnevek csoportjára jellemző különösképpen ez az alakszerkezeti típus. Nagyon változatos alakulásmódokat foglal magába. Leggyakrabban fellépő fajtája az *i k e r í t é s*, illetőleg az ikerítésből való kiválás: pl. *Csinkó* (Ny.) < *Sinkó* vn; *Mendel* (Kb.) < *Vendel*, *Mijola* (J.) < *Viola*; *Biluska* (It.) < *Iluska*; *Furi* (MV.) < *Gyuri* stb. Igen nagy szerepe van a teljes vagy részleges hangcsoport ismétlésnek, illetőleg ikerítésnek: pl. *Makarci* (M.) < *Marci*; *Gagó* (MV.) < *Gazsi*, a kontaminációnak: pl. *Gámbi* (M.) < *Gál* × *Bandi*; *Nyámlász* (Zt.) < *nyámmnyila* × *mamlász*,

a hangrendi átcsapásnak: pl. *Méci* (VA.) < Marci, *Gyiri* (Kf.) < Gyuri és végül a név kezdő hangjához fűzött rendszerint rímelő szótagokból álló játékos hangzású hangsoroknak: pl. *Polálá* (Kf.) < Pista; *Szutyu* (NK.) < Szíjgyártó, *Panda* (KSzk.) < Péter; *Libidánc* (Zt.) < László stb.

c) Hangulatfestő hangcsoportokból alakult ragadványnevek. Ide azokat a ragadványneveket sorolhatjuk, amelyek nem a nyelv szókincséhez tartozó szavakból alakultak, hanem jelentés nélküli, pusztán kifejező jellegű hangcsoportokból állanak. A nyelvi forma keltette kifejező erő leginkább az ilyenfajta nevekben nyilatkozik meg, hiszen jelentésük nem lévén, kizárólag hangalakjukkal kelthetnek hatást. Hangtani felépítettségük általában szinte a vers üteméhez hasonlítható szabályosságot mutat, alliterációs, asszonanciás egybecsengést, rímelő hatást kelt. Így jellemző rájuk a hangok, hangcsoportok ismétlődése pl. *Bambuj* (F.), *Cicika* (Kf.), *Csiri* (S.), *Muru* (It.), *Pürü* (Kf.), *Sederika* (Kf.), főképpen pedig az, hogy szinte kivétel nélkül azonos struktúrájúak: vagy csak nyílt vagy csak zárt szótagokból állanak. A hangulatfestő hangcsoport gyakran végződik valamilyen becenévképzőben mintegy jelezve a hangsor név voltát.

A felsorolt alakszerkezeti típusok természetesen korántsem merítik ki a ragadványnevek összes fonetikai és morfológiai alakulásmódjait. Már csak a kalotaszegi névanyagból is ezeknél jóval többet ismerünk. De minden bizonynyal még sokkal változatosabbak és gazdagabbak lehetnek a ragadványnevek alaki kifejező eszközei különböző vidékek névrendszerében. Felderítésük igen fontos tanulságokkal járhat: rávilágíthat egyrészt arra, hogy a személynévvé válás folyamán milyen nyelvi változások mehetnek végbe, másrészt kitérnek a kifejező erő, a hangulati tartalom fokozására szolgáló nyelvi eszközök, alakulásmódok. Ez utóbbinak a személynévkutatáson kívül is nagy jelentősége lehet. Tekintettel ugyanis arra, hogy a ragadványnevekben és általában a személynevekben a hangulatfeltétel nyelvi eszközei éppen alaki sajátosságaik révén viszonylag könnyen megragadhatók, a személynevek alakszerkezeti tulajdonságai kulcsot adnak ahhoz, hogy a névhangulat, sőt talán általánosságban a szóhangulat meglehetősen ködös fogalmát megragadható nyelvi tényekké változtassuk.¹²

A személynév nyelvi alkatának vizsgálata nemcsak morfológiai sajátosságokra alapulhat, hanem lexikológiai, szókészlettani szempontokra is. Ide tartozik mindenképp előtt a név szófaji eredetének kérdése. Elszórt, követésre nem nagyon talált példákat már régebben is találunk a magyar személynévkutatásban e szempont alkalmazására (pl. SZENDREY ZSIGMOND: Tulajdonnévül használt határozott igealakok a népnyelvben. MNY. XXV, 103—9), de ezek inkább csak a kuriózumokra, a ragadványnevek egy-két, szófajiság tekintetében különlegesebb csoportjára vonatkoznak. Újabban, szintén a ragadványnevek körében maradvá KÁLMÁN BÉLA tett javaslatot e szempont következtetésebb érvényesítésére (MNYj. VII, 41, gyakorlati megvalósítására nézve I. BALOGH LÁSZLÓ, A szamoszegyi ragadványnevek rendszere. MNYj. XII, 127—9).

Talán célszerű volna ezt a kézenfekvő és könnyen megragadható vizsgálati szempontot még szélesebb körre (a ragadványnevek mellett például a vezetéknevekre is) kiterjesztve szintén következtetésebben alkalmazni. Így néhány olyan általánosabb sejtéstől, hogy a főnév és a melléknév gyakrabban, az ige viszont ritkán kaphat személynévi funkciót, eljuthatnánk a szófajok személynévi előfordulásának pontosabb felméréséig, amely nem lehetetlen, hogy időben és tér-

¹² L. erre nézve KAREL ROELANDTS, Die Namenkunde als Schlüssel zur psychologischen Erforschung der Sprachentwicklung. VI. Internationaler Kongress für Namenforschung.

ben, történeti és nyelvföldrajzi tekintetben érdekes különbségek megláttatására vezetne.

Egy másik szempontnak kínálkozik a nevek lexikológiai elemzésében az, hogy a névvé vált közszo milyen nyelvváltozatból: irodalmi nyelvi vagy tájszóból származik, esetleg szakszókincsbeli vagy zsargonélem. A kalotaszegi névanyag megfigyelése alapján állíthatjuk, hogy például a tájszavaknak igen nagy szerepük van a ragadványnév-alakításban. Sőt főleg a kifejezőbb, érzelmileg telítettebb, hangulatfestő eredetű tájszavak egyenesen jellemzők lehetnek a ragadványnevek bizonyos jelentéstani kategóriáira. Pl. Kalotaszegen azoknak a ragadványneveknek a körében, amelyeknél a névadás indítéka a kis termet, az alacsony növés, az irodalmi szókincsből eredő *kis*, *kicsi* jelzős formák felett dominálnak a következő 'alacsony, kicsi termetű' jelentésű tájszókiból keletkezettek: *Pikó* (VA.), *Pucus* (T.), *Puku* (VA.), *Puki* (GyV.), *Pumi* (VA.) (vö. GÁLFFY—MÁRTON: Tájszók Kalotaszegről és környékéről. Studii de lexicologie. 1965).

C) A jelentés. Az alaki sajátosságok mellett a személyneveket — legalábbis bizonyos fajtákat — tanulmányozni lehet a jelentés oldaláról is. Ennek a szempontnak vannak egyébként a legnagyobb hagyományai a magyar névtanban, különösen pedig a személynevek két fajtájának, a vezeték- és a ragadványneveknek a rendszerezésében.

A. BACH megállapítása szerint az, amit általában a név jelentésének szoktak nevezni, tulajdonképpen a névadás indítékát, más szóval antroponímiai eredetét jelöli (i. m. 3). Ez a fajta osztályozás tehát lényegében nem nyelvi, hanem pszichológiai szempontokra alapul, mert azok szerint a nyelven kívül eső okok, körülmények szerint rendszerezi a neveket, amelyek a névadás lélektani hátterüül szolgálnak. Már ezért sem ajánlatos túlzott vagy éppenséggel kizárólagos jelentőséget tulajdonítani neki és egyes névfajtáknál (pl. ragadványneveknél) a rendszerezés egyedüli lehetőségeként felhasználni. De, amint erre már sokan rámutattak, ingatag ez a szempont amiatt is, mert a legtöbb tévedési veszéllyel, a névadási indíték biztos ismerete híján a nevek hibás besorolásával jár.

A névadás indítéka több-kevesebb bizonyossággal egyedül a ma is alakulóban levő névtípusnak, a ragadványneveknek az esetében deríthető ki, azért a szinkronia síkján egy ilyen szempontú rendszerezés lényegében csak ennél a névfajtánál jogosult. Ezzel kapcsolatban viszont szövé kell tenni a következőket.

A ragadványnév jelentéstani kérdései körében két alkotóelem szövődik össze: 1. mi a névadás indítéka, vagyis mi okból, milyen tulajdonságra, eseményre stb. vonatkozóan keletkezik a ragadványnév? 2. milyen forgalomkörbe tartozó szó szolgál a ragadványnév alapjául? Vannak olyan névtípusok, amelyekben a két összetevő fed egymást, a kapcsolat közöttük magától értetődő, mert az elnevezés közvetlen módon, egy olyan konkrét értelemben használt közszóval történik, melynek fogalmi tartalma egyúttal a névadás kiváltó okát is elárulja, mint például *Nagy*, *Barna*, *Fürge* stb. Vannak ellenben olyan jelentéstani típusú nevek, amelyek egy átvitt értelemben használt közszóval jellemzik a név viselőjét, pl. a magas termetű ember *Létra*, a barna bőrű, hajú ember *Bolha*, a fürge mozgású *Madár* elnevezése. Az ilyenfajta nevekben az említett két jelentéstani alkotóelem már nincs közvetlen, magától értetődő kapcsolatban, a szó fogalmi tartalma nem sugallja, legfeljebb ha sejteti, hogy a név mire céloz. A ragadványnév alapjául szolgáló közszó jelentése ugyanis csak mintegy metaforikus vagy metonimikus kapcsolatban áll a névadást kiváltó lélektani okkal.

Nem kétséges, hogy a jelentéstani vizsgálatban az itt említett két alkotóelem mindenikére tekintettel kell lenni, de különválasztva őket. Kísért ugyanis a veszély, hogy a jelentéstani csoportok kialakításakor hol az egyiket, hol a másikat vegyük alapul. Így azután olyan felemás osztályozás jön létre, amelyben a névadás indítékára utaló csoportok (pl. testi, lelki tulajdonság, szójárás stb.) keverednek a névvé vált közzszo fogalomkörére vonatkozókkal (pl. állat, növény, eszköz stb. nevéből keletkezett ragadványnevek). A névadás indítékát és a fogalomköröket különválasztó rendszerezés amellett, hogy elkerüli a szempontkeveredést, megláttatná azt is, hogy a névadás különböző lélektani okai milyen nyelvi elemekkel, milyen fogalomkör szavaival asszociálódnak a leggyakrabban. Ezen túlmenően az említett metaforikus és metonimikus nevek tanulmányozása külön is fokozottabb figyelmet érdemelne a magyar névtanban is,¹³ hiszen a ragadványnévre annyira jellemző hangulatkeltésnek a nyelvi képek a leggyakoribb és a leghatásosabb eszközei.

Bár a névadás valóságos indítéka már réges-régen elhomályosult, ugyan-csak eszerint szokták rendszerezni a vezetékneveket is a leíró vizsgálatban csakúgy, mint a történetiben.¹⁴ Helyesebbnek látszik azonban a szinkroniában a vezetékneveket nem aszerint osztályozni, hogy mi volt a névadás kiváltó oka, hiszen ezt ma már nem tudhatjuk, hanem KNEZSA ISTVÁN meglehetősen feledésbe ment kezdeményezését felújítva (l. A magyar és a szlovák családnevek rendszere. Bp. 1965.) inkább aszerint, hogy milyen fogalomkörbe tartozik a vezetéknev alapjául szolgáló szóelem. Kniezsa fő csoportjai a következők: a) személyneveken, b) helyneveken, c) közzszoakon alapuló vezetéknevek. Közülük az utolsót tovább lehetne tagolni mesterségre, eszközre, testi vagy lelki tulajdonságra stb. vonatkozó fogalomkörök szerint.

A személyneveknek mint nyelvi, szókészleti elemeknek szinkrón rendszerezésében és leíró vizsgálatában indokolt a funkció, a nyelvi alkat, illetőleg a jelentés szempontjának előtérbe helyezése, alapvető vizsgálati és rendszerező elvként kezelése.

4. A személynevek, de főleg egyik típusuk, a ragadványnevek osztályozásában azonban gyakran felbukkan még egy, az előbbieket keresztező szempont: a név öröklés szempontja. A Lőrincztől kialakított rendszersémában például a legfőbb kategóriák (belső és külső keletkezésű nevek) ezen a szemponton alapulnak. Kérdéses azonban, hogy ennek a szempontnak egyáltalán helyet kell-e kapnia a rendszerezésben és ha igen, milyen szinten. Ellene szól elsősorban az, hogy az öröklődés nem nyelvi jellemzője, nem olyan súlyú belső jegye a ragadványnévnek, mint funkcionális, alakai vagy jelentésbeli sajátosságai, a rendszerezési szempontok hierarchiájában tehát semmiképpen sem illeti meg a legmagasabb szint. Másodszorban módszerbeli következetlenségnek tűnik egy szempontot egyik névfajtánál annyira előtérbe állítani, a többi szintén öröklhető névfajtánál (becé-, illetve keresztnévnél) ellenben ugyanezt a szempontot legalábbis a rendszerezésben számításba sem venni.

¹³ A román antroponimiában például már-már hagyománya van ennek a szempontnak. vö. ŠT. PASCA, i. m. 100—6, CRISTUREANU, i. m.

¹⁴ A MELICHTől kialakított vezetéknev-rendszerezésben (1. keresztnévből, 2. származásra utaló névből, 3. foglalkozásra utaló névből, 4. ragadványnévből alakult vezetéknevek MNy. XXXIX, 265—80), melyet általában később is követnek, szempontkeveredés van: az utolsó csoport tudniillik az előbbiektől eltérően már nem jelentéstani, hanem funkcionális típusra utal, amelybe — minthogy minden vezetéknev kialakulásának kezdetén lényegében ragadványnévszerűen kapcsolódott az egyéni névhez — a megelőző csoportok is beolvashatók volnának. MIKECS L. (ETF. 171), majd az ő nyomán BÁLINT S. (MNYTK. 105) már következetesebben ez utóbbi csoport helyébe a „testi, lelki, külső, belső tulajdonságra utaló nevek” jelentéstani csoportot iktatja.

Az is tagadhatatlan viszont, hogy más a névrendszerbeli súlya egy öröklődő ragadványnévnek, mint egy egyéninek egyfelől nagyobb megterheltsége, másfelől állandóbb, stabilabb volta miatt. Ezen felül az öröklődő jelleg kihatással lehet a ragadványnév funkció-értékére is. Például több személyre vonatkoztatva csökkentheti a név identifikáló képességét, ugyanakkor mint a családi összetartozás, az előd és az utód folytatóságosságának jelölőjét a vezetéknevhez hasonló funkcióhoz juttathatja a népi elnevezés rendszerben.

Mindezt egybevetve ajánlatosnak látszik a név öröklődő jellegét a ragadványnevek rendszerezésében továbbra is tekintetbe venni, de nem mint főlévagy alárendelt kategóriát, hanem mint teljesen más (nem nyelvi, nem is lélektani) szemléleti alapon nyugvó szempontot a funkcionális, a nyelvi alkatbeli és jelentéstani rendszerezéstől külön választva. A különböző névtípusok rendszerbeli összefüggéseinek tárgyalása során természetesen rá lehet, és rá is kell mutatni viszont arra, hogy az adott névrendszerben milyen alaki, jelentéstani típusok hajlamosak az öröklődésre és melyek nem. Ebben a tekintetben ugyanis jelentékeny nyelvföldrajzi különbségek adódhatnak. Kalotaszegen például a jelentéstani típusok közül nagyon ritkán öröklődnek a testi hibára (sántaság, süketség, vakság stb.) vonatkozó nevek, hacsak ez a fogyatékos az utódoknál is nincsen meg. Az alaki típusok körében szintén vannak öröklődésre kevésbé hajlamosak. Ilyeneknek mutatkoznak a 3. B. pontban említett játszi szóalkotással alakult nevek bizonyos fajtái, mint pl. a névcsúfólóként keletkezett gúnynevek: Dezső > *Begő*, Tamás > *Pattanás*, János > *Bámos* + *Fakalányos* (Ny.) Ezzel szemben igen szívósak, öröklődésre rendkívül hajlamosnak bizonyulnak a becenévformákból alakult ragadványnevek (pl. Kalotaszegen a *Bancsi*, *Jankó*, *Pali* stb.), amelyek a melléjük felsorakozó újabb ragadványnevekkel való versenyből is rendszerint győztesen kerülnek ki.¹⁵

5. A névállomány tanulmányozásában az osztályozás, az összefüggő rendszernek funkcionális, alaki és jelentéstani csoportokra való szétbontása természetesen csak az első lépés, az analízis, az összetevők kikeresésének a szakasza. A személynévkutatás módszereinek a mai korszerű nyelvszemlélethez való alkalmazása azonban megköveteli, hogy a névállomány összetevőinek — az egyes neveknek, valamint a névtípusoknak — rendszerszerű összefüggéseit, kapcsolatait is feltárjuk. Az eddig elmondottak során főleg a funkcióval és a morfológiai alkattal kapcsolatban mutattunk rá a rendszerbeli kapcsolatokra, de magától értetődik, ilyen összefüggések más vonatkozásban is fennállhatnak. A teljességre távolról sem törekedve néhány idevágó kérdést megemlítünk.

E téren mindenekelőtt a három fő típusnak, a funkcionális, alaki és jelentéstani típusnak az összefüggései várnak megvilágításra. Többek között rá kell mutatni arra, hogy van-e és milyen az összefüggés bizonyos alaki típusok és a név funkció-értéke között, vagyis például a vizsgált névrendszerben melyek azok a — nyilvánvalóan ritka — alaki típusok, amelyeknek különlegesen nagy a funkció-értékük (Kalotaszegen például ilyenek a csak mostanában divatba jött *-ka*, *-ke* képzős becenevek), illetőleg milyenek változtatták meg vagy vesztették el eredeti funkciójukat (a becenevek körében maradvá Kalotaszegen az *-i* képzősek nagy része elveszítette becéző funkcióját).¹⁶

¹⁵ A névöröklés tárgykörébe nyilvánvalóan más irányba megválogzó kérdések is tartoznak pl. milyen társadalmi, szokásbeli, esztétikai stb. és nem utolsósorban névrendszerbeli hatások irányítják a névöröklést. A fentebbi észrevételek a névöröklést az azelőtt elmondottakkal összefüggésben csak mint rendszerezési szempontot érintik.

¹⁶ A funkció és a név használati formája közötti viszony vizsgálatára szép kezdeményezést láthatunk BALOGH L. idézett tanulmányában.

Egy másik feladat annak a megállapítása, hogy a jelentéstani csoportokra milyen hangtani, morfológiai szerkezetű, milyen szófaji eredetű stb., egyszóval a nyelvi alkat szempontjából milyen típusok jellemzők. Meghatározott nyelvi formák ugyanis bizonyos jelentéstani típusba tartozó neveknek adekvát kifejezői lehetnek. Például abban a jelentéstani csoportban, amelyben a névadás indítéka beszédhiba — dadogás, hadarás stb. —, Kalotaszegen nagyon gyakoriak az ilyen hangutánzó hangsorokból keletkezett nevek mint: *Dádá* (Ny.), *Gögö* (M.), *Sisi* (MV.) stb.

A névtípusok kapcsolatain kívül a névállománynak mint rendszernek a működése jól megragadható az analógiás névalakulásokban. A 3.B) pontban láttuk, hogyan nyilvánul meg a morfológiailag határozottabb szerkezetű, megformáltabb névtípusok (becenevek, vezetéknév) analogikus hatása a kötetlenebb alkatú ragadványnevekre az onomasztikai jelleg fokozása céljából.

Hasonló analógiás hatások azonban természetesen a névrendszer más területein is felléphetnek. A ragadványnevek jelentéstani csoportjaiban észlelhető ilyen természetű jelenség például az, amelyet Pais Dezső műszavával *n é v v o n a t k o z á s* nak nevezünk. A névvonatkozás — több, egymással valamilyen kapcsolatban álló személynek ugyanabba a jelentéstani csoportba tartozó névvel való elnevezése — legalábbis a kalotaszegi személynévanyagból ítélve — jellemző sajátága lehet egy szűkebb közösség, pl. egy-egy falu mai névrendszerének. Az ilyen típusú névadásnak többnyire egy egészen szűk kör, például több testvér jelentéstani vonatkozásban álló neve a kiindulópontja. Közülük rendszerint csak az egyik van tényleges, reális vonatkozásban viselőjével, a többit ennek az első névnek az asszociációja, analogikus hatása hívja létre. Például Kalotaszentkirályon egy legényt túlzottan erélyes, parancsolgató természetéért elneveztek *Császárnak*, öccsei — bár kevésbé szolgáltak rá — a *Király* és a *Szolgabíró* nevet kapták. Vagy Magyargyerőmonostoron valaki a ruhájáról mindig lelógó fehér perkliről a metaforikus *Laska* nevet kapta, testvére pedig a *Reszelt* nevet ragasztották. Az így létrejött névtípusmagból azután analogikusan újabb meg újabb nevek sarjadhathatnak, és egy falu névrendszerére jellemző csoporttá terebélyesedhetnek. Így a kalotaszegi Magyargyerőmonostorra jellemzők az étel elnevezésekből (*Kávé, Laska, Lisztes, Rántotta, Reszelt* stb.), Kalotaszentkirályra a tisztség, rang fogalomköréből eredő ragadványnevek (*Báró, Császár, Király, Nagygazda, Pápa, Püspök, Solgabíró* stb.).

Közismert dolog, hogy egyes vidékek, falvak névanyagában jóval több a nagy hangulati tartalmú (s általában formájában is expresszívebb) gúnynév, mint másokéban, ahol inkább a hangulati hatás szempontjából közömbösebb megkülönböztető nevek vannak túlsúlyban. Hihető, hogy erre sem kizárólag nyelven kívüli okokban, a község lakóinak vérmérsékletbeli különbségében lehet magyarázatot találni, hanem az analógia rendszerformáló erejében, abban, hogy a névrendszer domináns típusai irányítólag hatnak a rendszer további fejlődésére, alakulására.

A dolgozatban felemlített vizsgálati lehetőségekkel korántsem tartom a mai személynevek kutatási problematikáját kimerítettnek, sem a javasolt megoldásokat egyedül célravezetőkné. Egy fajta kísérletet tettem arra, hogyan lehetne a mai személynevek leíró szempontú tanulmányozásában a vizsgálati szempontok következetesebb végigvitelével és a diakroniától való hangsúlyozottabb elhatárolásával, valamint a rendszerbeli kapcsolatok előtérbe helyezésével a nyelvtudomány mai igényeihez közeledni.

B. GERGELY PIROSKA

Remarques méthodologiques dans l'examen synchrone des noms de personne

L'examen synchronique des noms de personne hongrois actuels reste — tant en résultats qu'en esprit de système — inférieur à l'onomastique historique. Elaborer une méthode plus unitaire comme aussi des points de vue — nettement différenciés de celui diachronique et appliqués d'une façon conséquente — voici des tâches à l'ordre du jour. Une autre exigence d'actualité est celle de concevoir l'effectif des noms de personne en tant que système constituant — comme le dit F. DE SAUSSURE — «... un tout, où le changement d'une partie doit inévitablement se répercuter sur la totalité du système» (citation faite par ANDRÉ DE VINCENZ, *Orbis XI*, 33).

La présente étude soulève, avant tout, quelques points de vue concernant la description synchrone du système de nomenclature populaire. Son point de départ est le matériel onomastique hongrois de 34 communes appartenant au dialecte dit de «Kalotaszeg» (République Socialiste Roumanie, arrondissement Huedin) étudié par l'auteur.

Il nous semble que la séparation plus marquée de deux systèmes onomastiques qui coexistent dans la langue actuelle, celui officiel (ou appartenant à la langue écrite) et celui populaire (ou appartenant à la langue vivante) — soit de toute nécessité. La tâche de la recherche serait justement d'éclaircir, en quelle mesure les éléments onomastiques officiels sont présents dans le système onomastique populaire — et viceversa.

Dans l'examen des noms de personne c'est aux aspects linguistiques qu'on doit accorder la première place. Ces aspects-ci ont été — surtout dans les derniers temps — relegués au second plan par ce qu'on nommait «facteurs linguistiques externes» comme l'analyse des motifs sociaux, psychologiques etc. du choix des noms. Le spécialiste en linguistique doit analyser le système onomastique, avant tout sous l'aspect de sa fonction, de ses moyens linguistiques expressifs et de sa signification. Mettant à contribution toutes ces méthodes de recherche l'auteur tâche d'appliquer d'une façon plus conséquente la méthode de la description synchrone.

La partie finale de l'étude ébauche quelques possibilités de recherche concernant les rapports systématiques des facteurs qui composent l'effectif des noms.

B. P. GERGELY

Untersuchungen zu polnischen Familiennamen

I. Von der polnischen Namenkunde entfaltete sich schön die Toponomastik. Wohl bekannt sind aus diesem Gebiet die Arbeiten von J. ROZWADOWSKI, W. TASZYCKI, S. ROSPOND, M. RUDNICKI, Z. STIEBER und deren vieler Schüler. Zur Entfaltung der Toponomastik trug ihre Verknüpfung mit anderen Wissenschaften bei, nämlich mit Geschichte, Archäologie, Erdkunde und Ethnographie. Die Toponomastik schlug eine Brücke zu entlegenen Epochen, zu denen es keine Geschichtsquellen gibt beziehungsweise nur sehr dürftige. In diesem Zusammenhang mag nur der wissenschaftliche Wert vieler Flussnamen und vieler Namen der ältesten Örtlichkeiten erwähnt werden.

Schlimmer ist es um die Untersuchungen zur polnischen Anthroponymie bestellt. Im engen Zusammenhang mit der Toponomastik entwickelte sich nur einer ihrer Zweige, das ist das Untersuchen des ältesten Personennamengutes, denn es ermöglichte solche Typen von Ortsnamen zu erkennen, wie possessivische, patronymische und die Geschlechtsnamen. Eine grosse Bedeutung kommt in dieser Hinsicht den Arbeiten von TASZYCKI zu. Man könnte hier auch die Namen der alten Sippen nennen, zu deren Erläuterung unter anderen T. LEHR-SPLAWIŃSKI viel beitrug.¹

Viel schlimmer steht es um die Forschungen zu polnischen Familiennamen. Das ergibt sich einerseits aus ihrer geringen Brauchbarkeit beim Untersuchen alter geschichtlicher Vergangenheit, denn sie sind grundsätzlich eine spätere Erscheinung der gesellschaftlichen Entwicklung, andererseits daraus, dass es viel mehr Familiennamen gibt als anderer Eigennamen und dadurch sind sie wissenschaftlich schwieriger zu analysieren. Mit den polnischen Familiennamen befassten sich zuerst ausschliesslich die Ethnographen.² Viel geschichtliches Material sammelte der Laien-Historiker S. KOZIEROWSKI.³ Von den Sprachwissenschaftlern unternahm ROSPOND⁴ und seine Schule die ersten Arbeiten von grösserer Bedeutung auf diesem Gebiet nach dem letzten Krieg. Er beschränkte sich räumlich auf schlesische Familiennamen. In der Schule von Taszycki be-

¹ Im allgemeinen ist als Quelle des entsprechenden Schrifttumsnachweises das Buch von W. TASZYCKI zu empfehlen: *Bibliografia onomastyki polskiej do roku 1958 włącznie*, Kraków 1960, S. 325. Ein wichtiges Hilfsmittel in dieser Hinsicht ist auch die Zeitschrift: *Onomastica. Pismo poświęcone nazewnictwu geograficznemu i osobowemu*. Jahrbuch I—XI, Wrocław 1955—1966 pass.

² Vor allen Dingen vgl.: J. ST. BYSTROŃ, *Nazwiska polskie*, 2. Ausgabe, Lwów 1936, S. 334.

³ S. KOZIEROWSKI, *Nazwiska, przezwiska, przydomki, imiona polskie niektórych typów słowotwórczych. Księga rodzaju ludu polskiego*. Poznań 1938, S. 128.

⁴ S. ROSPOND, *Nazwiska Ślązaków*. Opole, 1960, S. 114.

schränkte man sich auch entweder auf Krakauer Familiennamen (M. KARPLUKÓWNA)⁵ oder auf Dialektf Familiennamen (z. B. M. KAMIŃSKA)⁶. Im letzten Falle handelte es sich um das bessere Eindringen in den Entstehungsmechanismus der Erscheinung auf Grund der direkten Daten, um die früheren der Analyse näher zu bringen, die häufig nur indirekt zugänglich bleiben.

In Polen fehlt es also immer noch an einer allgemeineren Arbeit über polnische Familiennamen. Ohne grosse Anforderungen zu stellen, muss man sagen, dass wir bisher nicht einmal ein Werk besitzen wie das des tschechischen Forschers J. BENEŠ⁷, oder ein Namenwörterbuch wie das des französischen Gelehrten A. DAUZAT⁸, oder auch des deutschen Gelehrten M. GOTTSCHALDS⁹. Solche Wörterbücher gibt es auch in England und Amerika. Diese sind zwar nicht mit dem vollen wissenschaftlichen Apparat ausgestattet, es fehlt darin an ausführlicher historischer Dokumentation, dafür sind sie aber des kleinen Umfangs wegen handlicher und ausser den Spezialisten weiten Kreisen gebildeten Publikums zugänglich. An ein solches Wörterbuch denken wir eben in Lublin und sammeln seit einigen Jahren gegenwärtiges und historisches Material. Die bereits gesammelten Materialvorräte würden nicht im ganzen dafür verwendet, aber sie könnten in Zukunft eine Basis für ein volles und ausführliches Wörterbuch bilden.

II. Bevor wir von unseren mit dem Problem der Familiennamen eng verbundenen Erfahrungen sprechen werden, lohnte es sich, einige Worte dem Wert dieses Problems für die Sprachwissenschaft im allgemeinen und für andere verwandte Disziplinen zu schenken.

Die Familiennamen, besonders derer ältester Typus, der die ursprünglichen Vor- und Übernamen fortsetzt, enthalten viele verschiedene Archaismen, sowohl orthographische als auch phonetische, wortbildende wie lexikal-semantische. In diesen sind enthalten anderswo manchmal nicht beurkundeten alten, zweigliedrigen slawischen Vornamen und ein Reichtum an darauf gestützten Hypokoristika, die heute meist für die Allgemeinheit unerkennbar bleiben. Die zweigliedrigen Vornamen (z. B.: *Dalebora*, *Sambora* ~ *Sabor*) wurden früh durch die Kirche verdrängt, aber der Vernichtung entgingen im hohen Grade die Hypokoristika — eben weil sie schwer verständlich waren. Slawische Vornamen wurden ersetzt durch christliche von sowohl hebräischer wie auch griechischer und lateinischer Grundlage. Derselbe Vorname kann in verschiedenen phonetischen Varianten vorkommen (cf. *Adamek* ~ *Jadach*, *Chyrek* ~ *Herek* ~ *Hierowski* ~ *Jarolim* ~ *Jarosz*, *Jachim* ~ *Jakimiec* ~ *Jaksa* ~ *Joachimiak*). Es hing auch von der sprachlichen Vermittlung ab. Von diesen Varianten sind für uns am bezeichnendsten die ruthenischen (z. B.: *Choma* ~ *Toma* cf. poln. *Tomasz* 'Thomas', *Chwedczuk* ~ *Feczko* ~ *Federowicz* ~ *Todor* cf. poln. *Teodor* 'Theodor', *Czuryło* ~ *Kiryłuk* ~ *Kuryło* cf. poln. *Cyryl* 'Cyrill') und tschechischen (wie: *Benda* cf. poln. *Bienia* von 'Benedikt', *Ondrusz* cf. poln. *Jędruszek* von *Andrzej* 'Andreas'). Es

⁵ M. KARPLUKÓWNA, *Z badań nad polskim nazewnictwem osobowym XV. i XVI. wieku*. Onomastica, J. III (1957), S. 381—392, 179—187.

⁶ M. KAMIŃSKA, *Nazwiska i przyzwiska ludności wieśniaczej w Łowickiem*. Onomastica, J. IV (1958), S. 79—120.

⁷ J. BENEŠ, *O českých příjmeních*. Praha 1962, S. 355. Bei Gelegenheit erwähne ich auch das ukrainische Werk von J. K. RED'KO, *Sučasni ukrajnški pryzvyšča*. Kyjiv 1966, S. 214.

⁸ A. DAUZAT, *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*. 3. Ausgabe, Larousse.

⁹ M. GOTTSCHALD, *Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen nach ihrer Entstehung und Bedeutung*. Dritte Auflage, Berlin 1954, S. 630.

gibt auch gewisse ungarische Varianten (z. B.: *Janusz* von *János* cf. poln. *Jan* 'Johannes', *Sandor* ~ *Santor* cf. poln. *Aleksander*). Infolge anderer Kontakte mit den Achsensvölkern fehlt es bei uns nicht an Familiennamen germanischer Herkunft (*Nitsch* ~ *Nitsche* cf. poln. *Mikolaj* 'Nikolaus'), litauischer Herkunft (*Narbut* von *Nor-butas*, *Radziwill* von *Radi-vilas*, *Korbut* von **Kar-butas*) wie auch türkischer und armenischer Abstammung (*Eminowicz*, *Soltan*). Für die Kulturgeschichte ist es ausserdem interessant, in den Familiennamen die Abspiegelung der alten grossen Strömungen, wie der Reformation und der Renaissance zu verfolgen. Die Reformation führte in die Familiennamen viele Namen des Alten Testaments ein (*Heliasz* ~ *Eliasz* 'Elias', *Jopek* ~ *Hiob*), die Renaissance bewirkte das Latinisieren gewisser Familiennamen (*Hozjusz* 1504—1579 ~ *Hosius* ~ *Hos*, *Jan Leopolita* 1523—1572 ~ *Jan ze Lwowa*, *Cnapius* 1564—1639 ~ *Knapski* ~ *Knap*, *Petri* ~ *Petry* von *filius Petri*, *Faber* ~ *Fabrycy* statt *Kowal* 'Schmied'), ausserdem führte sie auch klassische Namen ein (*Jaracz* cf. *Horacy* 'Horaz', *Jacek* ~ *Jacynt* 'Hyazinth', *Trojan* ~ *Trojański* ~ *Trojańczyk* ~ *Trojanowski* von *Trojan*) und mythologische (*Paryż* < *Parys*). Zwar war der Einfluss der Reformation und der Renaissance bei uns nicht so gross wie in deutschen Familiennamen, aber so wie in anderem Lehngut kann man auch in Familiennamen eine Anpassung der fremden Gebilde den Systemeigenschaften der Muttersprache beobachten. Übrigens wurde dieses Problem, wie überhaupt das Problem der fremden Elemente in Namen der Polen, bisher von uns nur marginal bearbeitet, daher beabsichtigen wir demselben in weiteren Untersuchungen besondere Aufmerksamkeit zu schenken.

III. Zu meinen Erfahrungen, die eng mit polnischen Familiennamen verbunden sind, übergehend, werde ich besonders die Probleme erörtern, die entweder Zweifel aufkommen lassen, oder mit Familiennamen anderer Länder verglichen eine Eigenart aufweisen. Eine Diskussion zu diesem Thema könnte sich nämlich beiderseits als nützlich erweisen.

1. Ein offenes Problem bleibt immer noch die Chronologie der polnischen Familiennamen. Es kommt daher, dass die Definition des Familiennamens zwei ziemlich verschiedene Aspekte hat: einen rechtlichen und einen linguistischen. Diese Aspekte lassen sich, vom geschichtlichen Standpunkt aus betrachtet, im Quellenmaterial nicht feststellen und beweisen. Rechtlich geht es darum, seit wann der Familienname als ständige, erbliche und allgemeine Personalbezeichnung dient, sprachlich dagegen, seit wann er eine Form annahm, die ihn vom Vornamen unterschied. Im letzteren Falle geht es — mit anderen Worten — um die Feststellung, seit wann er zu einer zwei- bzw. dreistämmigen Bezeichnung der Person wurde. Natürlich ist es einfacher, den linguistischen Aspekt festzustellen als den rechtlichen. Die linguistischen Bedingungen des Familiennamens wurden im Laufe des 15. und 16. Jahrhunderts erfüllt, obwohl nicht gleich für alle Bevölkerungskreise. Zuerst sind sie beim Adel und dem städtischen Patriat festzustellen, vom Bauernstand nur bei den freien Bauern auf eigener Scholle oder den Pächtern (sog. *kmiecie*), später erstrecken sie sich auf das mittlere Bürgertum und den Stadtpoebel sowie den ganzen Bauernstand. Die Erfüllung der Bedingungen für alle Bevölkerungskreise findet erst Ende des 18. und im Laufe des 19. Jahrhunderts statt. Vom rechtlichen Standpunkt aus wird festgestellt, dass trotz der vorhandenen Bedingungen für die Entstehung von erblichen Familiennamen beim Adel bereits im 13. Jahrhundert (Verleihung des Bodens an den Ritterstand) und im besonderen im 15. Jahrhundert (Gleichberechtigung des ganzen Gutsritterstandes) die von den Wohnsitzen gebildeten Familiennamen

noch lange nicht beständig wurden, denn mit dem Wechsel des Wohnsitzes wurde auch der Familienname geändert. Diese Labilität dauerte beim Adel bis Ende des 16. Jahrhunderts, bei anderen Schichten bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts, d. h. bis zur Einführung des Napoleonischen Kodex. In beiden Auffassungen sieht man die Übereinstimmung des Terminus ad quem, Schwankungen gibt es beim Termin a quo, doch ist auch die Bestrebung sichtbar, das 15. Jahrhundert als die Zeit der Stabilisierung dieses Prozesses anzunehmen.

2. Es war die Rede von zwei- und dreistämmigen Familiennamen. Im Zusammenhang damit ist zu erklären, dass in der polnischen Sprache sowie in der ganzen Westeuropa zweistämmige Familiennamen gebildet wurden, die aus dem individuellen Taufnamen und dem bestimmten, erblichen Geschlechtsnamen bestehen. In der Rechts- und Verwaltungspraxis wird noch der Taufname des Vaters hinzugefügt, aber dies wird nicht in der Alltagssprache angewandt, obwohl solcher Brauch bereits im Mittelalter festgestellt wird (z. B. ślach. *Staniślaw Bruszewski syn olim Jakóba* 1580, ślach. *Jan Gałazka niegdy Mikołajów* 1580). Es ist bekannt, dass dreistämmige Namensbezeichnungen für solche allgemeinen Sprachen bezeichnend sind wie Russisch und Latein (Vgl. im Russischen: *Taufname + Patronymikon + Familienname*, im Latein: *Praenomen + Nomen + Cognomen*). Vom sprachwissenschaftlichen Standpunkt aus verdient dies Aufmerksamkeit auch deswegen, weil die Relikte dieses Zustandes sich in verschiedenen Dialekten wiederfinden (cf.: *Gosiński Władek Mateuszów ~ Gosiński Władek po Mateuszu*, oft aber ohne Familiennamen: *Władek Mateuszów ~ Władek po Mateuszu*). Aus den polnischen Beispielen ersieht man, dass sie andere Wortfolge als die russischen haben, also anders auch erklärt werden müssen. Die polnischen Namensbezeichnungen dieser Art kommen nur im Bedürfnisfalle vor, um eine Identität mit gleichlautenden Familiennamen zu vermeiden. Im Grunde genommen sind sie dem Usus im Latein vollkommen ähnlich.

Die bereits erwähnte Sonderstellung der polnischen Adels-, Bürger- und Bauernnamen, die im hohen Grade durch den geschichtlichen Prozess der Güterstabilisierung bedingt wurde, ist nicht ohne Bedeutung für das Problem, mit dem wir uns nun beschäftigen wollen, nämlich für die Feststellung und das Verstehen der sprachlichen Struktur polnischer Familiennamen.

3. Hier scheint nützlich zu sein die Teilung von ROSPOND¹⁰, der drei allgemeine Strukturtypen polnischer Familiennamen unterscheidet, nämlich:

a) primäre Familiennamen, anders als Kern- oder Stammf Familiennamen bezeichnet, die sich auf fertiges Sprachmaterial stützen, ohne zusätzliche wortbildende Motion (z. B.: *Anioł* 'Engel', *Chrobak* 'Kriechtier', *Chwaszcz* 'Schachtelhalm, Unkraut', *Adam*, *Abel*, *Łukasz* 'Lukas');

b) sekundäre Familiennamen, anders gesagt — abgeleitete (z. B.: *Bugajny* : *bugaj* 'ein zusammengewachsenes Büschel, Bulle', *Brzegowy* : *brzeg* 'Ufer', *Balcerak* : *Balcer* — *Baltazar* 'Balthasar', *Adamiec* : *Adam*, *Łukaszewicz* — *Łukaszczuk* — *Łukaszczyk* — *Łukaszek* : *Łukasz*);

c) Zusammensetzungen (z. B.: *Bezrag ~ Bezrak* : *bez ręki* 'ohne Hand', *Bogdoł ~ Bógdoł ~ Bogdalik* : *Bóg dał* 'Gott hat es gegeben', *Białowas* : *biały was* 'Weissbart', *Skoczylas* : *skocz w las* 'Springinwald, Springinsfeld', *Stroiwas ~ Strojwas + Strójwas* : *strój was* 'putz dir den Bart', *Stuligrosz* : *stul grosze* 'lege Geld auf die hohe Kante').

¹⁰ S. ROSPOND, *Struktura i klasyfikacja nazwiska słowiańskiego na podstawie „Słownika nazwisk śląskich”*. Rozprawy Komisji Językowej V (1965), S. 9—63.

a) Primäre Familiennamen bilden ohne Zweifel eine sehr alte Schicht. Zu ihnen gehören Familiennamen in Form von Hypokoristika-Archetypen (*Stach* : *Stanisław* 'Stanislaus', *Mich* : *Michał* 'Michael') oder Familiennamen in Form von verschiedenartigen Appellativen (*Arbuz* 'Wassermelone', *Bocian* 'Storch', *Chruściel* 'Wachtelkönig', *Ćieśla* 'Zimmermann', *Cudny* 'wunderbar', *Duda* 'D-sack pfeifer') auch Familiennamen in Form von vollen Vornamen (*Janton* 'Anton', *Koźma* ~ *Kuźma* 'Kosmas', *Matus* ~ *Matusz* 'Matthäus'). Schwierigkeiten bei der Klassifizierung verursacht die nicht immer einfache Abgrenzung der Homonyme gewisser Hypokoristika und Appellativa (z. B. *Godzina* cf. *Godzislaw* und *godzina* 'Stunde', *Grzech* cf. *Grzegorz* 'Gregor' und *grzech* 'Sünde', *Jarzyzna* cf. *Jarosław* und *jarzyzna* 'Gemüse'). In Anbetracht des grossen Reichtums an Hypokoristika und der tatsächlichen Umbildung vieler Vornamen in Familiennamen sind die einen Gelehrten geneigt, die Zweifel zugunsten der Ableitung von Vornamen zu beheben. Die anderen die Ableitung von Appellativen vorziehend, berufen sich auf die sehr lange Dauer der Übernamen und deren Lebenskraft in den Dialekten. Was die Familiennamen betrifft, die volle Vornamen nicht nur slawischer sondern auch christlicher Abstammung kontinuierieren, so kann man feststellen, dass deren Anzahl gering ist und dass sie erst mit der Zeit anwachsen. Im Gegensatz zu den Hypokoristika haben sie eher einen künstlichen Charakter und keinen spontanen. Was die primären, die Appellativa kontinuierierenden Familiennamen betrifft, so konnte man feststellen, dass sie in Polen geographisch nicht gleichmässig verbreitet sind: sehr häufig sind sie in Schlesien und Kleinpolen, seltener in Masovien und in den übrigen Bezirken Polens herrschen deutlich sekundäre Familiennamen derselben Art vor, also z. B. nicht *Baran* 'Hammel' sondern *Baraniak* — *Barański* 'Sohn des Baran'. Bei den primären Familiennamen gibt es noch Schwierigkeiten mit dem eindeutigen Verstehen der appellativen Gebilde mit den Diminutiv- und Augmentativsuffixen. Im Anfangsstadium der Entwicklung hatten diese Suffixe sicher keinen onomatologischen Inhalt (vgl. *Kot* — *Kotek* 'Katze — Kätzchen', *Łeb* — *Łebek* ~ *Łeppek* 'Kopf — Köpfcchen', *Ziętek* ~ *Ziętal* ~ *Ziętara* : *zięć* 'Schwiegersohn'), aber mit der Zeit bedeutigen die ersten Patronymika (vgl. *Ślusarek* : *Ślusarz* 'Sohn des Schlossers', *Stolarek* : *Stolarz* ~ *Stolorz* 'Sohn des Tischlers'). Zu den appellativen Familiennamen in Form von Adjektiven (*Cichy* 'still', *Gluch* 'taub', *Hyż* ~ *Hyży* 'flink', *Mądry* 'klug') sei erwähnt, dass sie weniger für die polnische als für die tschechische Sprache charakteristisch sind.¹¹ Die tschechische Sprache hat im allgemeinen mehr primäre appellative Familiennamen, was für uns nicht ohne Bedeutung bleiben kann, da dieselbe Eigenschaft eben unsere schlesischen und kleinpolnischen Familiennamen aufweisen, die räumlich den tschechischen am nächsten stehen.

b) Abgeleitete Familiennamen werden wegen grosser Verschiedenartigkeit ihrer Bildungselemente nur in Auswahl besprochen, wobei wir nur die wichtigsten Fragen berücksichtigen werden. Es ist seit langem bekannt, dass unter ihnen die Familiennamen mit dem Bildungselement *-ski* den wichtigsten Platz einnehmen, aber diese Rolle bekamen sie erst mit der Zeit. Noch im 13. Jahrhundert waren sie ganz sporadisch, zahlreicher wurden sie erst im 14. Jahrhundert und ein schneller Anstieg ihrer Anzahl erfolgt im 15. und 16. Jahrhundert. Von Anfang an hatten sie einen exklusiven Charakter, sie erscheinen beim Adel bzw. bei freien Bauern. Das Bildungselement *-ski* dient zur Bestimmung der Herkunft aus einem Ort in bezug auf Personen, die Besitzer dieses Ortes waren. In Über-

¹¹ J. BENEŠ, Op. cit., 251—258.

einstimmung damit gibt es in Kleinpolen weniger Familiennamen auf *-ski*, weil dort der Boden wenig fruchtbar war und daher auch die Dörfer seltener waren als in Grosspolen, wo der Boden fruchtbar war und es viel mehr Dörfer gab. In Masovien, wo die Anzahl der Landgüter die von Klein- und Grosspolen überragte, sind die Familiennamen auf *-ski* populärer als in Kleinpolen, aber wegen einer grossen Anzahl an dem Kleinadel gehörenden Dörfer waren dort die Familiennamen auf *-ski* in der Masse seltener als in Grosspolen, obwohl sie in späteren Zeiten immer häufiger wurden. Zum Vergleich zogen wir den Stand vom 13. bis zum 16. Jahrhundert heran. Die Exklusivität des Bildungselementes *-ski* verursachte aber allmählich dessen Missbrauch. Demzufolge findet sich bereits im 17. Jahrhundert dieses Bildungselement in Familiennamen von Menschen, die keine Dorfbesitzer waren und nur als Bauern aus denselben stammten, ferner auch in Familiennamen, die mit einem Dorf nichts gemein hatten, z. B. *Młynarski* obwohl es kein Dorf *Młynary* gab oder *Mydlarski* ohne ein Dorf *Mydlary*, cf. *młynarz* 'Müller' und *mydlarz* 'Seifensieder'. Das Bildungselement *-ski*, die Bestimmungsfunktion irgendwelcher Zugehörigkeit annehmend, begann nicht nur Wohnstättennamen anzuzeigen, sondern auch patronymische, z. B. *Adamski* : *Adam*, *Stefański* : *Stefan*. Beim Bildungselement *-ski* ist noch wichtig, seine erweiterten Varianten *-owski*, *-ewski*, *-iński* zu verfolgen, die Masovien von anderen polnischen Bezirken unterscheiden, z. B. : *Dmochowski* 1578 : *Dmochy*, *Konarszewski* 1582 : *Konarze*, *Skupiński* 1580 : *Skupie*, *Wróblewski* 1580 : *Wróble* etc. — Das allgemeinslavische, patronymische Bildungselement *-ic*, das vorwiegend in der erweiterten Form *-owic*, *-ewic* auftrat, war in dem Zeitraum von 12—15. Jahrhundert in allen Bezirken Polens wenig produktiv. Es wurde vor allem beim Bürgertum angewandt, denn das Bürgertum konnte wegen Mangel an Landgütern die Familiennamen auf *-ski* nicht gebrauchen. Die geringe Anzahl der Familiennamen auf *-ic*, *-owic* bleibt mit der kleinen Anzahl der Städte im alten Polen und der niedrigen Stadtbevölkerung im Zusammenhang. Von der kleinen sozialen Anziehungskraft dieser Familiennamen scheint auch die Tatsache zu zeugen, dass sie häufig von der Appellativgrundlage gebildet wurden, das ist von Übernamen, als von Vornamen, die einen Wunsch oder eine Verdeutung ausdrücken. Vgl. : *Chudzic* 1545 : *Chudza* 1379 : *chudy* 'mager', *Jelmuźnicz* 1457 : *jałmużna* 'Almosen', *Kopciewicz* 1580 : *Kopeć* 'Russ', *Kowalewicz* 1528 : *Kowal* 'Schmied', *Krawcowic* 1519 : *Krawiec* 'Schneider', *Krupic* 1518 : *Krupa* 'Graupe', *Kurowic* 1496 : *Kur* 'Hahn' usw. Beim Analysieren des besprochenen Typus darf nicht vergessen werden, dass ein Teil der Familiennamen den Charakter der von Ortsnamen abgeleiteten Familiennamen hat (*Bibicz* 1333 cf. *Nycolaus de Bybycz*, *Gorczyń* ~ *Gorczyński* 1618—1695 'aus dem Dorfe *Gorczyń*', *Hanczucicz* 1580 'aus dem Dorfe *Hanczuć*', *Chylic* . . . in villa *Chilice* 1580). Es ist oft die Form des alten Gen. Plur., also eine eigenartige Ableitung, die wir Flexionsableitung nennen. Ein sichtbarer Anstieg der Familiennamen patronymischen Typus auf *-ic(z)* erfolgt im 17. und 18. Jahrhundert, vor allem im östlichen Grenzgebiet. Dieser geographische Bereich und die neue phonetische Form *-owicz*, *-giewicz*, *-kiewicz*, *-siewicz* (statt *-gowic* etc.) weisen auf die Einwirkung des ukrainischen und weissruthenischen Namengutes hin, wo der patronymische Typus der Familiennamen auf *-icz* sehr produktiv war.

Besondere Aufmerksamkeit verdienen unter den abgeleiteten Familiennamen die Gebilde mit dem Bildungselement : *-ak*, *-ek*, *-ik*, *-uk* (*Adamiak* ~ *Adamek* ~ *Adamiuk* : *Adam*, *Gawroniak* : *Gawron* 'Saatkrähe', *Jakubek* ~ *Jakubiak* ~ *Jakubik* : *Jakub* 'Jakob', *Stelmasiak* ~ *Stelmasik* ~ *Stelmaszuk* : *Stelmach*

'Stellmacher'). Sie werden häufiger vom 18. Jahrhundert an und besonders häufig im 19. Jahrhundert. Die Bildungselemente *-ak*, *-ek*, *-ik*, *-uk* hatten ursprünglich eine Diminutivfunktion, was einerseits die Tatsache bestätigt, dass sie oft unter alten Kosenamen angetroffen werden, andererseits die Tatsache, dass die Spuren ihrer Diminutivität noch mehr oder weniger in den Appellativen sichtbar sind (*chłopak* 'Junge': *chłop* 'Mann', *domek* 'Häuschen': *dom* 'Haus', *konik* 'Pferdchen': *koń* 'Pferd', *psiuk* 'Hündchen': *pies* 'Hund'). Den Übergang von der Diminutivität zur Patronymität kann man ausser der ähnlichen Entwicklung des Bildungselementes *^-itjo-* in verschiedenen historischen Erscheinungen der uns interessierenden Familiennamen forschen. Vor hundert Jahren gab unser Ethnograph O. KOLBERG¹² ihren zweifellos patronymischen Charakter nach Volksüberlieferung an, früher, denn im 17. Jahrhundert, ergibt sich das auch aus den Ausführungen von W. NEKANDA TREPKA¹³ (...*chłopa Gąsiora syn...* tegoż *Gąsiorka* wziął bęł za *chłopca* . . . , . . . *syn Kawy* . . . ten *Kawczyk* . . . , *Kozanka Kozy chłopca syn* . . .). Im 17. Jahrhundert haben wir dafür auch verschiedene mittelbare Beweise, nämlich: Varianten eines Familiennamens derselben Person mit der gewiss patronymischen Form auf *-ic* (*Polaczyk* ~ *Polaczek* ~ *Polaczyc* : *Polak* 'Pole'); zusammengesetzte Familiennamen mit dem ersten Stamm *maly* 'klein' bzw. *pól* 'halb', die auf einen jüngeren Vertreter der Familie also den Sohn hinweisen (*Malyjanek* cf. *Kleinhanz*, *Póljan* cf. *Halbhuber*); zusammengesetzte Familiennamen von derselben Grundlage, wobei der zweite Stamm die Koseform des Vatersnamens bekommt (*Michal Michno* cf. im Deutschen: *Heinricus filius Arnoldi* ~ *Heinricus Arnoldi* ~ *Heinricus dictus Arnoltz*). Die patronymischen Familiennamen mit den Bildungselementen *-ak*, *-ek*, *-ik*, *-uk* ersetzen die unproduktiven Patronymica auf *-ic*, *-owic* und wurden in Bauernkreisen üblich. Manche von ihnen sind bestimmt heimisch, nämlich *-ak*, *-ek*, *-ik*, vermutlich fremder Abstammung, das ist ukrainischer oder weissruthenischer, ist meistens das Bildungselement *-uk*. Die angeführten Bildungselemente verdienen noch wegen ihrer geographischen Verbreitung beachtet zu werden. Der Süden Polens, das ist Schlesien und Kleinpolen, gebrauchen vor allem *-ek*, *-ik*, der Norden Polens, das ist vor allem Grosspolen aber auch Masovien, gebrauchen das Bildungselement *-ak*, das östliche Grenzland Polens wendet gerne *-uk* an. In diesem Bild ist das Vorherrschen von *-ak* in Grosspolen besonders auffallend. Es ist mit der Tatsache zu erklären, dass eben das mittelalterliche Grosspolen dieses Bildungselement in Kosenamen häufiger gebrauchte als andere Bezirke Polens (vgl. in den dortigen Eidesformeln aus dem 14. und 15. Jahrhundert: *Vlodak* Damrofski : *Włodzimir*, *Włodzisław*, *Kzonszky Benak* : *Bienjamin* 'Benjamin', *Wyszak* Tarnowski : *Wyszemir*, *Wyszebor* u. a.).

c) Zusammengesetzte Familiennamen sind gemäss der kleinen Menge von Zusammensetzungen in Appellativen auch unter den Familiennamen im allgemeinen selten. Der Struktur nach lassen sie sich teilen in Zusammensetzungen (z. B.: *Czarnojan* : *czarny Jan* 'schwarzer Johannes', *Drogokupiec* : *drogo kupuje* 'er kauft teuer', *Górnośląski* : *z Górnego Śląska* 'aus Oberschlesien', *Kwasijadło* : *ten, co kwasijadło* 'der das Essen säuert') und Satznamen (z. B.: *Dzikimąż* : *dziki mąż* 'wilder Mann', *Ledwożyw* : *ledwo żywy* 'kaum lebendig', *Lepiejawiem* : *lepiej ja wiem* 'ich weiss es besser'). Vorwiegend haben sie den Cha-

¹² O. KOLBERG, *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*. Serie IV, Kujawy, T. II, Warszawa 1867, S. 315—318.

¹³ W. NEKANDA TREPKA, *Liber generationis plebeanorum* („*Liber Chamorum*"), Wrocław 1963, S. 680.

rakter eines Spitznamens. Als solche waren sie in der Vergangenheit viel zahlreicher als jetzt.

4. Es wäre noch angebracht, die Semantik der polnischen Familiennamen zu erörtern. Wir werden hier eine Teilung anwenden, die bereits TASZYCKI¹⁴ einführte, aber wir wollen sie besser mit spezifisch semantischen Gehalten unterbauen und sie nicht gänzlich von der strukturgrammatischen, oben besprochenen Teilung losreißen. Also wollen wir von diesem Gesichtspunkt aus die polnischen Familiennamen in folgende Gruppen teilen:

A) Familiennamen, die den Wunsch oder eine gute Vordeutung der Eltern für den Lebensweg ihres Kindes ausdrücken.

B) Familiennamen, die körperliche bzw. geistige Eigenschaften des Trägers hervorheben.

C) Wohnstätten- oder Herkunftsfamiliennamen.

D) Berufs- oder Standesfamiliennamen.

A) In die erste Gruppe setzen wir Familiennamen, die ursprüngliche Vornamen kontinuierieren. Die Vornamen — wie bekannt — wurden zu heidnischen Zeiten beim ersten Haarscheren verliehen, im Christentum bei der Taufe. Die Vornamen drückten verschiedene Ideale aus, die sich mit den einzelnen Kulturepochen änderten. Es änderten sich das Idealbild des Helden, die Heiligenverehrung, literarische Moden, manche Vornamen wurden allgemein, verloren ihren Reiz, andere dagegen erblühten aufs Neue.¹⁵ Mit der Zeit herrschten Regeln in der Namengebung: das Kind bekam den Vornamen des Grossvaters bzw. des Vaters. Auf diese Weise gewannen die Vornamen einen erblichen Charakter, und von hier aus bleibt es nicht mehr weit zur Umbildung der Vornamen in Familiennamen. Aus der Vergangenheit ist uns bekannt, dass bestimmte Vornamen nur bestimmten Ständen und Geschlechtern zukamen. Ihren uralten sozialen Wert sieht man noch in der Tatsache, dass Päpste und Könige nur mit Vornamen benannt werden. Heute ist es nur noch ein Relikt der Vergangenheit, denn seit der Familiennamen zum rechtlichen Privileg aller Bevölkerungskreise wurde, ist das Ausserachtlassen des Familiennamens der Ausdruck ständischer Herabwürdigung. Bis vor kurzem war es so, da die Dienstleute und Kammerdiener nur mit dem Vornamen benannt wurden. Zwar gibt es in Island bis jetzt keine Familiennamen, alle werden nur mit dem Vornamen benannt. Die von Vornamen gebildeten Familiennamen hatten naturgemäss eine positive Gefühlsfärbung. Wenn wir aber viele Beispiele mit Suffixen von negativer Gefühlsfärbung antreffen (z. B.: *Gawlas* : *Gawel* 'Gallus', *Janiga* : *Jan* 'Johannes', *Jędral* : *Jędrzej* 'Andreas', *Kasprus* : *Kasper* 'Caspar', *Maksara* : *Maksymilian* 'Maximilian') so sind diese späterer, sekundärer Herkunft, wurden grundsätzlich bei den Bauern angewandt. Im allgemeinen in diese Gruppe von Familiennamen werden wir auch die Patronymika einsetzen, die in uralter Epoche von ein- wie auch zweistämmigen Vornamen gebildet wurden (cf. *Bogusławic* : *Bogusław*, *Boglewic* : *Bogel*, *Kozłowic* : *Kozieł*, *Więcesławic* : *Więcesław*). Später, als die Familiennamen auf dienstlichem Weg verbindlich wurden, stieg die Zahl der Patronymika plötzlich an und man bildete sie von verschiedenen semantischen Typen der Familiennamen, z. B.: *Bednarek* : *Bednarz* 'Böttcher', *Chelminiacyk* : *Chelminiak* 'aus Chelmino', *Graczyk* : *Gracz* 'Kartenspieler', *Kaszubiak* : *Kaszuba* 'Kaschube', *Kmieciak* : *Kmieć* 'Bauer', *Kościelniak* : *Kościelny* 'Kirchendiener', *Królak* : *Król* 'König', *Kulpiak* : *Kulpa* 'cf. mea culpa'. *Niemczyk*: *Nie-*

¹⁴ W. TASZYCKI, *Polskie nazwy osobowe*. Biblioteczka TMJP Nr 5, Kraków 1924, S. 4.

¹⁵ J. ST. BYSTRON, *Księga imion w Polsce używanych*. Warszawa 1938, S. 376.

miec 'Deutsche', *Prusaczek* : *Prusak* 'Preusse', *Skoneczniak* : *Skonieczny* 'am Ende wohnende', *Sobociak* : *Sobota* 'Sonnabend' oder 'Ortsname', *Sucharczuk* : *Suchar* : *suchy* 'seicht, versiegen' u. a.).

Den Reichtum von Vornamen gebildeten Familiennamen mögen wenigstens die Beispiele anzeigen, die von Vornamen *Jakub* 'Jakob' gebildet wurden und die gegenwärtig unter den Polen angetroffen werden:

a) *Jacobi*~*Jacoby*~*Jakobi* (lat.), *Jakobs* — *Jakobson* (dt.), *Jakowenko* — *Jakowicz* (ukr.), *Jakowlew* — *Jakowluk* (russ.), *Jakób*, *Jakóbczyk*, *Jakóbek*, *Jakóbiec*, *Jakóbkiewicz*, *Jakubas*, *Jakubasek*, *Jakubaszek*, *Jakubaś*, *Jakubczak*, *Jakubczyk*, *Jakubec* (tsch.), *Jakubeć* (ukr.), *Jakubek*, *Jakubiak*, *Jakubicki*, *Jakubicz*, *Jakubiczka*, *Jakubiec*, *Jakubik*, *Jakubiszyn* (ukr.), *Jakubowicz*, *Jakubsze*;

b) *Jacuński*, *Jacyna* (ukr.), *Jacynicz*, *Jacynik*, *Jacyszyn* (ukr.), *Jaczak*, *Jaczeń*, *Jaczun* (cf. ukr. *Jacuń*), *Jakiel*, *Jakieleczek*, *Jakielek*, *Jeka*, *Jekiel*, *Jekielek*, *Jakuc*, *Jakucewicz*, *Jakuć* (ukr.), *Jakus*, *Jakusz*, *Jakuszko*, *Jakut*, *Jakutek*, *Jakutowicz*;

c) *Kubacki*, *Kubaczka*, *Kubal*, *Kubala*, *Kubale*, *Kubalewski*, *Kubalski*, *Kubala*, *Kubanek*, *Kubani*, *Kubańda*, *Kubański*, *Kubar*, *Kubas*, *Kusiak*, *Kubasiewicz*, *Kubasik*, *Kubaszewski*, *Kubat*, *Kubatek*, *Kubaty* (tsch. ?), *Kubczak*, *Kubec* (tsch.), *Kubecki*, *Kubejko* (ukr.), *Kubel*, *Kubeluk*, *Kubera*, *Kuberski*, *Kubiacyk*, *Kubiak*, *Kubiatko* (tsch. ?), *Kubiatowicz*, *Kubiatowski*, *Kubic*, *Kubica*, *Kubicki*, *Kubicz*, *Kubiczek*, *Kubiela* (?), *Kubieniec*, *Kubień*, *Kubik*, *Kubikowski*, *Kubin*, *Kubina*, *Kubiniec*, *Kubiński*, *Kubis* (tsch.), *Kubisa*, *Kubisiak*, *Kubisik*, *Kubisz*, *Kubiszewski*, *Kubiszta* (tsch.), *Kubisztol*, *Kubiś*, *Kubla*, *Kublak*, *Kublik*, *Kubliński*, *Kubok*, *Kuborek*, *Kuborski*, *Kubosz*, *Kubowicz*, *Kubowski*, *Kubów*, *Kubr*, *Kubski*, *Kubuś* usw.

Bei Gelegenheit sei erwähnt, dass ausser den oben besprochenen patronymischen Bildungselementen in unseren Familiennamen in dieser Rolle noch folgende fungieren: $-e \leq + -e$, $-ec$, $-i < + < j$, $-in$, $-iszyn$, $-i(y) \leq \text{lat. g. sg.}$, $-s \leq \text{dt. g. sg.}$.

B) Familiennamen, die allgemein ihre ursprünglichen Träger charakterisieren, stammen von den sog. Übernamen. Ihre Grundlage bildeten Appellativa von oft pejorativer Färbung, von satirischer bzw. ironischer Bedeutung, die durch eine Metapher oder Metonymie die auffallenden äusseren oder inneren Eigenschaften der Person bestimmen. Die Familiennamen dieses Typus kennzeichnen grundsätzlich der Mangel an zusätzlicher morphologischer Bearbeitung, was auch eine nähere Bestimmung ihres Benennungsinhalts nicht ermöglicht. Ihre Entstehungsbedingungen lassen sich im allgemeinen in den Urkunden der Vergangenheit schwer verfolgen, eine gewisse Vorstellung geben davon ethnographische Beschreibungen und dialektologische Untersuchungen. Die Übernamen sind als Vergangenheitsrelikt nämlich weiterhin beim Volk lebendig und werden weiterhin gebraucht, unabhängig von den amtlichen Familiennamen der Bauern. Familiennamen dieser Gruppe lassen sich noch heute dank ihres emotionalen Gehaltes und des vagen Inhalts sowie dank ihrer struktur-grammatischen Roheit den übrigen semantischen Gruppen deutlich gegenüberstellen und auf diese Weise liefern sie die richtige Grundlage zur Absonderung von anderen Familiennamen, die von Bezeichnungen der Länder- und Stadtbewohnern (Ethnica) sowie von Berufsnamen gebildet wurden. In dieser Frage nimmt ROSPOND¹⁶ eine andere Stellung ein. Darüber hinaus sei festgestellt, dass die besprochene Gruppe von Familiennamen sowohl in alte wie auch junge Vergangenheit

¹⁶ S. ROSPOND, *Struktura...*, S. 18, 50—52.

reicht. Linguistisch betrachtet enthält diese Gruppe viele Archaismen, aber auch viele Neuerungen. Die morphologischen Umbildungen haben emotionalen Charakter, d. i. diminutiven bzw. augmentativen, aber keinen begrifflichen. Der allgemeine Inhalt suggeriert jedoch trotz allem das Suchen nach einer orientierenden semantischen Systematik dieser Familiennamen, denn es ist nicht ausgeschlossen, dass sich in dieser Hinsicht gewisse kulturelle Unterschiede im Bereich der Dialekte und Sprachen zeigen können. Von diesem Standpunkt aus gesehen wäre für die polnische Sprache folgendes, ergänzendes Klassifikations-schema angemessen.

Familiennamen von Bezeichnungen der Körperteile: *Broda* 'Kinn', *Gęba* 'Mund', *Głowa* 'Kopf', *Gnat* 'Knochen', *Goleń* 'Schienbein' *Kiel* 'Eckzahn', *Kostka* 'kleiner Knochen', *Krzyż* 'Kreutz', *Nerka* 'Niere', *Noga* 'Bein', *Nos* 'Nase', *Ozór* 'Zunge', *Paluch* 'Finger', *Pazur* 'Krallen', *Stopa* 'Fuss', *Śladek* 'After', *Wątroba* 'Leber', *Żyła* 'Ader' usw.

Familiennamen, die von Bezeichnungen äusserer Eigenschaften des Trägers gebildet wurden: *Brodawka* 'Warze', *Biały* 'weiss — nach der weissen Haarfarbe', *Chudy* 'mager', *Chromy* 'lahm', *Ciężki* 'schwer', *Czarny* 'schwarz — nach der schwarzen Haarfarbe', *Czub* — *Czubek* 'Schopf auf dem Kopfe', *Długi* 'lange', *Gładki* 'glatt — ohne Haarwuchs', *Gluch* 'taub', *Grzywa* 'Mähne', *Kędzior* 'Locke', *Kęsy* ~ *Kusy* 'kurz, abgekürzt', *Lewak* 'Linkshänder', *Łysek* 'kahl', *Mały* 'klein', *Momot* 'Stotterer', *Sędziwy* = *szedziwy* 'greisenhaft, grau', *Siwicz* 'grau', *Suchy* 'nicht dick' usw.

Familiennamen, die von Bezeichnungen innerer, geistiger Eigenschaften des Trägers gebildet wurden: *Balamut* 'Faseler', *Biesiadny* 'unterhaltend, scherzhaft', *Cichy* 'still', *Ciepły* 'warm, eifrig, nicht gleichgültig', *Dobrodziej* 'Wohltäter', *Dumny* 'stolz', *Dziki* 'wild', *Godny* 'würdig', *Hojny* 'freigiebig', *Hyży* 'schnell', *Klekot* 'Plappermaul', *Krzykała* 'Schreier', *Kwaśny* 'sauer', *Lekki* 'leicht, leichtsinnig', *Lepszy* 'besser, weniger böse', *Mruk* 'Murrkopf', *Mazepa* 'Schmutzfink', *Małolepszy* 'wenig besser', *Mrzygłód* 'Geizhals', *Pokorny* 'demütig', *Pyszny* 'hochmütig', *Raźny* 'flink', *Śmiały* 'mütig', *Wesoły* 'lustig', *Wierny* 'treu', *Wichłacz* 'Unruhestifter', *Zawada* 'Stehimwege' usw.

Familiennamen aus der Tierwelt: *Bak* 'Brummfliege', *Baran* 'Hammel', *Bargiel* 'Spechtmeise, Bergmeise', *Chrobak* 'Wurm', *Czajka* 'Kiebitz', *Dudek* 'Wiedehopf', *Golab* 'Taube', *Indyk* ~ *Jedyk* 'Truthahn', *Jeleń* 'Hirsch', *Jastrząb* 'Habicht', *Kania* 'Hühnergeier', *Karp* 'Karpfen', *Karaś* 'Karausche', *Komor* 'Mücke', *Kogut* ~ *Kokot* ~ *Kur* 'Hahn', *Kozieł* 'Bock', *Lis* 'Fuchs', *Motyl* 'Schmetterling', *Mól* 'Motte', *Okuń* 'Barsch', *Pac* 'Ratte', *Pająk* 'Spinne', *Rak* ~ *Rek* 'Krebs', *Sternal* ~ *Trznadel* 'Goldammer', *Zdeb* 'Wildkatze', *Zmij* ~ *Zmija* 'Giftschlange', *Żubr* 'Bison', *Żuk* 'Mistkäfer' usw.

Familiennamen aus der Pflanzenwelt: *Bylina* ~ *Belina* 'Unkraut', *Chebda* 'Attich', *Chmiel* 'Hopfen', *Chrzan* ~ *Chrzon* ~ *Krzon* 'Meerretich', *Fijolek* ~ *Fijalek* 'Veilchen', *Gdula* 'Birne', *Grzyb* 'Pilz', *Jawor* 'Ahorn', *Kapusta* 'Kohl', *Klon* 'Masholder', *Kłos* 'Ähre', *Koprzywa* 'Brennnessel', *Kostrzewa* 'Trespe, Raden', *Korzeń* ~ *Korzon* 'Wurzel', *Mech* 'Moos', *Orkisz* 'Dinkel, Amelkorn', *Perz* 'Quecken', *Przetacznik* 'Ehrenpreis, Veronica', *Rzepa* 'Weissrübe', *Rumian* ~ *Rumin* 'Kamille', *Salata* 'Salat', *Smarz* ~ *Smarż* ~ *Smarsz* ~ *Smarszcz* 'Morchel', *Smolka* 'Pechnelke', *Sosna* 'Kiefer', *Śliwa* 'Pflaume', *Syrokomla* 'Wappen-Klotz', *Szeliga* 'Wappen-Stock', *Żdziobło* 'Halm', *Żyto* 'Roggen' usw.

Familiennamen von geographischen, topo- und physiographischen Namen, von Boden- und menschlichen Unterkunftsbezeichnungen: *Bajor* 'Sumpf',

Beskid 'Beskiden', *Bielawa* 'Sumpfwiese', *Bochnia* 'Stadt bei Krakau', *Buda* 'Bude', *Budynek* 'Gebäude', *Chalupa* 'Bauernhütte', *Góra* 'Berg', *Fara* 'Pfarrei', *Jezioro* 'der See', *Kaluża* 'Lache', *Kępa* 'Buschel, Werder', *Kamieniec* ~ *Kamionka* 'Festung in Podolien' 'steinichter Ort' 'Steinhaufen', *Kuczka* 'eine Hütte von Laub', *Kujawa* 'Düne', *Murawa* 'ein Rasenplatz', *Most* 'Brücke', *Noworyta* 'neues Ackerland, Neubruch', *Opoka* 'Felsboden', *Olza* 'Olsau', *Padół* 'Tal', *Pałac* 'Palast', *Piasek* 'Sand', *Pieczara* 'Höhle', *Piwnica* 'Keller', *Poręba* 'Holzschlag', *Potok* 'Bach', *Ratusz* 'Rathaus', *Ren* 'Rhein', *Staw* 'Teich', *Suchdół* ~ *Sudół* 'trockene Grube, Schlucht', *Szalas* ~ *Salasz* 'Laubhütte', *Szopa* 'Schuppen', *Wisła* 'Weichsel', *Zaręba* 'Verhau' usw.

Familiennamen von Naturerscheinungen: *Burza* 'Gewitter', *Chalas* ~ *Halas* 'Lärm', *Chmara* ~ *Chmura* 'Wolke', *Brzęk* 'Geklirr', *Deszcz* 'Regen', *Dym* — *Dymek* 'Rauch', *Grad* 'Hagel', *Grom* 'Donnerschlag', *Iskra* 'Funke', *Klik* 'Schrei', *Kurz* — *Kurzawa* 'Staub', *Mokwa* 'Regenwetter', *Mróz* ~ *Mroz* 'Frost' 'Kälte', *Orkan* 'Orkan', *Pluta* 'Regenwetter', *Pogoda* 'Wetter', *Pogwizd* ~ *Poświst* 'Pfeifen', *Poświat(a)* 'Himmellicht', *Rosa* 'Tau', *Śnieg* 'Schnee', *Świt* 'Morgendämmerung', *Szelest* 'Geräusch', *Warwas* 'Gepolter' usw.

Familiennamen von Zeitangaben, Jahreszeiten und Wochentagen: *Adwent* 'Advent', *Czerwiec* 'Juni', *Czwartek* 'Donnerstag', *Grudzień* 'Dezember', *Jesień* 'Herbst', *Kupała* 'Vorabend des Sanct Johannis Tages', *Kwiecień* 'April', *Lato* 'Sommer', *Lipiec* 'Juli', *Luty* 'Februar', *Maj* 'Mai', *Marzec* 'März', *Niedziela* 'Sonntag', *Rok* 'Jahr', *Siejba* 'Saatzeit', *Sobotka* ~ *Sobótka* 'Sonnenwendefeuher', *Styczeń* 'Januar', *Wiosna* 'Frühling', *Wtorek* 'Dienstag', *Zima* 'Winter' usw.

Familiennamen von Mineralien und Rohstoffen: *Blacha* 'Blech', *Cegła* 'Ziegel', *Cukier* 'Zucker', *Deska* 'Brett', *Drut* 'Draht', *Dratwa* 'Pechdraht', *Gwóźdź* ~ *Góźdź* 'Nagel', *Gonta* 'Schindel', *Kamień* 'Stein', *Klus* 'Kloss', *Kryształ* ~ *Kryształ* 'Kristall', *Krzemień* 'Kieselstein', *Mąka* 'Mehl', *Metal* 'Metall', *Papier* ~ *Papir* 'Papier', *Ruda* 'Erz', *Safian* 'Saffian', *Słoma* 'Stroh', *Smola* 'Pech', *Skóra* ~ *Skura* 'Leder', *Srebro* 'Silber', *Szyndel* 'Schindel', *Wągiel* 'Kohle', *Żelazo* 'Eisen', *Żywica* 'Harz' usw.

Familiennamen von Erzeugnissen aus der menschlichen Hand: *Brus* 'Schleifstein', *Cholewa* 'Stiefelschaft', *Dera* 'Decke', *Duda* 'Dudelsack', *Gajda* 'ds.', *Gunia* 'eine grobe zottige Decke' 'ein grober zottiger Rock', *Kabat* 'Unterkleid', *Kaleta* ~ *Kalita* 'lederner Geldbeutel', *Kapica* 'Mönchskappe', *Kolasa* 'Kalasche', *Kosz* 'Korb', *Korczak* 'hölzerne Schale', *Kociuba* 'Rührlöffel' 'Rührhaken', *Kolpak* 'eine hohe Mütze', *Kosak* ~ *Kossak* 'eine Art Sichel, Messer', *Kożuch* 'Pelz', *Kusza* 'eine grosse Armbrust', *Kufel* 'Kufe', *Lopata* 'Schaufel', *Motyka* 'Hacke', *Przetak* 'ein Bastsieb mit weiten Löchern', *Pudło* 'Schachtel', *Pytel* 'Sack, Beutel in der Mühle', *Sierp* 'Sichel', *Rydel* ~ *Ryl* ~ *Ryll* 'Spaten', *Sajdak* 'Bogen und Pfeile', *Telega* ~ *Teliga* 'Bauerwagen', *Topor* 'Beil', *Wyrwicz* 'Korkzieher' usw.

Familiennamen von Getränken und Speisennamen: *Bochenek* 'Klumpen' 'ein zu einem runden Körper geformtes Brot', *Bigos* 'Ragout', *Calka* 'ein ordinäres grobes Bauerngericht', *Bryndza* 'Schafskäse', *Glen* ~ *Gleń* 'ein Runken oder Ranken Brots', *Grzanka* 'geröstete Brotscheibe', *Kasza* 'Grütze', *Kisiel* 'eine Mehlsuppe von Sauerteig und Honig', *Kielbasa* 'Bratwurst', *Jucha* 'Suppe, Brühe' 'verächtlich: Blut', *Klusek* ~ *Kluska* 'Kloss, Knödel', *Krupa* 'Graupe zum Essen', *Kulesza* ~ *Kuliś* 'eine Art von gemeinen Mehlsuppe', *Maślanka* 'Buttermilch', *Nawara* 'Sud', *Partyka* 'Stück Brot', 'Portion', *Patoka* 'Jungfern-

honig', *Polewka*~*Poliwka* 'Suppe, Brühe', *Prażmo* 'geröstete noch nicht völlig reife Ähren', *Pugęsek* 'halbe Gans', *Opara* 'verächtlich: Schnaps', *Sadło* 'Schmeer', *Salamacha* 'Brei, Papp', *Salyga* 'Speise von grünem Unkraut', *Serwotka* 'Milchwasser', *Siara* 'Biestmilch', *Słonina* 'Speck', *Specjal* 'ein ganz besonderer Leckerbissen', *Śmietana* 'Sahne', *Tazbir* 'dünnes Bier', *Zemla*~*Żemla* 'Semmel', *Zybura* 'Lauer, Lauerwein', *Żurek* 'ein saurer Mehlbrei' usw.

Familiennamen von Verwandtschaftsgraden und vom Familienleben im allgemeinen: *Brach* 'verächtlich: Bruder', *Cora* 'Tochter' 'Mädchen', *Dziadus* 'Grossväterchen', *Dziedzic* 'Erbe', *Dziewierz* 'Schwager', *Družba* 'Brautwerber' 'Namensvetter', *Jedzinak*~*Jedenak*~*Jedynak* 'der einzige Sohn', *Mamczarz* 'Sohn von einer Amme ernährt', *Mój* 'mein Sohn' (?), *Najda* 'Findling', *Nasz* 'unser Sohn'(?), *Nieć*~*Nieścior* 'Neffe', *Panicz* 'ein reiner Junggesell', *Para* 'ein Ehepar', *Patek*~*Putek* 'Taufpate', *Pólbrat* 'Halbbruder', *Sierota*~*Sirota* 'Waise', *Starek*~*Storek* 'Grossvater', *Stryk*~*Stryjek*~*Stryja* 'des Vaters Bruder', *Stypa* 'Leichenmahl', *Swadźba* 'Hochzeit', *Swacha*~*Swat* 'Brautwerber', *Synowiec* 'Brudersohn', *Tata*~*Tatko* 'Vater'(?), *Wnęk*~*Wnuk* 'Enkel', *Wujek*~*Ujczak* 'Mutterbruder' usw.

Familiennamen von Münznamen: *Denar* 'Denar', *Dukat* 'Dukaten', *Grajcar* 'Kreuzer', *Grosz* 'Groschen', *Haller* 'Heller', *Klepacz* 'eine schlechte Kupfermünze', *Reński*~*Ryński* 'Floren', *Szeląg* 'Schilling', *Szóstak* 'Sechser', *Talar* 'Taler', *Trojak* 'Dreier' usw.

Familiennamen von Krankheits- und Heilmittelbezeichnungen: *Balsam* 'Balsam', *Czerwonka* 'rote Ruhr', *Czuma* 'Pest', *Gula* 'Beule', *Guz* 'Beule', *Koltun* 'Alpzopf', *Nogiec* 'Augenkrankheit des Viehes, besonders der Pferde', *Paduch* 'Fallsucht', *Świerzba* 'Krätze', *Zgaga* 'Sodbrennen' usw.

Familiennamen von Abstrakten: *Bieda*~*Bida* 'Not', *Buta* 'Hochmut', *Cnota* 'Tugend', *Chwała* 'Ehre', *Duma* 'Stolz', *Dusza* 'Seele', *Krzywdy* 'Unrecht', *Nadzieja* 'Hoffnung', *Niezgoda* 'Zwietracht', *Niepokój* 'Unruhe', *Niewiara* 'Unglaube', *Pociecha* 'Trost', *Pokora* 'Demut', *Poprawa* 'Verbesserung', *Przywara* 'Laster', *Pycha* 'Hochmut', *Pośpiech* 'Eile', *Potęga* 'Macht', *Rozkosz*~*Roskosz* 'Vollust', *Skarga* 'Klage', *Słoboda*~*Swoboda*~*Świeboda* 'Freiheit, Eigenwilligkeit, Unabhängigkeit', *Smętek*~*Smutek* 'Betrübniss, Traurigkeit', *Strach* 'Angst', *Swar* 'Zank, Streit, Hader', *Troska* 'Sorge', *Zabawa* 'Spiel, Aufenthalt, Beschäftigung, Verweilung', *Zapał* 'Eifer' 'Anregung', *Zasada* 'Anlegen' 'Grundsatz' usw.

Familiennamen von gleichzeitig verschiedenen Inhaltsbereichen und solche, die sich in keine der vorangehenden Klassen einsetzen lassen: *Aniol*~*Jamiol* 'Engel' auch 'Theatername', *Barabasz*~*Barabas* 'Barabas — aus einem Passionsspiel', *Cham*~*Chan*~*Han* 'Tatarischer König', *Cham*~*Chamek*~*Chamczyk* 'Bauer, Bauerkerl, Mensch ohne Geburt — cf. Ham 'Sohn von Noah', *Chwist(ek)* 'das Pfeifen durch die Luft, im altpol. Hofnarr', *Cesarz*~*Cysarz* 'Kaiser' 'Kaiserfliege', *Ćwiertnia* 'ein Getreidemass, von verschiedener Grösse, nach Verschiedenheit der Gegenden', *Dominus* 'cf.: Dominus vobiscum', *Gwiazda* 'Stern, ein berühmter Mann, Schicksal' 'Blässe' 'Sternfisch', *Firlej* 'Tanz', *Herod* 'Herodes — aus einem Passionsspiel', *Jarmark* 'Jahrmarkt' 'Gelärme' 'Jahrmarttsgeschenke', *Korzec* 'Scheffel, Hohlmass', *Król* 'König' 'der König' (in) der Bienen' 'König in mehreren Spielen' 'Schützenkönig', *Księżyc* 'Mond' 'Türkisches Wappen' 'Seefisch' 'Monat', *Kulpa* 'vgl.: mea culpa', *Nobis*~*Pro nobis* 'vgl.: ora pro nobis', *Ojczenasz* 'Vaterunser', *Ołtarz* 'Altar' 'Gestrin', *Omen* 'cf.: nomen omen', *Ornat* 'Messgewand', *Pater* 'Mönch' auch: 'Pater

noster', *Pilat* ~ *Pilat* ~ *Pillath* 'Pilatus', 'das fünfte Rad am Wagen' 'Abtritt' 'Person aus einem Passionsspiel', *Rączka* 'Händchen, Weiser an der Uhr' 'der im Arme einen Fehler hat' 'Kreuzblume' 'Honigmass im Altpolen', *Regula* 'Regel, Richtschnur' 'Linial', *Szatan* 'Satan — aus einem Passionsspiel', *Tabor* 'Wagenburg' 'Feldlager' 'Zeltmacher' 'Schäferhürden' usw.

Wenn wir die Familiennamen der besprochenen Gruppe analysieren, gelangen wir zum Schluss, dass diese nicht nur verschiedene charakteristische physische und psychische Eigenschaften der Personen anzeigen (die letzteren sind u. a. durch Abstrakta ausgedrückt), sondern auch von deren Gewohnheiten (vergleiche z. B. die Bezeichnungen der Speisen und Getränke), von Arbeit und Wirken (vgl. die Benennung von Erzeugnissen und Rohstoffen), von den Wohnstätten (z. B. topographische Namen und Benennung der Unterkunft), von den Geburts Umständen (z. B. Zeitangaben), von der Teilnahme am kirchlichen und damaligen kulturellen Leben d. i. Passionsspielen (vgl. *Varia*) berichten. Auf diese Weise decken sich manche von den angegebenen Klassen mit anderen semantischen Gruppen, wir meinen aber, dass es für unsere Klassifikation wesentlicher ist, dass die Bedeutung hier immer nur allgemein und mutmasslich ist. Sie wird nicht von spezifischen morphologischen Elementen unterstützt und auch nicht mit der Grundbedeutung der gegebenen Appellativen motiviert. Übrigens bilden die Klassen, in denen die Labilität besonders deutlich spürbar ist, in der allgemeinen Gruppe die Minderheit und sind eher ein Produkt späterer Entwicklung. Es geziemt sich auch die Aufmerksamkeit darauf zu lenken, dass wir weder in der Vergangenheit noch in der Gegenwart eine Grund haben, in den polnischen Familiennamen der besprochenen Art, nämlich in den Namen von Tieren, Pflanzen und Gegenständen Schildzeichen zu sehen, mit denen anderswo die Häuser in den Städten gekennzeichnet wurden. Diese Schildzeichen (nach BENEŠ¹⁷) verliehen den Familiennamen nicht den Charakter von Übernamen, sondern bestimmten den Wohnsitz des Trägers. Die deutschen Forscher zeigten mit dem Fortschreiten der Untersuchungen solcher Interpretation gegenüber Zurückhaltung, und wiesen darauf hin, dass dieser Brauch nur West- und Süddeutschland umfasste und dass er aus der Zeit kommt, da gleichzeitig die Häusernamen und die Familiennamen gebildet wurden. Man kann also nicht mit Sicherheit feststellen, ob der Häusername oder der Familienname älter ist und in welche Richtung die ursprüngliche Entwicklung ging.¹⁸

C) Familiennamen, die die Herkunft, die Wohnstätte oder den Wohnort anzeigen, die wir kurz Herkunftsnamen und Wohnstättennamen nennen, brauchen daher unterschieden zu werden, denn die ersteren bedeuteten einen Fremden, die anderen die Einheimischen.

Die Fremden waren nicht nur Menschen aus einem fremden Land, sondern auch Menschen aus anderen Bezirken des Vaterlandes, aus einer anderen Stadt und überhaupt aus anderen Örtlichkeiten. Manchmal geht es auch in diesen Familiennamen um Betonung der Zugehörigkeit zu anderen Sippen, Stämmen. Personennamen dieser Art gibt es in Polen schon seit dem 12. und 13. Jahrhundert, z. B.: *Bawor* 'Bayer', *Polanin* 'einer vom Stamm Polanien', *Prus* ~ *Prusin* 'Preusse', *Żydowin* 'Jude'¹⁹. Die Herkunftsnamen lassen sich se-

¹⁷ J. BENEŠ, *Op. cit.*, S. 172—178.

¹⁸ M. GOTTSCHALD, *Op. cit.*, S. 44.

¹⁹ Vgl.: W. TASZYCKI, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*. Kraków 1925, n: *Rozprawy i studia polonistyczne I Onomastyka*, Wrocław 1958, S. 82, 88.

mantisch in einige Klassen einteilen. Es hängt davon ab, was in ihrer Grundlage stand: 1. der Name von Stämmen bzw. Völkern, 2. Nationen, 3. Ländern, 4. Provinzen oder Regionen, 5. Städte.

1. *Cygan* — *Cygańczuk* — *Cygamecki* — *Cyganek* — *Cyganik* — *Cygan-kiewicz* — *Cygańczuk* — *Cygański* 'Zigeuner', *Frank* ~ *Franke* — *Frankiewicz* — *Frankowski* (?) 'Franke' — von Volksnamen der Franken', *Kazak* ~ *Kozak* — *Kozaczek* — *Kozaczka* — *Kozaczuk* — *Kozaczyński* — *Kozakiewicz* — *Kozakow* — *Kozakowski* 'Kosak, ein leichter Reiter, ein Freibeuter', *Ordyniec* — *Ordynski* ~ *Hordynski* 'Mitglied der Tatarenhorde', *Sas* ~ *Sass* — *Sasak* — *Sasal* — *Sasik* — *Sasim* — *Sasin* — *Saski* 'Sachse', *Tatar* ~ *Tatara* ~ *Tatera* — *Tatarata* — *Tatarczak* — *Tatarczuch* — *Tatarczuk* — *Tatarczyk* — *Tatarek* — *Tatarkiewicz* — *Tatarkowski* — *Tatarow* — *Tatarowski* — *Tatarski* — *Tatarynowicz* — *Tataryński* 'Tatar', *Żydaczek* — *Żydanowicz* — *Żydecki* — *Zydek* — *Żydowicz* — *Żydział* — *Żydzik* 'Jude' usw.

2. *Bem* ~ *Boehm* — *Bemer* 'Böhme', *Charwat* ~ *Harwat* ~ *Karwat* — *Karwacki* 'Kroate', *Czech* — *Czechak* — *Czeszuga* 'Tscheche', *Czerkas* — *Czerkasiuk* — *Czerkaski* ~ *Czerkawski* 'Tscherkesse', *Francuz* 'Franzose', *Greki* — *Greczek* — *Greczka* — *Greczko* — *Greczkowski* — *Greczyło* 'Grieche', *Lach* — *Lachawiec* — *Lachendro* — *Lacheta* — *Lachor* — *Lachowicz* — *Lachowski* — *Lachur(a)* — 'Pole', *Łotysz* 'Lette', *Madziar* ~ *Madziarz* 'Ungar', *Moskal* — *Moskale* — *Moskalewicz* — *Moskalewski* — *Moskalik* — *Moskaluk* — *Moskala* — *Moskwa* (coll.) — *Moskwiak* — *Moskwiński* 'Russe', *Niemiec* — *Niemcewicz* — *Niemczewski* — *Niemczyc* — *Niemczycki* — *Niemczyk* — *Niemczynowicz* — *Niemczynowski* — *Niemczyński* 'Deutscher', *Olander* ~ *Olender* — *Olenderek* — *Holender* ~ *Holländer* ~ *Hollender* 'Holländer', *Pol* ~ *Pohl* — *Polachowski* — *Polacki* — *Polaczek* — *Polaczyk* — *Polak* ~ *Pollak* ~ *Pollack* — *Polakiewicz* — *Polakow* — *Polakowski* — *Polasik* — *Polaszek* — *Polaszewski* — *Polasek* — *Pollok* — *Poloczek* — *Polony* — *Polus* — *Polusik* 'Pole', *Rusak* — *Rusecki* — *Rusek* — *Rusiak* — *Rusiecki* — *Rusiewicz* — *Rusin* — *Rusinek* — *Rusiniak* — *Rusinkiewicz* — *Rusinowski* — *Rusiński* — *Rusjan* — *Rusnak* 'Russe', *Szot(t)* — *Szota* — *Szotek* — *Szotkowski* 'Schotte', *Szwed* — *Szweda* — *Szwede* — *Szwedek* — *Szwedkowicz* — *Szwedo* — *Szwedowski* — *Szwedzicki* — *Szwedziński* — *Szwedziuk* 'Schwede', *Szwajcer* ~ *Szweicer* 'Schweizer', *Turcewicz* — *Turczyk* — *Turczyn* — *Turczynowicz* — *Turczyński* — *Turek* — *Turkiewicz* 'Türke', *Wołoch* — *Wolosz* — *Woloszczuk* — *Woloszka* — *Wolozuk* — *Wolozyn* — *Wolozynowski* — *Wolozynski* 'Wallache' usw.

3. *Angielczyk* — *Angielski* 'Engländer', *Dunin* 'Däne' (?), *Holland* 'aus Holland', *Kurland* 'aus Kurland', *Litwa* (coll.) — *Litwak* — *Litwaniak* — *Litwin* — *Litwinek* — *Litwiniak* — *Litwiniec* — *Litwinienko* — *Litwiniszyn* — *Litwiniuk* — *Litwinowicz* — *Litwińczuk* — *Litwiński* — *Litwora* 'Litauer', *Prus* (auch 'Wappe') — *Prusak* — *Prusakiewicz* — *Prusakowski* — *Prusek* — *Prusicki* — *Prusiecki* — *Prusiewicz* — *Prusik* — *Prusinkiewicz* — *Prusinowski* — *Prusiński* — *Pruski* — *Pruszak* — *Pruszczak* — *Prusczyk* — *Pruszczyński* — *Pruszkiewicz* — *Pruszko* — *Pruszkowski* — *Pruszyński* — *Pruško* 'Preusse, aus Preussen', *Węgier* — *Węgierkiewicz* — *Węgierko* — *Węgierski* — *Węgrowski* — *Węgrzecki* — *Węgrzyk* — *Węgrzyn* — *Węgrzynek* — *Węgrzyniak* — *Węgrzynowicz* — *Węgrzynowski* — *Węgrzyński* — *Uhrynowski* 'Ungar, aus Ungarn' usw.

4. *Doniec* ~ *Duniec* — *Doński* ~ *Duński* 'Doner Kosak', *Goral* ~ *Góral* — *Goralczyk* — *Góralczyk* — *Góralewicz* — *Góralewski* — *Góralik* — *Góralny*

— *Góralski* — 'Gebirgsbewohner', *Huculak* — *Hucul* 'Huzule', *Kaszub* — *Kaszuba* — *Kaszubik* — *Kaszubkiewicz* — *Kaszubowski* — *Kaszubski* — 'Kaschube, aus der Landschaft Kaschuben', *Krakowiak* 'aus der Wojew. Krakau', *Malopolski* 'aus Kleinpolen', *Mazowiecki* — *Mazur* — *Mazurczak* — *Mazurczyk* — *Mazurek* — *Mazurewicz* — *Mazurkiewicz* — *Mazurowicz* — *Mazurowski* — *Mazurski* 'Masovier, Masur — aus Masau, Masuren', *Morawek* — *Morawiec* — *Morawiecki* — *Morawiński* — *Morawski* 'Mährer, aus Mähren', *Orawiec* — *Orawiński* 'aus dem Gebirgsland Orawa', *Podlacha* — *Podlasiak* — *Podlasiecki* — *Podlaski* — *Podlaszewski* — 'aus der östlichen Provinz Polens — Podlasien', *Podolak* — *Podolecki* — *Podolski* — 'aus Podolien', *Polesiak* — *Polesiczuk* — *Poleski* — *Poleszak* — *Poleszczuk* — 'aus der ehemaligen Provinz Polens — Polesien', *Szlazak* ~ *Szlaşak* ~ *Szleşak* — *Śląski* — *Śląskiewicz* — *Ślżak* ~ *Śleşak* 'Schlesier, aus Schlesien', *Tatran* — *Tatrzański* 'aus dem Gebirgsland Tatra', *Wielkopolan* — *Wielkopolski* 'aus Grosspolen', *Wołyniak* — *Wołyniec* — *Wołyniuk* — *Wołyńczyk* — *Wołyński* 'aus Wolhynien', *Żuławiński* — *Żuławski* : *Żuława* 'aus dem Danziger Werder' usw.

5. *Amsterdamski* 'aus Amsterdam', *Berliński* 'aus Berlin', *Halicki* — *Haliczer* 'aus Halicz', *Gloger* 'aus Glogau', *Kobryner* — *Kobryńczuk* — *Kobryński* ~ *Kobrzyński* 'aus Kobrin', *Krakowian* — *Krakowiecki*(?) — *Krakowiński* (: Cracovia?) — *Krakowski* — *Krakus* 'aus Krakau', *Lubelczyk* — *Lubelski* — *Lubliner* — *Lubliniecki*(?) — *Lubliński* 'aus Lublin', *Mościczny* 'aus Mościska', *Nakielny* 'aus Nackel=Nakło', *Paryski* — *Paryżer* 'aus Paris', *Pragier* 'aus Praga', *Sieradzan* — *Sieradziński* — *Sieradzki* 'aus Sieradz', *Toruńczyk* ~ *Torończyk*(?) 'Thorner, aus Thorn', *Wieliczkie* 'aus Wieliczka', *Wiener* — *Wiedeński* — *Wiedeński* 'aus Wien', *Włodawer* 'aus Włodawa', usw.

In dem angeführten Material mieden wir keine diminutiven, augmentativen und patronymischen Varianten, denn sie begleiten immer alle semantischen Gruppen unserer Familiennamen. Wir führten auch fremde, andersslavische und ausserslavische Familiennamen an. Von den spezifischen Bildungselementen seien genannt: *-a*, *-an* ~ *-anin*, *-in*, *-czyk*, *-czuk*, *-ny*, *-ata* (= +ęta), *-er*. Die letzten sind fremden Sprachen eigen: *-czuk* und *-ata* (cf. Tatarata) der ukrainischen, *-er* (cf. Berliner) der deutschen Sprache (bei uns den Judenfamiliennamen eigen). Andere Bildungselemente, wie: *-ak*, *-ec*, *-ek*, *-ik*, *-uk*, *-ko*, *-enko*, *-ski*, *-iszyn* trafen wir schon in den oben besprochenen Patronymika an. Sie werden verbunden von der gemeinsamen Funktion, die weit aufgefasste Zugehörigkeit zu bestimmen, zur Person oder zum Ding. In bezug auf die Semantik dieser Gruppe sei noch gewarnt vor der Ansicht dass nicht alle Familiennamen auf Fremde bzw. auf Ausländer hinweisen müssen, manchmal handelte es sich nur um einen zeitigen Aufenthalt im Fremdland.

Die Wohnstättennamen haben vor allem das charakteristische Bildungselement *-ski*, wovon bereits die Rede war. Es wurde betont, dass diese Familiennamen sehr häufig und lange Zeit nur den Dorfbesitzern eigen waren. Die Entdeckung derselben und die genaue Bestimmung, um welches Dorf es sich konkret handelte, ist jedoch oft umständlich. Nicht nur, weil das Bildungselement mit der Zeit in der polnischen Onomastik viele Funktionen bekam, aber auch deshalb, weil es oftmals erweitert wurde mit Elementen *-ow-* ~ *-ew-*, *-in* (in Masowien) und weil es sich an die Grundlage heftete und deren spezifische Suffixe *-ka*, *-ice*, *-in* übergang. Also muss man die Familiennamen auf *-ski* so verstehen, dass sie von einigen lautlich verschiedenen Örtlichkeiten entstan-

den sind, nicht davon zu sprechen, dass es Dörfer mit demselben Wortlaut aus verschiedenen Gegenden Polens sein können. Ausserdem spielen auch phonetische Wandel eine Rolle. Eine genaue Unterscheidung ermöglichen also nur Daten aus der Vergangenheit unmittelbare und mittelbare. Wir wollen einige Beispiele auf Grund der Materialien aus dem 16. und 17. Jahrhundert bringen:

Bialobocki : Białoboki, *Bialobrzeski* : Białobrzegi, *Bielski* : Biała, *Błażewski* : Błazów, *Broniewski* : Broniewice, *Bużeński* : Bużenin, *Cygański* : Cygany, *Drzażyński* : Drążno, *Drzewicki* : Drzewica, *Głoskowski* : Głoski (jetz Głuski), *Golański* : Golanka, *Gorecki* : Górką, *Górski* : Góra Kościelna, *Grądzki* : Grądy, *Grochowski* : Grochy, *Grzepski* : Grzebsko, *Hussowski* : Hussów, *Hermanowski* : Hermany, *Jurczyński* : Jurki, *Kaliski* : Kalisz, *Korczyński* : Korczyn, *Korycieński* : Korytno, *Kraśński* : Krasne, *Kryski* : Krysk(o), *Kuczborski* : Kuczbork, *Kunicki* : Kunice Wielkie, *Lasocki* : Lasotki, *Latałski* : Latalice, *Leszczyński* : Leszno, *Lutomirski* : Lutomiersk, *Łaski* : Łasko, *Łubieński* : Łubna, *Maciejowski* : Maciejowice, *Marchocki* : Marchocice, *Malczewski* : Małki, *Maczyński* : Mączniki, *Miński* : Mińsk, *Niegoszewski* : Niegoszew, *Niemojewski* : Niemojówka, *Nowopolski* : Nowopole, *Obodziński* : Obodno, *Ocieski* : Ocieszyn, *Olszowski* : Olszów, *Paprocki* : Paprocka Wola, *Papiński* : Papy, *Piasecki* : Piaski, *Piekarski* : Piekary, *Pilecki* : Pilce, *Poniatowski* : Poniaty, *Potocki* : Potok, *Roździeński* : Roździeń, *Rysiński* : Rysin, *Rykaczewski* : Rykacze, *Rywocki* : Rywocin, *Sarbiewski* : Sarbiewo, *Smotrycki* : Smotrycz, *Starowski* : Stara Wola, *Strykowski* : Stryków, *Szymanowski* : Szymany, *Śmiglecki*~*Śmigielski* : Śmigiel (cf. lat. Smiglecius), *Święcicki* : Wielkie Świecice, *Tarnowski* : Tarnów, *Tomicki* : Tomice, *Skrzypieński* : Skrzypna, *Twardowski* : Twardów, *Ujejski* : Ujazd, *Warszewicki* : Warszewice, *Wielewicki* : Wielewice, *Wieszczycki* : Wieszczyce, *Wilkowiecki* : Wilkowiecko, *Wilkowski* : Wilkowice, *Witwicki* : Witwica, *Zamojski* : Zamość, *Zakrzewski* : Zakrzewo und Zakrze, *Zbylitowski* : Zbylitowska Góra, *Zbąski* : Zbąszyn usw.

Wenn wir nun über die Schwierigkeiten im Klaren sind, können wir auch verstehen, warum der für uns so charakteristische Familiennamentypus so wenig bis jetzt bearbeitet wurde. Die Lücken auf diesem Gebiet bemühten wir uns und wir tun es weiterhin mit den seit einigen Jahren geführten, eigenen Untersuchungen zu füllen.

Bei Familiennamen von Wohnstättennamen ist noch die semantische Klasse zu berücksichtigen, welche auf die Lokalisierung der Behausung innerhalb des Geländes, des Dorfes oder der Stadt hinweist. Sie kennzeichnen sicher ein kleineres Eigentum, ein bürgerliches oder ein bäuerliches. Es ist immer daran zu denken, dass Familiennamen von Wohnstätten auf *-ski* seit langem eigentlich nur den Landadel charakterisierten. Zwar sind diese Familiennamen auch den Bürgern nicht fremd, aber wir dürfen nicht vergessen, dass der verarmte Landadel mit der Zeit immer häufiger in die Städte zog, und das sich Gebiet der Städte durch den Anschluss der umliegenden Dörfer mitsamt Besitzern vergrösserte. Die besprochenen Familiennamen kennzeichnen sich mit den Bildungselementen *-ny*, *-owy*, *-isty*. Produktivität zeigt von ihnen nur *-ny*, das bereits in der Zeit vom 13. bis 15. Jahrhundert selten vorkam, und das seit dem 16. Jahrhundert immer häufiger wurde.²⁰ Semantisch bedeutet

²⁰ Vgl.: S. KOZIEROWSKI, Op. cit., S. 21—23.

es, dass ein Träger auf Stelle wohnte, die der Stamm des Familiennamens angab.

Beispiele: *Bachorny* : bachorza 'Sumpf', *Blotny* : błoto 'Sumpf', *Bugajny* : bugaj 'jetzt bekannt nur als Name von Örtlichkeiten am Wasser liegenden', *Chrostny* ~ *Chrósty* : chróst 'Reisig', *Dolny* : dół 'Grube', *Dulny* : dół, *Dworny* : dwór 'Adelhof', *Figurny* : figura 'eine Figur an der Landstrasse', *Gajny* : gaj 'Hain', *Graniczny* : granica 'Dorf- oder Stadtgrenze', *Grobelny* : grobla 'Deich', *Jezierny* : jezioro 'der See', *Kaplny* : kapla 'Kapelle', *Kątny* : kąt 'Schlupfwinkel', *Kałużny* : kałuża 'Pfütze, Lache', *Kempny* : kępa 'Büschel, eine Flussinsel von Sträuchern bewachsen', *Konieczny* : koniec 'Dorf- oder Stadtrand', *Leśny* : las 'Wald', *Łączny* : łąka 'Wiese', *Łężny* : łągi 'Sumpfwald oder Sumpfwiese', *Moczarny* ~ *Mocarny* : moczar 'Sumpfland', *Nadolny* : na dole wsi 'im Unterdorf', *Nagórny* : na górze wsi 'im Oberdorf', *Nakonieczny* : na końcu wsi, miasta 'am Ende des Dorfes oder der Stadt', *Napolny* : na polu 'im Freien', *Narożny* : na rogu 'an der Strassenecke', *Narzeczny* : na rzece 'auf dem Fluss', *Oplotny* : koło płotu 'am Zaun, an der Dorfgrenze', *Piaseczny* : na piaskach 'auf dem Sand', *Podedworny* : pode dworu 'beim Herrenhaus', *Podgajny* : pod gajem 'beim Hain', *Podkościelny* : pod kościołem 'bei der Kirche', *Podleśny* : pod lasem 'am Wald', *Podlipny* : pod lipą 'zur Linde', *Podmurny* : pod murem 'an der Mauer', *Polny* : pole 'Feld', *Porębny* : poręba 'Holzschlag', *Potoczny* : potok 'Bach', *Ratuszny* : ratusz 'Rathaus', *Równy* : rów 'Graben', *Sklepny* : sklep 'Laden', *Skonieczny* ~ *Skoneczny* : z końca wsi lub miasta 'vom Dorf- oder Stadttende', *Skrajny* : z kraju wsi lub miasta 'vom Dorf- oder Stadtrand', *Szalasny* : szałas 'Laubhütte', *Ściegienny* : ściegna 'Pfad', *Uliczny* : ulica 'Strasse', *Wodny* : woda 'Wasser', *Zablotny* : za błotami 'hinter dem Sumpf', *Zadrożny* : za drogą 'hinter dem Weg', *Zadworny* : za dworem 'hinter dem Hof', *Zagajny* : za gajem 'hinter dem Hain', *Zakościelny* : za kościołem 'hinter der Kirche', *Zaleśny* : za lasem 'hinter dem Wald', *Zależny* : za łągami 'hinter dem Sumpfland', *Zamostny* : za mostem 'hinter der Brücke', *Zapotoczny* : za potokiem 'hinter dem Bach', *Zarzeczny* : za rzeką 'hinter dem Fluss', *Zasmużny* : za smugą 'hinter dem Gelenge, Sottel, Striemen', *Zastrażny* : za strażą 'hinter der Wache', *Zawodny* : za woda 'hinter dem Wasser' usw.

Dieselbe semantische Funktion haben die Bildungselemente *-owy*, *-isty*. Sie sind von *-ny* seltener, besonders in der Vergangenheit.²¹ Zum Beispiel: *Bukowy* : buk 'Buche', *Brzegowy* : brzeg 'Ufer', *Borowy* : bór 'Wald', *Dębowy* : dąb 'Eiche', *Dolowy* : dół 'Grube', *Lipowy* : lipa 'Linde', *Olchowy* ~ *Olszowy* : olcha ~ olsza 'Erle', *Topolowy* : topola 'Pappel'; *Kalisty* : kał 'Schlamm', *Kępisty* : kępa 'Büschel'. Ich kenne noch ein Beispiel mit dem Bildungselement *-owaty*, aber ich weiss nicht, ob es nicht vereinzelt dasteht, vgl. *Wiszowaty* : wisz 'dichtes, verwirrtes Gebüsch'.

D) Es bleibt noch zu besprechen die Kategorie der Familiennamen, welche den Beruf und den Bevölkerungskreis der ursprünglichen Träger anzeigen.

Der Begriff Beruf muss hier anders verstanden werden als heute, im Zusammenhang mit der allgemeinen historischen Entwicklung. Man kann zum Beispiel nicht ausschliesslich an Handwerker als Zunftmitglieder in der Stadt denken, man muss auch an die Heimarbeiter auf dem Lande denken. Diese sind in unserem Lande auch heute noch häufig. Das lenkt wiederum unsere Aufmerksamkeit auf die manchmal grössere Fachzersplitterung dieser Erzeuge.

²¹ Ibidem, S. 100, 104.

Indem wir uns genauer als bisher mit der semantischen Seite dieser Familiennamen beschäftigen, ferner können wir auch besser die Rolle und die Bedeutung dieser Familiennamengruppe innerhalb der übrigen Gruppen bestimmen. Es wird wohl richtig sein, dass die besprochene Gruppe, chronologisch gesehen, unter den anderen die jüngere ist²², denn die Familiennamen, die direkt von den bereits vorhandenen Berufs- und Standesnamen gebildet wurden, begangen erst gegen das 18. Jahrhundert häufiger zu werden. Wir dürfen hierbei aber auch nicht die früher erschienenen, verschiedenen Übernamen ausser Acht lassen, die einen Beruf indirekt bezeichnen können, wovon bereits die Rede war. Es mag also nicht um eine qualitativ neue Entwicklung gehen, sondern um verschiedene Stufen derselben Entwicklung. Eine weitere Zweifelsfrage ist die Beurteilung der Familiennamen des Typus: *Cesarz* 'Kaiser', *Biskup* 'Bischof', *Król* 'König', *Monarcho* 'Monarch', *Papież* 'Papst', *Przeor* 'Prior'. Es ist wohl klar, dass diese Familiennamen die wirkliche Würden ihrer Träger nicht bestimmen, denn diese Vertreter der Gesellschaft hatten ihre spezifische Art die eigene Person zu bezeichnen, ohne Gebrauch von Appellativen. Vielleicht handelt es sich hier nur um einen ironischen Namen, wobei die Umstände seiner Entstehung nicht festzustellen sind, oder auch um die in den Familiennamen häufige stilistische Figur: die Methapher oder Metonymie. Zum Teil können diese Familienamen mit den Theaterrollen auf der Volksbühne erklärt werden. Sie blieben auf immer an ihren Darstellern haften. Daraufhin sehe ich in diesen Familiennamen eher Übernamen und setze sie nicht in diese Gruppe. Trotzdem bietet sich eine neue Schwierigkeit, nämlich Bestimmung der Grenzen dieser Interpretation. In diesem Falle denke ich an Familiennamen wie: *Hetman* 'Hetman', *Kanclerz* 'Kanzler', *Marszałek* 'Marschall', *Pulkownik* 'Oberst', *Wódz* 'Heerführer'. Weitere ausführliche Untersuchungen werden wohl Klarheit bringen, wann diese Familiennamen entstanden sind und wie sie den bestimmten Bevölkerungskreisen einzuordnen sind. Zur Orientierung nahm ich in der besprochenen Gruppe die Teilung in mehrere besondere semantische Klassen vor. Um der Analyse die richtige historische Grundlage zu geben, führe ich nach Lindes Wörterbuch²³ die alten Bedeutungen an. Ich nutze hierbei auch das sog. Warschauer Wörterbuch²⁴ aus. Ich verzichte auch nicht im Material auf Archaismen und dialektische Formen. Die grössere vielleicht Anzahl von Beispielen ist damit u. a. zu erklären, dass eben dieser Bedeutungsgruppe der Familiennamen unsere Forscher bisher die geringste Aufmerksamkeit schenkten.

Familiennamen von Standesnamen: *Biedacha* ~ *Biedak* ~ *Biedny* 'ein Elender, Armer', *Bogacz* ~ *Bogatek* ~ *Bogacki*: *bogaty* 'ein Reicher', *Chalupnik* 'Bauer der nur eine Hütte und etwas Boden darum besitzt', *Chłopecki* ~ *Chłopek* ~ *Chłopik*: *chłop* 'Bauer, armer Bauer, armer Landmann', *Chudak* ~ *Chudała* ~ *Chudek* ~ *Chudoba* ~ *Chudyka* ~ *Chudy* ~ *Chudziak* ~ *Chudziński*: *chudzina* 'ein armer, elender Mensch', *Dziedzic* 'Erbe, Erbherr', *Gazda* ~ *Gazdeczka* 'Hauswirt, Hausherr — bei dem Gorallenvolk', *Gburek* ~ *Gburzyński*: *gbur* 'Namen des Bauers in Dörfern auf Grund des deutschen Rechtes entstanden', *Gołota* ~ *Gołoś* 'ein Unangessener, ein Unbegüterter' 'armer Schlucker', *Gospodarek*: *gospodarz* 'ein kleiner Wirt', *Gzel* ~ *Gzella* 'cf. Geselle', *Kmi-*

²² W. TASZYCKI, *Polskie* . . . , S. 13.

²³ S. B. LINDE, *Słownik języka polskiego*, II Auflage, Bd I—VI, Lwów 1854—1860.

²⁴ J. KARŁOWICZ, A. KRYŃSKI, W. NIEDŹWIECKI, *Słownik języka polskiego*, Bd I—VIII, Warszawa 1900—1927.

ec~*Kmiotek* 'Bauer der eine Haupthufe besitzt, Ganzlöhner', *Komornik* 'Mietmann, Hauseinwohner, Einlieger, Insass', *Leman*~*Lejman* 'cf. Lehenmann', *Majer*~*Majerek* : deutsch Meier 'Erbpächter', *Majstrzyk* : majster 'Meister', *Mieszczanski*~*Mieszczanowski*~*Mieszczankowski* : mieszczan(ek) 'Stadtbürger', *Mizer(a)*~*Mizeracki*~*Mizerek*~*Mizerkiewicz*~*Mizerski* 'ein Elender — coll. *Mizeracy* elendes Volk', *Noworolnik*~*Nowosad* 'ein neuer Kolonist, der noch nicht lange wo ansässig ist', *Ogrodnik* 'Halbbauer, Gärtner', *Osadca* 'der Kolonienstifter, Ansiedler', *Osadnik* 'Kolonist', *Osiadly* 'ansässig, der etwas in Besitz genommen hat', *Panek*~*Panecki* 'Herrlein, Herrchen', *Panicz* 'junger Herr', *Slugajski* : sluga 'Diener', *Raba*~*Rabach*~*Rabas*~*Rabek* (ukr.) : rab 'Untertaner', *Szlachta* (coll.) 'Edelleute', *Władyka*~*Włodyka*~*Włodyga* 'Herr', *Wolak*~*Wolanin*~*Wolan*~*Wolny*~*Wolnik* : wola 'Freisass', *Zagrodniczek* : zagrodnik 'Hintersass, Hintersättler, Beisass', *Ziemia* 'Landmann, Feldbauer' später 'Landgutsbesitzer, Landedelmann' usw.

Familiennamen von Beamten und Aufsichtspersonalbezeichnungen: *Ataman* 'in der Ukraine der Dorfrichter, Schulze, der Richter eines Städtchens', *Bojar* 'in Litauen Mittelding zwischen Edelmann und Bauer' 'Gewalttätiger, Unterdrücker', *Dworak*~*Dworzak* 'Hofmann', *Dwornik* 'Hofmeier, Hofvogt', *Gumienny* 'Scheunenaufseher', *Kata* : kat 'Henker', *Kanclerz*~*Kanceler* 'Kanzler', *Karbowy*~*Karbovník* 'der auf dem Lande die Rechnung auf dem Kerbstocke führt, der Bauernvogt', *Kasztelan* 'Burgvogt', *Kniaz* 'Schultheiss in Dörfern mit valachischem Ansiedlungsrecht', *Komornik* 'Kammerjuncker' 'Landkammerherradjunkt', *Koniusz*~*Konius* 'cf. koniuszy = Stallmeister', *Kustosz* 'Verwahrer, Aufseher — Kronenverwahrer', *Legat* 'Gesandter', *Ławnik* 'Schöppe', *Małodobry* : mało dobry 'Henker', *Marszałek*~*Marszał*~*Marszał* 'Marschall — Kronmarschall, Hofmarschall, im allgemeinen ein Vorgesetzter', *Mytnik* 'Mautner, Zolleinnehmer' *Palester* 'cf. palestra = Advokaten nebst Gehilfen', *Pisarczyk*~*Pisarek* : pisarz 'Schreiber', *Poborczyk* 'cf. poborca = Steuereinnehmer', *Podskarbi* 'Schatzmeister', *Podwójci* 'Untervogt, Unterstadtrichter', *Pokładnik* 'Depositarius', *Polowy* 'Aufseher der Feldarbeiten', *Prokurat* 'Sachwalter, Advokat', *Prezes* 'Präsident, Präses', *Rajca* 'Rats-herr', *Rataj*~*Komisarz* 'Gutsverwalter, Güterverwalter', *Ratman*~*Retman* 'Ratmann', *Richter*~*Rychter* 'Richter' 'Landrichter', *Senator* 'Senator, ein Reichsrat', *Sendyk* 'Syndicus', *Sędziak* 'Richter' auch 'Verwalter einer Provinz bei Türken (vgl. turk. sandżak), *Sołtys*~*Szołtys* 'Schultheiss, Dorfrichter, Schulzenlehner', *Starosta* 'der Vorgesetzte, der Älteste' 'Landvogt' 'Schlosshauptmann', *Stygar* 'Salzbergwerksbeamter' 'Aufseher über die Arbeiten im Salzbergwerke' *Szafarz*~*Szafar*~*Szafer* 'Schaffner', *Włodarz*~*Włodek* 'Verwalter, Hofvogt, Dorfvogt, Hausvogt', *Wojewoda* 'Aufführer im Kriege, Senator', *Wojt*~*Voit*~*Focht* 'Stadtvogt, Dorfschulze', *Żupnik* 'Salzbergwerksbeamte, Salzrichter' usw.

Familiennamen von Dienstleutenamen: *Czeladka* 'cf. czeladź = das Gesinde', *Fornal* 'Pferdeknecht auf dem Lande', *Forys* 'Vorreiterbursche bei einem sechsspännigen Wagen', *Hajduk*~*Hajduczek* 'Bedienter im Heiduckenkleidung', *Klucznik*~*Kluczny* 'dem die Schlüssel anvertraut sind', *Kosiar*~*Kosarz*~*Kosar*~*Kośnik* 'Schnitzer', *Koziarz* 'Ziegenhirt', *Kucharz*~*Kuchar* 'Koch', *Kuchta* 'Küchenjunge', *Kuczera* : kuczer 'Kutscher, Kutschenreiter', *Lokaj* 'Lakai', *Masztalerz*~*Mastalerz* 'Reiterknecht, Stallknecht', *Oracz* 'Pflüger, Ackerer', *Owczarz*~*Owczarz* 'Schäfer', *Owczarek*~*Owczarczyk* 'Schäferknecht', *Pacholek* 'Knecht, Bedienter, Lakai', *Palacz*~*Palicz* 'Brenner, Ofen-

heizer', *Parobczak* : parobek 'Knecht, Hausknecht, Stallknecht', *Pasterz* ~ *Pasturczak* : pasturz 'Hirte', *Paż* 'Page', *Sadownik* 'Obstgärtner', *Sieczkarz* 'Häckselschneider', *Skotarz* 'Viehhirt', *Stadnik* 'Stuttereiaufseher' 'Herdenhirt', *Stangret* 'Kutscher', *Stawarz* ~ *Stawiarz* 'Teichgräber', *Stróż* 'Wächter', *Woźny* 'Gerichtsfrohn, Forderknecht, Gerichtsdienier' usw.

Familiennamen aus dem Militärwesen : *Bembenista* 'Trommelschläger', *Braniecki* : braniec 'Kriegsgefangene, Sklave', *Choraży* 'Fahnenträger', *Ciurej* : ciura 'ein Trossbube bei der Armee', *Czurak* ~ *Czurko* : ukr. czura = ciura = 'ds.', *Ćwik* 'Veteran', *Dobosz* 'Trommelschläger', *Drab* ~ *Drabik* 'Fussknecht, Kriegsknecht zu Fuss', *Drabent* = drabant 'Trabant', *Dragan* ~ *Dragon* 'Dragoner', *Huzar* ~ *Husar* 'ein leichter ungarisch gekleideter Reiter', *Husarz* ~ *Usarz* 'ein polnischer Husar', *Janczar* 'Janitschar', *Kapitan* 'Hauptmann', *Majtczak* : majtek 'Matrose, Bootsknecht', *Matras* ~ *Matraszek* ~ *Matraszka* : matros 'Matrose', *Maryniarczyk* : maryniarz = marynarz 'Schiffsmann', *Piechota* ~ *Piechotka* ~ *Piechura* = piechur 'Infanterist, Fussgänger, Fussknecht', *Pocztowy* 'Reitknecht eines Towarzysz', *Porucznik* 'Kriegskommissar' 'Leutenant', *Rajtar* ~ *Rajter* 'Kavallerist auf deutschem Kriegsfuss', *Rycerz* ~ *Rycer* 'ein adlicher Soldat, ein berittener Adlicher', *Sierżant* : serżant 'Sergeant', *Surmacz* 'Zinkenpfeifer, Zinkenblaser', *Trebacz* ~ *Trembacz* 'Trompeter', *Ulanowicz* ~ *Ulański* : ulan 'Ulan', *Wojas* ~ *Wojarek* ~ *Wojownik* 'Krieger', *Żołdak* 'Söldner', *Żołnierzak* : żołnierz 'Soldat', *Żolnierczyk* 'ein junger Soldat, ein kleiner Soldat' usw.

Familiennamen aus dem Bereiche des Handwerks und Industrie : *Balbierz* 'Barbier', *Bednarz* ~ *Bednorz* 'Fassbinder, Böttcher', *Blacharz* 'Blechschläger, Flaschner, Klempner', *Blacharczyk* 'Klempnergeselle', *Ceglarz* ~ *Ceglarek* 'Ziegelarbeiter, Ziegelstreicher, Ziegelbrenner', *Chmielarz* ~ *Chmielorz* 'Hopfensammler', *Cieśla* ~ *Cieśla* 'Zimmermann', *Ciesielczyk* 'Zimmermannsgeselle, Zimmermannsjunge', *Cukiernik* 'Zuckersieder, Zuckerbäcker', *Gancarz* ~ *Garnarcz* ~ *Honczaruk* (ukr.) 'Töpfer', *Garnarcz* 'Töpfergeselle, Töpferjunge', *Golasz* : golarz 'Barbier', *Golibroda* 'Bartscherer, Barbier', *Goźalnik* 'Branntweinbrenner', *Goźelany* ~ *Goźelanny* ~ *Goźelanni* 'Branntweinbrennermeister', *Górnik* 'Bergknappe, Bergmann', *Hutnik* 'Hüttenarbeiter, Glasmacher, Metallschmelzer', *Kamieniarz* ~ *Kamieniorz* 'der in Stein arbeitet, der Steinschneider, der Steinschleifer', *Kasiarz* = kaszarz 'Grützenmacher', *Knap* 'Knappe, Tuchknappe, Tuchmacher', *Koleśnik* 'Stellmacher, Rademacher', *Kosycarz* = koszycarz 'Korbmacher', *Kotlarz* ~ *Kotlorz* 'Kupferschmied', *Kotlarczyk* 'Kupferschmiedsgeselle oder Bursche', *Kowal* ~ *Kowol* 'Schmied', *Kowalczyk* 'Schmiedsgeselle', *Krawiec* 'Schneider', *Krawczyk* 'Schneidergeselle, Schneidembursche', *Kubelnik* 'Holzkübelmacher', *Kuśnierz* ~ *Kusznier* ~ *Kuśmierz* 'Kürschner', *Kuśnierz* ~ *Kürschnersgeselle*, *Kuźnik* ~ *Kuźniarz* ~ *Kuźniar* 'Eisenarbeiter, Eisenschmied', *Łazebnik* = łazebnik = łaziennik 'Bader', *Łucarz* 'Armbrustmacher', *Mielcarz* 'Mälzer', *Mielnik* 'Müller', *Młynarz* 'ds.', *Młynarczyk* 'Mühlknappe', *Mularz* 'Maurer', *Mydlarz* 'Seifensieder', *Mydlarczyk* 'Seifensiedergeselle', *Nieckarz* 'Muldenmacher', *Olejn* ~ *Olejarz* 'Ölschlagler, Ölmann', *Olejarnik* 'ds.', *Papiernik* 'Papiermüller, Papiermacher', *Piekarz* 'Bäcker', *Piekarczyk* 'Bäckerknecht', *Piwowar* 'Bierbrauer', *Płóciennik* 'Leinenweber, Leinenhändler', *Polewacz* 'Begiesser, Verzinner, Tünder', *Powroźnik* 'Seiler', *Pracz* 'Wäscher', *Probiez* ~ *Probiez* 'Probiez', *Rymarz* ~ *Rymar*, ~ *Rymer* 'Riemer', *Rymarczyk* 'Riemergeselle', *Rzeźnik* 'Fleischer, Fleischhauer Metzger', *Sercarz* = serczarz (?) 'Käsemacher', *Sitarz* ~ *Siciarz* 'Siebmacher'

Siedlarz = siodlarz 'Sattler', *Sklarz* ~ *Sklorz* ~ *Szklarz* 'Glaser, Glasmacher, Glasschmelzer', *Skrzyniarz* 'Kistenmacher', *Slusarz* ~ *Slusarz* 'Schlosser, Kleinschmied', *Slodownik* 'Malzer, Malzbrenner', *Smalcerz* ~ *Smelcerz* = szmelcarz 'Eisenschmelzer, Erzschnmelzer', *Srebrnik* 'Silberarbeiter', *Stalmach* ~ *Stelmach* 'Stellmacher, Gestellmacher', *Stolarz* ~ *Stolorz* 'Tischler', *Stolarczyk* 'Tischlergeselle', *Strycharz* 'Kornstreicher, Scheffelstreicher', *Studniarek* : studniarz 'Brunnengräber', *Sukiennik* 'Tuchmacher, Tuchhändler', *Sulerz* = szulerz 'Ofenheizer in der Glashütte', *Szwiec* ~ *Szewc* 'Schuhmacher' 'Schuster', *Szewczyk* 'Schuhmachergeselle', *Tkacz* ~ *Tkocz* 'Weber', *Zamecznik* 'Schlosser', *Zdun* 'Töpfer, Hafner', *Zduńczyk* 'Töpfergeselle, Töpferjunge', *Żeleźnik* 'Eisenarbeiter, Eisenhändler' usw.

Familiennamen aus dem Handel- und Transportwesen: *Bazarnik* : bazar 'Markender', *Ciumak* vgl. ukr. czumak 'Salzhöcker, Salzverkäufer', *Flis* ~ *Fli-sak* 'Flösser', *Furman* ~ *Furmanek* 'Fuhrmann', *Handelsmann* 'Händler', *Kaczmarz* ~ *Karczmar* ~ *Kaczmar(a)* 'Schenkenwirt', *Karczmarczyk* 'Schenkenjunge', *Karnicki* : karnik : kara 'Kärtner', *Kramarz* ~ *Kramnik* ~ *Kramer* ~ *Kremer* 'Krämer', *Kramarczyk* 'Tabuletkrämer, circuitor', *Krupiarz* ~ *Krupnik* 'Graupenmacher, Graupenhändler', *Kupiec* 'Kaufmann', *Oryl* 'Holzflossmacher', *Prasula* ~ *Prasol* : prasol 'Salzverkäufer, Salzfaktor, Salzhöcker', *Przewoźnik* 'Fährmann, Überführer', *Solarz* ~ *Solnik* 'Salzverkäufer, Salzhändler', *Sternik* — *Styrnik* 'Steuermann', *Szkućnik* ~ *Skutnik* 'Schützenbauer, Schiffszimmermann', *Szynkaruk* cf. szynkarz 'Schenkenwirt', *Tabacznik* 'Tabakshändler', *Winiasz* 'Weinhändler', *Woźnica* ~ *Woźniczka* 'Wagenführer, Fuhrmann', usw.

Familiennamen die sich auf Forst-, Jagd- und Fischwesen beziehen: *Bartnik* ~ *Bartniczek* 'Beutner, Aufseher der Waldbienenstöcke, Zeidler', *Drwal* 'Holzhacker', *Dziegieciarz* : dziegciarz 'Birkenteersieder', *Gajowy* ~ *Gajownik* ≤ gajownik 'Hägereiter, Häger, Forstknecht', *Leśnik* 'Förster', *Łowczak* : łowczy oder łowiec 'Jäger', *Maziarz* 'Schmiersieder', *Myśliwiec* 'Jäger, Jagdkenner', *Myśliwek* : myśliwy 'Jäger', *Ochotnicki* : ochotnik 'Jäger', *Pilarz* ~ *Pilorz* : piła 'Brettschneider', *Popielarz* ~ *Popielnik* 'Aschenbrenner' 'Aschenhändler', *Pszczelnik* 'Bienenwärter', *Ptasznik* 'Vogelfänger, Vogelsteller, Vogelhändler, Vogler', *Rabca* ~ *Rębacz* ~ *Rębarz* 'Holzhauer', *Rybak* 'Fischer', *Smolak* ~ *Smolarz* ~ *Smolnik* 'Pechbrenner, Teerbrenner', *Strzelec* 'Jäger', *Strzelczyk* 'Jägerbursche', *Tracz* 'Säger, Brettschneider', *Węglarz* ~ *Węglorz* 'Kohlenbrenner, Köhler' usw.

Familiennamen von Namen die sich auf das kirchliche und religiöse Leben beziehen: *Dziak* ~ *Dziakowski* 'cf. diak = Klerikus von der griechischen Kirche' 'Kirchensänger, Kantor', *Dziekan* 'Dechant', *Dzwonik* ≤ dzwonnik ~ *Dzwoniarek* : dzwoniarz 'Glöckner, Glockenläuter', *Frater* 'ein Frater bei den Mönchen', *Grabarz* 'Gräber', *Gwardian* 'Guardian in einem Kloster', *Heretyk* 'Ketzer', *Humen* ~ *Humeniuk* (ukr.) : ihumen 'Abt vom griechischen Ritus', *Kantor* 'Vorsänger', *Kapelan* 'Kapellan', *Kaplan* 'Priester', *Kleryk* 'ein Geistlicher der ersten Reihe', *Kościelnik* 'Priester', *Kościelny* 'Kirchner, Messner', *Mnik* ~ *Mniszek* : mnich 'Mönch', *Organista* 'Organist, Orgelbauer', *Pastor* ~ *Pasztor* 'Pastor', *Pater* 'Geistlicher', *Pleban* ~ *Kleban* 'Pfarrer', *Pogan* 'Heide', *Pop* 'griechischer Priester', *Pustelnik* 'Einsiedler, Eremit', *Przechta* 'getaufter Jude', *Reformat* 'Reformat, Ordensbruder von der strengen Observanz der Regel des h. Franziscus', *Rybaltowski* : rybalt 'ein Schüler der die Psalmen singt, Psalmist, Kantor', *Zakryś* : zakrystian 'Kirchendiener, Küster, Glöcker' (?) usw.

Familiennamen von freien Berufen: *Bakalarz*~*Bakalosz* 'Kinderlehrer, Schulmeister', *Basista* 'Bassist', *Cyruliczek*~*Cyrulicek* : cyrulik 'Wundarzt, Chirurg', *Doktor* 'Kirchenlehrer, Arzt, Quacksalber', *Filozof* 'Philosoph', *Gadek* 'Musikus, Spielmann', *Gracz*~*Graj*~*Grajek*~*Grala* 'Spieler auf einem Instrument', *Klecha* 'Dorfschulmeister', *Konowalski* : konowal 'Reitschmied, Rossarzt', *Kuglarz*~*Kugler* 'Gaukelpieler, Taschenspieler, Seiltänzer', *Lutnik* 'Lautenspieler', *Malarz*~*Malarczyk* 'Maler, Malerbursche', *Medyka* : medyk 'Medikus, Artz', *Miernik* 'Feldmesser, Massaufseher', *Misiarz* 'die Tiere Kastrierender' (dasselbe was *miśnik* 'Schüsselmacher'?), *Muzyk*~*Muzyka* 'Musikus, Musikanten', *Piszczyk* 'Pfeifer, Leichenmusikus', *Skoczek* 'Springer', *Skomoruch* = skomoroch 'Gaukler, Spassmacher, Bärenführer', *Skrzypek* 'Geiger, Violinspieler, Bierfiedler', *Śmieszek* 'Spassmacher, Possenreisser', *Szkolnik* 'Schulaufseher, Schulmeister', *Żak*~*Żaczek* 'Schüler, Student, Schulfuchs, Studirter' usw.

Familiennamen von Namen für asoziale Elemente: *Hajduk* 'herumstreifendes Gesindel', *Kostera*~*Kostyra* 'Würfelspieler, Kartenspieler, Doppler', *Lupieżnik* 'Räuber, Plünderer, Schinder', *Mendyk(a)*~*Mandyk* 'Bettler', *Nicpoń* 'Halunke, Taugenichts', *Obibok* 'Schläger, Raufer', *Oprych* : opryszek 'Buschkläpper, Strauchdieb', *Oszust* 'Betrüger', *Szalbierz* 'Betrüger, Berücker', *Smyk* 'Mauser, Schnipfer' 'Bänkelsänger', *Szuller* : szuler 'Hasardspieler, Doppler', *Wyrwa*~*Wyrwas* 'Betrüger, Schelm', *Żebrak*~*Żebracki*~*Żebruń* 'Bettler' usw.

Familiennamen von anderen Benennungen: *Krajan*~*Lancman* 'Landsmann', *Nowicz*~*Nowak*~*Nowocień*~*Nowotny*~*Nowotnik* 'Neuling, Novize, Anfänger', *Ożga*~*Ozga* 'Abgebrannter', *Pogorzelec* 'Abgebrannter', *Przybycień*~*Przybysz*~*Przybyś*~*Przybył(a)*~*Przybyło* 'ein Ankömmling, ein angekommener Fremder', *Przychodzień*~*Przychodzeń* 'ds.', *Rodak*~*Rodakowski* 'Landsmann', *Stępień*~*Stempień* : wstepień 'ein neu Antretender, ein Neuling, Anzögling', *Wędrowiec* 'Wandersmann', *Ziemek*~*Ziomek* 'Landsmann', usw.

Wenn es um die Entstehung der erblichen Familiennamen von Berufs- und Ständennamen geht, so liegt die Erklärung nahe, dass der Beruf und die gesellschaftliche Stellung — in positiver oder negativer Bedeutung — vom Vater auf den Sohn viele Jahre lang übertragen wurden, was bis vor kurzem etwas Allgemeines war. Mit diesen Familiennamen brauchte man die Einheimischen nicht zu bezeichnen, da es für sie wenig charakterisierend war. Wahrscheinlich nannte man so besonders die Einwanderer und weil diese grundsätzlich nicht reich waren, wird es klarer, warum diese Familiennamen sich vor allem auf die niedrige Stellungen beziehen, die man überall antraf und die unentbehrlich waren. Verschiedene Einzelercheinungen verbreiten darüber noch interessantes Licht. Derselbe Beruf oder dieselbe Stellung werden nämlich mit verschiedenen Ausdrücken bezeichnet, was sicherlich von ihrer geographischer Differenzierung in der Sprache abhängt, vgl.: *Knap*~*Sukiennik* 'Tuchhändler', *Garncarz*~*Zdun* 'Töpfer', *Ożga*~*Pogorzelec* 'Abgebrannter', *Nowak*~*Nowocień*~*Nowotny* 'Neuling', *Stalmach*~*Koleśnik* 'Wagner', *Kniaź*~*Wójt* 'Schultheiss' u. a. Dieser Aspekt der Sache kann nicht nur für die Onomastik, aber auch für die Lexikologie von Bedeutung sein. Wie in den anderen Gruppen treten auch hier viele Patronymika auf, die sich auch in Abhängigkeit von den Bildungselementen geographisch unterscheiden lassen. In diesem Punkt sind solche Familiennamenvarianten wichtig, wie z. B.: *Soltysiek*~*Soltysiak*~*Soltysik*~*Soltysiuk*, *Tkacz-enko*~*Tkaczów*~*Tkaczuk*~*Tkaczyk*~*Tkaczyński*, *Wójciak*~*Wójcik*~*Wój-*

cicki~*Wójcikiewicz* ~ *Wójcikowski*~*Wójciuk*~*Wójtowicz* ~ *Wójtowski*~*Wojtowiecki*. Patronymische Varianten gibt es sehr viel, gewiss mehr als einfache Formen, die direkt von den Appellativen übernommen wurden. Wir dürfen aber nicht vergessen, dass Familiennamen ausser der streng onomastischen Funktion auch verschiedene emotionelle Stimmungen wiedergeben: positive oder negative. Das hängt mit ihrem unterscheidenden Zweck zusammen, mit Detoriorisieren oder Mildern derjenigen Eigenschaft, die zur Unterscheidung einer Person von anderen gebraucht wurde. In dem uns interessierenden Bereich weisen wir auf Beispiele folgender Art hin: *Furmaga*~*Furman*, *Hajduga*~*Hajduk*, *Kosiara*~*Kosiarz*, *Pastuszka* — *Pastuszko*~*Pasterz*. Auf solche Weise sind wohl auch die Gestalten vom Typus: *Kaczmar*~*Kaczmarek*, *Piekar*~*Piekara*~*Piekarek*, *Smolar*~*Smolarek* zu erklären, deren Phonetik auf eine Rückbildung deutete. In diesem Fall ginge es um Vergrößerung, Herabsetzung des Familiennamens. Eine Veredelung dagegen findet eventuell statt durch Hinzufügen des Bildungselements *-ski*, vgl.: *Furmański*~*Furman*, *Gontarski*~*Gontarz*, *Grabarski*~*Grabarz*, *Kuźniarski*~*Kuźniarz*, *Lemański*~*Leman*, *Myśliwski*~*Myśliwy* u. a. Die Varianten auf *-ski* wurden besonders in den letzten Jahrhunderten häufig, was nicht, ohne Recht mit dem Einfluss der adligen Familiennamen auf *-ski*, der Wohnortsnamen, erklärt wurde, obwohl sie auch als Patronymika angenommen werden dürfen.

*

IV. Die ganzen Ausführungen zusammenfassend, möchte ich nur auf gewisse allgemeine Schlüsse hinweisen, die zum weiteren Fortschreiten der Untersuchungen zu polnischen Familiennamen beitragen können.

Die Untersuchungen sollten möglichst mit geschichtlichem Material unterbaut werden. Zwar fehlt dieses oft, wir können auch nicht in ihm direkte Lösungen finden, sondern nur indirekte. Aber nur auf geschichtliches Material gestützt, können wir die chronologische Folge der einzelnen Erscheinungen bestimmen sowie deren geographische Verbreitung, und Verknüpfung mit kulturhistorischen Erscheinungen. Im letztgenannten Fall wäre es überaus zweckmässig auch die Verbindung der Erscheinungen mit der damaligen sozialen Basis festzustellen, also die Verbindung mit den damaligen Standeskreisen.

Die Untersuchungen sollten in demselben Grade sowohl die formale wie auch die semantische Seite der polnischen Familiennamen umfassen. Die formale Differenzierung ist nämlich sehr gross, neben den onomastischen Funktionen hat sie auch stilistische Funktionen, die in einem höheren Grade als bisher unterschieden und klassifiziert werden sollten. Vom semantischen Standpunkt aus verlangen verschiedene Zweifelsfragen gelöst zu werden. Die Herstellung einer erschöpfenden Systematik in diesem Bereich wird feststellen lassen, inwiefern das Spezifische der polnischen Familiennamen vom Spezifischen der Familiennamen anderer Völker von verschiedenen Kulturgrundlagen abweicht. Es geht um eine bessere Orientierung nicht nur in europäischen Kulturkreisen, sondern auch aussereuropäischen.

Es scheint uns ferner, dass auch die Familiennamen fremder Herkunft bearbeitet werden sollten. Vom linguistischen Standpunkt aus wird man auf diese Weise Einsicht gewinnen in verschiedene Typen sprachlicher Substitution und man wird die erwähnten Eigenartigkeiten, nämlich formale und semantische, besser beurteilen können. Eine allgemeinere Bedeutung dieser Untersuchungen liegt in der Möglichkeit, die Bevölkerungsmigration und deren Anstieg

zu verschiedenen Zeiten festzustellen. Nach unseren Daten greifen diese Erscheinungen nicht sehr weit zurück, besonders wenn es um Erscheinungen von grosser Verbreitung geht. Hier denke ich vor allem an polnische Familiennamen ruthenischer, tschechischer, ungarischer und deutscher Herkunft, deren grössere Anzahl mit dem 19. Jahrhundert verbunden zu sein scheint und leicht mit den Ereignissen, die mit der Teilung Polens zusammenhängen, zu erklären ist. Bei diesem Problem, wie übrigens bei anderen, kann uns die Schreibweise der Familiennamen behilflich sein, denn darin sieht man unter anderen die Widerspiegelung fremder Bräuche, wie auch die Anpassung an einheimische Bräuche. Natürlich müssen diejenigen Daten berücksichtigt und ausgenutzt werden, die sich aus der Eigenart der historischen Schreibweise ergeben und die während der Jahrhunderte Änderungen unterlagen.

Lublin

PAWEŁ SMOZYŃSKI

Tanulmányok a lengyel vezetéknevek köréből

A névtan ágai közül Lengyelországban először a toponimika fejlődött ki. A személynevekkel is azért kezdtek foglalkozni, mert a helynevek egy részét csak a régebbi személynevek alapján lehetett megmagyarázni. Különösen a vezetéknevek részesültek eddig mostoha elbánásban — egyrészt, mert viszonylag új képződmények, és így szerepük a toponimikában alárendelt, másrészt nagy számuknál fogva nehezebben rendszerezhetők.

A kételemű szláv neveket a keresztény névadás a középkor folyamán fokozatosan kiszorította, de megmaradtak a vezetéknevekben ugyanúgy, mint ezek számtalan becéző változata. A keresztény nevek becéző változatai közül elég sok idegen (ukrán, cseh, magyar) eredetű is található a lengyel vezetéknevekben. A reneszánsz divattá tette a latinosított neveket, a reformáció pedig az őszövétségi nevek számát emelte.

A lengyel vezetéknevek kialakulásának és megszilárdulásának kora a társadalmi rétegek szerint más és más. Vezetéknevek csirái a nemeseknél már a 15. században kialakultak, de akkor még a birtok változásával gyakran a név is megváltozott, és csak a 16. sz. végére szilárdultak meg. A nemességet a polgárság és a szabad parasztság követte, majd a jobbágyok és a városi nincstelének. Ez utóbbiaknál csak a 18. sz. végén és a 19. sz. elején vált általánossá és jogilag kötelezővé a vezetéknev (Code Napoléon).

Alaki szempontból három csoportba oszthatjuk a lengyel vezetékneveket a) tőszó. Ide tartoznak a csonkított és teljes keresztnévből alakult vezetéknevek, mint *Mich* (< Michal), *Matusz* 'Máté' és köznevek, mint *Baran*'kos'. Gyakran lehet egy-egy nevet köznévből és becézőnévből egyaránt magyarázni. pl. *Godzina* (< Godzislaw) vagy *godzina* 'óra', *Grzech* (< Grzegorz 'Gergely') vagy *grzech* 'bűn'. Egyes kutatók minden ilyen névben hajlandók becenevet látni tekintve azok hallatlan gazdagságát és elterjedtségét, mások a köznévi eredet mellett érvelnek utalva a ragadványnevek régiségére, és ma is élő funkciójára. Az egyszerű melléknév vezetéknevként elég ritka lengyel nyelvterületen, mint *Cichy* 'csendes', *Gluch* 'süket'. Az egyszerű közszóból alakult vezetéknevek csak Sziléziára és Déllengyelországra jellemzők, a lengyel nyelvterület többi részén ritkák vagy egészen ismeretlenek.

b) A lengyel vezetéknevek legtöbbször képzett szóból keletkeztek. A ma leggyakoribb *-ski* képző kezdetben egészen ritka, csak a 16. században szaporodik meg. A leggyakoribb a középső és keleti vidékeken. Eredetileg helységnévből képeztek, ahol az illető nemes birtoka volt. A 17. sz.-tól kezdve már foglalkozásnevekhez és keresztnévi eredetű vezetéknevekhez is hozzájárulhatott, mint *Młynarski* (< młynarz 'molnár') vagy *Adamski*. Kezdetben ugyancsak ritka, de a polgárság körében a 17—18. sz.-ban egyre inkább terjed az *-icz* képző. Járulhatott keresztnemekhez és köznevekhez egyaránt. Főleg a keleti részeken népszerű. Az *-ak*, *-ek*, *-ik*, *-uk* eredetileg kicsinyítő képző, de aztán átveszi 'fi' végződés funkcióját. Főleg a parasztság körében gyakori. Délen az *-ek~ik* általános, középen és északon az *-ak*, keleten az *-uk*.

c) A szóösszetétel nagyon ritka, és mivel legtöbbször gúnynév jellegű, számuk egyre fogy. Ilyenek *Dzikimaz* 'vadember', *Ledwożyw* 'alig élő'.

A nevek jelentése szerint a következő felosztást követjük: A) kívánságnév (ide sorolom az apára utaló neveket is), B) a viselője tulajdonságára utaló név, C) származásra utaló név, D) foglalkozásra vagy társadalmi helyzetre utaló név.

A) Ez a csoport az apa nevére utal. Már nagyon régen szokás volt, még az egynevűség korában, hogy a fiúgyermek fölvette nagyapja vagy apja nevét. Többségük becézett keresztnév. Jellemző ennek a csoportnak a gazdagságára, hogy egyedül a *Jakab* névnek több, mint száz becézett alakját tudjuk a lengyel vezetéknevekben kimutatni.

B) A testi vagy lelki tulajdonságra vonatkozó nevek rendszerint gúnynévből alakultak és képzőtlenek, általában főnevek. Jelentésük szerint lehetnek testrésznevek (fordításban): áll, száj, fej, csont, vese, láb; — külső tulajdonság jelölői, mint: szemölcs, fehér, nehéz, fekete, hosszú, kopasz; — belső tulajdonság, mint: csendes, büszke, vad, fecsegő; — állatnevek: dongó, kos, féreg, pulyka, szarvas; — növénynevek: dudva, komló, körte, csalán; — földrajzi köznevek: mocsár, kunyhó, hegy, híd, homok; — természeti jelenség: vihar, zaj, eső, por, harmat; — az időszámítással kapcsolatos nevek: tél, május, szombat; — anyagnév: bádog, cukor, deszka, drót, kő, — ipari termék: csizmaszár, takaró, duda, gunya, kosár; — étel és ital: juhtúró, kása, kolbász, savó, szalonna, pálinka; — rokonság: öcs, sógor, egyke, féltestvér, unoka; — pénznév: dénár, krajcár, garas; — betegség és orvosság: balzsam, ótvar, gyomorégés; — elvont főnév: szükség, erény, remény, panasz; — egyéb: angyal, császár, vásár, miatyánk, tábor. A névadás oka lehetett a külső vagy belső tulajdonság, foglalkozás, szokás, születési körülmények stb.

C) A származásra utaló nevek közt találunk törzs- és népneveket (fordításban): cigány, kozák, szász, tatár; — nemzetek nevét, mint: cseh, horvát, görög, lett, magyar, orosz, német; — országneveket, mint: hollandiai, magyarországi; — tartományneveket, mint: doni, kasub, sziléziai; — helységneveket, mint: krakkói, lublini, bécsi. Az utóbbi három csoport nevét térben és időben más-más képzők jellemzik. Ide tartoznak a városrészre (épület) vagy falurészre, külterületekre utaló nevek, mint utcai, hídmögi, faluvégi, erdei, felvégi stb.

D) A foglalkozás- és tisztségnevek közül gúnynevek lehetnek a következő jelentésűek: császár, püspök, pápa, király (némelyik lehet a népi passiójátékok alapján kapott név is). Ebbe a csoportba a következő típusok sorolhatók:

Társadalmi helyzet: szegény, gazda, csavargó, majoros, majoros, mester, segéd, úr, jobbágy; — tisztviselő: soltész, istállómaster, hóhér, vámos, deák, bíró, ispán; — szolga: hajdú, szakács, kocsis, pásztor, csősz; — katonaság: dobos, zászlós,

obsitos, gyalogos, huszár, matróz, csatlós, káplár, zsoldos; — iparos: borbély, bogrnár, ács, fazekas, bányász, szabó, pék, mészáros; — kereskedelem és közlekedés: tutajos, kocsmáros, boltos, sóárus, kormányos, fuvaros; — erdész, halász, vadász, erdőőr, favágó, vadász, méhészt, madarász, halász; — egyházi hivatal: kántor, harangozó, pap, remete; — szabad foglalkozás: mester, felszer, muzsikus, festő, bohóc, lantos; — társadalmon kívüli elemek, mint tolvaj, koldus, csaló; — egyéb: idegen, földi, vándor. A társadalmi helyzet és mesterség a családban több nemzedéken át öröklődhetett, és így alkalmas volt családnévnek. Az ugyanazt a mesterséget vagy társadalmi helyzetet jelentő különböző elnevezések földrajzi megosztást mutatnak.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy a vezetéknev-kutatást lehetőleg történeti adatokkal kell alátámasztanunk. Csak így lehet az egyes nevek és névtípusok korát megállapítani, következtetéseket levonni a földrajzi valamint társadalmi rétegek szerinti megoszlásukra. Csak egy alapos és igen részletes jelentéstani rendszerezés mutathatja meg, mi a közös a szomszédos és távolabbi népek és nemzetek névadásában, a különbségek milyen társadalmi különbségeket tükrözhetnek.

Fel kell dolgoznunk az idegen eredetű személyneveket is. Ezeknek nyelvi beilleszkedése vagy helyettesítése is sok tanulsággal járhat. Az idegen eredetű vezetéknevek nagyobb tömegben csak a 19. században jelentkeznek, és összefüggésben vannak Lengyelország felosztásával. Az idegen nevek asszimilációja így gyakran nyomon követhető.

P. SMOCZYŃSKI

„Az Landorfejtvár . . .” emlékirat és a Verancsics-Évkönyv zárt *i*-zése

Mindkét fenti XVI. századbéli krónika megjelent nyomtatásban, Szalay László adta ki a Monírók. III. köteteként „Verancsics összes munkái” címen (l. 123 — 85; 1 — 119). Egyik nyelvjárási jelenségüknek, a zárt *i*-zésnek vizsgálatát és összehasonlítását több ok miatt tűztük ki célul. Akik foglalkoztak e művekkel, eltérő véleményen vannak abban a tekintetben, azonos-e nyelvállapotuk, vagy egyezik-e legalább valamelyik nyelvi sajátáguk, s hogy hány kéz vagy fej írását tükrözi a Verancsics-Évkönyv. Az *i*-zés körének, mértékének bemutatásától legalább részben választ várunk e kérdésekre. Egy-egy régi nyelvemlék *i*-zésének feltárása, adatainak vallomása hozzájárulhat a XVI. századi zárt *i*-zés történetének részletesebb megismeréséhez, egyes vitás kérdéseinek megvilágításához. Másutt foglalkozni kívánunk Zay Ferenc misszi-liseivel, s mivel nevét mint szerzőt gyakran kapcsolatba hozzák az első munkával, meg kell ismerkednünk a neki tulajdonított írás főbb nyelvi jellemzőivel is.

Szalay azért adta ki együtt a két emlékiratot, mert a Verancsics-hagyaték-al maradtak fenn az utókorra, nem pedig azért, mert egy kéz másolatának vagy munkájának tartotta volna őket. Egyértelműen megállapította: „Zay Ferencet Verancsicsnak (!) 1553—7-ben a portánál követtársát vélem szerzőjének — (ti. a Landorfejtvár . . . memoárénak). Külső belső okok egyaránt tiltják Verancsicsot tartanunk írójának . . .” (Monírók. III, XI.) — HORVÁTH JÁNOS irodalomtörténész több oldalon méltatja „Az Landorfejtvár . . .” történelmi, irodalmi és nyelvészeti jelentőségét (A reformáció jegyében 125—9); fejtegetéseiben más véleményen van e kérdésben: „Lehet, hogy az említett nyelvi különbségek némelyike — ti. a *hogy ki* használta *aki* helyett, az *ö*-zés, a szóvégi *i*-zés, a *-hoz* rag egyalakúsága — nem a szerző, hanem a másoló nyelvét jellemzi. Landor Fejtvár Elveszését ugyanaz a kéz írta le, amely a «Verancsics-Évkönyv» legnagyobb részét; emez ugyan nem *ö*-ző, inkább *i*-ző nyelvjárású szöveg, de egyezik a másikkal a szóvégi *é* rag *i*-s alakjában (*mellí, elí, belí, téteti, törekkí*)” (i. m. 129). Abban egyetért ACSÁDYVAL (ITK. 1894, 50), hogy az Évkönyv legalább két, de esetleg három szerző műve, „s így az említett nyelvi (s talán helyesírási) jelenségek inkább a másoló számlájára írandók” (uo.). THALLÓCZI LAJOS szintén Zay Ferencet tartja „Az Landor Fejtvár . . .” szerzőjének (l. Csömöri Zay Ferencz. 1505—1570. Bpest, 1885, 75; ugyanitt a lapalji jegyzetben is).

Hogy állást foglalhassunk a fenti kérdésekben, hogy kihámozzuk az igazságot, bemutatjuk külön „Az Landorfejtvár . . .” és külön az *Évkönyv* zárt

i-zését, az utóbbiét három helyről vett szövegrészből. Tanulmányozása során ugyanis az egyes részekre olyan jellemző nyelvi sajátosságokkal talákoztunk, amelyek ékesen mutatják, hogy valóban nem egy, hanem nyelvhasználat szerint egymástól élesen elválasztható három személy írta. Ezt a következőképpen ismertük fel: Kísérletképpen, próbaszúrászerűen összegyűjtöttük az *i*-zõ példákat és adatokat oldalanként az Évkönyv három helyéről, az elejéről (3—12), a közepéről (61—70) és a legvégéről (110—9). Az *i*-zõ és *é*-s morfémák száma egyúttal mutatta az *é* és az *i* megterhelését, gyakoriságát és használati ingadozást oldalakra bontva és a három szakaszra jellemzően. Kiderült, hogy az első részben 354 morféma *é* : *i* aránya 239 : 115, a középső részben 115 : 163, az ellenőrzésre kiválasztott további részekben 176 : 189 (12—22), 154 : 174 (41—50) arányban oszlik meg az *é* és *i* megterhelése, az utolsó szakaszban pedig 267 : 8. Ebben az első kettővel szemben észrevehetően nagyobb fokú mind a köznyelvi, mind a labiális *ö*-zés és természetesen jóval ritkébbak az illabiális *ë*-zés adatai. A továbbiakban tüzetesebb vizsgálattal és több nyelvjárási vonás figyelembevételével (a labiális *ö*-zés, illabiális *ë*-zés, zárt *i*-zés, az *ö* megterheltsége) megállapítottuk a nyelvileg jól elkülöníthető három rész határait. Vizsgálatunk eredményeként úgy látjuk, hogy az egyik szerző a 3—11. oldal (és a 12. l. első 12 sorának) szövegét írta; terjedelemben ez 9 nyomtatott oldalnyi szöveg, az egész Évkönyv anyagának 8 százaléka, és 11 év történetét tartalmazza (1504—1514). A második szerző alkotása a krónika 12—103. oldalának anyaga (hozzátartozik még másfél sor a 104. oldalról), az Évkönyv 78 százaléka; ez a rész az 1515—1561 közötti évek történetét foglalja össze. A harmadik szerzőtől a 104—19. oldal szövege származik, vagyis a krónika 14 százaléka; ebben az 1562—1566-ig terjedő időszak eseményeit találjuk. A főbb nyelvi jellemzők a kézirat írássajátosságainak, vonalvezetésének tanulmányozása nélkül is határozottan három egyén nyelvéről tanúskodnak.

A. „Az Landorfejrvár...” *i*-zése gyenge, ennek ellenére szükségesnek tartjuk részleteiben is bemutatni nemcsak az összehasonlítás miatt, hanem a jelenség körének megismerése szempontjából is más-más szerzőnél s nem teljesen ugyanazokban az években. Hogy teljes képet nyerhessünk róla, a kézirat egész terjedelmét feldolgoztuk. Az összes negatív példát és adatait helykímélés miatt nem soroljuk fel, de számukat legtöbb esetben közöljük. Az *i*-zõ variáns nélküli példákat külön csoportokba soroltuk.

1. *Í*-zés hangsúlyos helyzetben: *Nyzny* (76), *Nyzthe* (41), *Nyznewm* (33), *Nyzyk* (javítva: *Nyznek woth-ra*), *Nyzwyn* (7), *fyrfyäth* 'férfiait' (71), *Kyzytewth woth* (8), *Nykyek* (32), *Semykypen* (14).

Ellenpéldák: *Egetewth woth* (40)+7 ×, *Ellyethewk* (65), *Elt woth* (6), *Elesel* 'élés, élelem' (42, 72)+39 ×, *Erkewzthek woth* (3)+16 ×, *felny* (6)+19 ×, *kerny* (7)+19 ×, *Lepnywk* (62), *lethebe* (9)+8 ×, *Thewrwen tethel* (21)+kb. 10 ×, *meg wetelenek* (43)+5 ×, *welthe* (17)+7 ×, *Bekessegh* (5, 2×)+20 ×, *Eyel* (22, 26, 35)+11 ×, *Eep* 'sértetlen' (16), *Epeycheek* 'építsék' (8)+6 ×, *Erdewmek* (77)+4 ×, *kepebe* (10, 28), *azonkeppen* (5, 32)+44 ×, *kessen* 'késő' (42), *keez* 'kész' (67), *kezewlnek* (68)+18 ×, *kezewreyty* (14)+6 ×, *meltossagahoz* (58), *mely fewld* 'mér föld' (20), *Nemely* (74)+cc. 27 ×, *Mergeth* 'mérget' (14), *Nemethorzagba* (78), *Neep* (11, 26), *Nepeth* (6, 69)+18 ×, *Megh Remewlnek* (25)+4 ×, *Rezeth* 'részét' (6)+9 ×, *Rewen* (44), *zegenewnkre* (65)+5 ×, *zelews* (39), *zeep* (12, 35, 36)+4 ×, *weegh* (67), *weeg hazaknak* (74, 75), *wegre* (20), *wegezenek* (14)+73 ×, *wen* (7)+5 ×, *wer onthassath* (78)+6 × stb.; — továbbá: *Heth* 'sieben' (76), *Negy* (39)+10 ×, *Egy Nehany* (5, 7)+6 ×,

Thegewd (70); — *beg* (39), *ded* (38), *ersewk* (74); — *Bech orzagba* (78); — *petewrre* (szn., 31), *peterwaragya* (76)+3 ×; nagyon sűrűn: *és, még*.

2. Hangsúlytalan helyzetben: *dychyrethewkkel* (31), *Megh Igyr* (67), *Igerhecz* (61)+6 ×, *Itylethbe* (28), *Itylethbe* (13), *wydykere* (16); — *zemlynth* (47, 49), *zemlynbe* (75), *Landor feyrwar* (5), *Landor feyrwarnak* (78).

Ellenpéldák: *El Igyerkewzyg* (!; 30), *Igyerethewkkel* (69), *feyerwar*, *feyerwarath* (72)+12 ×, *zemlyenbe*, (hn., 48), *zemlyenewn* (71), *Megh kemenywttek wona* (10)+5 ×, *Meg Bezellewttek* (70)+9 ×, *El kessertetny* (66)+16 ×, *El Thekellewttek wona* (10)+10 ×, *Thewrtennek* (10)+6 ×, *Egez* (78)+25 ×, *Eleg* (11, 2 ×)+22 ×, *kewely* (6, 7), *kewzep aranth* (39), *kewzwenyws* (17)+2 ×, *Zegeny* (21, 43)+14 ×, *pechethy* (71), *Remenysssegewk* (61, 65), *zomzed* (72), *zewmelyeth* (48)+7 ×; — továbbá: *kastelybwl* (72), *kewrewzthyenssegnek* (77)+5 ×, *legenyek* (68)+4 ×, *panczellokkal* (66), *wytezeknek* (59)+12 ×; — *Kewlypenth* (72), *cherep waraba* (27).

3. Szuffixumokban:

a) határozói igenévképzőben: *hywyn* 'hisz' (68), *Intwyn* (19), *Nyzwyn* (7);

b) feltételes módban: *Erdewmleny* (31), *Ereztheny* (43), *ky Ereztethny* (71), *Ertheny* (9), *hynnynek* (19), *El kessertetny* (66), *Megh Menthenye* (24), *megh Tellyessytheny* (24), *Thenny* (11, 21; 69, 2 ×), *Thenyk* (10), *Megh Therhessyteny* 'bűnösnek találná' (24), *meghwenny* (8, 38), *megh wenny* (8), *El wennyk* (23)+5 ×, *werhethny* (33), *wethny* (11), *wetethny* 'vettetné' (11), *ky wethethethny* 'kivettethetné' (14)+5 ×;

c) distributívusi ragban: *feyenkynt* (19, 25, 28), *feyen kynt* (35), *feyewnkynt* (160), *folton kynt* (72), *konczonkynt* (37), *Naponkynt* (5), *orankynt* (22)+2 ×;

d) birtokjelben: *Naderspany* 'nádorispáné' (21), *passaky* (71);

e) translat.—fact.-i ragban: *Thewrewkky* (...*Lenny*), (*Lenne*...) *Thewrewkky* (69);

f) latívusi tagban: *Bely* (38)+7 ×, *kewzy* (20), *kewzzy* (32, 55), *Thewbby* (72), *Thewbyre* 'nagyobbrészt' (50, 57, 59, 65)+3 ×;

g) kérdőszócskában: *attay* 'adta-e' (67), *akarzy* (70), *chazarnaky* (10);

h) *zynthyn* (47, 52, 55, 59), *Illyethyn* (31); mivel a XVI. sz.-ban a szerint névutó túlnyomórészt *é-s* változatú (l. NySz.), de szövegünkben minden adata *í*-vel használatos: *zewrynth* (10, 23, 31; 32, 2 ×; 44, 77), ide vesszük ezt a szóalakot is.

i) egyes szám 3. sz. birtokos személyragban: *Ewryzethy* 'örizet, felügyelet' (7), *Hythy*, *pechethy* (71), *Thyzy* (31)+10 adat; — *Eleyth* 'elejét vm.-nek' (37, 45), *feyth* (68, 2 ×), *feythes* 'fejét is' (23), *Helyth* 'helyét' (24), *hyrynel kewl* (7, 2 ×; 67), *hythre* (73)+19 adat.

Ellenpéldák: aa) *El Erkewzwen* (63), *Megh Erthwen* (72, 77), *fyzethwen* (9), *Megh Iydwen* (7), *kenyeregwen* (23); összesen 30 adat;

bb) *lennenek* (32, 68), *Mywelneek* (23), *Ewrzeneek* (26), *Ky Rekeztheneek* (11), *zewrzenenek* (35), *Thenne* (58), *Theczeneek* (28, 29), *Thartoznek* (8), összesen 54 példában 140-szer;

cc) *fenyenth* (69), *konczonkenth* (25), *Napon kent* (58), *Naponkenth* (78);

dd) *nemzethssegewmere* (33), *orzageba* (31), *passakera* (66), *wraketh* (28), *wrakeethes* (9), *wrakeba* (31)+7 adat;

ee) *hyrre Thezyk* (7, 28), *Thewrewkke* (69), *hythlenne* (...*wethyk*; 77)+3 adat;

ff) *kewesse* (16, 46), *mynd Ewrewkke* (5), *Myndenfelë* (22), *myndenffele* (72), *felë* (73), *kewzze* (30, 2 ×), *Melle* (6, 76), *Mellë* (77), *Melleywk* (70);
 gg) *akarze* (60), *Hallod-e* (69), *Jobe* (60, 65), *Jobbe* (29), *lathyoke* (64);
 hh) *ollyatenokra* (30), *Neky* (18, 21, 31) + 6 adat.

ii) *Byne* (8; 21, 2 ×), *Erthelme* (77), *Feye* (24, 78), *Ew felssege* (10, 2 ×; 21, 2 ×), *fryge 'frigy'* (5), *gyermekssege* (23), *Ewrewme* (73) és további 31 példában 89 előfordulással; *kepebe* (10, 28), *kesseresseerth 'kíséréséért'* (33, 34), *Nepebe* (16, 70, 76), *wegebe* (5), *Bynthethessere* (75), *Embereth* (5), *Ertekerewl* (28), *Ew felssegenek* (9, 10, 3 ×), *gyermewketh* (10) és további 65 példa 190 adattal.

Az alábbi gyakori toldalékok csak *é*-s alakban fordulnak elő: a) *-és* névszóképző: *Eppeytessnek* (72), *wegezessewketh* (24), *Elesth* (11), *gywlesth* (14, 15), *keresseth* (18) stb.; összesen 32 példában 144 előfordulással;

b) *-ség* névszóképző: *Bekessegh* (5, 2 ×), *Bekessegeth* (5, 2 ×), *zewksseghet* (74), *Thelleyesseggel* (42), *Segethsseghet* (43), *Thyztewssegenek* (42), *zewrwmsssegewth* (72) stb.

c) *-ért* rag: *arwltatassaerth* (73), *azerth* (9, 66), *Byzonysagerth* (71), *kedweerth* (34, 2 ×) + 40 ×;

d) *-nél* rag: *Embernel* (8), *Ezthendewnel* (19), *Myndennel* (75, 77), *Nepenel* (76), *gyermewkenel* (35); — *gyermewknel kewl* (68), *keressessnel kewl* (35), *Thewrweny nel kewl* (23) + 26 ×.

e) A múlt idejű alakokban szintén csak *é*-s formák használatosak, pl.: *Bynthetteek wona* (77), *chereltheek wona* (36), *Megh Ertheek wona* (62); *megh Essmertek* (71), *hyrdetteek wala* (35), *Megh Ielentewtteeek* (24), *kertheek* (77), *wysseltheek* (74); *kezdeek* (21), *chelekewdeel* (60), *waleek* (69) stb.

Felmerülhet a kérdés, hogy a gyér számú *i*-zű példák nem vallanak-e arra, hogy a másoló tudatos vagy tudattalan zárt *i*-zésének nyomait kell bennük látnunk, amelyek tehát utólag kerültek be az eredeti kézirat nyelvébe új színárnyalatként. Nagyon valószínű, ha így történt volna, a jelenség nem jelentkezne szinte egyenletesen az emlékirat egész anyagában, hanem helyenként sűrítve, helyenként még gyérebben volnának rá adatok.

Egyik-másik szóalak és toldalék mindkét változatban használatos. Ha egymás mellé állítjuk ugyanannak a morfémanak számmal is kifejezett két változatát — a ritka, a kevésszer előforduló példákat nem vesszük figyelembe — képet nyerhetünk az ingadozás mértékéről; íme néhány példa:

<i>níz</i>	: <i>néz</i>	= 4 : 0	(100,00 : 0,00%)
<i>kíszül</i>	: <i>készül</i>	= 1 : 20	(4,80 : 95,20%)
<i>ígír</i>	: <i>ígér</i>	= 8 : 2	(80,00 : 20,00%)
<i>Fejírvar</i>	: <i>Fejérvár</i>	= 32 : 14	(70,00 : 30,00%)
<i>Zemlyín</i>	: <i>Zemlyén</i>	= 4 : 2	(66,60 : 33,40%)
<i>-vín</i>	: <i>-vén</i> (ht.-i -ign.)	= 3 : 52	(5,45 : 94,55%)
<i>-ni</i>	: <i>-né</i> (felt. m.)	= 29 : 135	(17,20 : 82,50%)
<i>-kint</i>	: <i>-ként</i> (ess.-form.)	= 11 : 9	(55,00 : 45,00%)
<i>-í, -ví</i>	: <i>-é, -vé</i> (lat. stb.)	= 19 : 29	(39,60 : 60,40%)
<i>-í,</i>	: <i>-é</i> (birtokjel)	= 2 : 9	(18,00 : 82,00%)
<i>-í</i>	: <i>-é</i> (kérdőszócska)	= 3 : 6	(33,40 : 66,60%)

Az e. sz. 3. sz. birtokos személyragjának variánsai így aránylanak egymáshoz:

Típus	A példák számának aránya	Az adatok
<i>hitit</i> : <i>hitét</i> : 25 : 74 (25,25 : 74,75%)		36 : 205 (15 : 85%)
<i>hiti</i> : <i>hite</i> : 9 : 14 (39,00 : 61,00%)		14 : 102 (12 : 88%)

Jól látható, hogy az *-é-* (*-jé-*)-s formák nagy fölénnyel vannak.

Az ellenpéldáknál észrevehettük, hogy lativusban csak a *beli* (*belije*), *közi*, *többi* (*többire*) használatos *i-ző* változattal is, ellenben a *kevésé*, *mellé*, *örökké* mindig *é-s* alakú.

A felsorolt példák és ellenpéldák száma alapján megállapíthatjuk, hogy a zárt *i-zés* jelenségének foka és köre „Az Lándorfejrvár...” emlékiratban nem nagy, legkevesebb *i-ző* változatot hangsúlyos helyzetben, legtöbbször szuffixumokban találunk. Az *i-zés* nem tartozik a nyelvemlék főbb nyelvi sajátosságai közé. Szerzője nem származhatott fejlett *i-ző* nyelvjárásterületről. Legfontosabb, legerősebb nyelvjárási jellemzője a labiális *ö-zés* (I. KOVÁCS: „Az Lándorfejrvár elveszésének...” nyelvemlék labiális *ö-zése*. MNyj. XII, 41—80). Ezek szerint a memoár olyan erősen *ö-ző* nyelvjárásterületnek nyelvi állapotát őrizte meg, amelyben az *i-zés* még csak hódítani kezdett, s amely valószínűleg *i-ző* nyelvjárásterülettel volt határos.

B. A Verancsics-Évkönyv I. részének (3—11. l.) zárt *i-zése*

1. Hangsúlyos helyzetben: *ületét* (11), *igne* (7), *megigettetvín* (6) + 2 ×, *megítették* (11), *filtiben*, *kísvén* (10), *títeti* (7, 11), *vitek* (11); *bíkesíggel* (8), *fírfiakat* (10), *kiszűlvén*, *kiszek* (4), *nípet* (6), *níppel* (9), *nígyvágata* 'felnyelget' (8), *ríven* (7, 9), *szígyensígire* (5), *szíllel* (7), *végezi el* (11), *vígre* (7, 10, 11) + 4 ×, *vírtó* 'vértől' (11), *vírontás* (10), *vírontásával* (9).

Negatív példák: *égetni* (7), *égetnie*, *megege* (4) + 4 ×, *érkezik*, *értették vóna* (9), *tétete* (3); *éjjel* (6, 2 ×), *érdeme* (7, 2 ×), *érsek* (4; 5, 3 ×), *érseket* (8), *négy* (6, 11), *négyvágata* (9), *német* (4), *németekkel* (3), *Németországot* (4, 2 ×), *nép* (5), *népet* (6, 3 ×; 7, 10), *néppel* (4, 10) + 12 ×, *pénzen* (5), *része* (9), *részét* (10), *szegén* (9, 10), *végezést* (4) + 1 ×, *vérontást* (10);

2. hangsúlytalan helyzetben: *egísz* (3, 7, 10, 11), *megilígedik* (9), *megilígedninek* (12), *körnikezének* (9), *szígínségben* (9).

Ellenpéldák: *egész* (4), *emlékezik* (5), *kinérnek* 'kenyér' (3), *szegén* (10), *szegénység* (7); *Fejérvárat* (3), *Nándorfejérvár* (5), *Nándorfejérvárban* (9, 11).

3. Szuffixumokban és szuffixumok előtt:

a) A határozói igenév *-vén* képzőjében: *megigettevín* (!7), *megettévín* (6), *úzvín* (9);

b) a feltételes mód *-né* jelében: *menninek* (9), *megilígedninek* (12);

c) a múlt idő *-é* jelében: *megengedninek* (4), *esik* 'esék', *kiszökálnék* (6), *telik*, *megettesítálnék* (9), *megverí* (10), *felvivik* (7);

d) az *-és* deverbális nomenképzőben: *gyűllsben* (4), *kerülísen* 'táncfordulat' (11), *szerzísre*, *szerzísnek* (4), *dobjaveríssel* (12);

e) a *-ség* nomenképzőben: *bíkessíggel* (8), *felesíggel* (10), *keresztyén-sígbe* (4), *nyeresíggel* (7), *nyeresíggel* (8), *segítsígire* (10), *szegénység* (7), *szígyensígire* (5), *Szerémsígen* (hn., 7), *Szerémsígenben* (!7, 8);

f) lat., transl.-i ragban: *hozom eli* (9), *hozata eli* (11), *melli* (6, 2 ×), *keresztessi* (7), *Szegeddi* (11); — g) felszólító módban: *elvegyik* (8); — h) *Onnít* (9); — i) *ajándik* (6), *ajándikon* (11); — j) *országira* 'országéra' (9); — k) az -é- birtokos személyragban: *fejiben* (11), *fejivel* (6), *filiben* (7), *helibe* (5), *hitire* (9), *ideiben* (10, 2 ×), *népinek* (9), *kezeit* (5), *kezivel*, *öccsivel* (10), *ellenibe* 'szemben' (6) stb.

Ellenpéldák: aa) *kiszülvén* (4), *kísvén* (10), *levén* (4); — bb) *megódoztatnék* (5), *felvenné* (5); — cc) *esék* (5, 2 ×), *betakarodék* (8), *jelenté* (5), *általkelé* (7), *küldé*, *ketezteté* 'kötöztet' (11), *kezdé* (7), *születék* (3), *vigezé el* (11), *gyülnék* (4), *jüvénék* (12) és még 12 példa 18 adattal; — értették *vona* (9), *megítették* (11), *meg nem vehették* (7), *felvetették* (10), *megverték vala* (9); — dd) *égés* (5), *égetéseit*, *égetést* (3), *szerzés* (5), *végezést* (4); — ee) *nyereséggel* (8), *szigínségben* (9); — ff) *mellé* (11, 2 ×), *Szegeddi* (6), *felé* (9, 12); a g—h) alattiakra nincs ellenpélda. — ii) *megajándékoznája* (6), *ajándékkal* (12). — A j) ponthoz nem fordul elő ellenpélda. — kk) *fejét*, *ületét* (11), *népét* (4, 7), *népével* (8), *népére* (11), *részét* (9—10) stb.

Csak -é-s alakban találjuk az -ért toldalékot: *dulásért*, *égetésért* (3), *kiért* (6), *Kiért* (5), *szolgálatjokért* (12).

Nincs *i-ző* variánsa a következő szavaknak sem: *egyéb* (3, 6), *egynehány* (9); — *keresztynsige* (4), *felprédálnak* (8), *vitézlő* (6); — *Erdély* (10), *Szalónkemény* (7, 3 ×; 10), *Perény* (3) stb.

Összefoglalva megállapíthatjuk: hangsúlyos *i-zés*re 18 példát 34 előfordulással — az ellenpéldák száma alig több valamivel, — hangsúlytalanra 4 példát 9 adattal, — a negatív példák száma több, mint a kétszerese ennek — tartalmazza a Verancsics-Évkönyv első 9 oldala.

A szuffixumok közül az alábbiak használatosak zárt és nyílt változatban:

Toldalék	A példák Az adatok		A példák Az adatok			
	száma					
A hat. ign. képzője	- <i>vín</i> :	3	3	- <i>vén</i> :	3	3
A feltételes mód jele	- <i>ní</i> :	2	2	- <i>né</i> :	2	2
A -ség demon. képző	- <i>síg</i> :	8	11	- <i>ség</i> :	2	2
Az -és deverb. n.-k.	- <i>ís</i> :	5	6	- <i>és</i> :	4	5
A foly. múlt jele	- <i>í</i> :	15	17	- <i>é</i> :	23	30
A lat., transl.-fact.	- <i>í</i> :	4	6	- <i>é</i> :	3	4
Az e. sz. 3. sz. b. szr.-ja	- <i>í</i> :	10	10	- <i>é</i> :	6	10
Összesen 7 told.-ban	<i>í</i> :	47	55	<i>é</i> :	43	56

A tanulmányozott szakasz egy hetede a „Landorfejírvár . . .” teljes szövegének, *i-ző* adatainak száma ellenben alig kevesebb valamivel (10%). A táblázatból különösen kitűnik, hogy a jelenség köre nagyobb, foka sokkal erősebb e második mű vizsgált részében.

Az *i-zés* mindkettőben hét-hét toldalékra, de nem ugyanazokra terjed ki. A „Landorfejírvár . . .” hat toldalékának *i-ző* és *é-ző* variánsainak adatai így aránylanak egymáshoz: 65 : 140, a Verancsics-Évkönyv első részében pedig:

45 : 46. Anélkül, hogy tovább részleteznék *i*-zésüket, az eddigiek alapján is leszögezhetjük, hogy azonos kéz vagy fej nem jöhet számításba közös másoló-jukat vagy szerzőjüket illetően. Egyéb, helyesírás, hangtani és alaktani jelenség-ek is ellent mondanak a közös kapcsolat feltételezésének. A „Landorfejrív-
vár. . .” helyesírása egységesebb. Labiális *ő*-zését az Évkönyv e részének írója egyáltalán nem ismeri, nála *keresztes* (6, 2 ×; 7, 2 ×; 8, 2 ×; 9; 10, 3 ×, 11, 12), *igen* (5), *szerint* (7, 3 ×), *ember* (5, 2 ×; 9), *egyetemben* (8), *igyetemben* (10), *ezen, minden* (6, 9), *menden* (9) használatos, míg ugyanezek a példák az előző írásban vagy mindig, vagy ingadozva *ő*-zők. E részre jellemzők a *kijünni* (5) ~ *jöve* (7), *Vesztont* ~ *Viszont* (4), *esmeg* (3) ~ *ismeg* (4, 8, 10), *igin* (7, 2 ×; 12, 2 ×) ~ *igen* (5) stb. változatok. Az illaliális *i*-, *i*-ző alakok ebben sűrűbbek: *születék* (3), *kildé* (11), *Filep* (4, 2 ×); *szik* (3) stb. A *nélkül* névutó itt: *nekil* (4, 2 ×; 7), amott: *-nál, -nél köl*. A *lőn* (5), *lőnek, tőnek* (4), *jőne* (10), *elvűn* (7) igealakokat az első mű írója nem ismeri.

C. A Verancsics-Évkönyv II. részének (12—103. l.) zárt *i*-zése

Mivel ebben a szakaszban rengeteg az *i*-ző példa és adat, helytakarékoság miatt nem közöljük minden *i*-ző tómorféma összes előforduló ragos alakját és lelőhelyét; a gyakori *i*-zhető szavak variánsainak számát azonban megadjuk táblázatban. Az adatokat zömmel a 61—80., 91—100. oldalról idézzük.

1. Hangsúlyos helyzetben: *file, filj* (76), *megíri* (65), *elírtik* (69), *felírtek volna* (61), *megkímletteti* (79), *kíré* (75), *kírjen* (78), *mígyen* (75), *liszen* (68), *lívín* (65, 67), *lívén* (65), *tíve* (67), *vitelíról* (77), *vítke* (76); *bíkissígnék* (77, 3 ×; 78, 79), *bíkissíggel* (62), *bíkessíggel* (66), *díl 'Süd'* (52), *dilig* (75), *fírfinak* (65), *fírfiak* (67), *megidesítvin* (73), *íjjel* (25), *iel* (35; 63, 2 ×; 66), *íkesen* (75), *ílj, mindíltig* (74), *kíszítsen* (78), *kíszülnének* (79), *lílekkal* (77), *míltán* (70), *mílyfüld* (74), *míreggel* (66), *nígy* (69), *nímet* (64, 65; 67, 2 ×), *nímetek* (65, 66; 68, 2 ×; 80, 2 ×), *nípet* (61, 69), *níppel* (61, 63), *nípekkal* (71), *risze* (71, 73), *szígyenlik vala* (79), *szílel 'szét-, szerteszéjjel'* (61, 62, 69), *títoa 'szerteszéjjel'* (63, 71), *elvígezte* (71), *vígre* (70, 73, 75; 79, 2 ×), *vín* (62).

Ellenpéldák: *ég* (93, 21, 2 ×), *élés* (17), *érkezik* (21, 22), *békesség* (21), *négy* (64), *német* (17), *nép* (13, 17; 19, 2 ×; 20, 22), *pénz* (12, 15, 17; 63, 2 ×; 77, 104), *részét* (16), *rév* (13, 16), *szép* (22, 61, 68, 70), *végre* (12, 15, 69), *vén* (15, 65, 69); — továbbá: *hét '7'* (16, 19, 91); *egynéhány* (13, 67; 92, 2 ×); — *bég* (72), *érsek* (12; 15, 2 ×); — *Drégelyvár* (94), *Péchy* (szn., 101), *pécsi* (64), *Szécsén* (94, 102), *Székely* (szn., 20, 103), *székelyek* (102); — *még* (61, 62 stb.).

2. Hangsúlytalan helyzetben: *igírni* (72), *beszilették* (84), *kímílvé* (74), *tertínnik* (65), *tertínt volna* (70); *egísz* (65, 68, 77), *egíszsíggel* (69), *elíg* (75), *Fejrvár, Fejrvárban* (86), *Fejrvárat* (87, 2 ×), *kastíly* (97), *kemínnben 'keményebben'* (79), *megkemíneszik* (74, 2 ×), *kastíly* (97), *kemínnben 'keményebben'* (79), *megkemíneszik* (74), *kevíly* (64), *remínsíggbe* (72), *megsütítédik* (62), *sze-gínség* (98, 100), *szemíly* (61), *szemílyt* (72, 75, 77), *szemírem* (64), *szíp* (21), *szívítnekeknél* (62); — *Eszikre* (hn.; 70, 2 ×), *Eszyky* (szn.; 44).

Ellenpéldák: *szegénség* (12); *fejrvári* (13, 15, 70; 71, 2 ×); — *kastély* (18, 101, 102), *keresztyén* (74, 2 ×; 90, 2 ×), *megpecsételik* (91), *vitéztlő, vitéz* (14, 19, 64) +6 adat; továbbá: *Gellyény Sebestyén* (20), *Illés* (21) stb.

3. Szuffixumokban vagy szuffixumok előtt:

a) határozói igenév: *levín* (61, 67, 68), *kiköldvín* (61), *elvígezvín* (68, 2 ×),

rendelvín (68), *értvín* (72, 75), *megértvín* (71), *felkészítvín* (75), *elszedvín*, *vetvín*, *jüvín* (78) stb.;

b) feltételes mód: *elmenneinek*, *Emlekezniek* (64), *megnevezniek* (70), *felemelniek* (73), *adatniek* (77), *szenvedniek* (78), *kiszülnieik* (79) stb.;

c) -és deverbális képző: *nyerise*, *veriseért* (68), *veszísinek*, *vesztíse* (70), *temetíse* (71), *sértísekért* (76), *szerzísinek* (77), *vetekedíse* (78) stb.;

d) -ség nomenképző: *követséggel*, *ellenségteket* (64), *tehetségivel*, *vénségemet*, *kegyelmességiből*, *segítséggel* (65), *feleségít* (74), *tisztességgel* (75), *bikisszínnek* (77, 3 ×; 78, 79), *öröksége* 'örökség' (77, 3 ×), *fejedelemséget* (71, 73) stb.;

e) a múlt idő -é jelében: *esínek szedínek* (76), *szenvedí* (72), *lelí* (72), *megbetegedik* (71), *lakozík* (75), *megszerzík* (72) stb.;

f) lat., translát. -i -é: *belí*, *beljíe* (96), *két felí* (13, 17, 21, 65, 67, 70, 76), *mellíje* (72, 73), *mellí* (16, 77), *mellíték* (64);

g) -képpen rag: *mikípen* (66, 70, 77), *azonkípen* (63, 4 ×; 67, 70, 76, 77), *Azonkípen* (76), *semmikípen* (15, 69, 77), *sokkípen* (12), *főkípen* (12, 77), *fűkípen* (74), *mindenkípen* (79) stb.;

h) -ért rag: *okírt*, *Egyikírt* (38), *írettek* 'értük', *írtek* (47), *írte* (74), *írette* (100);

i) -é birtokjel: *másíba* (103), *urakí* (74), *Peterít*, *érsekít*, *asszonít* (80) stb.;

j) -é kérdőszócska: *kell-i* (47);

k) egyéb toldalékokban és toldalékok előtt: *elíbb* 'korábban' (77), *színtín* (78, 2 ×); — *egyenkínt* (75); — *Lőríncí* (40), *szírint* (19, 93, 97); — *ajándíkot* (43), *ajándík* (57); — *bánkódjík* (66), *megváltozzík* (103) stb.

l) Egyes szám 3. sz. birtokos személyrag: *elejí* (76), *elleníben* (18), *el-míjít* (74), *erejível* (78), *eszíben* (74), *feleségít* (74), *kezí* (76), *kezíben* (73; 75, 2 ×), *nípit* (71), *öregségít*, *szemíre* (76), *szerzísinek*, *vítelíról* (77), *mezein* (12), *mezeire* (21, 22), *mezejíról* (18), *idein* (19); — *vízí*, *kezí* típus nem fordul elő, csak *ríse* (19, 73), *híve* (71), *nípe* (73, 76), *ideje* (78) stb. változat használatos.

Negatív példák: aa) *felköltvén* (13), *haza menvén* (15), *hátratrévén* (18); — bb) *letenné* (15), *megvénné* (34); — cc) *élessel* (17), *gyűlést* (20); — dd) *szegénység* (12), — ee) *engedék* (22), *megfedék* (19), *jüvénék* (21), *kezdenék* (61), *megveré*, *kiveré* (18) stb. — *vették vona* (74, 76), *eltérték vala* 'eltör, lerombol' (96), *vettétek vala* (96); — ff) *mellé* (21; 22, 3 ×); — gg) -képpen változat nincs a vizsgált részben; — hh) *halálaért* (18), *kiért*, *elveszíséért* (19), *okáért* (78), *azért* (12, 16; 19, 2 ×; 65, 67, 97, 100, 103) stb.; — ii) *királyé* (19); — a j) ponthoz nincs adat. — kk) *színtén* (17); — *királné* (61, 64, 66; 68, 2 ×), *Királné* (17, 19, 92, 100) és még kb. 20 -né; — ll) *fenekét* (17), *fejét* (19), *tisztességét* (20), *veszedelmét* (80); — továbbá: *estveig*, *estvéig* (61), *megyében* (12, 17, 22, 45), *Velenécében* (15), *Szerencsés* (szn., 20) stb.

A jelenség körének kiterjedtsége kitűnik a fentiekből. Mennyire szilárd egyes szavak használatában és toldalékmorfémákban, szemléltetjük egy kisebb statisztikával, melyet elsősorban az Évkönyv 12—20. és 60—103. l. anyagának példái és adatai alapján állítottunk össze.

1. Hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben:

<i>nímet</i>	: <i>német</i>	= 18 : 1	<i>nígy</i>	: <i>négy</i>	= 1 : 4
<i>bíkesség</i>	: <i>békesség</i>	= 12 : 1	<i>írkezik</i>	: <i>érkezik</i>	= 3 : 2
<i>níp</i>	: <i>nép</i>	= 46 : 6	<i>egísz</i>	: <i>egész</i>	= 15 : 0
<i>íl</i>	: <i>él</i>	= 5 : 1	<i>szemíly</i>	: <i>személy</i>	= 10 : 0

<i>kész</i>	: <i>kész</i>	= 5 : 1
<i>ég</i>	: <i>ég</i> (tűz)	= 8 : 4
<i>szíp</i>	: <i>szép</i>	= 1 : 10
<i>pínz</i>	: <i>pérez</i>	= 1 : 6
<i>vég</i>	: <i>vég</i>	= 18 : 3

<i>keminy</i>	: <i>kemény</i>	= 2 : 0
<i>szegíny</i>	: <i>szegény</i>	= 4 : 1
<i>kastily</i>	: <i>kastély</i>	= 1 : 3
<i>Fejrvár</i>	: <i>Fejérvár</i>	= 26 : 4

2. Toldalékokban:

-ség képző:	- <i>ség</i>	: - <i>ség</i>	= 83 : 1
formalisi:	- <i>kíppen</i>	: - <i>képpen</i>	= 20 : 0
feltételes mód:	- <i>ní</i>	: - <i>né</i>	= 16 : 3
hat. ign.-képző:	- <i>vín</i>	: - <i>vén</i>	= 31 : 4
causalisi-finalisi:	- <i>írt</i>	: - <i>ért</i>	= 2 : 15
lativusi, transl.-fact.-i:	- <i>í</i>	: - <i>é</i>	= 26 : 4
birtokjel:	- <i>í</i>	: - <i>é</i>	= 25 : 4
-és deverb. nom.-képző:	- <i>ís</i>	: - <i>és</i>	= 26 : 8
a foly. múlt -é jele:	- <i>í</i>	: - <i>é</i>	= 131 : 42

Az egyes szám 3. sz. birtokos személyrag variánsainak használati gyakoriságát és arányát a következő táblázat szemlélteti:

<i>elméjit</i>	: <i>elméjét</i>	= 84 : 11 (88,4 : 11,6%)
<i>békességi</i>	: <i>békessége</i>	= 0 : 46 (0,0 : 100,0%)

Az Évkönyv középső szakaszának a zárt *i*-zés szempontjából feldolgozott szöveg anyaga valamivel kisebb terjedelmű (kb. 20%-kal), mint a „Landorfejrvár...” emlékiraté. Az összehasonlításból jól láthatjuk, hogy *i*-zése előrehaladottabb állapotot, kikristályosodottabb fokot képvisel. Olyan toldalékokat is meghódított már, amelyek zárt *i*-zésének a memoárban a gyakori használat ellenére még semmi nyoma nincs (pl. a *-ség*, *-és*, *-ért* stb.). Az összeállításokból az is kitűnik, hogy az ingadozás foka szavanként, szuffixumonként, a nyelvjárásterület (vagy képviselője) *i*-zésének erőssége szerint változik.

Visszatérve Horváth János ama megállapítására, hogy a két írás „egyeznek a szóvégi *é* rag *i*-s alakjában”, a tüzetesebb vizsgálat azt mutatja, hogy a (-)felé (13, 17, 21, 61, 62, 65, 67, 70, 95 stb.), *belé* (95; 96, 2 × stb.) az Évkönyv e szakaszában kivétel nélkül *i*-s formájú, a *mellí*-nek (16, 21, 69; 98, 2 × stb.) van *é*-ző változata is (l. 21; 23, 3 × stb.), a *törökkí*, *kevessí* típusú ragos alak szintén variáns nélkül használatos (10 ×), a *téteí* (~*téteí*)-féle igealak és változat itt nagy fölényben van, a „Landorfejrvár...” nagyon mértékletesen él vele az összetett múlt idejű formák sokasága között. Mindkét írásnak sajátos *i*-zése van akár a jelenség körét, akár gyakoriságát nézzük.

Nem lehet kétséges, hogy az ilyen eltérő mértékű és fokú *i*-ző szövegek nem lehetnek sem egy kéz, sem egy fej írásai. Egyéb jelenségek is emellett szólnak. Az Évkönyv bemutatott szakaszának labiális *ö*-zése egészen fejletlen, jelentéktelen minden kategóriában. Azok a morféimák, amelyek a „Landorfejrvár...” emlékiratban kevés kivétellel *ö*-zők, itt egyszer sem fordulnak elő *ö*-s formában, pl.: *kereszt* (12), *keresztés* (12, 2 ×, 14), *ember* (62; 63, 2 ×), *igen* (15, 19, 22 stb.), *igin* (12, 2 ×; 14; 15, 2 ×; 17, 2 ×; 18, 2 ×; 21, 3 ×; 63, 3 ×; 94; 96, 2 ×; 99 stb.), *igyetenben* (68, 99), *igyetemben* (14), *egyetemben* (20) stb., *minden* (62), *mindenütt* (61). Annál meglepőbb a *-hez* rag labiális *ö*-ző

variánsának előfordulása: *kezemhöz* (64, 65), *kezihöz* (61, 95), *Debrecenhöz* (95), mely forma az első munkából teljesen hiányzik.

Illabiális *e*-zése sokkal erősebb, pl.: *megkeszeni* (67), *eltérték vala* (96), *kevete* 'követ' (73); *gereget* 'görög' (10), *revidebben* (70), *terek* (94, 96; 97, 2 ×; 99, 101, 103), *terek* (94, 2 ×; 95, 2 ×; 96, 2 ×; 97) stb., *Gyergy* (13, 98), *Gyergyet* (101), *Gyergygyel* (13, 101, 2 ×); *ökrekkel* (69), *keldé* (44), *itinek* (44), *körmes* (14), *földen* (16) stb.

Illabiális *i*-zése eleven: *sittette* (12), *sitinek* (23), *megizeni* (37), *Filek* (97), *Filekbe* (103), *filit* (92), *sziretkoron* (17), *siket* (36) stb.

A *lőn* (14, 2 ×; 61, 63, 93, 95, 96, 102), *tőnnek* (36, 94, 100 stb.) igealakok sűrűn előkerülnek benne. Az irányjelölő lativusragos helynevek használata nagyon jellemző rá, pl. *Váraddá* (38, 41), *Visegráddá* (40), *Gyerrí* 'Györre' (96), *Pestí* (69, 2 ×), *Mohácscsá* (21, 22) stb. A multiplicativusi rag nem illeszkedik: *anyicer* 'annyiszor' (65), *ecersmind* (94), *előszer* (65, 67), *legelőszer* (64) stb.; a másik mű labiális *ő*-ző alakváltoztatát is ismeri. A *főt* szót 'csoport, csapat, sereg, had' jelentésben a „Landorfejírvár...” nem ismeri, az Évkönyv ellenben többször használja: *egy főtja terekkel* (62), *egy főtja níppe* (63) stb. Erre a részre az *erő* 'had': *írkezik az császár dirik erejivel* (95), *nagy erővel Kolosvárbán szálla* (99), amarra a *had* használata jellemző: *feleth a Hadnak, Mely Hadath; a chazar Hadabanes; a chazar Hada; az Egez Had; mynden Hadawal, azon Haddal* (46). A *Nándorfejírvár* *n*-es változata az első műben egyszer sincs meg, az Évkönyvben viszont számtalanszor találkozunk vele (l. például: 13, 14, 16, 17, 18; 70, 3 × stb.). Bélay követ utóneve a „Landorfejírban...” *Borbás* (l. 17, 2 ×; 20, 2 × stb.), Verancsicsnál a középső szakaszban *Borobás* (14, 2 ×), az első részben úgyszintén *Borbás*, de itt egy papnak a nevéként (5, 2 ×). Verancsics mindig *nádrispán* változatot használ (l. 17, 2 ×; 20, 2 × stb.), a „Landorfejírvár...” csak *nádérszán* alakot ismer (l. 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29 stb.). A memoár írója tájékozottabb, a helynevek használatában pontos, következetes, fogalmazása világos, amint kitűnik a következő mondatból és helynév írásmódjából: *az fejírváriak ellen az sabáciaknak oltalmul és sztrásájul Havalát, kit mi Sarnónak hívunk, csináltatta vót* (MonÍrók. III, 153); *sarnói veszedelmkoron, Sarnó alá* (i. m. 127); Verancsics: *Onnatt megszállák terek császárnak egy várát, Sarnow nevű, egynehány napig vitaták* (i. m. 13); *Sarnó alatt* (uo. 14). Verancsics *-ból, ról, -túl* helyhatározórag-változatokat használ: *Orsovából* (18), *Tasnádról* (29), *Budáról* (54), *Váctúl* (25) stb. A *Nándorfejírvár* szerzőjénél következetesen *-búl, -rúl, -túl* formák vannak: *tudatlanságbul, tanácsábul* (125), *szárazrúl* (161), *Balástul* (179), *királytul, országtul* (184). Ugyanazt az epizódot ebben a megfogalmazásban találjuk a két munkában: „... sőt ezt mondom: ha e mai nap Fejírvárat egy felől törek császár szállaná meg, más felől ő felsége, nem tudom soha, mellyiknek adnók meg hamarébb ... mind halálunkig, még nem megleszön az mi urunk gyermeke adóssága és az sok jámbor szolgálatja (Nándorfejírvár; MonÍrók. III, 128)” — „Ki kípiben felele Sulyok István és Sulyok Balázs: hogy ha terek császár egy felől vitatná, más felől magyar király, eddig le nem tenniek, míg nem hetven ezer forintot megadnak, az Terek Imreh szolgálatját (i. m. 15—6).”

E szakasz (104—19. l.) terjedelme kétszer akkora, mint az 1. kéz írásáé. A pozitív és a negatív *i*-ző példák számának, gyakoriságának tehát első pillanatra el kell árulnia, hogy szövegét jogosan tartjuk-e más kéz írásának, más egyén nyelve állapotát tükröző krónikarészletnek.

Í-zésére valamennyi helyzetben és esetben csak ezeket a példákat idézhetjük: *kisz* (112), *egynihán*, *Egynihányan* (114), *vigre* (110), *királni* (106), *2,000-nil* (112), *többire* (111).

Ellenpéldák: a) *égni* (105), *égett* (112), *ége meg* (105), *égetének* (109), *megégeték*, *megis égeték* (113), *elérkezhessek* (109), *megérték* (102), *félelmet* (113), *beférkezék* (107), *megnézteték* (106), *viisszatere* (108), *vélte* (106, 107); *békeség*, *békeségre* (!; 107), *békeséggel* (109, 111), *békeségjárása* (109), *éfély* (106), *éjjel* (113), *élésért* (111), *kép* (105), *miképen* (105), *kész* (112), *készítették* (105), *készülettel* (108), *egynehány* (104, 106, 114, 115), *német* (106; 107, 2 ×; 109; 110, 2 ×) + 23 adat; *Németországba* (105), *nép* (105), *népet* (113) + 5 előfordulás; *pénzt* (109), *régi* (108), *részében* (105), *szégyen* (117), *szégyent* (116) + 3 adat; *szép* (105), *végre* (111, 112), *végeztek* (107), *végezett el* (112) és még három előfordulás.

b) *egészségeért* (110), *szegény* (108) és még 4 adat; — *Fejérvárat* (107), *Fejérvárra* (106), *kastélyát*, *kastélyokat* (109), *köresztyén* (115), *körösztények* (113);

c) Toldalékokban: *békeség*, *békeséggel* (109, 2 ×; 111); *dicséségebe* (1108), *egészségeért* (110), *feleségét* (106, 108), *feleségi* (106), *ű felsége* (109), *ű fölségéhez* (144), *mestörséggel* (109), *nömösséget* (118), *nyereségeket* (109), *szükségére* (113), *tisztességet* (110, 113) + 4 adat; — *dolgaiért* (107), *egészségeért* (110), *élésért* (111), *frigyért* (104; 109, 2 ×); — *gyűlés* (105), *kencsketéssil* (104), *nyerésekkel* (106), *törését* (113), *elvézésére* (104); — *játék*, *játékhoz* (105); — *megajándékoza* (104); — *királné* (106); — *fejenként* (105); — *felé* (112, 2 ×), *mellé* (108, 109, 111); — *népével* (113), *részében* (105), *szégyenére* (117) + 4 példa; — *lútték meg* (112), *égetének* (104), *megis égeték* (113), *haza ereszté* (112), *beférkezék* (107), *behelhezteté* (107), *bejüvének* (104), *küldé* (109) és még további 15 példa 21 adattal; — *megízné* 'megüzné, megzavarná' (112), *megvennék* (110); — *elérkezhessek* (109); — *elvégezvén* (113).

Említettük, hogy egyéb hangtani jelenségekkel együtt, főképpen a 104. oldaltól kezdve hiányzó nagyfokú *i*-zés segít a 2. és a 3. személy írásának elkülönítésében. A 103. oldalon még halmozódnak az *i*-ző példák: *megületteti*, *veszinek el*, *ölnék*, *esínek*, *vevük*, *bevevük*, *segítséggel*, *becsölvín*, *megváltozók*, *ű felsége*, *vigre*, *nípivel*, *másiba*, a 104. oldalon pedig már teljesen az *é*-s formák uralkodnak: *végezének el*, *bejüvének*, *égetének*, *haza menének*, *megajándékoza*, *nyerésekkel*, *kencsketéssil* (!), *ű felsége*. Az egész szakaszban 64 *égeté* típus, 33 *német*, 20 *nép*, 12 *felé*, *mellé* között egy *i*-ző forma sincs.

Szerintünk kétes a *királni* (106) és a *-nil* (112) rag *i*-zésének eredetisége is, tudniillik az erősen *i*-ző szövegekben is *é*-s változatúak. A többi példa *i*-ző használatát lehet irodalmi hatással magyarázni. A krónikának ezt a részét nem tartjuk *i*-ző nyelvjárási emlékeknek.

A birtokos személyrag viselkedését a következő számadatok érzékeltetik: *-e* (*-é*) rag van 5 példában 9 adattal: *neve* (107, 115, 117), *népe* (112), *kencse* (109), *fejedelme* (108) stb.; *nevi* típus nem fordul elő; 16 példa 29 adattal *é*-s

változatú, 7 példa 12 adattal *i-ző* alakú: *hitire* (114, 115), *erejivel* (107, 2 ×), *elejit* (115, 118), *mezeire* (114, 2 ×) stb.

A krónika e részére sokkal inkább jellemző a labiális *ö-zés*. Példái:

1. hangsúlyos helyzetben: *köresztyén* (115), *körösztvények* (113), *nömes, nömösséget* (118), *tömösvári* (110), *vörös* (118); *fölgylüda* (105), *följütt* (117), *fölmént, ment föl* (106), *ü fölsége* (114, 2 ×), *ü fölségéhez* (114); *szentölt* (106).

Negatív példák: *lett* (112), *lett volt* (107), *ment* (106, 118), *ment el* (112), *fölmént* (106) +4 adata; *megrettentette* (113), *megrettenének* (116), *szenvedének* (115); *nemes* (105), *nemös* (118), *Szentpéter* (hn.; 117), *fedelü* (118), *keresztyén* (108, 3 ×), *szegény, szegéneknek* (108), *szemben* (110), *szerszámokat* (113), *szerze* (111), *szerint* (106), *Temesvár* (112), *Temesvárbán* (108), *felment* (117).

2. Hangsúlytalan helyzetben: *Demöter* (110), *körösztvények* (113), *nömösséget* (118), *tömösvári* (110), *vörös* (118).

Ellenpéldák: *ember* (104, 105, 110, 111; 112, 2 ×) +6 adat; *érsek* (105), *ezer* (104, 105, 109) +5 adat, *gyermekit* (108), *igen* (105, 2 ×) +4 adat, *jelen* (107), *mesterek* (105), *német* (106; 107, 2 ×) +28 adat, *szégyen* (117) +5 adat.

c) Toldalékokban és toldalékok előtt: *elégetött* (119), *mehetött* (105, 2 ×), *veszött* (111); — *mehettök* 'mehettek (ők)' (105); — *letelepődének* (114); — *ü fölségéhez* (114); *fejedelöm* (108, 2 ×); — *fegyveresökkel* (118), *nemös, nömösséget* (118), *Gesztös* (vár; 114); *küvetöt* (104), *németök* (108; 111, 2 ×), *nemzetök* (108).

Ellenpéldák: *megyek* (111), *megyen* (107, 117, 118), *leszen* (112); *minden* (108, 112, 113), *mindent* (107; 118, 2 ×) +4 adata; *Pesten* (107); — *fegyveres* (112), *fegyveresekkel* (108), *nemes* (115), *nömes* (118), *nemesség* (118), *tisztességet* (110, 113); — *égett meg* (112), *eliesztette* (113), *elkezdette* (117), *készíteték* (105), *megrettentette* (113), *sietett* (118, 2 ×), *végezett el* (112), *veszett* (118); — *embereknek* (105), *ezek* (106), *ezeket* (109) és még 5 példa 8 adattal; — *mind-eccer* (105); *feleségekhöz* (110); — *nyereségeket* (109); *vitézeket* (106); — *költéséget* (110), *németet* (111, 2 ×), *tisztességet* (110, 113).

A krónika végének jellemző nyelvi vonása az illabális *e-zés*.

1. Hangsúlyos helyzetben: *eklelé, leklelé* (110), *kencsketéssil* (!104), *ter-nének* (110), *tereté* (113); *melyfeden* 'mér föld' (112); *Gyergy* (110, 115), *Gyergyet* (110), *Gyergyel* (!115); *kezett* (111), *kezil* 'közel' (110), *kezüil* 'ua.' (115), *kezőil* 'ua.' (117), *tebb* (105), *tebbet* (112, 2 ×), *terek* (104, 111), *terök* (111; 112, 2 ×; 115, 116), *terökkel* (104; 116, 4 ×; 117), *terökek* (116).

Ellenpéldák: *költséget* (116), *megöltének* (117), *elszőkék* (113), *eltörni* (117), *megettöré* (114), *törését* (113), *megettörésk* (113); *dög, döghalál* (105), *földnek* (104), *földet* (117), *födét* (117) +5 adata; *Györgyet* (109), *Györget* (!112), *köz-nép* (113), *közül* (112, 3 ×; 117), *közüleik* (!111) +4 adata; *öt* (112), *ötven* (114), *tizenöt* (116, 117), *több* (108, 116) +3 adata; *török* (107, 2 ×; 109; 110, 5 ×; 111, 4 ×; 112, 6 ×) +38 adata;

2. Hangsúlytalan helyzetben: *köresztyén* (115), *pinkesd* (112), *pispeknek* (114), *pispekekkel* (105), *terek* (104, 111), *törek* (105, 114), *töreket* (116), *törekre* (116), *törekek* (106), *törekeket* (114).

Ellenpélda: *török* (58-szor; l. az 1. pont alatt).

Toldalékok előtt: *Györgyet* (109), *Györget* (!112), *Gyergyet* (110), *törekek* (106), *törökeket* (113), *között* (109), *kezett* (111), *mélyföden* 'mér földön' (115).

„Az Landerfejrúvár...” labiális *ö-zése* más jellegű: a) erősebb szuffixumok előtt, sőt hangsúlyos helyzetben is; a fenti 1–3. pont negatív példáinak 90 százaléka az emlékiratban *ö-s* alakú vagy *ö-ző* variánsa is van (l. MNyj.

XIII, 58—4); *b*) az *ö*-zés köre sokkal nagyobb benne, ennek ellenére a *föl* (igekötő), a *fölség* mindig *ë*-s alakú. Az emlékirat szerzője *ostrom*, *ők* alakokat használ, az Évkönyv III. részében viszont: *ustromot* (110), *ustrumon* (110), *ustrom* (115), *ustromnak*, *megustromlák* (113), *ük* (110, 2 ×), *üket* (111) használatos, az *ly~l* váltakozás a 3. részben szeszélyes, szabályokhoz nem köthető, pl.: *illen* (113), *székelek* (104), *király* (106, 5 ×), *királyokat* (108), *kastélyokat* (109), de: *királné* (106), *helt* 'helyet' (106), *kastélt* (109) stb.; *ezbül* (113), *aznyira* írásmódot „Az Landorfejrvár . . .” nem ismer, ilyen szóalakokban a *z* mindig hasonul. Mindezt egybevetve azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a két írás nem lehet azonos szerző alkotása.¹

KOVÁCS ISTVÁN

L'itacisme dans les mémoires de «Az Landorfejrvár . . .» et dans les Annales de Verancsics

Ces deux oeuvres du XVIe siècle sont publiées par László Szalay dans le volume intitulé „Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. III, 3—119, 123—85. Ferenc Zay est considéré par beaucoup comme l'auteur de la première oeuvre. János Horváth, historien littéraire trouve que cette paternité n'est pas assez prouvée. Du fait que dans la terminaison de certains mots on trouve *i* au lieu de *é* [*beli* (<*belé*), *közi* (<*közé*) etc.] et ceci dans les deux mémoires, il en a déduit que les deux oeuvres ont été écrites par la même personne.

L'auteur a minutieusement examiné les particularités linguistiques de ces deux créations et est arrivé au résultat que leurs auteurs ne peuvent être identique, et que les Annales de Verancsics furent vraiment écrites par trois individus, l'un serait l'auteur des pages 3—11, le second de 12—103 et le troisième de 104—119.

I. KOVÁCS

¹ A hosszú szárú *s-*, *ss-*, a hatos alakú *s-t*, a hurkos és a hármas formájú *z-t*, valamint a kétpon-
tos *y-t* nyomdatechnikai okok miatt *s-*, *ss-*, *s-*, *z-*, illetve *y*-vel jelöljük.

A példákat a Szalay-féle kiadásban használt alakban és helyesírással közöljük.

Villongó

Hajdúhadház község külsőségeinek két nagyobb, egymástól kelet-nyugati irányban legmesszebb fekvő részét egyaránt *Villongónak* nevezi, ill. nevezte a nép. Az egyik *Villongó* a hadház—sámsoni határvonal mentén, Pallag és a Savós-gút északi oldalán terül el, a másikat a vidi részen, a volt hadház—nánási határvonal keleti oldalán találjuk. Kisújszálláson *Villogó* változatban él ez a határnév. A Karcaggal határos részeket nevezik így. Feltehető, hogy még többfelé is megvan ez az elnevezés, s eredete mindenütt azonos okokra vezethető vissza.

A CzF. a *villong* igéről a következőket írja: „Alakra ugyan a *villog* igének módosított változata . . . , azonban jelentése eltérő. Ti. Szabó D. értelmezése szerint am. harsolódik, pántolódik, vetekedik, veszekedik, czivakodik, zenebonáskodik, pörlekedik, kardoskodik, kapczáskodik, verseng, viszálykodik. Molnár Albertnél *villongok* = contendo, altercor. Az előbbi ige jelentése vetélkedik, mérközik, verseng, ví, harcol, az utóbbié vitáz, veszekedik.”

A MTsz.-ben a *villong* 'veszekedik', a *villongó* pedig 'zenebonás, háborgó, nyugtalan' értelmezésben szerepel.

A SzamhSz. a *villongóban* határozószót közli 'pör alatt, vita alatt pl. valamely birtok' jelentésben.

A SzófSz. a *villong* igét régi és népnyelvi szónak említi, amelynek első írásos előfordulása a XVI. sz. közepéről való (GyöngySzt.), de a *villongás* már a XVI. sz. első feléből (RMNy. 326).

Az ÉrtSz. a *villong* igét régies és irodalmi szónak jelzi. Jelentése: huzamosabb ideig — de esetleg hosszabb-rövidebb megszakításokkal — fegyveres vagy politikai harcban áll, viszálykodik valakivel, valamivel, továbbá: küzd, viaskodik, vív és ritkán 'veszekedik' a jelentése.

Ez utóbbi jelentést igazolja a hadházi tanácsnak egy 1717. július 23-án kelt jegyzőkönyve (DÁL), amely a hadházi határnak a Nánással szomszédos részét, mint Hadház és Nánás közt perben levő földet *villongó földnek* mondja, s e fogalmat a *controversa plaga* latin jelzés kifejezéssel magyarázza.

A *controversus* mn. jelentése többek között 'vita vagy kérdés alatt levő, per alatt levő, peres, per tárgya' (Finály); 'worüber gestritten wird, streitig' (SCHELLERS, Lateinisch—deutsches Lexicon, Leipzig 1788).

A *plaga*. fn, többnyire költőknél és az új korban 'tájék, táj, környék' jelentésben él (FINÁLY); 'Gegend' (SCHELLERS). Az újkori latinságban a *plaga* birtoktestet, birtokot is jelent. A fiscus és Hatház pörében (1782—1788 DÁL) M. Nagy István többek között vallja: Menyhárt fogása húsz köből alá való *plaga*.

Ezek szerint világos, hogy *Villongó* tulajdonnevünk, amely még 1717-ben *villongó föld* jelzős köznévi formában fordul elő, olyan határrészt, birtokot jelent, amelyért a szomszédos városok vagy birtokosok pereskedtek, villongtak,

veszekedtek. Ezt igazolja az a tény, hogy mindhárom szóban forgó terület két város, Hadház és Sámson, Hadház és Nánás, ill. Kisújszállás és Karcag határvonalánál fekszik, s a *villong* igének főnévi származéka, a *villongás*, *határvillongás* utótagjaként él ma is.

A vídi praediumért (település nélküli birtok) Hadház az álmosdi Balku családdal is pereskedett (a Balku család birtokperének iratai 1730. DÁL), azonban az elnevezés nem erre a perre utal, hanem az 1717. évi Nánással folytatott határvillongásokra.

Az a *Villongó*, amely ma Hadház külsőségeinek Sámsonnal határos területe, szintén villongásokra emlékeztet. Ezek Hadház városa és Poroszló pusztája egykori birtokosai közt több mint egy évszázadon át folytak, először Lántzy Gergely családjával 1744-ben, majd Bököny bitrokosaival, a Bekényekkel 1773-ban, s végül az Ubrizsy örökösökkel 1854-ben, Poroszló pusztát, amelynek a *Villongó* része, birtokosai az 1700-as évek elején zálogosították el Hadháznak. A későbbi örökösök hiába perlekedtek, villongtak érte, pénzük nem lévén, visszaváltani nem tudták, s végül 1853-ben Hadháznak örökáron eladták (Hadház birtokrendezési iratai DÁL). Az is lehetséges, hogy a név a korábbi időkből származó és fel nem jegyzett villongások emlékét őrzi.

A *villongó* tehát a *villong* ige folyamatos melléknévi igenevének főnevesült alakja, amelyhez a *föld* jelentése tapadt. Ebben a szerkezetben a *föld* a logikai okhatározó, amely miatt a villongás folyt, de ugyanúgy lehet célhatározó is, mert a föld megszerzése végezt is folyt. A főnevesült melléknévi igenév azután *Villongó* alakban tulajdonnévvé vált.

Ha ma megkérdezzük akármelyik villongóbeli vagy más, a helyet jól ismerő embert, miért nevezik így a határnak azt a részét, vagy nem tud mondani semmit, vagy népetimológias magyarázatot fűz hozzá. A név eredeti jelentése elhomályosult és senki sem gondol már a földért folyó villongásokra, a villongó földre. A hadháziak azt mondják, itt üldözték a pandúrok Dobos Gábor betyárt, s bizony ez hátra-hátra *villongott*, hogy lássa, sikerül-e megmenekülnie. A debreceni Déri Múzeum birtokában levő adatok szerint Dobos Gábor a múlt század második felében betyárkodott, ez a föld viszont már jóval előbb *Villongó* volt. Azt is mondják, hogy a villám ott gyakran csapkodott, s a hely annak villongó fényétől kapta nevét. A kisújszállási *Villogó*, amely feltehetően szintén *Villongó* volt valamikor, csak „perben levő” jelentése elhomályosultával alakult mai formájára. Az ott lakók szerint a hely sok csillogó-villogó vize a névadás alapja.

A két hadházi *Villongó* név életrajza nem egyformán alakult. A hadházi—sámsoni határnál levő részt ma is így nevezik, a Viden fekvő azonban nevet cserélt. Ez utóbbi a Csohány és a Rós család birtokába került, s az ő családnevük vált földrajzi névvé egyes nominatívusi formájában. Az öregek azonban tudják, hogy a mai *Csohány* és *Rós* a század elején még *Villongó* volt.

É. KISS SÁNDOR

Villongó

In der Gegend von Hajdúhadház und Karcag gibt es mehrere Flurnamen *Villongó*~*Villogó*. Alle diese Fluren befinden sich an den Grenzgebieten zweier Ortschaften. Die Namen gehören nicht zum Zeitwort *villog* 'blinken, blitzen, funkeln', wie sie volksetymologisch gedeutet werden, sondern zum veralteten *villong* 'streiten, einen Proze führen'. Diese Fluren waren nämlich diejenige, über die die Ortschaften einst gegeneinander prozessierten. S. É. KISS

Szólások és szóláshasonlatok népies magyarázata Szamosszegről

A Szamosháti Szótár bizonyossága szerint bővelkedik ez a vidék ízesnél-íze-
sebb szólásokban, szóláshasonlatokban. De az is kitűnik a szótárból, hogy a
Szamos-menti nép nem elégszik meg az ízes kifejezéseknek csupán a haszná-
latával, hanem gyakran magyarázó történetet, szinte anekdotaszámba menő
történetet kerekít hozzá.

Történeti hitelük ezeknek a magyarázatoknak legtöbbször kétséges, de
egy tény biztos: igazolják a minden iránt érdeklődő, mindenre magyarázatot
kereső népi mentalitást.

Néhány ilyen — tréfás, gúnyos, közömbös, de olykor a pikantéria hatá-
rát súroló hangvételű — saját gyűjtésű történetet adok most itt közre a Sza-
bolcs-Szatmár megyei Szamosszeg községből azzal a kettős céllal, hogy a tipi-
kusan helyi jellegű szólásokkal gazdagítsam a nyelvtudomány ilyen természetű
gyűjteményét; a fonetikus lejegyzésű népies magyarázatokkal pedig — a tör-
ténetek meséjén túl — adalékot szolgáltatassak az e téren még kevésbé ismert
szamosszegi nép nyelvezetéből.

A történeteket a következő szerkezetben közlöm: arab számmal jelölöm
a szólások, illetve szóláshasonlatok sorszámát, ami után a szólás köznyelvi
átírása, majd népies alakja, végül magyarázó jelentése következik. Itt szerepel
zárójelben az esetleges észrevétel is, ha az a szólás használatával kapcsolatos.
Ezután közlöm fonetikus átírásban a magyarázó történetet, aminek végén jel-
zem az adatközlő nevét, a gyűjtés időpontját. Ha esetleg a történeti hitel szem-
pontjából hasznosítható egyéb adattal rendelkezem, azt mindezek után záró-
jeles formában közlöm.

*

1. Felmegy a Kun-első székig. *Főmegy a Kun-első székig.* 'Gúnyos cél-
zattal arra a személyre mondják, aki törtetően, másokkal nem törődve, előre
tolakszik, jóllehet érdemeinél fogva hátul volna helye.' (Csak konkrét értele-
mben használatos.)

Nekem még az öreg Dénezs László bátyám monta, hogy a templomba jugy

osztották el a székeket, hogy aki többet adott az építéshe, jannak előüréíbb attak, amék kissebbet adott, annak hátréíbb. Lászlóú bátyám ugy monta, hogy eléíbb a Lőürincekéí vóút az ősőü szék, a Dénezsekéí meg a másodík. Mikor oszt a Lőürincek eladogatták a főüdeket, meg a házat, a Kunok meg megvették tüllök, hát az ősőü széket is ęfogláták a Kunok, a Lőürinceknek pęg a hatodik szék maratt. Vátig haraguttak oszt ezę az ęsősęgę a Dénezsek. Gunyosonn oszt asz szokják mondani jaz előüre törlészkeđőünek, hoty fęmegy a Kun-ęsőü székeg.

(A magyarázat hitelességét csupán az teszi kétségessé, hogy több adat-közlı is saját családjának tulajdonítja az elsőbbséget.)

Lőrincz Bertalan 57 éves. 1959. május 12.

2. Hó, Samu állj meg! Itt a világvége, kapura nyílik! Hóú, Samu áj meg! Itt a világvęgi, kapura nyílik. 'Arra az emberre mondják tréfás célzattal, aki szórakozottságból túlmeğy a célon.' (Átvitt értelemben is használják.)

Itt a mi határungba nem tērmelüng dinnyét mek szőüllőü, mēr kár vóún ępocsékōni jeszt a drága jóü főüdet vele. Hát így a nyirijek szoktak lejōnni sze-kērē, joszt árúni.

Az öreg Drabik is ijjen dinnye mek szőüllőü bárus vóút. Mán nem is tudom hogy Dobosrú vaty Parasznyáru szokott-ę lejōnni kéit kis pirostárka jōkōrē. De vele vóút mindę Samu řis, a fija.

Eccer osztán Templomvęgre jis ęmentek. Addig még nem vóútak ott, osztám bedęcöktek a templomvęgesi szugōjba jis. Am meg ojjan, hocs csak egyik vęgi van, a másíkom meg Jakab Jakabné kapuja van. A vęn Drabik nem tutta jeszt, oszt egész a kapujik hájtotta jaz ökrököt. Akkō kijátocs csak a fíjára: hóú, Samu, řáj meg! Itt a világ vęgi, kapura nyílik! — Csak oz be kellett neki menni Jakab Jakabného, csak ot tudot mekfördüni, hogy vissza tuggyon jōnni.

(Az esemény megtörténtére a gyűjtő is emlékszik gyerekkorából.)

Lőrincz Bertalan 57 éves. 1959. május 12.

3. Mindenkinék megvan a maga baja. ~ 'Tréfás célzattal a gyakran és ok nélkül panaszkeđó emberre mondják.'

Asz monta jecčēr Roszrekesznek a felesęge: Te, hallottad má, hogy a Záli állapotos? — Roszrekesz a zsidóú susztēr vóút, Záli meg a jányu, osz csakugyan fęcsínátu valaki.

— Hát az az ű baja — monta ja felesęgének a vęn zsidóú.

— Csak hogy én asz hallottam, hoty tetülled! — magyarázott tovább az asszon.

— Hát a meg az ém bajom — mondta Roszrekesz.

Pęrsze jaz asszont nem elégitette ki jez a mondás, osz ękezdet veszekeđni, hogy ű ezę harakszik. A suszter meg nagy nyugottan asz monta neki, hoty hát a meg a te bajod.

Igy vóút osz meg mindenkinék a maga baja.

(A Rosszrekesz ragadványnevű zsidó cipész valóságos személy volt ugyan, de a történet hitelét mégis kétségessé teszi az a tény, hogy alaposabb vizsgálat után kiderült, hogy Rosszrekesz soha nem lakott Szamosszegen, hanem a közeli Györtelek községbe való volt, s így vándor anekdotával kell jelen esetben számolnunk, amit a kiforrott forma is igazol.)

Lőrincz Bertalan 57 éves. 1959. május 14.

4. Elbánt vele, mint Péntek Judit az ötvenessel. *Ēbánt vele, mim Péntek Judik az ötvenessē.* 'A felelőtlenül tékozlóra mondják.' (Átvitt értelemben is használják.)

Péntek Judiknak vóút egy ideítlen tesvérje, osz kerút neki valahonnéit ötven koronájá. (Még a régi koronás világba vóút e.) Hád dugdosta mindemfele, hogy ē ne lopja valaki túlle. Mikō má Péntek Judik nem gyöüszte férce, hát osz monygya neki, hogy acs csak ide jaszt az ötvenest. Májd ēbánok ěim vele! — Mikor osz mekkapta, hát rōktōm ēkōütötte jaz egēsszet.

Lőrincz Bertalan 57 éves. 1959. május 14.

5. Elbágyadt, mint az apáti menyasszony. *Ēbágyatt, mint az apáti menyasszo.* 'Tréfás célzattal mondják arra az emberre, aki magyaráztaként nem az igazi okot mondja.' (Csak konkrét értelemben ismeretes.)

Koszorusonn esküdütt az apáti menyasszo. ěféilkor osz, mikō jóvábá főjt a lakadalom, hát rosszú lett. Kōrűfokták a vénasszonyok, osz mondogatták, hogy biztosonn ēbágyatt a mulatozásba. Le kellett fektetni.

Reggel osz monták a faluba, hogy mekszületett a pujájá. Ezēr vóút rosszú. Hát így bágyatt ē jaz apáti menyasszo.

Lőrincz Bertalan 57 éves. 1959. május 14.

6. Ketten talán kiteszünk egy kéri embert. *Ketten tán kiteszünk ety kéri jembert.* 'Tréfásan akkor mondják, ha egészen könnyű munkára több jelentkező kerül.' (Csak konkrét értelmezéssel használatos.)

Kényelmezs dōugosok vóútak a kérijek mindég. Reggel elēbb othom mekfröstök tek, óút menteg dōugozni ja mezőüre. Mikō meg melek kezdet lenni, hazamentek, megebédetek, oszt aluttak jóü βozsonnájig. Óút megén kimentek kapáni. Ezēr osz mi mindék szokjuk mondani viccesen, hoty ketten tán kiteszünk ety kéri jembert.

(A szamosszegi ember mindig többre becsüli falubelijeit, mint a szomszédos községek lakóit. Ilyesmi nyilvánul meg ebben a történetben is, mert a lástástól vakulásig dolgozó szamosszegiekkal szemben a kériek valóban a történetnek megfelelően végezték mindig a munkájukat, de nem lustaságból, ha-

nem inkább ésszerűségből, és így mindig éltek olyan körülmények között, mint a szamosszegiek.)

Bartha Dienes Józsefné 67 éves. 1961. március 30.

7. Lejjebbeznék, mint Husos Sándor a bíróságon. *Lejjebbeznék, mint Husos Sándor a bíróságonn.* 'Tréfásan az erős eltúlzásokra mondják.' (Konkrét és átvitt értelemben is használják.)

Eccer Husos Dénés Sándor engedéj nélkül ōd disznóut kimérésre. De valaki fējelentette. Bíróságra ment a dolog, osz Husos Sándort nagyom megbüntették.

Mikō felölvasták neki ja büntetés, [= -t], mekkérdeszték tülle, hogy akar-é fejebbezni. Sándor bátyám nem érteite ja dōugot. Nem vóut ū még bíróságon, hát megijett, hogy méktöbbet akárnak neki jadni. Nagyonn ē vóut keseredve, oszt asz monta ja bírónak: Lejjebbezni szeretnék éin uram! Lejjebbezni!

(Az eset valóban megtörtént a II. világháború vége felé.)

ifj. Varga Sándorné 44 éves. 1964. március 8.

8. Alászolgája, mint a kéiri embernek. *Alászógája, mint a kéiri jembèrnek.* 'Tréfásan mondják az elintézést nem kellőképpen nyert ügyek lezárásakor.'

Pölgárit tanút magánutonn a kéiri jembèr jánya, hád divatoson kellet neki jōütöszkōdni. Ment az apja Pesre, osz monta neki, hoty hozzon neki kalapot.

Járt egyyig bōudbū βa másigba. Mán az esōűbe jis mutattak neki kalapot, hát nem teccet neki. A bōutus osz asz monygya jēre: hát kéjrem nagyon sājnjug, de mássā nem szōugáhgtunk. Ha je nem teccik, akkor alászógája.

Igy ment e bōutrū-bōutra. Mindenhom monták neki, hogy alászógája. Akatt ojjan udvarijas kiszōugállóy, hogy haccor is ēmonta.

Fētünt ez a kéiri jembèrnek, mēr nem tutta, hogy mit tesz. Hát az uccán egyy inas kōjkōt mekszōulit, osz nagy alázatosom mekkérdi tülle: Monygya meg má nekem, hogy mit tesz a, hogy alászógája? Az inas naty kōupéj vóut, oszt ēkesz csudákozni: Hát magánok asz monták? Jāj, bátyám, hiszem magának avval az annyász szitták.

Gondōt egyy a kéiri jembèr. Mekkōszönte szépen a magyarázatot, osz visszafördūt. Végigjártā ja bōutokot, ahom vóut, osz mindbe beszōut: magának eccer alászógája, magának kéccer alászógája, magának mek haccor alászógája. Igy atta vissza ja kōűccsōnt a kéiri jembèr.

ifj. Varga Sándorné 44 éves. 1964. március 8.

9. Bolyong, mint Székely hajdan. *Bojong, mint Székěj hàjdan.* 'A céltalanul kóborló emberre mondják.'

Székěj Miska menekūt vóut Erdějbü. Nem akárt román katonā lenni, hát oszt átszōkōtt. Sokájig Döbrōgi Bértiné szōugát. Hires legén lett id belōülle. Eccer oszt ētünt.

Sokárq kerüt vissza. De jakkòr má meg vóut háborodva, meg ojjan ronygyos vóut, mint ety kóudus. Id bojongot egyik falubú ßa másigbq. A pujádot ijjezgették vele.

(Székely Mihály élő személy volt, és a történet is így hiteles. A gyűjtő személyesen emlékszik a történetekre gyerekkorából.)

ifj. Varga Sándorné 44 éves. 1964. március 8.

10. Nem ló az ember, hogy egy nap megjárja Szalkát. *Nem lú ßaz embèr, hogy egy nap megjárjq Szalkát. 'Tréfásan alkalmazzák az ok nélkül késõn érkezõre.'*

Az ecceri jember èment Szalkárq ja vásárq. Jóy ßáronn elatta ja tehenét, oszt èmentek áldomást inni. De jannyirq berugot, hogy nem bírt hazamenni, hát Szalka véginn az árokparton hát. Másik nap osz kérdi tülle ja felesége, hogy mijjér vóut ojjan sokájig. Ű meg osz asz monta, hogy nem lú ßaz embèr, hogy egy nap megjárjq Szalkát.

(Él a faluban ennek a szólásnak a következő változata is: *Nem ördög az embèr, hogy egy nap megjárjq Szalkát.* Ehhez azonban nem fűznek történetet.)

ifj. Varga Sándorné 44 éves. 1964. március 8.

11. Végzett, mint Dicsó a nyúllal. *Végzet, mind Dicsõü ßa nyüllä. 'Arra az emberre mondják tréfás célzattal, aki úgy fejez be valamit, hogy végleg elrontja.'* (Konkrét és átvitt értelemben is használják.)

a) *A Nyárfásbq lakod Dicsõü Mártq. Kerüllõü bóut. Puskája jis vóud, de nem tudot vele lúni. Ezér osztám mindég basztatták q többijek. Péik hurokkä nagyonn igyesem fokta ja nyulakot.*

Èhatároszta, hogy nem haggya magát szégyembe. Mikõ fogot hurokkal egy nyulot, maddzagot kötött a lábárq, osz mekkötötte jety fáho, hogy Ű basztat meglüvi, osz megmutattya ja komájinak, hogy Ű is lút má nyulot. Hát, hogy nem tudoc célózni, ja maddzagot lüte jē. A nyúl meg èszalatt. Asz monta josz naty szomorán: nq végesztem evvel is. A komáji meg a rekesz tövérü lesték, hogy mics csiná, osz mindent mektuttak. Hát qzóuta monygyuk esztet.

ifj. Varga Sándorné 44 éves. 1964. március 8.

b) *Asz monygyák, hogy ez a Dicsõü fogott eccer eny nyulat hurokkä. Èt még a nyúl, hát a file közzé csapot, hogy dögõjöm meg. Fèkötötte ja kèrbe jety fáro, hogy megnyúza. De kés nem vóut nállq. Osz mik fèment késér, a nyúl felèlett, oszt èszökött. Èráktq ja maddzagot. A szomszédok hallották, hogy nagy èszonytyorodva monta: na jezzel is végesztem.*

(A második változat hiteléhez két ok miatt is kétség fér. Egyrészt, mert a valóban élő Dicsó Márton szomszédok nélküli tanyán élt, s ez ellentétben áll

a fönti szöveggel; másrészt a túl koros adatközlő több esetben bizonyosságát adta, hogy pontatlanul emlékszik a régi eseményekre.)

özv. Lőrincz Pálné 86 éves. 1964. március 15.

12. Indulj föld, megyen Péter Zsuzsi! *Indúj főüid, megyen Péítèr Zsuzsi.* 'Tréfásan, saját magára alkalmazva akkor mondja ezt a szamosszegi ember, ha a fáradtság miatt nehezére esik a munka újrakezdése.'

Péítèr Sárinak, a Jakaf Feri jannyánok vóüt egy vénján tesvérje. A vóüt Péítèr Zsuzsi. Ojjan roszt lábu, sánta vóüt. Ojjankòr, ha fê fele kellet neki jáni, mindég asz monta, hogy indúj főüid, megyen Péítèr Zsuzsi! — Mèr, hogy nehez vóüt neki jáni.

özv. Lőrincz Pálné 86 éves. 1964. március 28.

Gyűjtötte: BALOGH LÁSZLÓ

Volkstümliche Erklärung einiger Redewendungen und Gleichnisse

Es gibt viele Wendungen und Gleichnisse, deren ursprüngliche Bedeutung jetzt kaum mehr festzustellen ist. Der Verfasser zeichnete im Dorfe Szamosszeg (Komitat Szabolcs-Szatmár) die Deutung solcher Wendungen auf und publiziert sie in diesem Artikel obwohl die Stichhaltigkeit von einigen ziemlich zweifelhaft ist. Diese Wendungen liefern aber gute Beispiele für die Neigung des Volkes, Anekdoten zu erhalten und neue zu schaffen.

L. BALOGH

Kömörő község földrajzi nevei

Kömörő (-be) Szatmár megye fehérgyarmati járásában fekszik. Szomszédai: Szatmárcseke, Nagyar, Penyige, Mánd, Fülesd, Túrístvándi. Szatmárcseke és Nagyar felől a Túr határolja. A község határának kiterjedése 2587 hold, ebből a falu belterületéhez tartozik kb. 65 hold.

Kömörő nevével a XII. században találkozunk először. Az 1181-i cégényi oklevél említi a kömörei határt: de fine *Kemerew*, de nem sorolja fel a falut a monostor birtokai között. Lehet, hogy akkor még jelentéktelen település vagy csak egyszerű dülönév volt (vö. MAKSAI F. A középkori Szatmár megye. Bp., 1940. 164). 1343-ban Lajos király új adományt ad a Kőlcsey családnak erre a birtokra, s ettől kezdve a Kőlcsey uradalom többi falujával szerepel egy sorban. Betelepítése természetesen korábbi. A Kőlcseyek előtt a Kőmörey család volt a birtokosa. A PESTY FRIGYES-féle kéziratos gyűjtésben 1864-ben erről így emlékeznek a falu vezetői: „A név eredetéről hagyományból annyi regéltetik, hogy ezen községet bizonyos Kömörei nevű ember fundálta”. A család tagjai közül Kőmörey Mihályné és lányai 1481-ben tűnnek fel utoljára Kőmörei birtokosai között.

1496-tól sok birtokosa volt, de a Kőlcsey családot még a XX. században is itt találjuk, a velük rokon Kende bárókkal együtt. Utolsó nagybirtokosa Kende Zsigmond báró volt.

Kömörő a XIX. sz. elején 56 házat számlál, ezekből 12 nemesi porta (vö. SZIRMAY ANTAL, Szatmár vmegye fekvése... Budán, 1809—10. 241). Egy századdal később már 126 háza van 705, magyar, főleg református lakossal (vö. BOROVSKY SAMU, Szatmár vármegye. Mo. vármegyei és városai sorozatban, Bp., é.n. 102). Református temploma 1792-ben épült.

A község neve a régiségben főleg *Kemerew*, *Kwmureu* alakban fordul elő. KNEI ZSA ISTVÁN szerint a név a szláv *komarъ* 'szünyög' jelentésű szó továbbképzett változatából származik, s egy sorba tartozik a hazánkban másutt is fellelhető mélyhangú *Komar*, *Komarom*, *Komaróc* elnevezésekkel. Legközelebb Szabolcs megyében is van egy *Komoró* nevű helység (vö. MNépn. IV, 209). Megvizsgálandó lenne azonban a Kőmörei magas hangrendűsége, s ezen belül labiá-

lis magánhangzóinak történeti alakulása. Ez a vidék inkább illabiális jellegű, tehát a név eléggé kirívó. Feltűnő, hogy a falu nevének a régiségben nincs mélyhangú változata. Igaz, a XII. századi adat többszörös átírásban maradt ránk, bizonyos adataink csak a XIV. sz. közepétől vannak.

Nyelvileg Kőmörő a Szamosháttal rokon tiszaháti nyelvjáróterülethez tartozik (vö. CSÚRY BÁLINT: MNy. XXV, 11). Helynevei közül SZABÓ IMRE közzölt nyomtatásban néhányat (Nyr. XXVI, 286). Ezek azonban nem helyszíni gyűjtésnek látszanak, hanem a kataszteri térképről valók lehetnek: helyenként annak íráshibáit is tükröztetik.

Kőmörő földrajzi névanyagának összeállításához elsősorban a helyszíni gyűjtést használtam fel. Hasznosítottam a fentebb említett források közléseit is. Kiírtam a PESTY FRIGYES-féle, 1864-ből származó gyűjtés névanyagát, valamint Hnt.-vel és évszámmal rövidítve az 1907. és 1956. évi hivatalos Helység-névtárak adatait. Tüzetesen feldolgoztam a Kőmörő község tanácsán található két térkép névbejegyzéseit: „Térképe Kőmörői Úrbéri Illetőségnek. Felmérte és elosztotta T. N. Szathmár Vgye rendes Mérnöke”. Sajnos évszámot ezen nem találtam, jellege a XIX. sz. második felére enged következtetni. Az erről vett adatokat Urb. rövidítéssel jelzem. Másik térkép a szokásos kataszteri térkép. Ez 1895-ben készült. Adatait Kataszt. rövidítéssel különböztetem meg.

Az egyes neveket szócikkekben dolgozom fel. A szócikkek szerkezete a következő: Köznyelvi címszó, nyelvjárási kiejtés vagy ejtésváltozatok; helyragozásra utalás. Ezután a szakirodalomból vagy térképekről vett régi névalakok következnek, ha ilyen akadt. Gondolatjel után folytatódik a szócikk a terület jellegére, a hozzá kapcsolódó bármilyen körülményre, s végül az elnevezésre vonatkozó fejtegetéssel. Jelzem a terület művelési jellegét is a térképre utaló szám mögött. (Itt a következő rövidítéseket alkalmazom: sz. = szántó; e. = erdő; l. = legelő; k. = kaszáló; gy. = gyümölcsös)

A helyszíni gyűjtésben — 1964-ben — legfontosabb adatközlőim a következők voltak: Mike János, szül. Kőmörő, 1896. földműves, lakik: Kőmörő, Kossuth u. 3.; Károly Gusztáv, szül. Ombod, 1899. Kőmörőben él 1917 óta; nyugdíjas, az ármentesítő társulat nyilvántartója volt. Lengyel József, a helybeli téesz agronómusa, és Birta Mihály, a téesz elnöke.

Utcanevek

Alvég *Álvég*, -en. — A Főutca Penyige felé eső része. Régi elnevezés abból az időből, amikor még egyetlen utca két „vég”-e tette a falut.

Árpád utca *Árpád ucca*, *Árpád ut*, -n. Újabb elnevezés.

Dózsa György utca *Dóuzsa György ucca*, -n. Újabb név.

Felvég *Félvég*, -n. A Fő utcának Túristvándi felé eső része, mely valaha a faluközpontot is magában foglalta. Az egyutcás település emlékét őrzi. Vö. Alvég.

Fő utca L. Kossuth utca.

Hajnal utca *Hajnal ucca, -ba*.

Kossuth utca *Kosut ucca, -ba*. — A falu legrégebbi utcájának mai hivatalos elnevezése, mely lassan kezd átmenni a használatba. Az utca legrégebbi elnevezése egyszerűen Alvég és Felvég volt. Később a jellegtelen Fő utca nevet kapta, nyilván hivatalos névként. Ezt váltotta fel a felszabadulás után a Kossuth utca név. Kossuthnak — akárcsak Dózsának, Petőfinek, Árpádnak — közvetlen kapcsolata nem volt a faluval, a névadást csak a divat magyarázza.

Kutyaszorító *Kutyaszorítóu, -ba*. L. Rákóczi utca.

Mándi utca *Mándi ucca, Mándi ut, -n*. — Az errefelé szomszédos Mánd község irányába vezet: „*Mánnak ára lehet menni*”. Régi neve Újsor volt, mivel a régi falu terjeszkedésének megindulásakor, az első világháború után kezdett kiépülni.

Nagyari utca *Nagyari ucca, Nagyari ut, -n*. Az errefelé szomszédos Magyar község irányába húzódik.

***Pázmán** Az úrbéri térképen a mai Rákóczi utca helyén található bejegyzés. Bizonyára akkor még nem beépített rész. Ma nem él a határrésznevek közt sem.

Petőfi utca *Petőfi ucca, -ba*. Új elnevezés.

Rákóczi utca *Rákóuci ucca, Rákóuci ut, -n*. Az utca is, elnevezése is újabb keletű. Tréfásan Kutyaszorító-nak is nevezik, mivel szűk, keskeny utca.

Újsor *Újsòr, -n*. L. Mándi utca.

Zrínyi utca *Zrinyi ucca -ba*. Újabban alakított utca a Szálaserdő nevű határrész falu felőli szélében. Elnevezését csak a névdivat magyarázza.

Határrésznevek

Akaricsa ~ *-n*. — Szántó. Elnevezésére adatközlőim semmiféle magyarázatot sem tudtak adni. Hasonló családnév a faluban nem fordul elő.

Alsó *Alsóu, -ba; Alsóu düllőü, -be*. — PESTY: *Alsó*. — Alacsonyban fekvő terület, szántóföld és kaszáló. Régebben nagyobb dűlő neve lehetett, talán egy egész fordulót jelölt.

***Alsó kaszáló** — Kataszt.: *Alsó kaszáló*. — A kataszteri térkép szerint önálló dűlő, kiterjedése azonban az ottani összesítés szerint csupán 44 holdnyi. Ma ilyen formában nem él, de vö. Alsó.

Árokberke *Árogberke, Árogberék, -be, sz*. — Lapályos rész; egy kis árok van rajta.

Bagoly *Bagòj, -ba, sz*. — Régebben ezen a területen erdő volt, s ott sok bagoly fészkelte: *Erdőü vòut, bagjos vòut, füzesek vòutak itt*. Kérdés, hogy a madárnév miért ilyen közvetlen formában vált helynévvé, miért nem a képzős *bagjos* változat lett névvé.

Barátkert *Barátkèrt*. A Túr folyó egyik mélyedésének, gödrének neve. Valószínűleg ilyen nevű ember kertje mellett volt.

Barta *Barta*, *-ba*, sz., r. — Urb., Kataszt.: *Barta*. — Kb. 100 holdas birtok, ún. *tag*. Nevét volt gazdájáról nyerte: „*Valamikor egy Bàrta nevű csinált ott ety kizs gátat, kis csèrgőimalom is vóyt rájta.*” Nyilván a Túr partján lehetett a malom, de ma semmi nyoma sincs már. Ezt a részt a ma élők emlegetik még *Bartagát* meg *Bartaszeg* néven is. Előbbi az építményt érzi névadó mozzanatnak, mely az egykori malomhoz terelte a vizet, az utóbbi meg a *szeg* = folyókanyar szóval a körülölelt terület megjelölését tekinti elsődlegesnek, s ezt tulajdonosának nevével teszi. Hasonlóra e környéken számos példa van.

Bartagát l. *Barta*.

Bartagödre *Bàrtagödri* — Egy kimélyült mederszakasz a Túr vizében. A Barta féle tag környékén volt, ma már nem tudni, hol.

Bartaszeg l. *Barta*.

Basaszeg *Basaszeg* — A falu szélén van. Ilyen nevű család jelenleg nem található a faluban. Szántóföld. A *szeg* nyilván folyókanyarulatra utal.

Békáshát *Bjékáshát*, *Bjèkkáshát*, *-n*, sz. — Egy mélyedés, patak magasabb partos melléke. A patakban sok béka volt régebben, innen a név. Érdekes, hogy Békás pataknevet nem használnak.

***Belsőtelek** — PESTY: *Belsőtelek* — Csak itt fordul elő.

Bitófa tábla *Bitóufa tábla*, *-ba*, sz. — A néphit szerint valaha itt bitófa volt. Megjegyzendő, hogy e vidéken néhol a *bitóufa* szó egyszerűen útjelző oszlopot is jelent.

Borsómező *Bòrsóumezőj*, *-n*, l. — Adatközlőink szerint ez a terület sohasem volt szántóföld, így borsótermeléssel nem hozható kapcsolatba a név. Az viszont lehetséges, hogy a legelő füve közt sok vadborsó nőtt valaha.

Borz-út *Bòrzut* — út, mely nevét az állítólag ott lőtt borzról vette volna.

Cigánytelep — A Hnt. 1956. említi, ilyen név itt nem él.

***Cserseg** — Egy korábbi közlés említi (Nyr. XXVI, 286), de a faluban ilyen nevet nem ismernek. Minden valószínűség szerint elírás vagy nyomdahiba a Cserszeg helyett. L. ott.

Cserszeg *Csèrszeg*, *Csèrszege*, *-be*, sz. — Urb.: *Cser szög*; PESTY: *Cser-szöge*. — Cser- vagy tölgyfára ezen a területen nem emlékeznek, hogy termett volna. A név mintegy 27 holdas részt jelöl, melynek nyugati szélén egy patak, a Hossó folyik. Mivel ezen a vidéken a hasonló patakokat néhol cser-nek nevezik, nem lehetetlen, hogy a Cserszeg elnevezés tulajdonképpen patak-kanyarulatot, körülölelt, beszögellő földet jelentett eredetileg.

***Csikóállás** — Csak a kataszteri térképen előforduló felírás, amiről nem tudni, hogy tulajdonnév volt-e akkor, vagy csak a delelőhely közszói megnevezése. Ma nem ismerik, nem is hallottak ilyen elnevezésről.

Dankéda *Dankéda*, *Dankaida*, *-ba*, sz. — Kataszt.: *Dankéda*; Nyr. XXVI, 286: *Dankéda*. — Egyik adatközlőm szerint „*Valami Dankóu félének tanyája*

vóút ott.” Egy Dankó, Danka személynévből kiindulva a név mai alakjának megmagyarázásához legfeljebb egy Danka *hida* típusú szerkezetből juthatnánk el. Ez nem lehetetlen, hiszen a Túr és egyéb patakok magyaráznák a híd szükségességét. A megfejtéshez azonban további írásos vagy egyéb adatok kellenének. A *Danka hida* feltételezett formából így származtathatnánk a mai *Dankéjda*, *Dankaida* alakokat: *Dankahida* > *Dankaida* > *Dankaída* > *Dankéjda*. Az *aĭ* > *ěĭ* > (*~é*) fejlődésvonal e vidéken általános, vö. *ganěĭ*, *tarěĭ*, *parěĭ*, *málěĭ*.

Darvas *Dàrvas*, -n, sz. — Kataszt.; Nyr. XXVI, 286: *Darvas*. Adatközlőm szerint: „*Dàrvas nevü uréj vóút az.*” Ugyanakkor az is kiderül a területről, hogy vizenyős, zombékos volt. Mivel a név már a kataszteri térképen is előfordul, az sem kizárt, hogy a tag átörökölte a terület korábbi nevét, mely esetleg a madárnévből származott.

***Darvastanya** — Csak a Hnt. 1956. említi. Nyilvánvalóan azonos a *Darvas* néven ismert taggal.

Disznósút *Disznóusut* — Egy erdei út neve, talán azért, mert — mint adatközlőm mondta — „*It vaddisztóú is vóút.*” Vö. Borz út.

Döngő *Döngöü*, -be, sz. — Valaha lápos, ingoványos terület volt, s kiszáradása után sajátosan *döngött* a lépések alatt. Innen az elnevezés. Egy helyi szájhagyomány szerint még mikor nádas lápos terület volt, egyszer a papot errefelé kergető hívek egyike így kiáltott a másiknak: „*Elibe, Kóypis komám, a Döngöü-be, mèr ha oda beveszi magát, az isten veszi ki!*”

***Első forduló** Urb., Kataszt.: *I. forduló*. — A fordulós gazdálkodás emléket őrző, a mai használatból már kiment név. A három forduló közül ez volt legközelebb a faluhoz. Vö. Második, Harmadik forduló.

Eperjes-szeg *Epèrjes-szeg*, *Epèrjesszeg*, -be, sz. Egyik adatközlő szerint régen eperfa volt erre. Úgy látszik, az *eper* szó régi *eperj* változatát őrizte meg a név. A *szeg* folyókanyarulatba betorkolló földterületet jelent.

Epreskert *Epreskèrt*, -be, l. — A Páskom nevű legelő falu felőli része, ahol egy időben eperfákat kellett ültetni.

***Eszenyő erdő** — Urb.: *Eszenyő erdő*. — Ma a falu határában ilyen nevű erdő nincsen. Az északról szomszédos Szatmárcsekének azonban régi nagy erdeje volt az érintkező részen. A feljegyzés tehát vagy azt jelöli, vagy annak esetleg a Kömörő határába átnyúlt részét.

Eszter földje *Eszterföüggye*, -n, sz. — A Mártonfi tagnak egy kb. 20 holdas darabja; örökösének nevével elkeresztelve.

Falusi Túrhat ~, sz. — A Túrhat nevű nagyobb dűlőnek az a része, amelyet nem az urak (vö. Urak Túrhatja) birtokoltak, hanem a „falusiak”, vagyis a kisgazdák, a falu népe.

Farkasok erdeje *Farkasok erdeje*, -be c. — Két holdnyi erdő a Falusi Túrhat nevű részben. Az elnevezés létrejöttében a néphumor is közrejátszhatott: a látszattal ellentétben ugyanis nem az állatról való a név, hanem a területet valaha birtokló Farkas családról.

Farkasverem *Fàrkasverem, -be.* — Az uradalmi birtokban volt ez a terület, állítólag valóban farkasverem volt arrafelé ásva.

Fekete Péter irtása l. Péterirtása.

Fenyveserdő *Fenyvesèrdőü, -be, e.* — A Szálaserdő nevű erdő egy részébe „*Kende báróü*” vagy ötven évvel ezelőtt fenyőt telepített, ami ezen a vidéken ritka fának számít. Ma is szép fenyők vannak itt.

Ferenci patakja ~ — Kubikgödör, időnként vízzel.

***Fürdő** — Urb.; Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Fürödő* — A mai adatközlőktől nem hallottam ezt a nevet, így az sem deríthető ki, miféle tárgyat: állati vagy emberi fürdőt jelölt.

Gábornok *Gábòrnok, Gábòrnak, -n, l.* — Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Gábornok.* — Az uradalmi birtokban fekvő legelő volt. Nevét KNIEZSA ISTVÁN fejtette meg: szerinte szláv eredetű, a *gabro* 'gyertyán' szó képzős származékából, a *gabronik* szóalakból ered (MNépn. IV, 198).

Gábiel út *Gábiel ut* — Út a Kende bárók tulajdonát képező erdőben. Nevét a család egyik tagjáról kapta. Úgy látszik, e családban divat volt egy időben az utaknak a családtagokról való elkeresztelése. (Vö. György út.)

Géza-tag *Gézatag, -ba, sz.* — A Mártonfi tag egyik részének neve volt, miután a tagot az örökösök egymás között felosztották. Vö. Eszter földje.

Gerenda ~, e., sz. — Az elnevezésre adatközlőink nem tudtak semmit közölni. Ilyen nevű családról nincs tudomásuk. Talán a földhátat jelölő *gorond, gorc* szóval függ össze.

György út *György ut* — A Kende bárók erdejének egyik útja, nevét a bárói család egyik tagjáról vette. (Vö. Gábiel út.)

Hadar tag *Hadâr tag, -ba.* — A név szerkezete személynévre enged következtetni, de ilyen nevű család ma nem fordul elő a faluban.

Horgos-köz *Hàrgasköz, -be* — A Horgos patak által körülzárt mintegy 20 holdnyi szántóföld neve. A *horgos* szó közszoói jelentésben is nyíltabb *hàrgas* formában hangzik a falu nyelvjárásában.

Horgos patak *Hàrgas patak, -ba, k.* — 18—20 holdnyi kaszáló, mely régebben s főleg esős időben vízállásos hely volt. Nevét nyilvánvalóan alakjáról kapta, bár a *horgos* szó 'görbe' jelentésben már kevésbé eleven.

***Harmadik forduló** — Urb., Kataszt.: *III. forduló.* — A fordulós gazdálkodás idején a falutól legtávolabb eső forduló neve volt, ma már nem használatos. Területe a Kataszt. szerint 227 holdnyi volt.

Hídláb-szeg *Hídlápszeg, -be, sz.* — Urb.: *Hid-Láb szög*; Kataszt.; Nyr. XXVI, 286: *Hídlábszög.* — Egyik adatközlő szerint: „*Hid vóüt itt, a hídláb benne vóüt a Túrba. Kis repüllőühid.*” Az elnevezést magyarázó hídláb maradványai állítólag ma is fellelhetők. A *szeg* itt is bizonyára folyókanyarban levő földet jelöl: az a *szeg*, ahol a hídláb áll. Feltűnő, hogy az írásos adatok *ö-ző* formájúak, a mai kiejtés egyöntetűen *e-ző*.

Homokszer *Homokszèr, -be, sz.* — PESTY: *Homokszer.* — Vízhorða, ho-

mokos, dombos rész. Könnyebb, lazább talajú, de nem kifejezetten homokos föld.

Hossó patak *Hossópatak*, -ba, k. — Már csatornázták, de esős időben így is víz gyűl össze benne. Az elnevezésre bizonyára figyelembe kell venni az „Ossó (alja)” régi adatot: talán ennek változata a Hossó.

Hosszúszer *Hosszuszer*, -be, sz., gy. — A dülő, vagy a rajta nyúló parcellák hosszúságáról. A terület északi részét külön néven is emlegetik: *Kihosszuszer*-nek.

Ilonaút *Ilonaut* — A báró család egyik tagjáról elnevezett erdei út. (Vö. Gábrriel út, György út.)

István tag ~. A Mártonfi tag egyik részének neve; örököséről.

Kalmár tag *Kálmár tag*, -ba, sz. — A tulajdonos családról való elnevezés.

***Károlytanya** — Csak a Hnt. 1956. említi, adatközlőim nem tettek róla említést.

***Kende tanya** — A Hnt. 1907, illetőleg BOROVSKY (102) említi. Nyilvánvalóan a Kende báró család tulajdonában volt, innen az elnevezés.

Kenderes kert *Kenderes kert*, -be, sz. — A gazdáké volt: kenderet, konyhakerti növényeket stb. termeltek benne.

***Kenderföldek** — Urb.: *Kenderföldek*; Kataszt.: *Kender földek*. — A kender a fordulós gazdálkodás művelési kényszere alól kivételes növény volt, ez magyarázhatja külön helyen termesztését. A kataszteri térképen alig 24 holdas területnek jelölik.

Kendermező *Kendermező* — A Kenderes kert másik elnevezése, a mai nyelvből kihalóban van.

Kenderszeg — Kataszt.: *Kenderszeg*. — Kérdés, hogy mi volt a viszony a Kenderföldek és a Kenderszeg közt: mindkettő szerepel a kataszteri térképen. A kenderszeg lehetett a kisbirtokosságé, mivel ennek osztónevei, a Kiskenderszeg, Nagykenderszeg jobban életben maradtak.

Keresztút *Keresztut* — A bárói birtok egyik útkeresztveződése.

***Kert szeg** — Urb.: *Kert szög* — A térképen a Magyar felé vezető út mentén fekszik. Feltehetőleg konyhakerti növényeket termeltek rajta valaha.

***Körtélyes** — 1485: *Kertweles* (MAKSAI: 164). Egyetlen adat, bizonyára az akkor még erősebben erdős terület körtéféiről.

Kirva *Kirva*, -n, e. — Bár a név bizonyára régi, a helybeliek körében semmilyen magyarázat nem él rá. Sem közsökként, sem személynévként nem ismeretes a faluban hasonló szóalak.

***Kirvahát** — PESTY: *Kirvahát*. — Szántónak jelzett terület, úgy látszik, a szomszédos laposabb — esetleg vizenyős? — Kirva művelhető része volt.

Kirvató *Kirvatú*, -be, sz. — A Kirva nevű erdő nyugati szomszédságában elterülő szántóföld, ez magyarázza a -*tú* használatát: tövében, mellette.

***Kisakaricsa** Kataszt.; Nyr. XXVI, 286: *Kis Akaricsa*. — Az Akaricsa nevű terület egy része. Ma nem használatos név.

Kisdankéda *Kizsdankéjda*, e., sz. a Dankéda egy része.

Kisfenyves ~, e. — A Paprekeszben levő 25 éves fiatal fenyőerdő. A megkülönböztető előtag a Fenyves erdő miatt kell.

Kishomokszer *Kishomokszer*, -be, sz. — A Homokszer nevű nagyobb területnek északi részét nevezik így.

Kishosszúszer *Kishosszuszer*, -be, sz. — A Hosszúszer nevű terület északi részének külön neve.

Kiskenderszeg *Kiskenderszeg*, -be. Alighanem a cselédek kenderföldjei voltak itt. A Kenderszeg része.

Kisörmény *Kisörmény*, *Kisörmény*. — Egy gödör a Túrban.

***Kisrét** — Urb.: *Kis Rét*. — Fűvesnek jelzett terület a Rétaaljától keletre.

***Kis-szeg** — Urb., Kataszt.: *Kis szög*. — A térképek szerint a Harmadik forduló déli részén terült el.

Kistúr *Kistúr* — Egy Túr-ág neve. „*A Petőfi fája jön egy... uty hijuk, hoty Kistúr. Ot szakad bele ebbe a fű Túrba.*”

Kistúri *Kisturi*, -ba, sz. — Mintegy 20 hold szántó a Zatykó tagban. Az itt szomszédos Túrístvándi határának ezt a részét Túri mező-nek hívják. Talán innen kölcsönözte nevét ez a terület, egy *Kis turi mező* szerkezetből tapadással.

Kis túri tó *Kisturitó*, -ba, e. — A Túri tó nevű erdő egyik része.

Koi tag *Koji tag*, -ba, sz. — Hnt. 1956: *Koi tanya*. — Az 1920-as évekig egy Weisz Jakab nevű zsidóé volt, tőle vette meg Koi István. Innen van, hogy az öregebbek olykor *Vájsz tag*-nak is mondják. A Hnt. adatában a *tanya* a hivatalos névadás terméke, helyben nem mondják.

Korsópart *Kørsőpart*. — Alighanem a Hossó, Ossó nevű patak egyik névváltozatával állunk itt szemben, amit a népetimológia a *korsó szóhoz* kapcsolott.

Kotló malom *Kotlómalom* — Az idősebbek emlékeznek rá, hogy a Malom-szeg nevű erdőnél volt valaha egy vízimalom, amelyet ezen a néven emlegetnek.

Kovács dombja ~, sz. — Tulajdonosáról elnevezett domb volt a Sárkánykúttól kissé északra.

Kölcei tag *Köücsi tag*, -ba — a szomszédos Kölce községről való elnevezés, mivel oda valók bírták. Érdemes megjegyezni, hogy a falu nevéből formált melléknév ma is mindig *köücsi*, ellentétben a Kölcese család nevének hangzássával.

***Legelő** — PESTY: *Legelő*. Feltehetőleg a Páskommal azonos.

Lencsés ~, e. — Talán a vadlencséről veszi nevét.

***Liget** — PESTY: *Liget*. Fiatalos erdőnek mondják Pesty adatközlői. Ebben az önálló formában ma nem él, de származékaiban igen.

Ligetalja *Ligetajja* sz. — Kataszt.: *Liget alja*; Nyr. XXVI, 286: *Ligetajja*. — A kataszteri térkép 159 holdas dűlőnek jelöli.

Makkos ~, e. — Fiataltölgyfa-telepítés, makkot még nemigen terem.

Malomfogszeg — Kataszt.: *Malomfogszeg*; Nyr. XXVI, 286: *Malomfog-*

szeg. — A kataszteri térkép egy patakmeder fordulójában jelzi helyét. A felírás alighanem téves: nem a *fog*, hanem a *fok* szót sejtethjük a névben, hiszen ha malom volt, akkor a vizet hozzávezető árok neve csak *malomfok* lehetett. Nincs zárva, hogy ez a név azt a területet jelölte, amit a Malomszeg.

Malomszeg ~, e. — *Kataszt., Nyr. XXVI, 286: Malomszeg; PESTY: Malomszög.* — Állítólag vízimalom volt itt valaha a parton, amit Kotlómalom néven emlegetnek az öregek.

Malomta *Malomta, -ba, e.* — Ennek az erdőnek a neve ma a második szótagban *m*-mel hangzik. Nem lehetetlen azonban, hogy a névben a CSÁNKITÓL és MAKSAITÓL is emlegetett *Malonta* Árpád-kori falu elnevezése bujkál. Erről a faluról KNIEZSA azt írja: „eltűnt helység Majtis vidékén” (MNépn. IV, 223), s nevét a szlávból eredezteti. Majtis 10—15 kilométernyire lehet Kőmörőtől. Ha elfogadjuk a *Malonta* név szláv származtatását, az *n* helyén *m* is feltehető, mint egy korábbi nazális magánhangzó fejleménye.

***Malomút** — Urb.: *Malom út.* A térkép szerint a Fürdő felé visz, bizonyára egy ma már nem létező malomhoz.

Mártonfi tag *Mártonfi tag, -ba, sz.* — BOROVSZKY: *Mártonfi tanya; Hnt. 1907, 1956: Mártonfi tanya.* — Tulajdonosáról elnevezett tag. Bár az írásos közlések *tanyát* emlegetnek, a helyi kiegészítés *tagnak* mondja a hasonló lakott tanyát, mely körül a birtok elhelyezkedik. A Mártonfi család adatközlőink szerint a második szomszéd faluba, Fehérgyarmatra való volt.

***Második forduló** — Urb.; *Kataszt.: II. forduló.* — Az I. és III. forduló közt foglalt helyet, területe 222 hold volt.

Meggyeshát ~, -ra, sz. — Urb.: *Meggyes hát; Kataszt., Nyr. XXVI, 286: Megyeshát;* ez a forma bizonyára tollhibát őriz, mely talán PESTY-re megy vissza, ahol szintén *Meggyeshát* alak található. — Ma szántó, de nyilván a hajdani erdő meggyfái adták a névadó vonást.

Mélyszeg *Méjszeg, Miéjszeg, -be, sz.* — Egy folyókanyarba mélyen benyúló földdarab elnevezése.

Mélyszegi erdő *Méjszegi erdő, -be, e.* — A Mélyszeg nevű részben található erdő neve.

Meggykerek *Metykerek* vagy: *Metykerei erdő, e.* — Kör alakú erdő. Nevét bizonyára a meggyfáról veszi, bár egyik adatközlő szerint „*Metyfa sose vőd benne. Még öüserdő!*” Ezeket a szavakat úgy is érthetjük, hogy kerti, szelíd meggy nem terem benne.

Meggykerei erdő l. Meggykerek.

Nádasberek *Nádzsberek, -be, k., l.* — Régen nedves, vizenyős terület volt, ma füves, száraz, legfeljebb esőzésekor gyűl meg benne a víz. Nevét régen a nádról kaphatta.

Nádasberki erdő *Nádzsberki erdő, -be, e.* A Nádasberek szomszédságában fekszik.

Nádasberki patak *Nádazsbërki patak*, l. — A Nádasberek legmélyebben fekvő, régebben vízállásos része.

Nagyari út *Nagyari ut*, út. — Urb.: *Nagy Ari ut*. — Ez az út visz Nyagar felé.

Nagydankéda l. Dankéda.

Nagyhomokszér *Natyhomokszèr* — A Homokszér nagyobbik, déli része.

Nagykenderszeg *Natykendèrszeg* — A Kenderszeg része.

***Nagy kaszáló** — Urb.: *Nagy Kaszálló*; Kataszt.: *Nagy kaszáló*. — A kataszteri térkép szerint a Második forduló keleti szélét nevezték úgy.

***Nagypiskáros** — Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Nagy Piskáros*. — A kataszteri térképen mocsárnak jelölve, de keleti szélén vízállással. Ebben a formában nem él ma, de l. Piskártó.

Nagyábla *Natyábla*, *-ba* — 29 hold szántó, hosszú, nagy darab földek. Talán innen a neve.

Nagy-túritó *Natyturitóu*, e. — A Túritó erdő külső része.

Nyáras *Nyáras*, *-n sz.* — PESTY: *Nyáras*. — Ma már nem nő itt nyárfa, nem is emlékeznek rá, hogy lett volna.

Nyelüszeg *Nyelüszeg*, *Nyelűszeg*, *-be*, sz. — Egy patak-kanyarban fekvő földnyelv. Talán a *nyelv* szó bujkál az elnevezés első elemében.

Nyilak alja *Nyilak ajja*, e. — Az elnevezés nyilván az erdőosztás módjára utal. Maga az alapul szolgálható Nyilak név ma nem ismeretes.

Ossó patak *Ossóu patak* — Egy a falu mellett hosszan kanyargó lapály neve, amelyet *Hossóu patak*-nak (s ha ide tartozik, Korsó patak) is mondanak. Érdekes lenne a név megfejtése; a helybeliek nem tudnak rá magyarázatot adni.

***Ossó alja** — Urb.: *Ossó alja*. — Az Ossó patak melletti rész.

***Ostoró szeg** — Urb.: *Ostoró szög*. L. Osztoru

***Ostoró szeg laposa** — Urb.: *Ostoró szög lapossa*. — Az Ostoró szeg középső, legmélyebb részének nevéként feltüntetve.

Osztoru *Osztoru*, régebben állítólag *Oszturóu*, l., sz. lapályos vidék, jól ráillik Kniezsa magyarázata, ki e szót a szláv *ostrov* 'sziget' szóból származtatja MNépn. IV, 213).

Ökör szeg *Ökörszeg*, *-be*, sz., l. — Urb.: *Ökör szög*; PESTY: *Ökörszeg*; Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Ökörszög*. — Egy patakok közé bezárt rész, régen ökörlegelő volt, innen a neve.

Paprekesz ~, sz. — Harminc évvel ezelőtt még erdő volt; pap tulajdonában nem volt, úgy látszik, személynévi eredetű az elnevezése. A *rekesz* osztott erdőt is jelenthet errefelé.

Páskom ~, l. — A legelőnek gyakori neve e vidéken.

Patakszeg ~, sz. — Urb.: *Patak szög*; Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Patak-szög*. — A térképek az Ossó patak egy kanyarulatában jelzik.

Patoga szeg *Pattoga szeg*, *-be*, sz. — Urb.: *Patoga szög*. — Egy kis kiemel-

kedés a parton, amit a víz megkerült. Az elnevezésre semmit sem sikerült ki-
deríteni.

Penyigei lapos *Penyigeji laposs*, régen azt is mondták: *Penyigeji malomla-
poss*. — Lapos rész, „*Valami penyigeji embernek vóut ot málma*”. Penyige a
szomszédos falu neve. Emlegették úgy is, hogy *Penyigeji malomhøj*.

Penyigei malomhely l. Penyigei lapos.

Penyigei malomlapos l. Penyigei lapos.

Péter irtása *Péřter irtása*, e. — Régies hangzású név, mégsincs nyoma a ko-
rábbi forrásainkban. Erdő, van benne hetven éves, meg egészen fiatal, új tele-
pítés is. Az elnevezést nem tudják mihez kötni. Mondják ugyan Fekete Péter
irtásának is, de ennek kivoltáról nem tudnak számot adni.

Pika tag *Pika tag, -ba*, sz. — Gazdájáról.

Piskárosi erdő *Piskárosi erdőű*, e. — A Piskártó két oldalán elterülő erdő
neve.

Piskártó *Piskártóű*, vagy kevésbé szokásos alakban: *Piskárpatak*. Mocsaras,
régen talán vizes rész az erdőben. A *piskár* közsztót nem ismerik. KNEZSÁVAL
feltehetjük, hogy itt is a latin „*lacus piscarius*” kifejezés eleme rejlik a névben
(vö. MNépnny, VI, 12).

Ravaszodú *Ravaszodu, Ravaszodű, -ba*, sz. — Urb.: *Ravaszodó*, *Kataszt.*,
Nyr. XXVI, 286: *Ravazodó*. — A név megfejtését a helybeliek nem ismerik.
Világos, hogy itt a *ravasz*=róka, illetőleg az *odű*=lyuk szavakból kell kiün-
dulni. E területhez közel esik a penyigei erdő, s onnan kirajzó rókák tanyáztak
itt. Az írásos adatok z és ó betűje bizonyára már nem a kiejtés, csak a régies
írásforma követése az újabb alakokban.

Rét *Riřt*, k. — Ma már szárazabb, egykor vizenyős rét.

***Rét alja** — PESTY, Urb.: *Rét alja*. — Az Első fordulóban, a penyigei út
melletti, szántónak jelölt terület neveként feltüntetve.

Sárkánykút *Sárkánkut, -ba*, sz. — Mély fekvésű rész. A szájhagyomány sze-
rint valaha volt ezen a részen egy kút, amelyben sárkányok tanyáztak.

Semmiszeg ~, sz. — „*Zombékos, ronty főűd vóut*”, állítólag ezért nevez-
ték el így. Semmi sem termett meg benne.

Sőrekút *Sőűrekut, -ba* sz., l. — Régen legelő is volt itt, s azon kút. Bizonyára
a hízómarha itatással kapcsolatos az elnevezés.

Szálás erdő *Száláserdűű, -be* e. — Nagy, hosszú, szálás fák vannak benne.

Szénégető *Szēűnégetűű, -be*, sz. — Urb.: *Szénégető*. — A térkép a Patakszeg
mellett jelzi. Adatközlőink szerint valaha a cigányok valóban foglalkoztak itt
faszén égetésével.

Szépút *Sziřput*. — A Lencsés erdőtől a kövesútig tart. Mérnökök nyitották,
a Kende bárók magánútja volt, más nem használhatta.

Szoros-szeg *Szorosszeg, -be*, sz. — *Kataszt.*, Nyr. XXVI, 286: *Szorosszeg*.
— Egy szűk patak-kanyarulat neve, valóban szoros.

Szoros-szegi erdő *Szorosszegi erdőű*, e. — A Szoros-szegben van.

Tanya alja *Tanya àjja*, sz. — „It vóut a báróu tanyája, azért”

***Tapasztó föld** — Urb.: *Tapasztó föld*. — A térkép a Malom út és az országút találkozásához jelöli. Talán agyagos terület volt. A névvel ma nem találkozni.

Tapónok *Tapóunak, Tapóulnak*. Nagyobb patak, mely a Kistúri dűlőnél ömlik a Túrba. A név KNEIÉZSA szerint a szlávból jön: a *topolb* 'topolya' szó származéka (vö. MNépn. IV, 202).

Túr *Túr* — Urb.: *Tur patak*. — A folyócska neve — mint KNEIÉZSA kifejti — a szláv *turъ* 'östulok' szó származéka' (MNépn. IV, 207).

Túrc *Túrc*. — Urb.: *Turcz patak*. — Ez a név — úgy látszik — a Túr egyszerű variánsa. Magán az idézett térképen is ugyanannak a pataknak a felírásaként találjuk, s az élő nyelvben is vagylagosan él: igaz, itt csak a kérdéses mederszakaszra mondják, a főmederre nem. A név eredete azonos a Túr-éval; ennek *ьи* képzős származéka (Vö. KNEIÉZSA: i. h.)

Túrhát *Túrhát*, (*-h* hangzik!), sz. — A Túrcnak nevezett Túr-szakasz mellett elterülő szántó. A névre l. Túrc.

Túrhát *Túrhát, -n*, sz. — Kataszt.: *Túrhát*. — A kataszteri térkép 312 holdas dűlőnek jelzi. Nem csoda, ha kisebb részekre osztották nevekké (vö. Falusi Túrhát, Urak Túrhátja). Úgy látszik, régebben ez volt a határ legintenzívebben művelt része. Emlegetik Túrhát dűlőnek is, bizonyára a hivatalos nyelv nyomán. Az elnevezés Túr elemére l. a Túr címszó alatt mondottakat; a *hát* itt is magasabb, partos részt jelöl.

Túri tó erdő *Turítóu erdőü*, vagy csak: *Turítóu*, e., l. — Az egészet körül fogja a Túr, s régebben bizonyára el is árasztotta. Két részét különböztetik meg, a külső a *Natyturítóu*, a belső a *Kisturítóu*.

***Uradalmi birtok** — Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Uradalmi birtok*. A kataszteri térkép 1286 holdnak jelöli, bárói tulajdonban. Kérdés, hogy földrajzi tulajdonnévvel állunk-e szemben, vagy csak alkalmi minősítéssel. Ma már értelmét veszítette az elnevezés.

Urak Túrhátja *Urak Túrháttya* l. Túrhát, Falusi Túrhát.

Úthossza *Uthossza*, sz. — Az Ökörszegben a penyigei út melletti, az úttal párhuzamosan futó földek.

***Vagyonváltás föld** — Bejegyzés a kataszteri térképen, de későbbi írás, nyilván az 1920-as évek elejéről származik. Kérdés, használták-e tulajdonnév gyanánt. (Vö. Váltásföld.)

Váltásföld *Válcságföld*, sz. A báró ezt a területet 1919—20-ban parcellázta fel, vagyonváltás fejében adta le.

Varga gaza *Varga gazza*, vagy: *Vargagaz*, sz. Gazdájáról.

Varga tag *Vàrga tag* Hnt. 1956: *Vargatanya* sz. — Tulajdonosáról.

Vécsey tag *Véjcsi tag, -ba*, sz. — A Váltásföld egyik része, nevét valószínűleg a Kende bárók előtti tulajdonosáról nyerte.

Vinderszeg *Vindèrszeg, -be*, sz. — Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Vinderszeg*. —

A név előtagja nem magyarázható az adatközlések alapján. Megjegyzendő, hogy Szatmárcseke itt szomszédos területét az ottani nép *Bindërszeg*-nek nevezi.

Vitéz tag *Vitéjsz tag, -ba.* — Az első világháború idején a Kende bárók egy Istvánffy és egy Farkas István nevű katonának adtak itt vitézi birtokot.

Vontatás *Vontatás, -ba, sz.* — PESTY: *Vontatás.* — Nehéz, szurkos, fekete szántó, alig lehetett elboronálni.

Völgyköz *Vöütyköz, -be, sz.* — A Paprekesz erdőben fekvő néhány holdas szántó. A nevet talán az alacsony fekvés magyarázza.

Weisz tag *Vájsz tag, sz.* — A Koi tag másik neve.

Zatykó tag *Zatykóu tag, Zacsókóu tag, -ba, sz.* — Egy Zatykó (?) nevű mérnök vásárolt itt egy tagot valamikor.

Zsigmond út *Zsigmond ut* — A bárói család egyik tagjáról.

Zsira Zsira — Tulajdonképpen ez a gyakorlatban használt neve annak a résznek, amelyet az írásos említések *Zsiraszög*-nek mutatnak. A terület egy patak *szeg*-je. A név — KНИЕЗSА szerint a szlávból ered: *žirь* = legelő vagy: 'makk' szó többesi alakjából (MNépn. IV, 218).

Zsira patak *Zsira patak* — A Zsira nevű szeg-et körülfogó lapály elnevezése

Zsira-szeg *Zsiraszeg, -be, l., sz.* — Urb.: *Zsira szög*; *Kataszt., Nyr. XXVI, 286: Zsiraszög.* — A helyi kiejtés sohasem *ő-ző*. Az elnevezésre l. Zsira.

S. VARJÚ ANNA

Географические названия села Кемере

Село Кемере (венгр. *Kömörő*) лежит на северо-восточной части Венгрии, в комитате Сатмар, на берегу реки Тур. С названием села мы встречаемся впервые в 12-ом веке: по всей вероятности слово славянского происхождения. Диалектически село Кемере принадлежит к северо-восточному говору венгерского языка. К составлению материала его географических названий мы использовали в первую очередь местный материал.

Топонимический материал разделяется на названия улиц и частей краев; разработка его происходит в алфавитных абзацах. Внутри них следуют: заглавное слово разговорного языка; диалектическое произношение или варианты произношения; ссылка на склонение. Сообщаются еще возможная старая форма названия из специальной литературы или карты; отметки о характере местности, об обстоятельствах, связанных с ней, и наконец изложения, касающиеся наименований.

А. Ш. ВАРЮ

Penészlek földrajzi nevei

Penészlek (*Penészleken, Penészlekre, Penészlekrül*) kis község Szabolcs-Szatmár megye délkeleti sarkában, a román határ szélén. Területe 1960-ban 6416 kat. hold, lakóinak száma 2649 (SzMA¹). 1964-ben Varga László tanácselnök szerint 6445 kat. hold a határ, és ugyancsak az ő közlése szerint a falu lakóinak száma 1964-ben 2672 fő. A falu lakói még ma is egyénileg gazdálkodnak.

A falu nevééről a lakosok azt tartják, hogy eredetileg *Penészlak*-nak hangzott. Holló János általános iskolai igazgató még látott olyan bélyegzőt, amelyen *Penészlak* állt, Papp György szerint az ő gyermekkorában a falu határában levő táblára is *Penészlak* volt írva. Szerinte a név első tagja, a *Penész* a falu hajdani földesurainak a neve volt, róluk kapta a falu is a nevét. Ennek azonban ellene mondanak a falunév régi adatai. A régiségben ugyanis *Pereznek, Pelyznuk, Peleznek* formában találjuk (vö. MNépnv. IV, 218). KNEI ZSA ISTVÁN a szláv *Plěšnikъ* <*plěšnъ* 'penész'> szóból származtatja, de nem tartja lehetetlennek az ugyancsak szláv *pleso* 'tó' szóból képzett *Plěšnikъ*-ből való származtatást sem (MNépnv. IV, 218). Mi az utóbbi származtatást tartjuk elfogadhatónak, mert a falu határában több nagy tó volt (vö. a *Hosszú víz, Mohos, Veres rét* neveket). Mégis, nincs jogunk Holló János és Papp György állításában kételkednünk, ők valóban találkozhattak *Penészlak* alakokkal. Ez a névváltozat valószínűleg a *l-n > n-l* hangátvetés lezajlása után kialakult *Penészlek* formából jött létre népetimológiával. A *Penészlak* változat azután egy időben, úgy látszik, a helyi hivatalos használatban is elterjedt. Ma természetesen a *Penészlek* használatos.

A falu ma magyar anyanyelvű, de néhány idősebb ember még egy szláv (rutén) nyelvet is ismer. A falu földrajzi neveit Varga László, Nagy Bálint, Papp György és Plásztán János adatközlőktől gyűjtöttük össze 1964-ben. A falu határáról 1894-ben készült kataszteri térkép.

¹ SzMA. = Szabolcs-Szatmár megye személyi és családi adatai. Bp., 1962. Központi Statisztikai Hivatal.

A belterület nevei

- Arany János ucca* u. Régen a *Széchenyi utcával* együtt az *Ódok sziget* néven ismert falurészt alkották (vö. *Ódok sziget*).
- Árpád ucca* u. „*Régen Korcsmár sikátor volt.*” A most is itt lakó *Korcsmár* családról nevezték el. Rövid, szűk utca.
- Béjlteki ucca* u. Nyírbétek felé vezet. Mai neve: *Tanácsház utca*, mert itt van a tanácsháza.
- Cigán sòr* u. Cigányok laktak itt. Ma *Dózsa utcának* nevezik, mert a *Dózsa tanya* felé vezet. A falun kívül eső része *Érmihályfalvai út*, mert *Érmihályfalva* felé megy. Hnt. (=Helységnévtár) 1956: *Cigánytelep*.
- Cigánytelep L. Cigány sor*
- Csutka sòr* u. Szegényemberek laktak itt, akik tengeriszárral fedték be a háztetőt. Mai neve: *Táncsics köz*, mert a *Táncsics utca* mellett van.
- Deják ucca* u. Régebbi, de ma is használt neve: *Piskolti út*, mert *Piskolt* felé vezet.
- Debreceni ucca* u. Ezen jártak Debrecen felé. Nevezik még *Lugosi*, illetőleg *Nyírlugosi útnak* is, mert *Nyírlugoson* át vezet Debrecenbe. Mai hivatalos neve: *Vasvári utca*. Régebben az utcának a faluban levő részét *Teleknek* hívták. Nádas volt ezen a helyen.
- Dózsza ucca* L. *Cigány sor*.
- Érmihályfalvaji ucca* L. *Cigány sor*.
- Károji ucca* u. Nagykároly felé vezetett. Mai hivatalos neve: *Táncsics utca*. A falu végén levő részét *Kinkorának* hívják; valamikor ez a rész az *Öreg dülőhöz* tartozott. A szegényemberek laktak itt. Az Amerikából hazatért *Papp Jánosnak* volt itt háza. Az ő amerikai birtokát *Kinkorának* hívták. Amikor a faluból hazafele ment, azt mondta: „*Megyek a Kinkorára.*” Innen kapta ez a falurész a nevét.
- Kinkora L. Károlyi utca.*
- Korcsmár sikátor* L. *Árpád utca.*
- Kórház* A falu tulajdonában levő ház, régen a rokontalan betegeket ápolták itt. Ma magánlakás, a legeltetési bizottság gondozásában van.
- Kosut ucca* u. Régebbi neve: *Romász sikátor*. Csak *Romász* nevezetűek laktak itt.
- Körtéjesi ucca* u. Érkörtvélyes felé vezetett.
- Küzmös sikátor* u. Az ott lakó *Küzmös* családról nevezték el. Mai hivatalos neve: *Széchenyi utca*. (Vö. még *Ódok-sziget*).
- Lugosi ut, Nyírlugosi ut* Vö. *Debreceni utca*.
- Natykároji ucca* Vö. *Károlyi utca.*
- Nyírábrányi ut* u. Nyírábrány felé vezet. Hivatalos neve: *Petőfi utca*.
- Nyírbéjlteki ucca* L. *Bélteki utca.*
- Nyírlugosi ut* L. *Lugosi ut.*
- Ódok-sziget* ~ *Zóudok-sziget* A falu keleti részének a neve. Hívják *Réti lengyel-szigetnek* és egyszerűen *Szigetnek* is. A *Sziget* nevet azért kapta, mert víz volt körülötte. Ma az *Arany János* és a *Széchenyi utca* van itt.
- Petőüfi ucca* L. *Nyírábrányi ut.*
- Piskóuti ucca* L. *Deák utca.*

Pijac tér t. Itt tartják a piacot. Hivatalos neve: *Szabadság tér*.
Ríti lengyel-sziget Vö. *Ódok-sziget*.
Romás-sikátor L. *Kossuth utca*.
Szabaccsák tér L. *Piac tér*.
Sziget L. *Ódok-sziget*.

Szécsényi ucca L. *Küzmös sikátor*.
Tanácsház ucca L. *Bélteki utca*.
Táncsics köz L. *Csutka sor*.
Táncsics ucca L. *Károlyi utca*.
Telek L. *Debreceni utca*.
Vasvári ucca L. *Debreceni utca*.

A határ elnevezései

Ásztatóú Itt áztatták a kendert. Ma már nincs itt víz. Nevezik még *Kenderasztatónak* is.

Baji-tag tny.² A piskolti határból került át ide. Gazdájáról nevezték el. *Beltelek* A falu belterülete. A kat. térk. adata.

Bergel-tanya tny. Hajdani bérlőjéről kapta a nevét. Mai neve: *Dózsa-tanya*. Jelenleg 70 lakosa, boltja és iskolája van. Hnt. 1956: *Dózsa György telep*.

Bergel-tag sz. Bérlőjéről. Korábbi földbirtokosáról nevezik még *Székinék*, illetőleg *Széki dülönék* is. Kat. térk.: *Széki*.

Bükkös ~ *Bükkös-hegy* L. *Bükkös-hegy*.
Bükkös-hegy e. 50—60 holdnyi akác-erdő. A tanácsházán található ma használatos hivatalos térképen: *Bükkös-h.* A kat. térk.-en *Bükkös-hegyi* ~ *Bükköshegyi* változatok vannak, nyilvánvalóan téves adatok.

Bükkös-rét r. Közvetlenül a *Bükkös-hegy* mellett van. 3—4 holdnyi füves, nádas terület. A lakosság szerint nevét arról kapta, hogy „*Kéit méiterezis bürok nőü a nádba.*”

Csepregőü r., sz. *Csepregőüre*. Jelenleg legelőnek is használják. A régi

nyomásos gazdálkodásban ez volt a *Harmadik forduló*, ezt a nevet is használják. Kat. térk.: *Harmadik forduló*. Ezenkívül hívják még *Zselérdülő másodiknak* is, mert a zseléreké volt.

Csiri-tag sz. Csiri Sándor földbirtokosról vette a nevét. Azelőtt *Szabótag* volt, mert az akkori tulajdonosának *Szabó* volt a neve. Az 1956-os helységnévtárban külön *Csiri tanya* és külön *Szabótag* szerepel.

Disznólegelőü ~ *Disztóülegelőü* sz., r. Régen a *Gyilkos*-ban volt, de ma már nem használják legelőnek.

Domahidi ~ *Domahidi-tag* Vö. *Kopányi*.

Dózsa-tanya Vö. *Bergel-tanya*.

Dózsa György telep Vö. *Bergel-tanya*.
Döktemetőü „*A Kaszálóuba van.*” Az elpusztult állatokat itt ássák el.

Elsőü fordulóü Vö. *Lapostó*.

Elsőü legelőü Vö. *Legelő*.

Etyház-tag sz. A görögkatolikus egyházé volt. Mintegy 130 hold. Szilágyi Péter hagyta az egyháznak.

Erdőürata Vö. *Ráta*.

Erős-tanya tny. Erős István tulajdonosa. A *Vasvári utca* vége. Kat. térk.: *Erős tanya*.

² A művelési jellegre utaló rövidítések: e.: erdő, cs.: csatorna, gy.: gyümölcsös, k.: kaszáló, .: legelő, r.: rét, sz.: szántó, szó.: szőlő, tny.: tanya.

*Fijatal-temető*ü Nevezik még *Temető*-nek és *Új temető*nek is.

*Gazdák fő*üggye A határnak azok a területei, ahol a kisparasztok földje volt. Így pl. a *Csepre*gő, *Veres*rét, *Lapostó*, *Kaszáló*, *Legelő*, *Kender*-föld.

*Gazdák szőlő*ü sző. A kisemberek szőlője van ezen a helyen. Nevezik még: *Szőlő dül*őnek és *Szőlőskert*nek is.

Gorove-tanya Vö. *Gorva*.

Görva ~ *Görva-tanya* ~ *Görvai-tanya* ~ *Görvosi-tanya* sz. Ma már csak egy ház van ott. A földbirtokosról van elnevezve. A mai hivatalos térképen: *Gorove-tny.* található; Kat. térk.: *Gorove tanya*; Hnt. 1956: *Gorva*.

Görvosi tanya L. *Gorva*.

Gyéimán-tag sz., e. Zsidó tulajdonosáról nevezték el.

Gyilkos ~ *Gyilkos-tanya* e., k., r., sz. *Gyilkos*ba ~ *Gyilkos*ra. A tanya már megszűnt. Kb. 500 hold, Lónyay birtok volt. A faluban nem tudnak az elnevezés okáról. A szomszéd faluban, Ömbölyön mondták el, hogy ezen a tanyán lakott egy kerülő, akit Tamás és Fülöp betyárok elevenen megnyúztak, mert elárulta őket. Az ömbölyi határnak erre eső részét is *Gyilkos*nak hívják (vö. MNyj. XI, 80). — A hivatalos térképen: *Gyilkos tny.*; Hnt. 1956: *Gyilkostanya*.

*Hágó*ü tny., sz. *Hágó*ura. — Karácsonyi birtoka volt, jelenleg 40 család lakik itten. A hivatalos térképen: *Hágói h.*; Hnt. 1956: *Hágótanya*.

*Harmadik forduló*ü Vö. *Csepre*gő.

*Harmadik legelő*ü Vö. *Legelő*.

Herdz birtok Vö. *Ráta*.

Homokráta Vö. *Ráta*.

*Hosszu-vizi-düllő*ü sz. *Hosszu*vizre. — Valamikor 1 km hosszan halas víz volt; kendert is áztattak benne. Kat. térk.: *Hosszú víz*.

Illés-tanya tny. A Dózsa tanyához tartozik. Most Puskás Ferenc lakik itt, ezért újabban *Puskás-tanyá*nak is nevezik. A hivatalos térképen: *Illés-tny.*

*Játró*ücki-Ló^{ny}yaji birtok Vö. *Kopá*nyi.

Juhász-tanya tny. Tulajdonosáról kapta nevét. A hivatalos térképen: *Juhász-tny.*

*Kalló*ü-tanya tny., sz. — Régi gazdájáról nevezték el. Hiv. térk.: *Kalló-tny.*

*Kaszálló*ü ~ *Kaszálló*ü-düllőü ~ *Kaszálló*ü fordulóü sz., k. *Kaszálló*üba. Kat. térk.: *Kaszálók*.

Katona-hegy sz. — Az egyik adatközlő szerint azért hívják így, mert általában ott tartózkodik a határőr-ség, a másik szerint viszont egy katonát temettek oda valamikor. Hiv. térk.: *Katona h.*; PESTY: *Katona hegy*. Ez utóbbi adat szerint talán a második adatközlőnek lehet igaza, de az eset nagyon régen történhetett.

*Kenderásztató*ü Vö. *Áztató*.

*Kenderfő*üd sz. *Kenderfő*üdbe. Csak itt lehetett kendert termelni. Kat. térk.: *Kenderföld*, *Kenderföldek*.

*Kerek*nád r. Alakjáról kapta nevét.

Kollér-tag r., sző., e., sz. *Kollér*-tagba. — Tulajdonosáról lett elnevezve. — Más tulajdonosairól nevezik még *Korondi*-, *Lovas*- és *Lubi*-tagnak is. Egyébként *Öreg dül*ő a neve. Kat.

- térk.: *Öreg dűlő*; Hnt. 1956. *Kollár tanya* (nyilván téves).
- Koplalóú* Homokhegy neve.
- Kopányi sz. Kopányiba*. Régebbi tulajdonosáról nevezik *Játrócki-Lónyay birtoknak*. Kat. térk.: *Jásztrabszky tanya*. — Két része van, a *Tápai- és Domahidi-tag*. Ez a két ember kapta vitézi birtokként. Ezért nevezik még *Vitéz-tag*nak is. Kat. térk.: *Kopányi*.
- Korondi-tag* Vö. *Koller-tag*.
- Lapos sz. Közlegelő* volt.
- Laposi-hegy ~ Lapos-hegy*. Kiemelkedő homokdomb a *Lapos dűlő*ben. A hivatalos térképen: *Laposi h.*, ez nyilvánvaló sajtóhiba.
- Laposta* Vö. *Lapostó*.
- Lapostóú ~ Lapostaji dűllőü ~ Lapostaji forduló* sz. *Lapostóúra*. PESTYNÉL *Lapostói dűllő*ként szerepel, továbbá azt olvashatjuk nála, hogy ebben van a *Lapos tó*, amely kb. 60 hold hatalmas zombékokkal tűzdelt vizet tartalmaz. Ma már nincs itt vízállás. — Más neve: *Első forduló*. Kat. térk.: *Első forduló*.
- Legelőü ~ Legelőü dűllőü* sz. — *Legelőübe*. — A határ legjobb szántóföldje. Ebből annak idején az úrbéresek kaptak három dűlőt, a zsellérek kettőt. Az *Úrbéri legelő* az úrbáristáké volt, a *Zsellér-dűlő* vagy *Zsellér legelő* a zselléreké. Az *Úrbéri legelő* tehát három részre oszlik: *Első legelő*, *Második legelő*, *Harmadik legelő*. Kat. térk.: *Legelő*. — PESTY anyaga szerint a *Legelő*ben volt a *Pusztá templom* egy dombtetőn, amelynek az alapjából még akkor is hordták a téglát. Az adatközlő szerint ez a templom nem Penész-
- leké volt, hanem egy tatárjárás idején elpusztult falu temploma lehetett.
- Lovas-tag* Vö. *Koller-tag*.
- Lubi-tag* Vö. *Koller-tag*.
- Mádi ~ Mádi-tag ~ Mádi-tanya sz.* — 300 holdas birtok volt, „*Bergeltőül vette Mádi*.”
- Mádi-rét* r. Mádi nevű birtokosról elnevezve.
- Második forduló* Vö. *Veres-rét*.
- Második legelőü* Vö. *Legelő*.
- Mohosi forduló* k., sz. PESTYNÉL *Mohostói dűlő*, mert itt van a *Mohos tó*, amely 30 hold járhatatlan, ingoványos hely. Esős időben még ma is térdig érő víz van itt. Kat. térk.: *Nagy Mohos tó*.
- Mohos-tó* Vö. *Mohos*.
- Mohostói dűlő* Vö. *Mohos*.
- Móúnár-hegy* Itt van a régi temető. Nevezik még *Temető-hegynek* és *Öreg temetőnek*.
- Móúnár-tag* e., r., sz. Birtokosáról kapta a nevét.
- Mudra-tanya sz.* Annak idején Kiss János építette. Lengyel György, Szarvas György, Mudra András és Kuti György vették meg tőle a birtokot. A tanyába Mudra költözött, ezért nevezik így. A tanya ma már nincs meg. Hiv. térk.: *Mudra-tny*.
- Natykert sz.* A Kenderföld és a falu között terül el.
- Nagy Mohos tó* Vö. *Mohos*.
- Öreg dűllőü* Vö. *Koller-tag*.
- Örek szőlőü* sző. Régebbi szőlőtelepítés.
- Örek temetőü* Vö. *Molnár-hegy*.
- Pallóúka ~ Pallóúka dűllőü ~ Pallóúkaji dűllőü* sző. Régebben legelő volt. Vö. *Urbéri dűlő*.

- Pecé̂s-hegy* ~ *Peccé̂s-hegy* ~ *Peccé̂si-hegy* 1., sz. A ma használt hivatalos térképen — nyilván tévesen — *Peces-h.*
- Pecé̂s-ré̂jt* ~ *Peccé̂s-ré̂jt* ~ *Peccé̂s-tó* 10 holdnyi mocsaras terület. Valamikor halászták is, csík, csuka, kárász volt benne. A hivatalos térképen tévesen: *Peces-tó.*
- Pecés-tó* Vö. *Pecés-rét.*
- Pócsi-sziget* r., sz. Pócsi György „*tarisznyabetyár*”-ról kapta a nevét, aki itt bujkált.
- Puskás-tanya* Vö. *Illés-tanya.*
- Ráta* ~ *Rátasi düllő̂* e., sz. — *Rátába.* — Két része van: a *Homokráta*, ez az 1—3. fordulója, és az *Erdőráta*, ez a 4—6. forduló. PESTYNél az utóbbi szerepel: *Erdő ráta*, adatközlője szerint nyár- és tölgyfa volt benne, valamint rakottya és zombék. — Egyéb neve: *Rátasi-Pécsesi* ~ *Rátasi-Pécsesi düllő.* A kat. térk.-en *Rátai pécsesi* néven szerepel, és Rhédey birtoknak van feltüntetve. Később Hercz Dénes huszárkapitányé volt, ezért nevezik *Hercz birtok*-nak is.
- Rátasi-Pé̂csesi* Vö. *Ráta.*
- Ráta-tanya* ~ *Rátasi-tanya* tny. A *Rátában* volt, de 1945-ben megszűnt. — A hivatalos térképen: *Ráta-tny.*; Kat. térk.: *Gróf Rhédey tanya.*
- Rátasi temető̂* Újabb temető a *Rátában.*
- Gróf Rhédey-tanya* Vö. *Ráta-tanya.*
- Róuzsa-hegy* ~ *Róuzsa domb* Homokhegy a *Csiri-tagban.*
- Szabó̂-tag* Vö. *Csiri-tag.*
- Széki düllő̂* Vö. *Bergel-tag.*
- Szöllő̂ düllő̂* Vö. *Gazdák szőlő.*
- Szöllő̂s-kert* Vö. *Gazdák szőlő.*
- Tápaji-tag* Vö. *Kopányi.*
- Telek* ~ *Tellek düllő̂* sz. Az *Urbéri düllő̂*höz tartozik. Két részre oszlik: *alsó* és *felső* (vö. *Urbéri düllő*).
- Teleki h.* A hivatalos térképen található név, a lakosság nem ismeri.
- Temető̂* Vö. *Fiatal temető*, *Öreg temető*, *Rátasi temető.*
- Temető̂-hegy* Vö. *Molnár-hegy.*
- Templom-hegy* Nagyobb homokdomb, amelyen kápolna volt a tanyasiak részére. Hiv. térk.: *Templom h.*
- Új temető̂* Vö. *Fiatal temető.*
- Úrbé̂ri düllő̂* Két része van: *Pallókai düllő* és *Telek* ~ *Telek düllő* (1. ott).
- Úrbé̂ri legelő̂* Vö. *Legelő.*
- Úrbé̂ri szőlő̂* A *Pallókai düllő*ben levő szőlő neve.
- Vajda-tanya* sz. Tulajdonosáról kapta a nevét.
- Veres-ré̂jt* k., sz. *Veres-ré̂jtre.* — Mocsaras terület volt; „*veres, rozsdás vójt a víz*”, erről kapta a nevét. Kat. térk.: *Veres víz*; Hiv. térk.: *Vörös rét*; PESTY: *Veresrét* (akkor még tó és ingovány). — Nevezik még *Második fordulónak* (Kat. térk.-en is).
- Veres-víz* Vö. *Veres-rét.*
- Vité̂isz-tag* Hnt. 1956: *Vitézitag.* Vö. *Kopányi.*
- Vörös rét* Vö. *Veres-rét.*
- Zsellé̂j-r düllő̂* ~ *Zsellé̂j-r legelő̂* sz., sző., r. — A *Legelő̂*ből a zselléreknek adott terület. Két fordulója van. Az első fordulóban szőlő van, a második forduló a *Csepregő* (1. ott). Kat. térk.: *Zsellérek 2-ik düllő* és *Zsellérek 1-ső düllő* (vö. még *Legelő*).

JAKAB LÁSZLÓ

Die Flurnamen der Gemeinde Penészlek

Die Gemeinde Penészlek liegt im südöstlichen Winkel des Komitates Szabolcs-Szatmár, in der Nähe der rumänischen Grenze. Die Gesamtfläche des Dorfes beträgt 6416 Katastraljoch, die Zahl der Einwohner 2672 Seelen. Die vorliegende Arbeit ist den in der Gemeinde heute üblichen Straßen- und Flurnamen gewidmet. In der Einleitung wird die Etymologie des Ortsnamens *Penészlek* besprochen und dieser nach I. Kniezsa aus einer slawischen Sprache hergeleitet.

Die Flurnamen des inneren, bewohnten Gemeindebezirkes und der äußeren Gemarkung werden getrennt dargestellt. Die einzelnen Namen werden in gesonderten Wortartikeln behandelt. Zum Stichwort dient die phonetisch transkribierte Variante der einzelnen Namen. Anschließend folgt die Erklärung der Namengebung, wenn hierzu die Einwohnerschaft Angaben liefern konnte. Der Verfasser hat das handschriftliche Material der Sammlung von Frigyes Pesty aus dem Jahre 1864 sowie die Angaben des hiesigen, ebenfalls handschriftlichen Flurbuches.

L. JAKAB

Ismertetések, bírálatok

KÁLMÁN BÉLA: A nevek világa
Budapest, 1967. Gondolat Kiadó, 252 l.

Kálmán Bélát nyelvtudományi közvéleményünk a negyvenes években nyelvjáráskutatóként tartotta számon, az ötvenes években kifejtett munkássága alapján finnugristának minősítette az Új Magyar Lexikon, a hatvanas évek — úgy látszik — a névtudomány jegyében telnek el. A sokoldalú szerzőnek mindenesetre ez a tudományág hozta a legnagyobb sikert: 3850 példányban megjelent könyve hamarosan elfogyott.

A könyv, címének megfelelően, a nevek világába vezeti el az olvasót, tehát nem csupán a magyar nevékébe. Szerepel benne a finn *-la, -lä* helynévképzőtől az arab *Harun* személynévig, a *Yucatan* félsziget 'Mit mondasz?' értelmű nevével a *Fernandel* művészi névig sok minden. Így egyrészt több annál, aminek szerzője az előszóban nevezi, ti. a magyar névtan eredményeinek első összefoglalásánál. Másrészt névkutatásunknak jónéhány olyan kérdése van, amely Kálmán Béla könyvében még csak említve sincs (s ilyen terjedelem mellett nem is lehet). Tartalmának leghelyesebb meghatározása az, amire a címe utal: a nevek világának a művelt közönség számára is érdekes, színes bemutatása.

Első része a tulajdonnév fogalmával ismerteti meg az olvasót, majd a neveknek a nyelvtani rendszerben elfoglalt helyét, osztályozásuk szempontjait és a közszókhöz való viszonyukat világítja meg. Ezekről különválasztva vizsgálja a személy- és földrajzi nevek összefüggéseit. — A második részben a személyneveket tárgyalja. Az ó- és középkori névadás ismertetése után sorra veszi zsidó, görög, latin, germán, kelta, szláv és török származású neveink csoportjait, és megadja a nevek jelentését. E résznél nagyon örülünk a rokon népek névadásáról szóló rövid alfejezetnek. A magyar személynéveket a szokásos egy- és többelümü csoportosításban vizsgálja, az elsőt eredeti, jövevény és becézett nevre bontva. Szerzőnk láthatólag szívesen időzik e területen, még munkája arányosságának megtörése árán is. Itt például az átlagolvasónak nem sokat mondó táblázatokat kapunk a leggyakoribb férfi- és női keresztnévek más-más korbéli szelvényéről, amelyek azonban lényegesen a szakembert sem segítik, mivel a valóságnak csak kis részéről adnak képet. (Ismeretes, hogy a számok bizonyos mértékben károsak is: azt a benyomást keltik, mintha tények lennének, noha csak az ezeroldalú valóság mennyiségi jelzései. Elég lett volna a táblázatokból levont eredmények közlése.) — A „Többelümü nevek” című fejezetben a kételemű nevek kialakulásának és megszilárdulásának lassú folyamatát vázolja, majd a névsorrenddel, a nők elnevezésével és a családnevek (nem csupán a magyar vezetéknevek) típusaival ismerteti meg bennünket, végül pedig a névváltoztatásról, a ragadványnevekről, az álnevekről és az irodalmi névadásról szól.

A harmadik részt a földrajzi neveknek szentelte. Noha mind nálunk, mind külföldön sok szempontú fontosságánál fogva a névtudománynak ez az ága a kidolgozottabb, Kálmán Béla könyvében körülbelül egy negyedével kevesebb tér jutott neki a személynévekenél. — A földrajzi név fogalmával való megismertetés után a neveket a következő sorrendben tárgyalja: ország- és tartománynevek, népnevek, víznevek, hegynevek és helységnevek (az utóbbin belül közsökből, tulajdonnévből, patrocíniumból származó, illetőleg ismeretlen eredetű neveket különböztet meg), utcanevek, dűlőnevek. E részben is szívesen utal külföldi párhuzamokra. A magyar névanyaggal kapcsolatban arra törekedett, hogy az 5000-nél több lakosú magyarországi települések lehetőleg mind előforduljanak, hogy így a mutató egy kissé a helynévfutó szótár hiányát is pótolja. A földrajzi nevek változtatása és az irodalmi helynévadás kerekíti ki ezt a részt. Függeléként a magyar névkutatás története, a felhasznált művek jegyzéke és bő névmutató egészíti ki a kötetet.

E vázlatos ismertetésből is látható, hogy Kálmán munkája névtudományunk területének széles sávját fogja át. Magát olvastató fogalmazása és valóban hiányt pótló szerepe máris népszerűvé tette közönségünk körében. Éppen a munka kelendőségére való tekintettel kell kiigazítanunk néhány megállapítását, nehogy a benne levő hibák, tévedések a könyv valószínű újabb kiadása esetén még mélyebb gyökeret verjenek az olvasók tudatában.

A 9. lapon a nyelvünkbe bekerülő idegen személynevek lefordításáról van szó. Egy ilyen széles közönséghez eljutó könyvben nem értett volna, ha az idegen névsorrend mai terjedésének megállapításán túlmenően a szerző megemlíttette volna a nálunk használt sorrend jogát és hasznát is. Hiszen ismeretes, hogy a külföldi telefonkönyvek, felsorolások, nyilvántartások könnyebb eligazodás kedvéért a vezetéknevek betűrendjében készülnek. Sőt arról is tudunk, hogy néhány éve egy belgiumi flamand nyelvűművelő ankétón helytelenítették a „magyar”-nak nevezett névsorrend mostanában tapasztalható köznyelvi terjedését. Szerintünk ajánlani kellett volna a magyar névsorrend megtartását (*Brecht Bertold, Ehrenburg Ilja*). Hogy a magyaros sorrend, sőt bizonyos esetekben a keresztnév lefordítása is mennyire stílusos lehet, arra Bajomi Lázár Endre mutatott remek példát (A falonjáró). A 75. lapon, ahol újra elő lehetett volna venni, nem érinti a kérdést. „A nevek világa”-nak ti. nemcsak ismeretterjesztő szerepe, hanem irányító, úgymondhatjuk nyelvűművelő hatása is van. E szempontnak a névsorrenddel kapcsolatban történt elhanyagolását annál inkább fájjaljuk, mert szerzőnk a 13. lapon az utcanév-változtatásokkal kapcsolatban nyilvánítja helytelenítő véleményét. Itt ugyanis nem lelkesedik a személyekről elnevezett utcanevék „özön”-éért, s a 181. és 184. lapon hangot is ad a közönség ama igényének, hogy nyomós ok nélkül ne változtassanak meg régi utcanevet. Nyelvűvédő megjegyzést tesz a 76. lapon is, amidőn a *Keresztury Mária, Madzsar Alice, Ortutay Zsuzsa, Rényi Vera* névtípust (a vezetéknevű férjüké), „mindenképpen kerülendő”-nek mondja.

A 11. lapon ez a mondat áll: „Ebben az összefoglalásunkban a tulajdonneveknek csak két csoportjával foglalkozunk, mégpedig a személynevekkel és a földrajzi nevekkel.” Ez a megfogalmazás azt a gondolatot ébresztheti, hogy a nevek e két megnevezett csoportján kívül még más velük egyenrangú névcsoportok is vannak. Ez pedig tévedés: minden név szükségszerűen a nevezett két csoport valamelyikébe tartozik. A nemzetközi névtudományi könyvészet is csak e két csoportot tartja számon, természetesen kibővítve, azaz a „Helynevek” címszó alatt találhatók a csillag- és csillagzatnevek, a Hold felszínének nevei vagy a fanevek (nem fafajtanevek, hanem egyes külön névvel megnevezett híres, nevezetes, emlékeztetés fák nevei), a tárnanevek stb., a „Személynevek” címszó alatt pedig az egyedek különféle (törzsi, nemzetségi, vallási, foglalkozási stb.) csoportjainak nevei is helyet kapnak (diákegyesületek, bajtársi közösségek nevei). Ezért különösképpen találjuk, hogy a könyvben a népneveket — noha valóban szoros kapcsolatban állanak velük — a helynevek között tárgyalja (133 kk.). A névtudomány két nagy hagyományos osztályán kívül a tudomány és technika haladása egy harmadikat is létrehozott: az intézmény- és áruneveket: *ELTE, Hibernál, Voszok II.*, — nem ritkán nyelvi tréfaként: *Borbollett* (pezsgő), *Mos 6* (mosókérm), *Sztrip-10* (műsorcím), de kétségtelen, hogy az előbbiekhöz viszonyítva mind számban, mind jelentőségben elmaradnak. (Noha időnként fel szokták szóllítani a névészeket e terület művelésére, pl. az 1958-i müncheni kongresszuson Huisman J. A. „A névtudomány felderítetlen területei” című előadásában [vö. BÁRCZI: NévtVizsg. 15], határterületről lévén még az sem bizonyos, hogy nem a közszükséglethez tartoznak-e.) Így tehát Kálmán e bekezdés idézett mondatából a *csak* szócskát törölni kellene.

Van még egy-két megállapítása, amit hasonlóképpen helyesbítenünk, illetőleg kiegészítenünk lehetne, de helyettük inkább néhány elírását, tévedését tesszük szóvá. — A 10. lapon az áll, hogy a *mackó* a *Máté* kicsinyítője. Ez ilyen formában félrevezető, hiszen a magyar *mackó* a szlovák *macko* 'medve' átvétele. (Az más kérdés, hogy a szlovák *macko* keresztnévi eredetű.) — A magyarban csak két *-slav* utótágú személynév maradt meg: *László* és *Szaniszló*, noha helynevekben több is megőrződött (*Bogyiszló, Szoboszló*). *Vencel* nevünk azonban nem szláv eredetű, ahogyan a könyvben olvaszuk (34), hanem német. Közvetlen szláv származás esetén ugyanis magánhangzóra végződnék, mint az egykori *Szentvincél* és a mai *Szentiszló* (a XIX. század elejéig *Szentviszló*) Zala megyei faluk nevében (CSÁNKI III, 110). — A *Vladimir* név eredeti alakja *Vladimer*, azaz csak utóbb vonódott a népetimológia révén a *mir* 'béke, világ' szóhoz. Értelmezése tehát nem 'hatalom-béke' (34), hanem 'nagy az uralkodásban', mert a név második tagja a gót *-mērs* 'nagy', ófn. *māri* 'híres' stb. szókkal rokon (vö. VASMER, RussEtWb. I, 209). — Az *Akos* névről azt olvassuk, hogy a XIV. század végéig számos magyar viselője volt, a következő két évszázadban nem találkozzunk vele, a XVII. században a két Barcsay *Akos* nevében felbukkan ugyan, de csak a XIX. században elevenítették fel újra (36). Hihetetlen, hogy két évszázados lappangás után csak úgy egyszerre felbukkan, majd ismét elmerül egy keresztnév. Ilyen esetekben rendszerint adatgyűjtésünk tökéletlenségéről van szó. Itt is ez állhat fenn, hiszen a Felső-Tiszavidék nagy hatalmú birtokosa volt a XV. század közepén Csapi *Akos* (ZichyOkm. VIII, 659, IX, 606), nem jelentéktelen ember egy század múlva Korontál *Akos* Zala megyei birtokos (PRT. VII, 34) vagy Csányi *Akos* (LevTár I, 397, leginkább *Akacjos, Acacius* alakban), a követségben Konstantinápolyt kétszer is megjárta Csabi *Akos* (TAKÁCS SÁNDOR, Rajzok. . . II, 112, 365—6; BudBasLev. 12, 15, 17), aki 1576-tól nagydémi birtokos volt (PAKAY ZSOLT, Veszprém vármegye története 88) vagy a lipótszentmiklósi templomban három ősenek emléket emeltető Pongrácz *Akos* (KNAUZ, Kortan 33). 1740 körül szerepel Abaffy *Akos* (KEMPELEN I, 5) és a PPB. 1767-ben felveszi névjegyzékébe az „Achatius: *Akus, Akos*” megfelelést. Az *Akos* a Barcsay családban „családi név” lehetett, mert 1534-ben is van egy viselője (Turul XII, 70). (L. még WERTNER: Nyt. XLIV, 290—3.)

Nem tudom, miért gondolja a szerző, hogy a *Vágó* jelentése 'favágó' (89). Az általános nyelvész véleménye szerint 'mészáros' (vö. MTSz. II, 894). — Van Kálmán Bélának egy kedvenc gondo-

lata, mégpedig az *-a*, *-e* kicsinyítő képző: szerinte *Baka* < *bak* + *a* (87), *Szépe* < *szép* + *e* (89), *Szente* < *szent* + *e* (90, 171—2), *Baja* < *baj* 'gazdag' + *a*; *Kassa*, *Nána*, *Pápa*, *Pata* ugyanilyen képzés ismeretlen származású szóból (172). E képző egykori léte, használata nem vitatható, a névanyagban való megmaradásának kérdése azonban jobban megvizsgálendő. Ilyen képzés lenne szerinte a *Béla* név is: < *bél* + *a* (42, illetőleg bővebben MNy. LVII, 87). Mivel azonban személyneveink között testrésznevek nincsenek, ezért analógia híján nem kiható, hogy a *Béla* név a *bél* szóval függ össze. A *Tüdő*s név sem támogatja e feltevést (90), mert jelentése 'töltött, dagadt, kövér, zömök, duci' és nem 'erős tüdejű'. — A *Borzák* névnek semmi köze a *borisák*-hoz és az *Ersény* csak közvetve mutat vagyoni helyzetre (90), mivel az *Ersénygyártó* rövidülése (vö. *Pajzsgyártó* > *Pais*, *Tűgyártó* > *Tüü* stb.): mint kézműves bizonyára jobb körülmények között élt a sok jobbágnál, cselédnél. — A *Karafiáth* nem eufémisztikus szitkozódás, hanem cseh eredetű és 'szekfű' jelentésű név (MNy. LIII, 187), a *Sáfrány* pedig másodlagos foglalkozásnév (90—1). — A *Szanka* nem a *Szaniszló* becézett alakja (92), hanem a szláv *Stanko* vezetéknev megmagyarosodott formája, mint a szókezdő mássalhangzótörölődés másik elemének megtartásával alakult *Táncsics*. — A 98. lapon úgy beszél a *Prágai* névről, mintha az magyarosítás lenne, noha régi magyar vezetéknev: 1628-ban jelent meg Bártfán *Prágai* András „Fjedelmek serkentő órája” című vaskos munkája. Az 1754—5. évi országos nemesi összeírásakor Komárom és Veszprém megyében írnak össze *Prágay* nevűeket (KEMPELEN VIII, 417—8). Kálmán eljárása olyan, mintha a *Velencei*, *Bécsi*, *Lipcsei*, *K(a)rakai* vagy *Bihari* neveket megtagadnók, mert földrajzi szótárakban ilyen külföldi város-, illetőleg tartománynevek is vannak. A *Prágai* név az egykor Zala megyéhez tartozott *Sümegprágá*-ról való származást jelent (vö. 1436: *Praga* CSÁNKI III, 96; további két *Prágá*-ra l. még MELICH, Honf. Mg. 182). — Régebbi véleményt újít fel a *szlovén* és *szlovák* szónak a *slovo* szóval való összekapcsolása (133). Újabban az ősszláv **slovs* 'mocsár' szó származékának tartjuk, mert a *-(j)anin*s képző helynevekhez szokott járulni, vö. a lengyelek régi *polanin* 'réségi, mezei' nevével (KISS LAJOS: NyutdÉrt. 40. sz. 193—6).

A helynevekkel foglalkozó részben is vannak olyan megállapítások, amelyekkel vitatkozni lehetne. A 174. lapon ezt találjuk: „*Esztergom* (nyírt fejű, kopasz)”, noha bővebb kifejtés, megokolás nélkül ez a magyarázat sem áll szilárdab talajon (vö. EtSz. II, 84), mint az ismeretlen eredetűnek jelzett *Kecske*mét (178), amelynek *Pais* Dezsőtől igen valóságos etimológiáját bírjuk. *Vladivoszto*knak nem 'keleti hatalom' az értelmezése (177), hanem 'uralkodj a keleten!' (VASMER, RussEtWb. I, 209). Általában elmondhatjuk, hogy némi merészség nem esik messze a szerzőtől: *Oroszlány* nevét egy ki nem mutatott *Oroszlán* személynévből eredezteti (171), *Komádi*-ét a *koma* szóhoz kapcsolja (178), stb.

Végül kiemeljük olvasmányos, az érdeklődő figyelmét végig lekött stílusát. Előadásának élvezetét csak igen elvtéve zavarja meg egy-egy idegenszerűség (pl. 172: „A *Bács*... egy személyénv... *Balmaz* egy török óvónév”; 176: „a XIII—XIV. században... elnevezni”; 200: „*Küngös*... egy kisváros gimnáziummal, múzeummal”) vagy tollhiba (9: *Orléans*-i; 175: úgy tűnik, mintha *Zetelaka* Zala megyei falu lenne; 207: *Terescsényi*). Mindent összevéve: Kálmán Béla könyve megnyerte tetszésünket, s bár egyben-másban vitába szálltunk vele, a magyar publikumnak valóban jó, tanulságos és élvezettel olvasható kötetet nyújtott át. Köszönet érte!

MIKESY SÁNDOR

A magyar nyelv története és rendszere

A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai. Szerkesztette: IMRE SAMU és SZATHMÁRI ISTVÁN. Akadémiai Kiadó, Budapest 1967, 589 lap (Nyelvtudományi Értekezések 58. sz.)

Nemzetközi vonatkozásban is bámulatosan rövid idő alatt jelent meg az 1966. augusztus 24—28 közt megtartott első magyar nemzetközi nyelvészkongresszus gazdag anyaga. A kötet 114 cikket tartalmaz, belőlük 26 külföldi tudósoktól hangzott el (az előadások számának sorrendjében: Egyesült Államok, Szovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Franciaország, NSZK, Finnország, Hollandia, Svédország). A kötet elején a plenáris üléseken elhangzott beszámolókat találjuk, utána következnek a szekcióüléseken tartott előadások. Tamás Lajos elnöki megnyitója után olvashatjuk Benkő Loránd előadását a magyar nyelvtudomány mai helyzetéről. Rövid történeti visszapillantás után vázolja a magyar nyelvtudomány mai szervezeti kereteit, az egyetemek, a Magyar Tudományos Akadémia szerepét, a tervszerűséget, a kollektív munkákat és a magyar nyelvtudomány nemzetközi helyzetét. A tartalmi kérdések fejtegetésekor elemzi az egyes nyelvtudományi ágakban elért eredményeket, és kijelöli a tennivalókat. Imre Samu a MTA Nyelvtudományi Intézetének munkálatairól, Szathmári István pedig az egyetemen és főiskolákon végzett magyar nyelvészeti kutatásokról ad áttekintő képet.

Lotz János az Amerikai Egyesült Államokban, Klara Majtyinszkaja a Szovjetunióban, Penavín Olga a Jugoszláviában, Sima Ferenc pedig a Csehszlovákiában folyó magyar nyelvtudományi kutatásokról számolt be. Bárczi Géza elnöki zárószava fejezi be a kötet első részét, a plenáris üléseken elhangzott előadásokat.

A szekcióüléseken elhangzott előadások közül évkönyvünk profilja miatt csak a dialektológiai és névtani előadásokat említem meg. A magyar nyelvjárásoknak külön szekciójuk volt, de a névtani előadások részben itt, részben egyéb szekciókban kaptak helyet.

Nyelvtörténeti szempontból elemzi Bakos József Comenius első magyar nyelvű *Orbis Pictus*-át (1669). A külső és belső érvek egyaránt arról tanúskodnak, hogy a mű fordítója Sopron környéki nyelvjárást beszélt. Deme László a nyelvtörténeti és nyelvjárási vizsgálódások alapján arra az eredményre jut, hogy a nyelvtörténet egy korszakában a nyelvterület nyugati részén a magyar /hang zöngés tág középrészes ejtésű lehetett. Kálmán Béla térképekre vetítve mutatja be az Árpád-kor vízrajzi közneveinek szóföldrajzi elterjedését, valamint a hasonló jelentésű köznevek mai helyzetét Zala megyében (a 349. lapon levő térkép jelmagyarázatában sajnálatos módon felcserélődött a *sánc* és az *ásás* jele). Kovács István „Az Lándorfejtűvár elveszésének oka” c. 16. századi magyar nyelvemlék főbb nyelvjárási sajátosságait elemzi.

Balogh Lajos az állathangvokátok és -terelők akaratközlő funkciójáról ír, hogyan próbálja az ember az állatok „nyelvére” lefordítani mondanivalóját, hogy alakítja ki az állatokban a feltételes reflexet, a „megértést”. Elemzi hangtani és szerkezeti szempontból ezt a lexikológiai csoportot. Káposztai Erzsébet a Munkács melletti Dercen község (Szovjetunió) nyelvjárásának diftongusait vizsgálja. E nyelvjárás annyiban ritka és különleges, mert megtalálhatók benne mind a nyitódó, mind pedig a záródó diftongusok külön-külön formáiként. Ezáltal a hosszú magánhangzó-rendszer négy sort a lkot: *i ü ú; ie üö uo; ei öü ou; á*.

A kétféle kettőshangzó-sor fonematikus és nyelvtörténeti szempontból is logikusan válik szét: A záródó kettőshangzók közül az *ei* a nem *i-ző* é helyén áll, az *öi* és *ou* a nem *v-tüvü* köznyelvi *ő* és *é* helyén, az *ie* az *i-ző* é helyén, az *üö, uo* pedig az *ü-ző* és *ú-ző* (tehát *v-tüvü*) szavakban, valamint a zárt szótagbeli *l, r, j* hatására megnyúlt *ő* és *ó* helyén jelentkeznek. Ilyen rendszerű nyelvjárást még eddig nem jeleztek kutatóink, bár Tarpa környékén nyelvatlasz gyűjtése során Benkő L. felfigyelt arra a jelenségre, hogy a másodlagosan megnyúlt *o* és *ö* a többivel ellenkező típusú kettőshangzót fejlesztett. Ez a közlés is megmutatta, hogy a magyar nyelvjárások kutatása közben még mindig érhetnek meglepetések.

Király Lajos a somogyi állathangutánzó ígéket vizsgálja morfológiai és szemantikai szempontból. Lizanyec Péter a kárpát-ukrajnai ukrán nyelvjárások magyar jövevényszavait tárgyalja. Sima Ferenc a nyelvjárási szövegi „inetimologikus” *-n, -l* és *-j* hangok eredetével foglalkozik a *nékün* (nélkül), *mán* (már), *hij* (hív), *föl* (fő) stb. alakokban. Úgy látja, hogy ezek a mássalhangzók tűnnek el a legkönnyebben az illető nyelvjárásokban, tehát pangó hangként az őket felszívó magánhangzókban potenciálisan tovább élnek, és így tetszőlegesen vagy kombinatorikusan bármikor újra megjelenhetnek. Szabó Géza a nyelvjárások *-n* határozórag előtti tövéghangzóival foglalkozik. B. Lőrinczy Éva és S. Meggyes Klára az Új Magyar Tájéztatór terjedelméről, viszonyáról a Szinnyei-féle tájzótárral és szerkesztési kérdéseiről tájékoztat.

Mivel külön névtani szekció nem volt, a négy névtani vagy nagyrészt névtani cikk szétszórva található meg. Személynevekkel foglalkozik Székely György „Középkori kézműves foglalkozások és a családnevek kialakulása” c. cikkében. Arra a megállapításra jut, hogy a XV—XVII. században a foglalkozásnevek még nem voltak az igazi értelemben vett családnevek, mert nagyon gyakran a valódi foglalkozást jelölték, és csak akkor öröklődtek, ha a foglalkozás is öröklődött. Szerinte a foglalkozásnevek csak a XVII—XVIII. században szakadtak el a valódi mesterségtől, és váltak öröklődő, igazi családnevvé. Karácsony Sándor Zsigmond a XIX. századi keresztnevek földrajzi megoszlásával, a szülői nevének öröklődésével, a naptári nevekkkel és hasonló névadási indítékokkal. Ördög Ferenc a főiskolás hallgatók és középiskolás tanulók személynévgyűjtésének módszertanával foglalkozik. Kérdőívein igyekszik feleletet keresni a keresztnevéadás és a ragadványnév keletkezésének indítékaira is.

Földrajzi nevek gyűjtésének tapasztalatairól, a velük kapcsolatos tudományos és gyakorlati kérdésekről számol be Vághy József. Egyszermsind gyakorlati tanácsokat ad a gyűjtők és a gyűjtést szervezők részére. Itt mindjárt egy hangtani (átírási) vesztélyre is felhívom a figyelmét. A következőkben idézett megállapítását módosítania kell: „... nem tartjuk szükségesnek a diftongusok jelölését sem. A magyar nyelvterületen — eddigi tudásunk szerint — a diftongus nem fejez ki fonematikus különbséget a megfelelő (monoftongusos ejtésű) hosszú magánhangzóval szemben” (395). Ez a megállapítás önmagában helyes és igaz. Közismert tény azonban, hogy Szabolcs és Szatmár nagy részén (és egyes környező területekén) két ellenkező lejtésű kettőshangzó két külön fonéma lehet. Az *e*-vel váltakozó *é* rendszerint *ei* diftongusban realizálódik, az *é*-vel váltakozó vagy nem váltakozó *é* pedig *ie* diftongusban. Az elsőnek monoftongikus változata az *é*, a másodiké egy nagyon zárt *é* (Csúry ponttal és vesszővel jelölte). Ez két külön fonéma: *széil* (levegőmozgás), de *szíel* (perem); *éig* (főnév), de *iéig* (ige); *féil* (számnév), de *fiel* (ige) stb. (vö. KÁLMÁN, Nyelvjárásaink 41, 84, 127—9). Az

ou, öü, valamint *uó, üő* diftongus egymás mellett éléséről pedig éppen ebben a kötetben ad számot Káposztai Erzsébet (350—3). Így tehát az északkeleti részeken a diftongus minőségét mindenképpen jelölnünk kell a földrajzi nevekben is.

Bár a többi cikk ismertetésére nem vállalkoztam, hadd fűzzek egy-egy apró észrevételt két külföldi szerző tanulmányához. A. Rot szerint (283 jegyz.) a *Leved* (személynév>helynév) az óoroszból került a magyarba. Ezt nem tartom valószínűnek. A közfelfogás szerint a *Levedi* személynév a létigéből keletkezett, jelentése 'levő, létező', akárcsak a *Liüntik* ~ *Levente* névé. Sinor Dénes kitűnően megírt (és rendkívül élvezetesen előadott) cikkében egy 'borjú' jelentésű vogul *besiγ* alakot említ, amit a magyar *üszó* szóval egyeztetnek. Szerinte a török (és mongol) nyelvi *buzayu* stb. összetartozik velük. „Hogy a szókezdő *b-* mikor tűnt el a szó elején, az érdekes kérdés, de nem befolyásolja az itt felvetett problémát. Akár az ugor (precízebben vogul), akár a török—mongol alakokból vezetjük le az *üszó*-t, a *b-* eltűnését egyformán kell magyaráznunk” (196). Én több szempontból nem tartom olyan világosan összetartozónak a magyar—vogul és a török—mongol szót. A vogul szó hangalakja ugyanis nem *besiγ*, hanem Szo. *wásiγ* stb. (Stein. Vog. Vok. 188). Zöngés szókezdő explosivák a finnugor nyelvek közül csak a magyarban és a permi nyelvekben vannak. Finnugor **b-* nem volt, csak **p-*, ez pedig a vogulban sohasem fejlődött *w*-vé. Az idegen nyelvi *b*-t a vogul mindig *p*-vel veszi át. Ez a szó is az ugor korban *w*-vel kezdődhetett. Az viszont egészen közönséges dolog, hogy a szókezdő finnugor *w-* a magyarban erősen labialis magánhangzó előtt eltűnt, vö. m. *öt* ~ osztj. *wet*, m. *öl* ~ osztj. *wel*, m. *ólom* ~ vog. *wōlam*, m. *ostor* ~ cser. *woštar* stb. Így az egyébként nagyon tanulságos és gondolatébresztő cikkből ezt az összefüggést törölni kell. A vogul és a magyar szó összefüggése egyébként vokalizmus szempontjából nem kifogástalan (a vogul szó veláris hangrendű). A hangrendi átcsapást azonban a fgr. szóbelseji *-š-* (ebből fejlődött mind a magyar *-sz-*, mind a vogul *-s-*) megmagyarázhatja. Ilyen hangrendi átcsapásra számos megyező példát hoz éppen ebben a kötetben Rédei Károly (167—71).

A bel- és külföldi magyar nyelvtudománynak ez a változatos és értékes seregszemléje sok új és érdekes szemponttal gazdagítja ismereteinket.

KÁLMÁN BÉLA

PENAVIN OLGA: A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza

Bp. 1966. 101. és 140 térkép (MNyTK. 116. sz.)

Az egész magyar nyelvterületre kiterjedő nagy magyar nyelvátlasz első kötete megjelenőben van, talán meg is jelenik, mire ez az ismertetés napvilágot lát. Munkálatai (gyűjtés, ellenőrzés, kiadásra való előkészítés) mintegy húsz évet vettek igénybe. Mivel éppen egy korosztály legképzettebb nyelvjáráskutatói vettek részt munkálataiban, érthető, de egyben sajnálatos is, hogy e nagy vállalkozás mellett erősen háttérbe szorultak az egyéb dialektológiai munkák, többek közt a regionális atlaszok, egy-egy kisebb táj nyelvi sajtáságait bemutató művek. Noha több ilyen munkát megindulásáról van tudomásunk (Szamosháti, Nyitra vidéke, moldvai csángók, több erdélyi terület), mégis a legújabb időkig nagyobb terjedelemben csak Végh József: Őrségi és hetési nyelvátlasza jelent meg (Akad. Kiadó 1959). Sajnos, ez a rendkívül jelentős munka hosszú évekig magára maradt.

Ezért igen örvendetes, hogy éppen az említett Végh-féle atlaszhoz kapcsolódva a határon túli magyar községek nyelvéről is van most már atlaszunk, és így a magyar nyelvterület délnyugati csücskéről ismereteink egészen a nyelvhatárig hatolnak.

Penavin Olga, a jugoszláviai magyar nyelvjárások legjobb ismerője és szorgalmas kutatója évkönyvünkben is már több cikket és tájszójegyzékét tette közzé. Kiadványa kisebb terjedelmű az őrségi atlasznál (Végh 217, Penavin 140 térképet közöl). A kutatópontok száma is jóval kevesebb (Véghnél 47, Penavinál 20).

A térképlapok általában a tájtatlaszok közös törzszanyagát ölelik fel, de ezen kívül még több, nagyrészt Véghnél is előforduló kérdés eredményét vetítik térképre.

Azt fölösleges is talán megemlítenem, hogy még ma, a technika századában is mennyi fáradsággal és nehézséggel jár a terepmunka. Ezért minden elismerés megilleti a szerzőt, hogy vállalkozott erre a nem könnyű feladatra, és végső soron eredményesen hajtotta végre. Sok új, értékes adatot köszönhetünk neki, és ha bizonyos részletkérdésekben kételyeink is vannak (egy részüket a szerkesztő is megemlíti előszavában), ez nem von le sokat a mű érdemeiből.

Nincs okunk és jogunk kételkedni a szerző lejegyzésének pontosságában. Tudomásunk szerint (bár ezt bevezetésében nem említi) magnetofonon is rögzítette az anyagot. Mégsem hallgathatjuk el néhány térképlap egyes adataira vonatkozó aggályainkat. Ezeknél pontosabb ellenőrzés nem ártott volna. Az esetleges hibák igen sokféle forrásból adódhattak (nem megfelelő adatközlő kiválasztása; keveredés egyes falvak lakosságában; egyes adatközlők törekvése, hogy a köznyelvi ejtéshez közelítsenek; a magnetofon hangszintorzitása stb.).

Az egyes nyelvjárásokban néha meglepő, sőt meghökkenítő dolgok is előfordulhatnak, de alig hihető, hogy ez a terület, amely szorosan simul a Véghtől feldolgozott vidékhez, ilyen szeszélyes, mondhatnám anarchisztikus módon bánna a zárt *ē*-kkel és a nyílt *e*-kel. Például a 120. sz. térképen *c s a k i s n y í l t e* a birtokos személyrag mind a húsz faluban, a 140-en pedig a hasonló hangtani helyzetben levő *zsebgýē* szóban mind a húsz faluban *z á r t ē* jelentkezik. A *hele* alakok azért is tűnhetnek gyanúsaknak, mert ebben az egy szóban az országhatár egyben igen éles nyelvjárási határ volna, hiszen Végh atlaszának 50. térképén (*helē*) egyetlen nyílt *e*-re végződő alak sincs.

További kételyeim ugyancsak a zárt *ē*- nyílt *e*-vel kapcsolatban: A Bevezető 8. lapján „a birtokos személyragozás egy birtokos egy birtok 3. személyének ragja 4 változatban fordul elő”: *-o*, *-a(-ja)*, *-e(-je)*: *piénze, tehene, tehennye* és *-i* (csak az *-e* végűekhez közöltem a példákat). Ezek a megfelelő Végh-féle térképlapokon mind *-ē* alakban fordulnak elő. Bizonyára megvan egyébként a területen a *fülő* típus is, noha a térképlapok közt nincs olyan, amely ezt a jelenséget szemléltetné. A több birtokos egy birtok 3. személyű alakja is eddigi tapasztalataink szerint *-ēk*: *kertyēk*, nem pedig nyílt *e*-s hangzású. (A következőkben az első szám jelenti a térképlapot, a második pedig a kutatópont számát.) Kételkedést ébresztenek bennem a következő adatok is: 18/1—2 *menek*, 3 *mēgyek*, 19/1 *menz*, 20/1—3 *menünk* ill. *menyenk*, 25/13 *etti*, 26/6, 16—20 *meginnájítok*, 33/16 *meghij*, 17 *meghi*, 34/2—4, 6 *megváránja* (ill. *-o*). Gyanúsak a 40. térkép *prezbors* alakjai, a 48—49/15 *leeresztü*, 55/5 *bēseje*, 60/13 *kenyierszaksztu*, a 73. és 78. számos *pelva* adata, a 75 *cimer*, 84 *egres* adatai, 95/6 *mekkőrmöz*, 102 több *zsieter*, 104/2 *üzekedik*, 114/12, 14, 20 *pergyuka*, a 115/1, 2, 4 második magánhangzója, 118/3, 5, 6 ugyancsak. Máshol nyílt *e*-t várnánk a zártnak jelölt *ē* helyén, mint a 63/15 *gerében, készímet* (4).

A 99/4 városias ejtést tükröz. A nyíltabb *e* csak a *hirtelen* (130) és *zsebgýē* (140) szóban fordul elő? Miért újkori átvétel a *vihar*? Az *ēbiborz* aligha a sündiszó neve, hanem a meles taxusé (108/16). A jelek lehetnének következetesebbek (pl. 89, 113). Bár Nyitra környékén a *h* nem indukál, itt mégis betűjezt tükrözhetnek a 33. térkép *mēghin* stb. alakjai. Nem meggyőző a néhány következetlen záródó diftongus sem (14/5—6, 43/5). Meglepő volna, ha ezen a területen *á* után csak *a* vagy *o* jelentkeznék, sohasem — a nyelvterületen olyan gyakori — kettő közti hang (*o* vagy *q*). Mi a 131. térkép zárt, rövid *I*-je? Szerintem fölösleges volt a nem közölt 9 térkép közül 7-nek a helyét üresen hagyni.

Talán egy kissé hosszadalmasra sikerült a számomra gyanús, nem egészen megnyugtató jelenségek felsorolása, de a majdnem háromezer adat között ezeknek a száma így is elenyészik. Ez is megmutatja azonban, milyen nagy elővigyázatra van szükség gyűjtés közben, és milyen nagy segítség lett volna egy ellenőrző kiszállás — esetleg másvalaki bevonásával is, aki a gyanús adatokban vagy megerősíti vagy helyesbíti a gyűjtő feljegyzését.

Mindent egybevéve is azonban pozitívnak mondható mérlegünk. Az egyes nyelvjárások meglepő eredményeket produkálhatnak, így tehát kétségeim túlnyomó többsége nem föltétlenül hibás, hanem számomra gyanús adatokra mutatott rá.

Reméljük, hogy ezt az értékes kezdeményezést a szerző és munkatársai még további területekre is kiterjesztik, és egyben szép példát mutatnak ezzel a két szomszédos és baráti ország tudományos együttműködésére.

KÁLMÁN BÉLA

GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.

Második kiadás. Bp., 1966, Akadémiai Kiadó. 15 térképmelléklet, 910 l.

Ez a munka először 1963-ban jelent meg. Értékét és az iránta megnyilvánuló rendkívüli érdeklődést beszédesen bizonyítja, hogy három éven belül új kiadása vált szükségessé. Valóban: sok szempontból hasznosítható, nagy tudományos hitelű, hézagpótló munkáról van szó, amely aligha hiányozhat a nyelvész asztaláról, ha a vizsgált kor bármilyen nyelvi kérdéséhez kíván adalékokat gyűjteni.

A mű Bevezetés fejezete a történeti földrajz fogalmát így határozza meg: „A történeti földrajz tárgya egy terület adott történeti korban fennállott természeti, gazdasági és társadalmi viszonyainak földrajzi szempontból rendszerezett leírása történeti források alapján” (5). Áttekintni az e kérdéskörbe vágó hazai és nemzetközi — főleg a velünk szomszédos államokban termett — szakirodalmat, majd körvonalazza saját munkájának célját, forrásait, anyagának elrendezését.

Területileg kiterjed a mű az Árpád-kori Magyarország minden egykori községének, városának és várának leírására. Anyagát a megyék sorrendjében mutatja be. Az öt kötetre tervezett kiadványsorozat első darabja tizenöt vármegye helységeit szedi sorra: Abaújvár, Arad, Árva, Bács, Baranya, Bars, Békés, Bereg, Beszterce, Bihar, Bodrog, Borsod, Brassó, Csanád és Csongrád megyét öleli fel.

Az adatgyűjtés időbeli kiterjedése meghaladja a szorosan vett Árpád-kort: számba veszi a IX. száza di forrásokat, meg az 1301—1332 közötti oklevélananyagot is. Ezt főleg az 1332—37-es évek-ből származó, sok értékes adalékot tartalmazó pápai tizedjegyzék feldolgozása indokolja: ilyen módon forrásanyagát mintegy megkétszerezte. A hajdani településeknek a maiakkal való azonosítása, a kontinuitás nyomon kísérése természetesen szükségessé tette, hogy néhány fontos későbbi kiadványt: országos monográfiákat, helységnévtárakat, térképeket is folyamatosan felhasználjon.

A feldolgozott levéltári anyag mennyisége lenyűgöző: az itthoni és külföldi intézményekben őrzött mintegy 20 000 oklevél adalékait gyűjtötte össze a szerző és munkaközössége. Az átvizsgált okleveleknek majdnem negyedrészre eddig kiadatlan.

Az egyes megyék anyagának feldolgozása két részre tagolódik: általános bevezetésre és az egyes helységek tüzetes leírására. Az általános részek különösen jó alkalmat kínálnak a szerzőnek, hogy a marxista történetés erényeit érvényesítse: az adatoktól egy percre sem szakad el, de kibontja mindazokat a gazdasági és társadalmi vonatkozásokat, amelyek mögöttük meghúzódnak. A megyék természeti földrajzi viszonyainak felvázolása után kitér a terület magyar honfoglalás előtti lakosságára, a magyarok meglepedésére, a honfoglalás történetére, a nemzeti birtoklás, az államalapítási és a megyeszerveződés helyi vonatkozásaira. Külön gondot fordít a megye gazdasági és társadalmi viszonyainak kikutatására a tatárjárás előtti és utáni időkben, illetőleg a XIII. és XIV. század fordulóján. A pápai tizedlajstromok alapján nemcsak a lakosság lélekszámára, hanem a gazdálkodás szintjére is fontos következtetéseket tud levonni. Ezekből a megyénkenti összegezekből kerekedik majd ki a sorozat végén — a szerző ígérete szerint — az egész ország Árpád-kori állapotának össze-sztítő áttekintése.

Az egyes helységek leírása a megyén belül ugyancsak betűrendben következik. E sokszor mes-teri tömörséggel szerkesztett szócikkek mind az oklevelek oda vonatkozó adatait, mind az elbeszélő források, krónikák adalékait maximális filológiai pontossággal közlik, anélkül, hogy a nem kifeje-zetten történetés szakember számára az olvasást és megértést megnehezítenék. Helyesen számít itt arra, hogy a helytörténetés érdeklődésű olvasók szakszerűsége nem áll azonos színvonalon.

Külön figyelmet érdemel a könyvben található számos szövegekzi, illetőleg külön csatolt tér-képvázlat. Ezek nemcsak a korabeli birtokviszonyok áttekintését könnyítik meg, hanem topográfiai-lag is nagy nyereségnek tekinthetők, főleg a kisebb-nagyobb vízfolyások, állóvizek és erdőségek el-helyezkedésének rekonstrukciója miatt. Hogy az ilyen természetű munka nemcsak a földrajztudo-mány számára hasznos, azt éppen a szerző egyik korábbi kitűnő tanulmánya bizonyította be (A ti-hanyi alapítólevél földrajzinév-azonosításaihoz. Pais-Eml. 407).

Győrffy György tudatosan törekedett arra, hogy munkáját minél több tudományág szakembere hasznosíthassa. Bevezetésében így ír: „Történeti földrajzomban törekszem a marxista történeteszem-lélet érvényesítésére: nem csupán a történeti földrajznak az eddiginél tágabb értelmezésével, céloomul tűzvéni ki egy terület adott történeti időben fennállott természeti, gazdasági és társadalmi viszonyai-nak földrajzi szempontból rendszerezett leírását, hanem azzal, hogy minden, a termelésre, valamint a társadalom rétegződésére és fejlődésére vonatkozó adatot összegyűjtök s helyi összefüggéseibe áll-lítva tüzetesen leírok. . . . Törekvésem történeti földrajzi célkitűzésemen túlmenőleg az, hogy segít-ségére legyek a nyelvészeti, néprajzi, régészeti, művészettörténeti, földrajzi és természettudományi kutatásnak” (9).

Sajátságos, hogy a bevezetés végéhez kapcsolt jegyzetben, mely a munka itthoni és külföldi ismertetései közül említi meg egy tucatnyit, egyetlen nyelvtudományi orgánomot sem találunk (17). Ez korántsem jelenti azt, hogy a hazai nyelvtudomány szakemberei nem a legnagyobb érdeklődéssel várták és fogadták a kiadványt. Ellenkezőleg: már a munka előkészületi fázisában felismerték, hogy ez a munka nagy mennyiségű új, eddig hozzáférhetetlen magyar nyelvi szórványanyag közreadásá-val forradalmasíthatja a magyar nyelvtörténeti — főleg hangtörténeti — kutatásokat; helyhez köt-hető, kilúgozatlan forrásanyagot kínál a nyelvjárástörténet művelőinek (vö. BÁRCZI GÉZA: MNy. LX, 7).

Az általános nyelvtörténeti, illetőleg nyelvjárástörténeti felhasználhatóságon túl mi e helyen főleg a névtudomány nagy nyereségére kívánunk rámutatni a munkával kapcsolatban. A bevezetés-ben ezt olvassuk: „Történeti földrajzi szempontból legértékesebb dokumentumok a határjárások, amelyekben a régi táj arculata s olykor a mezőgazdasági termelés módja és a település képe megele-venedik, s amelyek a benne [= bennük] felsorolt helynevek révén útbaigazítást adnak a lakosság nyelvére” (15). A határjárások anyagának névtani haszna talán még az itt jelzett szempontnál is je-lentősebb. Ma, amikor lassan országos mozgalommá terebélyesedik a szinkrón földrajzi nevek gyűj-tése, gyakori eset, hogy rég elpusztult helységek nevének dűlőnevekben fennmaradt változatára buk-kanunk. Biztosra vehető, hogy Győrffy munkája örvendetesen megszaportítja ezeket az eseteket az eredeti név felmutatása révén.

A személynevek kutatóját örvendeztetheti meg a bevezetés egy másik részlete: „A nyelvészeti kíváncsalmainak igyekszem eleget tenni, amikor a nem latin személyneveket és azok változatait betű-híven (de nagybetűvel kezdve) közlöm. A szolgáló népek, ill. jobbágyok felsorolását hasonló módon teszem közzé” (16).

A nyelvész tehát hálával és meglepedéssel veszi kezébe Györfly György munkáját, és várja annak folytatását. Örömebe legfeljebb egy-két csepp üröm vegyül: Kár, hogy a szerző egy 1920-as akadémiai állásfoglalás alapján „a hangértékkel nem bíró írássajátságokat (hosszú ékezet, hosszú s stb.)” nem tünteti fel, s így megakadályozza, hogy anyagát helyesírástörténetileg is hasznosíthassa a kutató. — Nem tudni, mi lehet az oka, hogy az érvényes helyesírási szabállyal dacolva ragaszkodik a „például” szó pld. rövidítéséhez (igaz, különvéleménye van az „Árpád-kori” kifejezés helyesírásáról is — vö. 10. l.). — Talán vitakozni lehetne arról is, helyes-e a mechanikus, betűrendi sorrend a megyék anyagának előtárására. Ez a módszer megnehezíti, hogy egy nyelvileg, etnográfiailag egységes, de különböző megyékbe tartozó tájegység nyelvjárástörténeti vagy névrendszertani anyagát együtt találhassa a kutató. Nem volna probléma, ha a tervezett öt kötet rövid egymásutánban jelennék meg, erre azonban nemigen számíthatunk, hiszen az első kötet megjelenése óta már öt év telt el folytatás nélkül. Ebben a kérdésben ma már csak egyet tehetünk: kérjük az illetékeseket, minél hamarabb örvendeztessek meg bennünket e kitűnő munka folytatásával.

SEBESTYÉN ÁRPÁD

Finn névtani munkákról

TAITO PIROINEN: *Historian etunimistöä*

(Helsinki, 1967. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 44: 89)

Nemcsak a névtani kutatások finnországi művelőinek hasznos ez a kézikönyv, hanem a történelemmel, művelődés- és irodalomtörténettel foglalkozóknak is. Sőt elvi alapvetései és gyakorlati útmutatásai által a névtudomány külföldi képviselőinek érdeklődésére is számot tarthat.

Az idegen eredetű történelmi személynevek ejtésben és írásban való meghonosodásának vagy meg nem honosodásának kérdése minden kultúrnép életében és gyakorlatában felmerül, amikor szó-kincsének ezt a fontos és színes rétegét saját nyelve törvényeinek és természetének megfelelően óhajtja átfórmálni.

Ez természetesen nem könnyű feladat, mert minden egyes történelmi névnek megvan a maga sajátos problematikája, amely elősegítheti vagy gátolhatja a meghonosításukra való törekvést. Egy ritkán használt, esetleg szokatlan hangzású vagy helyesírású név nehezebben illeszkedik bele az ősi névanyagba, mint az, amelyik hangalak vagy írásképp alapján közelebb áll az átvevő nyelv hang- és írásrendszeréhez. Valamilyen történelmi névhez, illetve annak viselőjéhez fűződő emlékek is fontos szerepet játszhatnak a név sorsában.

Ezért jelentkezik annyi tarkaság, következetlenség a történelmi nevek használatában, azért mutatkozik egyes korokban vagy különböző forrásművekben annyi ingadozás a nevek írásában. Vannak művek, amelyek a történelem nagyjainak neveit eredeti formájukban használják és írják, mások meghonosított alakban.

Nálunk talán ez nem mutatkozott meg olyan élesen, mint a finneknél, ahol az idegen eredetű történelmi nevek használatában és írásmódjában mutatkozó következetlenséget teljes egészében még ma sem sikerült felszámolni.

Az antik és keresztény nevek — akárcsak nálunk — teljesen meghonosodtak, ezt variánsaik nagy száma is igazolja (l. ezekre vonatkozóan VILKUNA, *Oma nimi ja lapsen nimi és ILMARI LAHTI*, *Kristillisen nimistömmö alkuvaiheista; Virittäjä 1950: 311—22*). De a csaknem hatszáz évig tartó svéd uralom a germán nevek olyan tömegével „ajándékozta meg” a finneknek, hogy meghonosításuk, az ősi névrendszerbe való beleillesztésük nem ment máról holnapra. Egy több évszázadig tartó ejtési és helyesírási bizonytalanság kísérte. Ez különösen az 1500—1800-as évek forrásaiban (vallásos vagy jogi tárgyú fordításokban, történelmi tanulmányokban, jegyzőkönyvekben stb.) mutatkozik. Gyakran egy-egy névnek személyhez kötését is megnehezíti. A híres svéd fő kormányzó *Peter Brahe* neve például a következő alakváltozatokban jelentkezik: 1642: *Petari Brahe, Peter Brahe*; 1644: *Petar Brahe*; 1776: *Pehr Brahe*.

A történelmi keresztnévek használatában és írásában mutatkozó következetlenség megszüntetésének a gondolata — ahogy erre a könyv szerkesztője is rámutat (15) — a Finn Irodalmi Társaság gondozásában megjelent ötkötetes finn irodalomtörténet szerkesztési munkálatai közben vetődött fel. A nagy mű főszerkesztőjének, MATTI KUUSI professzornak a kezdeményezésére egy szűkebb bizottság alakult, a meghonosítás vagy meg nem honosítás alapelveinek lefektetése, a névanyag írásmódjának, használatának valamilyen módon való egységesítése céljából.

A bizottság tagjai életrajzokból, lexikonokból, tankönyvekből, történelmi tanulmányokból és ezek névmutatóiból gyűjtötték össze azt a névanyagot, amelynek alapján az idegen nevek írására és meghonosítására vonatkozó javaslatokat összeállították (15).

Ezeket az alapelveket és a végrehajtásukkal kapcsolatos gyakorlati útmutatásokat tartalmazza TAITO PIROINEN-nek (a bizottság titkárának) könyve, amelyet a Bizottság megbízásából és az ajánlott módosításokat reprezentáló — mintegy 3000 nevet tartalmazó — névjegyzék (16) kíséretében bocsátott a múlt évben a művelt nagyközönség és az illetékes szakemberek rendelkezésére, de egyben bírálatára is. A normatív névjegyzék ugyanis, ahogy a címéből is látható, egyelőre csak javaslat. Mindenesetre a Finn Irodalmi Társaság jelenlegi főtktárának, TOIVO VUORELÁNAK támogatásával az egy normatív szójegyzék elkészítésére vonatkozó régi 35 év előtti terv megvalósult.

A mű előszavában (5—18) a szerző a történelmi nevek írásában — főleg az 1800-as évek előtt — jelentkező tarkaság okaira világít rá. Így többek között az egyéni és hivatalos keresztnevhasználásban mutatkozó eltérésre, a helyesírás változására és ingadozására, az egyes nevek idegen anyanyelvű írrok egyéni írásmódja alapján való átformálására stb. (6—7). Majd rámutat a nemzeti öntudat ébredésével kapcsolatos finnesítési törekvéseknek az idegen nevek meghonosításában, illetve írásában jelentkező különféle lecsapódásaira az 1800—1920-as években. A SNELLMAN-tól képviselt liberális irányzatnak a fennománok szélsőséges vagy kevésbé merev álláspontjával szemben vívott harcai közben kristályosodtak ki lassan azok az irányelvek, amelyeken e jelen mű is alapul. Ezeket véleményem szerint a leghelyesebben YRJÖ KOSKINEN fogalmazta meg 1856-ban: „Nem is kívánhatjuk, hogy minden idegen keresztnevet finnesítsenek, legalábbis nem egyforma mértékben. Az idegen nyelvek valamelyes útmutatást adhatnak. A legközönségesebb neveket ők is átalakították saját természetüknek megfelelően, az idegenebbeket érintetlenül hagyták. Tegyük így mi is.”

Kérdés, hogy a mostani álláspont, amelyet PIROINEN összegezett, megold-e minden vitás kérdést. Mert bármilyen alapos mérlegelés után születtek is meg a nevek használatát [eredeti vagy finnesített alakban jelentkezzenek-e] vagy írását szabályozó alapelvek és gyakorlati útmutatások, egy teljesen egységes és mindenkitől elfogadott gyakorlat nehezen fog kialakulni. Itt ugyanis a nyelvhasználatnak, nyelvszokásnak sokkal nagyobb szerepe lesz, mint a bizottságtól nagymértékben elfogadott alapelveknek, valamint a más kultúrnépeknél kialakult gyakorlatnak. Az ezekhez való alkalmazkodás ugyanis a következő ingadozásokat, következetlenségeket eredményezheti:

1. Ha elfogadjuk azt az elvi alapvetést — amelyet más nyelvek is magukévá tettek —, hogy a mai nyelvhasználatot fokozott mértékben figyelembe kell vennünk a nevek írásakor, akkor az *Axel* nevet egységesen *Akseli* formában kellene írni (l. *Akseli Gallén Kallela*) nem pedig hol *Aksel*-nak (pl. a népköltészet jeles gyűjtőjének *Kaarle Aksel Gottlund*nak a nevében), máskor *Axel*-nak (*Axel Fredrik Granfelt* teológusról megemlékezve, 41). Hasonló a helyzet a *Johannes* névvel, amely a legváltozatosabb formában jelentkezik a névjegyzékben, pl. *Johan* (*Frenckell Johan Cristoffer* nyomdász és kiadó nevében, 40), *Juhana* (*Idänpää Heikkilä Juhana* országgyűlési képviselő, 47), *Hannu* (*Lejon, Hannu Björnipoika*, 55). A *Johan* mellett talán a *Johannes* a leggyakoribb (*Johannes Linnankoski* író, *Johannes Takanen* szobrász, 72). Nem volna helyesebb e névben is valamilyen egységesítést végrehajtani? A *Carolus* változataiban megkísérli ezt a szerző (20), bár a *Kaarle*, *Carl* és *Karl* alak egymás melletti jelentkezése a 20. században (pl. *Ojanen Kaarle Kustaa; Paloheimo Karl Alfred; Mannerheim Carl Gustaf Emil*) arra mutat, hogy még ennek az írásában és használatában sem szűnt meg a tarkaság teljes egészében.

2. A főrangúak nevének egységes írását megnehezíti az a — nézetem szerint — kissé indokolatlannak látszó gyakorlat, amelynek értelmében az uralkodók idegen eredetű nevét finnesítve írják és ejtik (pl. *Frans Joosef, Vilhelm II, Yrjö V*; 19), ugyanakkor az uralkodók feleségének nevét, a trónörökösök és hercegek keresztnevét eredeti formájukban használják. A francia császár felesége *Marie Louise*, a spanyol trónörökös *Don Carlos*, az angol trónörökös *Charles* stb. (20). Úgy vélem, jobban elősegítené az egységesítést, ha a nálunk is jól bevált gyakorlatot követnék, és a már ismert és meghonosodott neveket finnesített formában írják (*Maria Luise* v. *Loviisa, Frederik Kaarle*; vö. m. *Mária Lujza; Károly Frigyes*). Ugyanazt az eljárást kellene követniök, mint más idegen nevekből (20): *Martti Luther; Tuomas Akvinolainen; Filip Melanchton*.

3. Meggondolandónak tarthatjuk annak a gyakorlati útmutatásnak a véghezvitelét is, amelynek értelmében az 1500-as évek svéd vezéralakjainak a nevét hangalak és helyesírás szempontjából finnesítsék (pl. *Göran Persson > Yrjänä Pietaripoika; Jakob Teitt > Jaakko Teitti; Michael Agricola > Mikael Agricola*; 20), ugyanakkor a következő századokra (1600—1700) vonatkozóan ezt a szabályt csak a finnekre vagy Finnország életében fontos szerepet játszóknak nevének írásában tartásuk szükségesnek (20).

Ha a 19—22. lapon közölt gyakorlati útmutatások közül lesznek is olyanok, amelyek a későbbiek folyamán nem bizonyulnak időtállóknak, a mű a maga egészében igen dicséretre méltó kezdeményezés. Mind az előszóban kifejtettek, mind pedig a névjegyzékek (az idegen eredetű család- és személynévek ábécérendben 23—79; idegen személynévek és ezek finn megfelelői; 80—9) igen fontos adatokat tartalmaznak a finn történelmi névkutatás művelői számára.

(Helsinki, 1966. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 47: 134)

Az álnevek keletkezésének és különböző változatainak kérdése az irodalomtörténet — és tegyük hozzá a névtan — egyik igen bonyolult és nehezen tisztázható kérdéskomplexumához tartozik. Az író neve elválaszthatatlan az író egyéniségétől és a műalkotástól. Ahogyan ezt KOVALOVSKY is igen érdekesen kifejti (MNY. XXX, 233), minden névnek egy bizonyos hangzati velejárója, amelynek hatása alól nehéz szabadulni. Ahogyan egy híres név olyan munkákat is fémjelezhet, amelyek esetleg egy ismeretlen, új név égisze alatt nem érnének el közönségsikert, azonképpen egy kitűnő munka, amelynek címlapjára egy ismeretlen vagy hangulatában szürke, semmitmondó név kerül, eleve érdektelenségre van kárhözhatva.

Ilyen és még számtalan más ok játszhat közre az írók, költők, tudósok és pamfletírók azon gyakorlatában, hogy szellemi termékeiket ne saját nevük alatt jelentessék meg, hanem valamilyen álnevet válasszanak, vagy a névtelenség homályában maradjanak.

Az irodalomtörténész nem mindig könnyű feladatai közé tartozik annak megállapítása, vajon egy-egy író, költő stb. a saját nevével jelentkeznek-e vagy álneven, és ha egy új név jelenik meg az irodalom egén, vajon az egy ismert személyt, írói nagyságot takar-e vagy pedig egy új csillagot. S ha ennek tisztázásához eljut, akkor jönnek a nehezebb kérdések, amelyek már a mélyebb irodalomtörténeti összefüggésekre is rá akarnak tapintani. Mi készítette az írókat arra, hogy álneven jelentkeztek? Szemérmesség-e, avagy szerénység, esetleg írói alázat volt-e az indítórugó [a mű beszéljen értem, helyettem is, ne én a műért], vagy éppen megfordítva a gög, feltűnni vágyás, a gyors siker reménye? S emiatt választ a maga hangulatlanoknak, hétköznapiak tetsző neve helyett hangzatosabbat, esetleg idegen formáját. Vajon az üldöztetéstől való félelem bűjtatta egy fedőnév védőpálástja alá, mert egy kor eszmei vagy politikai áramlatával szembehelyezkedett? Mindezek olyan kérdések, amelyeknek megválaszolására nélkül nem tudja sem az író egyéniségét, sem pedig művéhez vagy korához való viszonyát maradéktalanul megvilágítani.

A névtan kérdésekkel foglalkozókat viszont az érdekelheti, melyek azok az álnévtípusok, amelyek egy-egy nép irodalmi gyakorlatában a legnépszerűbbek? Miért éppen ezeket használja? Kimutatható-e bizonyos — a kor szellemében gyökerező — névdívat az álnevek megválasztásában, formájában vagy gyakoriságában? Van-e valamilyen rejtett összefüggés bizonyos műfajok (detektív- és kalandregények, ifjúsági elbeszélések, röpiratok és polémiák) és ezek művelőinek álnévhasználati gyakorlata között?

Az e kérdésekre való választ természetesen a könyv nem adja meg, és természetének, céljának megfelelően nem is adhatja meg. De fontos kulcsot ad azok kezébe, akik a fenti problémák egyikével vagy másikával foglalkozni kívánnak, egyrészt a mű első részében (5—22) található elvi fejtegetéseivel, másrészt az irodalmi források közlésével (6, 23—4), főleg pedig az 1261 írói álnév felsorolásával (25—134). Ez utóbbiakban azt a gyakorlatot követi, hogy először egy betűrendes névjegyzékben közli az írói álneveket s mellettük az író valódi nevét és a művet, amelynek címlapján vagy aláírásakor az író a kérdéssé álnéven először jelentkezett (25—110):

Pl. *Haggren, Maria* = *Maria Gustava Tarkiainen* (sz. *Jotuni*) Suhteita, 1905; *Haggren-Jotuni, Maria* = *Maria Gustava Tarkiainen* (sz. *Jotuni*) Rakkautta, 1907 (36). A névjegyzék másik részében egy betűrend szerinti névmutatót ad, amelyben az író valódi neve kerül első helyre, álneve, illetve álnevei pedig a másodikra (111—34).

A mű nem az első ilyen természetű munkája a szerzőnek. Számos tanulmányban foglalkozott e kérdéssel (l. a forrásmunkákat). Sőt ezen munkájának is volt egy első kiadása 1952-ben, amely akkor még csak 982 álnevet tartalmazott. A névjegyzék jelentős gyarapodását a második kiadásban az eredményezte, hogy azóta a legnagyobb finn könyvkiadók (*Werner Söderström, Otava*) írói névanyagát is feldolgozták — egy részüket a szerző —, és a proletárirodalomról is több összefoglaló tanulmány jelent meg. Ez utóbbi pedig az írói álnevek használatának és elterjedésének valóságos meglegáya volt.

A bevezetőben és első (I.) részben EINO JOHANNES ELLILÄ az álnevek — ahogy a finnben mondják „titkos nevek” négy típusáról szól: a tulajdonképpeni álnévekről (pseudonymi), a névjelekről (nimimerkki v. signatuuri), a névtelenségről (anonymi) és a homonymi) és a h o m o n y m á k ról (homonymi). Ez utóbbi terminussal azt az írói gyakorlatot jelöli, amikor egy kezdő vagy közép-szerű író — a siker érdekében — egy híres író nevével takarózik. Az álnév ezen formájával a finn irodalomban nem találkozunk. Nálunk is a ritka álnév-típushoz tartozik, és egészen kivételesen állnak mögötte, pl. anyagias indokok (l. GULYÁS P., Magyar írói álnév lexikon 14).

Azután az írói álnevek felvételének okait taglalja, öt tényezővel magyarázva ezek használatát (1. érzelmi, 2. gazdasági, 3. társadalmi, 4. családi, 5. nemek közötti különbségek), majd rámutat arra is, mikor tekinthető megalapozottnak az álnevek használata. Pl. indokolt nőíróknál, akik férjhez menetelük után is leánynevükön jelentkeznek, fedőnevet használó hírlapi humoristáknál, ha hu-

moreszkjeik könyvalakban jelennek meg, vagy ha egy tudós vagy társadalmi vezéralak — szépiroként működve — nem akarja valódi nevét felfedni. *Mariti Haavio* akadémikus, néprajztudós írói álneve: *P. Mustapää*. *Lauri Kettunen* nyelvészprofesszor *Toivo Hovi* néven szerepelt. A nálunk is jól ismert és kedvelt „Dal a tűzpiros virágról” c. regény szerzőjéről, *Johannes Linnankoskiról* sem tudja az olvasóközönség, hogy *Wihtori Peltonennak*, a felvilágosodási mozgalom nagy vezéralakjának írói álneve (10—11).

A szakkörök is, de különösen a művelt olvasóközönség sokat tanulhat a második fejezetből, amelyben a világirodalomból (ész, finn, norvég, francia, angol, amerikai) közül talaló példákat az írói álnevek használatára (12—14).

A harmadik fejezetben egy érdekes, százaléknyi pontossággal kiszámított összevetést végez a skandináv államok írói álnev-használatára vonatkozóan — az 1946-os állapot alapján. Megtudjuk ebből, hogy az északi országok közül Finnországban használják a legtöbb fedőnevet (13,5%), Norvégiában a legkevesebbet (1%). Különösen a 40-es évek — a második világháború éveit — hoztak sohasem látott nagy fellendülést — ha másban nem is —, de irodalmi termékekben és írói álnevekben igen. (Kb. 1000 írói álnev jelentkezett ezekben az időkben, amit Finnország viszonylatában túl soknak találtak még a szakemberek is.) Tiszavirág életűek voltak azonban, akárcsak azok a művek, amelyeket fémjeleztek, és akárcsak a kiadók, amelyek a dömpingárut piacra dobták.

Majd azokról az álnevekről szól, amelyek ma már elválaszthatatlanul összefonódtak viselőjükkel, teljesen kisorzítva a köztudatból az író valódi nevét (*Alexis Kivi*, *Juhani Aho*, *Eino Leino*, *Maiju Lassila*), azután az álnevekben tobzódó írókról, akik hangzatosabb, vagy — külföldimádattukban — idegen hangzású (angol, francia, német, olasz) fedőnevek alatt igyekeztek a Parnasszus csúcsaira feljutni — sokszor nagyon kétes értékű alkotásaikkal. Sok érdekeset tudunk meg a társszerzők által használt közös álnevekről. Úgy hiszem nem sokan tudják, hogy a híres finn történeti regényíró *Mika Waltari* — a Szinuhe és Mikael szerzője —, ha a kalandregények területére tévedt, társszerzőjével *Armas J. Pullával* a *Kapteeni Leo Rainio* nevet használja.

ELLILÄ maga nem híve az álnevek használatának. Azon az állásponton van, hogy ez ritkán indokolt, és igaza van *VILHO SUONINAK*, a jeles irodalomtörténésznek, aki azt mondja „az álarcosbálok a maguk módján érdekesek, de a játékszabályokhoz hozzátartozik, hogy egyszer eljön az álarc levételének is a pillanata”, mert „nem lehet semmit sem eltitkolni”. Az írói álnev csak addig takarja viselőjét, míg alkotását számyra nem kapja a hír, akkor vagy újat kell keresnie, vagy pedig beletörődni abba, hogy sikereinek, irodalmi babérainak hordozójává válik egész életében, valódi neve pedig feledésbe merül.

Az igen érdekes és tanulságos munkához csupán néhány megjegyzést fűznék:

1. Kissé jobban kifejtette volna, miért nem fogadja el a *KALLIOT* (Fennica kirjallisuuden salanimiä ja nimimerkkejä vuoteen 1885) és másoktól — így a magyar *GULYÁS PÁLTÓ* is elfogadott ama meghatározást, amely szerint a névjel az író nevének vagy álnevének egyes betűiből álló betűcsoport (tehát a mi *k r y p t o n y m* terminusunkkal jelölhető névtípus). Ő ugyanis — helyesen — rátapint arra a különbségre, amely a két álnev-típus funkciójában jelentkezik. A *p s e u d o n y m* ok a valódi név szerepét töltik be, sőt gyakran nem is állapítható meg, az író eredeti vagy felvett nevével van-e szó. A *n é v j e l* akár betűcsoportként, akár egy köznévi jellegű névféleségként jelentkezik (pl. *Lepolan Vanhus = Konstantin Ferdinand Sarlin; Akäpussi = Venny Soldan-Brofeldt*; 10) sohasem tekinthető valódi névnek. Itt legfeljebb célszerűbb lett volna a névjelek egyik alcsoportjaként említeni és magyarázni ezen utóbbi típust.

2. Jó lett volna kicsit többet megemlíteni — és főleg példákon is illusztrálva látni azt, hogy a pseudonymokon belül milyen típusok jelentkeznek Finnországban és melyek azok a világirodalomban ismert és elterjedt fedőnévformák, amelyekkel egyáltalán nem találkozunk. Van-e valamilyen igen frekvenciát mutató álnev típus, és ez általánosságban jellemző-e, vagy csak egy-egy korra vonatkozóan? Vannak-e jellegzetesen egy-egy műfajra, vagy társadalmi osztályra jellemző írói álnevek (polgári írók, proletárirók álnevei)?

3. Az álnevek felvételének valószínű okairól szólva szívesen láttuk volna az említett tényezők hatását egy-egy konkrét írói alalnál. Erre csak az 5. indítók — a nemek közötti különbségek — demonstrálásakor került sor.

4. Az álnevek alapján készült névjegyzék gyakorlati használhatóságát csak növelte volna, ha az álnev után következő valódi név mellé zárójelben közölte volna a többi álnevet is, esetleg csak a lapszámot, ahol az (azok) megtalálható(k). Pl. *Ahonen, Eli = Kersti Solveig Bergroth (Anger, Arja; Asko, Iris; Asser stb. vagy pedig 26, 27, 29 stb.)*.

Reméljük, hogy a dicséretre méltó kezdeményezés, amely az írói álnevek vizsgálata terén az utóbbi évtizedekben a finnekél is jelentkezik egy a mi írói álnev lexikonunkhoz hasonló művel fogja megajándékozni a finn irodalomtörténetet és annak külföldi kutatóit. Ennek megvalósításában bizonyára nagy szerep jut majd *ELLILÄ* szerkesztőnek és kitűnő kézikönyvének.

A. KÖVESI MAGDA

Az utóbbi két évtizedben Lengyelországban számos nyelvész és pedagógus foglalkozott a gyermeki beszéd kialakulásának kérdésével. Leon Kaczmarek lublini nyelvészprofesszor népszerűsítő formában írott könyve is ezt a problémát tárgyalja. A l o g o p é d i a aspektusából igyekszik megrajzolni „a gyermeki beszéd normális kialakulásának képét” (6). A szerző szerint a logopédia tudománya — amint erről az 1965/66-os tanévban tartott előadásain személyesen is hallhattam — a szóbeli információ átadásának és felvételének kérdésével, valamint a „beszélt szöveg” kiejtési (kiejtésbeli) oldalával foglalkozik. E tudományág Leon Kaczmarek felfogásának megfelelően a következő területekre oszlik: 1. fonetika (artikulációs, akusztikai, auditív, vizuális); 2. a gyermek beszédének kialakulása; 3. a beszéd appercepciójának problémái; 4. a süketek beszédre való tanítása; 5. a süketnémák „beszéde”; 6. a beszéd és hang patológiája; 7. az élőszo elmélete és gyakorlata, vagyis az orofónia kérdései.

Függetlenül a logopédia ilyen, nem általánosan elfogadott értelmezésétől, Leon Kaczmarek műve figyelemre méltó tájékoztatást ad arról, mit kell tennünk, hogy a gyermek különösebb erőfeszítések nélkül elsajátítsa a beszédet. Fő célja az e téren jelentkező hibák, defektusok kiküszöbölése, illetve mérséklése.

A szerző — saját kutatási eredményeinek felhasználásával — elemzi a csecsemő első hangmegnyilvánulásait. Megállapítja, hogy a néhány hónapos korban kiadott hangok (ún. gógicselés) süket és jól halló gyermekekre egyaránt jellemzőek. A második félévben viszont már csak utóbbi utánozza szándékosan, tudatosan a környezeti hangjait. Az artikulált beszéd azonban nem ebből fejlődik ki.

A továbbiakban Leon Kaczmarek a beszéd elsajátításának folyamatát elemzi. Hangsúlyozza a környezet aktivitásának fontosságát. A gyermek számára az első életév végéig csak a beszéddallam lényeges, érteni csak később kezd. A „nyelvi kód” felé vezető úton kezdetben jelentős szerepet játszanak a gesztusok. Az első szavak (többnyire a látás révén megismert tárgyakkal kapcsolatos főnevek és igék) még tulajdonképpen egész megnyilatkozási formákat, „mondatokat” jelentenek. Lényegében kétéves korban kezdődik meg a környezet beszédének absztrakció útján történő elsajátítása. A másféléves gyerek 60—100, a hároméves már 800—1000 nyelvi jel birtokosa. A számos pontosan feljegyzett példa alapján a szerző azt állítja, hogy a hároméves gyermekek „alapjában véve kialakult beszédkészséggel rendelkeznek, vagyis képesek arra, hogy az elsajátított nyelv alapján felfogják és átadják az információkat” (35).

Leon Kaczmarek a beszéd kialakulásának négy szakaszát különbözteti meg: 1. a beszéddallam (melódia) szakasza (1 éves korig). Kezdetben a kiáltás és sírás figyelhető meg, majd utóbbi „felhívássá” válik. Legkésőbb a hangutánzás jelentkezik; 2. A szó (= tagolatlan jel) időszaka (1—2. év); 3. A mondat (= tagolt jel) időszaka (2—3. év); 4. A sajátos gyermekbeszéd ideje (4—7. év).

A gyermek egyre több fonéma megfelelő realizálására képes. A magyar nyelvben is meglevők közül komolyabb nehézséget okoz számára az *r*, *l*, *s*, *z*, *c*, *dz*, *š*, *ž*, *č*, *dzs*, kiejtése. (Általában hallja pl. az *r* és *l* közötti különbséget, de beszédében nem képes érzékeltetni.) Nyelvtani rendszerében „logikus” hibák vannak, amelyek analógiával magyarázhatók.

A szerző hasznos gyakorlati tanácsokat ad a gyermekek nevelését végző személyeknek. Kiemeli a kicsinyek jelenlétében használt nyelv helyességének, a gyerekek kérdéseire adott válaszoknak fontosságát. Röviden jellemzi a teljes és részleges némaság, a helytelen ejtés, a dadogás és hadarás eseteit, illetve ezek kiküszöbölésének, mérséklésének módszereit.

A könyvet kiegészíti a legfontosabb szakkifejezések szótára, a műben említett szerzőkről szóló tájékoztatás és az olvasónak ajánlott bibliográfia.

Leon Kaczmarek közérthető munkájának haszna elsősorban gyakorlati. Az olvasóban azonban így is felvetődhet a kérdés: nem lenne-e érdemes nálunk is fokozottabb mértékben felhasználni a gyermeki beszéd vizsgálatából adódó következtetéseket az általános nyelvészetben?

Nyelvjárási adatok

Tájszavak Heves közséből*

macok: az elreszelt nyers krumplit liszttel sűrű péppé keverik, majd tepsiben kisütik. *Krumplit erreszelve tepsibe mæssütnek.*

magló ~ *magló liba*: sovány, nem hizlalt liba.

maródi ~ *marógyi*: beteges, enyhe lefolyású betegségben van.

masina: 1. sparherd, tűzhely. *Öntött masinát vettem.* 2. gyufa, gyufaszál (R.). *Aggyá má éty szá masinát!*

massza (R.): vizenyős, tapadós föld. *Ojan masszafurma föld vót.*

mázol: *Szoba főggyit, padlást sárral félkenik.*

mëgbarmol ~ *mëbbarmol*: durván, nem elég hozzáértéssel munkálja meg. *Hát eszt a cipét csak mëbbarmolta ez az embër.*

medveszarcukor, *medveszar*: medvecukor.

mëgaggaszt: tejet túróvá érlel. *Mëgaggasztjuk a tejet túrónak.*

mëgagyal: megver.

mëgüvegësedik: a krumpli a sok eső miatt a földben megkeményedik.

mëgvág ~ *mëvvág*: megüt, megdob.

Úgy mëvváglak, hoty kirepül vaty két fogad!

mëhënt ~ *mëhint*: mihelyt. *Mëhënt mëkkapom a pészti, mëgadam. Mëhint odajutok, mëccsindlom.*

melleddzös kötő: férfikötény, felső mellrésze is van, mesteremberek használták.

merejű: teljesen, egészen. *Merejű én meszeltem be a házat.*

mesüge: süsü, nem egészen épeszű.

messzej (R.): kétdecis edény, rendszelint tejfölt mértek vele. *Aggyon nekëm is ëgy messzej tejfëlt!*

mesztëlláb: mezítláb.

mëttër (~*mëktër*): 1. meggyógyul, nem terjed tovább a baj, betegség. *Mingyá mëttërt, nem gënnyet tovább.* 2. idő előtt megérett, leért, elszáradt a szára. *Úgy mëttërt má a dinnye szára. Úgy mëg van tërve az uborka, dinnye, tök szára, minden lë van ëgve.*

mëv van indüva: párzani akar (tehen). *Elvitték a bikáho, mer mëv van indüva a tehen.*

mezsgyezsír: napraforgó olaj.

mindé: mindig.

mohaliba: zsúptetős házon levő zöld moha.

morzsoltka: kovász-liszt összemor-

* Vö. MNyj. XIII, 152–6.

- zsolva, megszártva. *Morzsoltkával süttük a kényeret.*
- muszajit*: kényszerít. *Nem muszajit sēmmi.*
- muszkádli*: muskátli.
- musz-musz*: nyulat becéző, hívogató szó.
- muzi* (R.): mozi.
- nagyindulatú* (R.): nagy növésű lesz. *Magosab lesz, mint az apja, nagyindulatú.*
- nétyszeles* stb. *dunna*: négyszer stb. vesz az anyag szélességét a dunna-huzat anyagául.
- nehésség*: szitkozódás. *Gyűjjön rá a nehésség!*
- nevendék*: tanuló. *Csak a tanítók tü-rüték el a ragadvánnevet a nevendék-kékné.*
- nevendék jány*: nagyobb, serdülő lány. *Ojan nevendék jáⁿ lehettem.*
- nevendékmarha*: növendékmarha.
- nyagbavaló kendő* (R.): női, tarka se-lyemkendő. *Szēgletre hajtották, nép-viselet vót. Nyakába köttem — most hogy mēhhalt — a sejēm nyagbavaló kendőjit.*
- nyakravaló*: sál. *Kös'fél a nyakravaló-dot is, mer hívēs van!*
- nyoszoja*: menyasszonyi ágy, tornyos-ra rakott, nagy ágy. *Fēlvettük a mēnyasszony ágyát, hat vānkos mēn nad dunna vót.*
- nyövés*: bibircsók, vadhús.
- nyözget*: nyaggat, szekíroz. *Aggyig nyözgetēt, mé mēn nem vēttem neki.*
- nyusz-nyusz*: nyúlhívogató szó.
- nyút*: nyújt (tésztát). *Nyútottam tēnnap két level tésztát.*
- ojjé!*: hogyne!
- olvas, mēg-*: számol, mēg-. *Olvas csak mēg a csirkét, mēvvan-ē!*
- órijasin*: nagyon. *Órijasin odasüt a nap.*
- osztájoskodik, mēg-* (R.): örökségen osztozkodik, megosztózik. *A halál-
eset után megosztájoskottak a va-
gyonon.*
- ót*: fát olt. *Fát ótok alvóra.*
- őlleitnyi, mēg-*: öröltetni, mēg-. *Elvit-tük má a búzát mēgőlleitnyi a ma-
lomba.*
- őreg*: sűrű, vastag (ételféle). *Jó őrek tejfēlt kaptam.*
- őreganyám*: nagyanyám.
- őregapám*: nagyapám.
- őrekszülēm*: nagyszülöm, nagyanyám, nagyapám.
- összemarék*: maréknyi. *Ēggy össze-
marék gyijót adott.*
- pacuha*: rendetlen öltözetű. *Ojan pa-
cuhán vót fēlőtözve.*
- pad*: padlás.
- pajta*: fából épített gazdasági épület, tartottak benne szálas takarmányt, dohányt, és kötöttek bele jószágot is. *Dohánt fūsztek fēl, abba szárítot-ták.*
- pajzli*: hurkapálca.
- pajliz*: a hurkabelet töltés után hur-
kapecekkel (egy kisebbre tört hur-
kapálca) átszúrja.
- pálnyja*: sertésnek vastagbél része, véreshurkát, sajtot töltenek bele. *A kis sajtot tōtik bele.*
- pampula* (tréf.): száj (gyermeké). *Fog be a pampuládot!*
- pampuska*: fánk.
- pang, mēppang* (az étel): áporodik, álltában veszít élvezhetőségéből. *Űgy mēppang az étel a csomagba, ha kűggyük.*
- pántlika* (R.): szalag. *Lēeresztēt hajjal vótunk, oszt pāntlikát tēttūη bele.*

papi papi: libát hívó szó.
papmacska: hernyóféle. *Szörös, vörös*
hernyó, földöm mégy.
part: emelkedés, domb lejtős oldala.
Partnak kellett mēnnyi.
paskom: páskum, legelő.
pasla: rendetlen öltözetű. *Éppen az,*
mint a pacuha.
patikárus ~ patyikárus ~ patikárius ~
patikáros: gyógyszerész.
pēctej: a tehén ellése utáni első tej.
pēcpite: az ellés utáni első tejből sü-
tött tészta. *Az első tejbű sütték, aki*
éd belülle, mindēnkit lēöntöttek víz-
zel, hoty hasznos lēgyēn a tehen teje.
pēcsēl: fecseg. *Annyit pēcsēltem má.*
pēcsētēs: vörhenyes, kanyarós, skarlá-
tos. *Pēcsētēs lēt a gyerek.*
pegyig: pedig.
pēkulál: spekulál.
pērkál ~ mēppērká: megpörköl. *A va-*
saló mēppērkáta a ruhát.
pēssed, mēkpēssed ~ mēppēssed: pos-
had, áporodik, megerjed, megsava-
nyodik. *Mēppēssett az étel a nagy*
melegbe.
pētró: petróleum. *Tessék annyi két li-*
tēr pētrót.
picvas: orrvas. *Verjēn má fēl ēty pic-*
vasat a cipémre!
picsog: sír, pityereg (gyerek). *Nē pi-*
csogj má fojton! Rívó-picsogó!
pilhītēs ~ pihītēs: beteges (ember, csir-
ke). *Ojan pilhītēsēk vótunk.*
pillēddzik, be-: 1. gyengén befagy a
víz. *Az itatóba má bepillēddzēt a víz*
rēggerre. 2. forrás közben a tejen
pille képződik. *Pillēddzik a tej a lá-*
bazsba!
pípamocsok: a dohány elégeése után
marad vissza, nyálas lerakódás.
piská ~ piskál: vizek. *Erity ki piskányi.*

pitar: szabadkéményes konyha, kony-
ha.
pitél, mēppité: (kis)kakas párosodik.
polētár: proletár.
polos(tojás): hamuval megtöltött to-
jás, az ülőstyúk alá teszik próbá-
ból, másrészt a tyúk fészkébe he-
lyezik, hogy oda menjen tojni. *Alá-*
tētēd má a polost?
potyka: ponty.
potykāⁿ ~ potykány: patkány.
priccēl ~ priccol: fröcsköl. *Csak úty*
priccolt a vér belülle!
pruszlik: női mellény.
puccos: cifrázkodó, csak az öltözkö-
désen jár az esze. *De puccos jány ez!*
puccoskodik: nagyon öltözködik, cif-
rázkodik.
pucor: disznógyomor.
pudli: pult. *Ot van a hús a pudlin, tes-*
sék elvēnni!
puhancs (R.): pásztorfiú.
puklis: púpos. *Kis, puklis hátú gyerek*
vót.
pútyērka: holmi.
putyókáz: megfőtt lapos borsót héjá-
ból kinyom, kipattant. *Este kipu-*
tyókásztuk a borsót.
ragya: himlőhely (arcon).
ragyás: himlőhelyes. *Ojan ragyás vót*
a képe.
reckír: kockázat.
reckírosztat ~ reckíroz: kockáztat.
rēkli: blúz.
retyerutya: rokonság. *De sok retyeru-*
tyája van!
rí: sír (ember, de kisebb állat is, mi-
kor enni akar, kér).
ridikül: retikül.
rokk: férfi kabát. *Add a rokkomat,*
hagy mēnēk!

ront, męgront ~ męrront: ront, szemmel ver. *A tehenet męrrontották.*
rontás: rontás, szemmelverés.
rózan ~ rózant: józan. *Szín rózant vót, mikor hazagyótt.*
sajtalan: sótlan.
salugáté (R.): zsalugáter. *Kívürrü dęszkával beborították az ablakot.*
sámli: zsámoly.
sárlik: a kanca párzani akar. *A Kesej má sárlik.*
seppęg: lányok, asszonyok suttogva, bizalmasabban beszélgetnek, seppęgnek.
sęrgő: körhinta.
sifony: fehérnemős, ruhás szekrény. *Betettem a rokkomat a sifonyba.*
sikongat: nevet, örömeben sikongat (a baba).
singol: fehérrel hímez.
singolás: fehér hímzés ágyneműn, fehérneműn. *Fęlvette a singolt alsóját.*
sinkózik: jęgen csúszik, csúszkál.
Győssz-ę sinkózni?
sipákás: süppedékes, vizenyős föld.
sipka: kucsma.
simídęręs sapka (R.): ellenzős sapka.
siríny: sörény. *Fond be a sirínnyit a lónak!*
sivalkodik: visító, sivalkodó hangot ad a malac, ha éhes. *Mikor a malac sivalkodik, mindę lötyöktetęk neki.*
sorpor: a vakaróból kivert porból mintát formáltak (*vertęk ki*) az istálló földjére, bizonyítva, hogy az állatot megtisztították.
sósszělęnce: nagyobb, fából készült sótartó.
sőprő: kerti seprő, növény.
sparhęlt: takaréktűzhely.
strajfa: két ló között levő fagerenda az istállóban.

strimfli (R.): harisnya.
stuccol, męk-: megigazít (bajuszt), kisé megnyír.
sufrika: hímzėsfajta.
sufrikás: fehér vagy színes pamuttal beszótt anyag.
surja: fattyúhajtás. *A fának a surjája.*
surjadék ~ surnyadék: *A fának a szaporodása.*
süsü: fejkötőre emlékeztető sapka kisebb gyermekeknek.
süvüt: füttyöl.
szaggatott haluska: nokedli. *Kanával szaggattuk.*
szakálka: kisgyermek nyakába kötött, e célra varrt asztalkendő.
szállika vizitke: nyári blúz. *Ojan testálló blúz. Nekęm má kęne ęty szállika vizitke.*
szalmakötel: szalmából való kötél. *Csináták zsüvbü a szalmakötelet.*
szalmatakaró (R.): lepedő, amellyel az ágyban levő zsüpszalmát letakarták.
számos: számít. *Nem számos*: nem számít.
szanda: szandál. *Fęlhúsztam a szandámot.*
szárízik: kukoricaszár a levelek leeteése után.
szęke: tojás sárgája. *Néz má, ennek a tojásnak két szęke vót!*
szękfüvirág: kamilla.
szęnvonó ~ szę"vonó ~ szęvonyó: hosszú nyélre erősített falap, amellyel a kemencéből a hamut, paraszt kihúzzák.
színęl, męk-, męsszínęl: valamilyen gyümölcsnek színe-javát válogatja, teszi láda, kosár tetejére. *Męsszínęltem a barackot, úgy vittem ki el-anni.*
szęttęr: szvetter.

szinte: szintén, is. *Ez édes alma szinte.*
szó: megszólás.
szó éri a ház elejét: megszólják valamért a ház lakóit. *Söpörjük el a járdát, mer maj szó éri a ház elejét.*
szüle, szile (R.): szülő.
tajiga: taliga.
takszi: személygépkocsi. *Pěstájék më takszit vettek.*
tala be (v. *ki te* (*tee*)): marhahajtó szó.
tanál: talál.
tanicli: stanicli.
tányérvirágolaj: napraforgóolaj.
tapickol, be-, bele-: belemegy a sárba, a sárban tapog, a lakásba beviszi a piszkot.
tarkédli: tarkedli.
tartó: 1. az istállóban felfüggesztett létraforma a jászol fölött, amelyből a tehenek kieszik a szénát. 2. az istálló szabadabb helyén levő deszkából készített szénatartó. *Aggyá szénát a tartóbú a lónak!*
tas-tas: kacsahívogató szó.
tekercsik: tekercs, tészta. *Könyértész-tából csináták, ha mëssült, felvák-ták, mëgöntötték túróval, mákkal; zacskóba tartották, levegős hejën.*
télzási: polc.
temet: töm (libát, kacsát). *Mëttemetted a kacsát?*
tënnap: tegnap.
terenye: tenyere.
tërnó kendő: ternó anyagból való kendő. *Fekete szövetkendő, nyomot széle van. Gyászkendőnek hasznáták.*
tetyú: tetű.
tetyves: tetves.
tísis: te is.
tisztára: teljesen, egészen. *Tisztára ojan, mint az apja.*

tojóz: kitapogatja, hogy a tyúk fog-e tojni aznap.
tokmány (R.): kaszafenőt tartó tok.
tő: tű. *A tő se jó áll a kezibe.*
trapál: strapál. *Jó lë van trapáva mostanába.*
trumpádli (R.): harisnyatartó, harisnyakötő.
turbuk: ciha.
turha: köpet, takony.
tülek te ~ tee: lóirányító szó.
tyűkör: tükör. *Néz mëm magad a tyűkörbe!*
únombahagy: félbehagy, nem törődik az elvégzésével, érdektelen vele szemben. *Csak úgy únombahatta.*
úrigallér: megnyúlhozám (virág).
ülő: tyűklétra.
üsttöke: ösztöke. Az eke rúdja szerelt merőleges vasék.
vakaró: 1. a legkisebb gyerek. *Késű születegy gyerek.* 2. *teknőbú összekapart tészta.*
vakszëm: halánték. *Úgy vakszëmën vakták, hogy maj mëhhalt.*
vánkos: párna. *Rázzátok má mëg a vánkost a feje alá!*
vaskamó: szalmahúzó.
vátott: hitvány, sovány, beteges. *Ojan, akar a vátott.*
védël: sokat iszik. *Valósággal védëlte a bort.*
vëgyelgës: vegyes.
vékás: 400 □-öl nagyságú földterület.
venëge: szőlővessző.
verëce: a konyha rácsos ajtaja.
vermël: krumplit, répát télire verembe elrak.
vërtyog: a tyúk éles, figyelmeztető hangot ad.
vëtfélke: könnyű kabát.
vicsít: nevet. *Në vicsij má!*

vinëge: szőlővessző. *Horgyá be vinëgét!*
vigyori: sokszor ok nélkül nevetgélő, folyton vigyorgó.
vízigéga: liba légcsöve. *Belemënt valami a vízigégájába.*
vizítke: blúz. *A blúsz vizitkének hiták.*

vizitszoba: a tisztaszoba, ahova a vendégekét vitték.
vőfény, vőfé: vőfély.
zsëngice: zsendice, összement tej.
zsënilia kendő: nyakbavaló kendő, bársonyszerű anyagból készült.
zsétár: sajtár.

MÁTÉ JÓZSEF

Kórógyi szójegyzék*

kácábajkou 1. testhezálló, ujjas, rövid, gyönggyel díszített félkabát. 2. rékli: *Husz fel à kácábajkou, mëkfäozol.*

kácsából (-ol) r. vagdos.

kácskäläläozik körbe forog, szédeleg: *Megüttëik à ludam, mingyà kezdöt kácskäläläozni.*

k'ájbus horvát (ember).

kákäletye bolondos: *Ojä kákäletye eszü, sok feleslegest beszél.*

k'äki ugyan: *Szeptemberbe, à käki szeptemberbe, csak októberbe kezdik àz osokoläot Märiskäojik.*

k'äkole bolondos: *Ojä k'äkole ez à botos, összevisszà beszél.*

k'äläocslüszitike r. kalácsütéshez használt liszt: *Hoz bé k'äläocslüsztikéit, mëj csinyäojonk välämi kicsi k'äläocst.*

k'äläläoz kalala táncot jár: *Ä nätykocsmäobä, à gängba gyülekeszték à fjiätälsäog, onet indütäk széip, gyönyörü piros kendőivë délutä, àz istentisztelet utä k'äläläozni. Àz ucäon t'äoncótäok, amit regë mindig mëgeregëjëszték. Ot k'äläläosztak, jäortäok. Nr. Az utca közepén kézenfogva, mezítláb táncoltäk végig*

a falut. Az első táncos szabad kezében piros kendő volt, ezt a karját félkörben a feje fölé hajlította, a kendővel a zene ütemére integetett. Az összefogózkodott táncosok bal kezükben piros kendőt tartva csoszszanó lépésekkel oldalozva haladtak előre. Minden utcasarkon nagy kört alkotva *rëzäoläos* következett, azaz olyan rázós páros tánc, melynél két-két táncos szembefordult egymással, mindegyiknek a két keze a csípőjén, bal kezükben a kendő, s a zene ütemére jól *mëgrëzäoltäok* (megrizálták) a farukat. Közben azt kurjantották a *käläläozouk*: *Jou! mëgrëzäold ä färöd! A rezäläs nótäja:*

*Hä ü t'unäol szitäolni,
mind ä färöd rëzäolni,
töbet érnél änyäodnäol,
änäol ä véjn nänönäol.*

Ezután ugrós tánc következett: csoszszanó lépés, közben a kéz hátul van a derékon. Az ugrós tánc után ismét kézenfogva haladtak tánclépésben a következő sarokig. Szüretből is kalalázással tértek haza.

* Vö. MNyj. XI, 95—102; XIII, 156—60.

kámpec részeg: *Ez má jój kámpec, něm bír mēnni á sok bortul.*

k'áp csepp: *Päolinkäot ety kápot sē ihátok.*

kápácsáli — *mácsáli* tréfás szó, akkor használják, ha nem tudnak feleletet adni a találós kérdésre.

k'ápák a pajta, istálló tetejének nyílása: *Bé á k'ápágba fēnhäonyik á szénaot.*

k'ápáolat 1. kapálás 2. kukoricakapálás ideje: *Nyāori kápáolatko halt meg.* (Az események idejének meghatározásakor használják *-kor* ragos alakját.)

k'ápcsa cseppecske: *Csák ety kápcsaot!*

kápinya 1. öblös, hosszú csöves tökfajta (*Lagenaria vulgaris*) 2. belőle készült edény: *Tugya-e kijed, vān böögöre kápinya* (vízmerő), *meg szívojj kápinya* (borlopó). Nr. 3—4 literes volt egy-egy ilyen tök. Említenek 16 literest is.

kápinyähéjú világoszöld héjú (csak dinnyére mondják): *Kápinyähéjú dinyaot véigy.*

k'ápvá más munka végzése közben: *Mosok, de ázer k'apva bírok válámit csinýáolni a kerbe is.*

kárák a hátulsó sonka kis forgócsontja.

kárcogáos olló csattogásakor keletkezett hang: *Ojá jój vojt hálgátni á kárcogáost ét á nyákambá, miko leváoktuk a k'itáomat.*

karizmarizs stilizált virágminta (ruhaanyagon): *A karizmarizs nagy veraokféle, mintha meszelőjve csaptaok vona oda a mintaot a ruhaanyagra.*

karjerőj fizikai munka.

károkszék (-öt,-i) karosszék.

kárpityol (-ol) karmol: *Má memeg kárpityol ez á mácská, jün is véjöröm.*

káruca nádból font karosszék.

k'ászáverőj kaszakalapács.

kászna pénztár: *Á kásznaobá ül á kásznaor.*

kásznaor pénztárosnő: *Á kásznaor ot ült á kásznaoba, szette á pészta.*

kátáformá illetlen, rendetlen magaviseletű.

k'átroc ketrec.

kátyvá rendetlen, piszkos: *Ojá kátyvāon márát á szobāom, csuppá füstös á fála.*

kátyvásáog zagyvaság: *Ez á Pisti mindig ojá kátyvásáogokát beszél.*

kázli porcelán tégely: *Á szeplőj eleni krémēt kázlibá végyök.*

kecmec (tréfás szó) kifogás: *Mindön nāp bé kö fogdosni, nincs kecmec.*

kedig pedig: *Nēm méjx Pirosho, kedig jój bāraotnéjm.*

kegyelme ~ *kigyelme* megtisztelő megszólítása papnak, ismeretlen városinak: *Kegyelmeékné vojták á fálujāorok?*

kehül (-öl) köhög: *Māj kehüllök, há mékfāozok.*

kéjkil (-öl) kékké válik.

kéjzik kékellik: *Kéjzet á szömöd, igön széjx kéjx vojt.*

kendőjruva törülköző: *Kendőzsd még magádot á kendőjruvāoval, tisztikāora víz vágy.*

kendős (-öl) töröl: *Kendősöm á táonyírokát, tē meg mosogás!*

kendősőj edénytörő konyharuha: *Hámājonsá á kendősőjüt, hát kendősöm még á táonyírokát.*

kendőjüszködik mosakodik, törülközik

(a macska) **Sz.** *Kendöüszködik à macská, széjp időü lesz.*
kendöüz töröl: Kendöüzőm magám, něm laoti, něm mehetek ki.
kepöüce ivó teknőcske, ivócsanak: Ojá szomjás vouítám, huty háorom kepöüce vizet itám. Nr. Az igazit a régiek fűzfahéjból csavarták, mint ahogy a hegyes zacskót szokták, dróttal összefűzték. Ma teknőcskét faragnak, botra akasztják, úgy mernek vizet a szőlőben a kútból, és a teknőcske jobb sarkán isznak belőle.
kerek száháony kerek cseréptepsi Nr. A pogácsát sütötték benne, később a darás rétest. A szabad tűzhelyen, a kemencében is használták.
kérésbe-kozsba keresztül-kasul: Kérésbe-kozsba mëntem.
kérésztül-kosul összevissza, minden irányba: Keresztül-kosul mëntem à hátáorbá.
keretlen kérés nélkül: Dánoltam éjn keretlen is.
keringéiz (-öl) kering: Nem bír keringéizni az ugrous éjrbe a véjr.
kesza zacskó: Ajcsá à túrus keszäot! keszer (-t, -je, -ök) kőműves kalapács: Miko něm vouít kúvågou kälápäocs, keszeré dógosztonk.
keszke kezecske (gyermeké): Gyeretök éde, há mosom mëg à keszkéitöket.
kéjszkivüre kezébe nem illően: De kéjszkivüre van az à tú à kezedbe!
keszöücike savanyú leves
kesztej keményhéjú (dió)
kéjtákasztálotká X alakú tulajdonjegy (fehérneműben).
kéjtszén két különböző színnel bíró: Kéjtszén keszkenyöüt hozot delénbül Mágjárországbul.

kiäockäol (-ol) kirak vmivel, díszít: Kiäockäolík à fäläkät mindönféle küvekē.
kibärcoükäozik kihányja a virágát (kukorica, dió, mogyoró): De széjpön kibärcoükäozot à kukoricà!
kicsikouütozi magäot álomba sírja magát (csecsemő): Kicsikouütozta magäot, elälut.
kifojtig csordultig: Kifojtig öntöte à fazékät virē.
kigyä ki tudja: Kigyä éül-e szëgin Bäläozs?
ki, ha nem éjn dicsekvő: Ez ojä ki há něm éjn, mindig dicsekszik.
kihívül hideggé válik: Kihívüt à léjfcse.
kihon-kihon itt-ott: Kihon-kihon vån csäk bene repce.
kiküçäozik kicsírázik.
kiküpäolouüdik (-ol) betegségböl felépül.
kimi-humi haszontalan, értéktelen: Kimi-humi mindönsëig äkäd à pädon.
kípertyöget tágra, nagyra nyit: Kípertyögeti a szömét.
kirustyäosodik kirojtosodik: Egiszen kirustyäosodot à réklim äjä.
k'itá 1. gyékényböl font, sodort kötél; 2. hajfonat: Fond bé à kitäomat.
kizucskäol (-ol) 1. kilötyöget: Në zucskäol ki à vizet, mibe mossäk! 2. elpocsékol: Änyi pízi vån, huyg kizucskäoli.
kläjbouca bolondos.
kläotyé sűrű sár.
kläotyés hou olvadó, latyakos hó: Ojä nehëiz à kläotyëis houba mënni.
k'ouba sas: Fäjtäoji: miskäor (egerészö), szokol, orlä, véjrcse.
k'ocol (-ol) gyöngén megver vmit, hogy az halk hangot ad: K'ocoli à

gerendäot, osztä kezdi ä mondókäot
ä komä äz odädoyn.

koucs kulcs.

koucsäg tölgyfaläda: *Mägik färäktäok*
ä koucsägöt othon ä fälübä, négy
szärväojä voüt, kilencven centi hosz-
szi, széjlös ötven centi, hetven centi
mägos. Nr. Arasznyi magas, széles
lábakon álló, äcsolt, szabályos vo-
nalakkal kicifrázott, 4 szarva van
és csücsos, magas teteje. Ebben tar-
tották régen a ruhanemüt. A meny-
asszony is ebben vitte a kelengyé-
jét. Ma már csak itt-ott található, a
hombárban valamilyen vetőmagot,
a padlásan régi ruhadarabot tartan-
nak benne.

kokos tyúk **Sz.** *Ojän okos vagy, mind*
ä täväli kokos (=nincs eszed).

kolonytyou bunkó (a juhászbót vége,
fogója).

kolozsbot bunkós bot: *Räväoktäm ä*
kolozsbotä, hänem elige voüt.

komenista kommunista.

*koms*i (csak megszólításban) szom-
széd: *Jou napot, koms*i, *mi csi-*
nyäolsz?

kopász moujou 1. meztelen csiga; 2.
igen szegény, nincstelen ember.

kopisznyäk pemetefü.

koplouz forró vízzel forrázva kopaszt:
Märi nene nem éjr rä, koplouzi ä
lúdät.

kopossoy koporsó **Sz.** *Egyik läobä mä*
ä kopossoyba vän. Nr. Ha sok a
sväbbogár, egyet a koporsóba kell
tenni, kipusztulnak.

korciäoz korcsolyázik. **Nr.** kivágott
jégdarabot kötöttek régen a cipő
talpára, úgy csúszkáltak.

kordoväon túlságosan nagy (cipő): *Ojä*

kordoväon ä cippöüje, elig tud bene
mëni, igön nägy.

korpityol (-ol) kapar: *Termëisküvel*
korpityolik äz äjtout.

kotogou kolomp: *Élopta väläki ä koto-*
gout, mivë üzüik ä serege mädarkä-
kät? Nr. Van kicsi, amivel a szőlő-
ben üzik a madarakat, van nagy is,
amit a marhának a nyakába akasz-
tanak.

kovicol (-ol) kopácsol: *Mindön näp*
kovicolnäk ä szobäoba, nem lehet
älnni.

kömörödik keményedik: *Éjjë kömörö-*
dik ek kicsit ä föüid, nem lesz ojä
säor.

könyepcsëib könnyebben: *Könyepcsëib*
ërzi mägaot.

kötöt pöndöj alsószoknya **Nr.** Négy-öt
szél vászonból készült. Fëlläbszärig
ért. Az alját színes pamuttal kicak-
kozták.

küca csíra: *Kücaot erisztöt ä báb. Jou*
essöü voüt.

kuci nyakszirt. **Sz.** *Kucin väogik* (nyak-
szirten vágják).

kukászërda november utolsó szerdä-
ja **Nr.** Ezen az Andräs nap utáni
szerdän sem a kocsmában, sem az
utcän nem szabad muzsikálni, csak
otthon.

kukoricäcimä a kukorica virága.

kukoricäcsutä a kukorica töve.

k'uläorz~-zik figyel, les: *Szigényel*
k'uläorzik ä hälät ä häläoszok.

kuläos szürke. *Kuläos värnyu voüt ä*
szíröüibe.

kulüp heverő. **Nr.** Régen nem volt ägy,
csak kulup. 60—70 centiméter ma-
gas volt. Két bakra tették a fenék-
deszkákat, oldalára is egy-egy desz-

kát erősítettek. Szalmát tettek bele,

erre jött a többi ágynemű.

kunét a vasúti töltés melletti mélyárok:

*Á kunéton mēnt, à vonát szömbé
jüt, de nem is húsza bé à szömit.*

kurcina sült szalonna, szalonnából sült tepertő.

kuszota rövid, kurta: *Ojá kuszotá
szoknyáoja van enek a láonnák, mind
ki vān āz inā.*

kuszter gyér, rövid hajú.

kuszturá kicsi: *Kuszturā bicsákjā vān,
belémén à zsebjébe.*

kutyi a nád fiatal hajtása.

kuvigáol 1. a kuvik madár ilyen hangot hallat 2. a kuvik hangját utánozza.

kuzmou odaégett étel.

kühicöl (-öl) köhécsel.

különöz (-öl) különködik. *E mindig
ú különöz, sohase ács csinyáoli amit
a máosik.*

PENAVIN OLGA

Szamoszegi szójegyzék*

cábér gondviseletlen, kóbor, tilosba járó; prostituált: *Hát mid gondōsz,
ha má cábérba jengette, van ū neki
gonygya rá? Józszi bátyám is panaszkodot,
hogy valami cábér megdézsmátja
lucèrnáját. Asz hiszed nem ojjan
cábér Zsuzsi jis; csötörtök este jis
Sányi jöt ki jū tülle, osz még van
aki mentegeti.*

cábérkodik szajhaskodik, erkölcstelen életet él: *Alig nőit mék ki ja puja
pendéjbū bosz má joc cábérkodik a
legnyekkē, domborodik is má ja
kötőjje jelején az eredmén.*

cé disznó hívogató szó (csak ismételve): *Hijábā mondom ennek a
büdös malacnak, hoty cé, cé, mék se jön
ki jaz ōulbū.*

cédulaház épület a vásártéren, hol a jószágok járatlevelét az új tulajdonos nevére írlák: *Akkòr mennyünk
át a cédulaházba, oszt irassuk át a
Cifrát qz én nevemre!*

cefre pálinkafőzéshez összegyűjtött

poshadó, erjedő gyümölcs: *Most osz
van elék szilvacefre, de iszunk is ety
kis jój pájinkát a télen.*

celefánt celofán: *A befőüstöt szokjuk
celefántā lekötözni.*

cément 1. cement: *Ez a fāl nem megy
le biztos egy néhány esztendejig,
mèr cémentet is tettem a mältérbe.
2. homok és oltott mész híg keveréke,
mellyel az új falat először meszelik le:
Mi homokos mésszè meszelünk
előbb, ez a cément.*

cémentes 1. cementtel kevert: *Cémentes
mältèrrè vakòtuk a falat. 2. mész és
homok híg keverékével meszelt:
Ezem mektapad a szinezs, mèr cémentes
az alapja.*

cémentez homok és oltott mész keverékével meszeli a falat: *Eléb le
kè cémentezni, õut mek szinezni.*

cénka a disznó gyermeknyelvi neve: *Gyere
Pistikém, nézzük meg a cénkákát,
abbú lesz a jój husika télen.
ciberéz* lekvárfőzéskor a hígra főtt

* Vö. MNyj. XIII, 161—72.

- szilvát rostán átpasszíroz, hogy a mag ne legyen a lekvárban: *Nem jóul ciberészté, sok mag van a lekvárba.*
- ciberézés a szilvának maggal együtt történő folyékonnyá főzése: *Ha ja ciberézés megvan, hozok fát a süritéshe.*
- cifra 1. tarka: *Szép cifra ez a virág, de jén jobban szeretem, ha jety színü.*
2. túldíszített: *Ojjan cifra bot vóut a kezébe, hogy emehetet vóuna vele ja vásárba bohócnak.* 3. pirostarka tehát neve.
- cifráz 1. tarkára fest: *Nem tom honnét tanúta, de nagyon szépen tuggya ja falat cifrázni.* 2. játékosan színezi az énekhangot: *Hallot hogy cifrázza ja nóutát, még a színés se csináná külömbüll.*
- cigámmogyoróu mogyoró nagyságú, tüskés bogyókat termő, magas szárú gyomnövény.
- cigánkodik 1. hízeleg: *Erigy má tüllem, ne cigánkogy mindég.* 2. kér, koldul: *Ojjan szégyentelenül cigánkodott itt ez a Júcsa, hocs csak attam neki ety főüzet paszújt.*
- cigeretta ua.
- cigerettázik ua.
- cihòl 1. kő vagy porcelán összeütögetésével szikrát hoz létre: *Levèrtek ety telefompipát, oszt azóuta csak a porcellányávā cihōja jez a puja ja szikrát.* 2. a nyulat felvert kutya jellegzetes jelző hangot ad: *Cihòl má. Vajom mekfogja-jé ja Bundi a nyulat.*
- cijénázik (ritka használatú) ciánozik: *Pesrú hozott ez a jám valami óucska hommít, osz poloska vóud benne.*
- Szalkárú jöttek ki, úk cijénászták ki ja házbú.
- cikèrmányos bonyolult, komplikált: *Cikèrmányos ety szerkezettye van ennek a gépnek, mèr még Gyula bátyám se tutta mekcsináni, be kellett vinni Szalkárq.*
- cinedóurija a népi gyógyászatban használt növényféléseg.
- cinkos 1. barát: *Ez a köjök megénn összecsoüditette ja cinkosajit a kèrbe.* 2. bűntárs: *Cinkosa jis vóut a bicikli tólvajnaq, de ja rendőürség éfokta mind a kettőüt.*
- cinkoskodik barátkozik, barátokkal szórakozik: *Nem szeretem, hogy ez a fiju jörökké csak a Laji fijávā cinkoskodik.*
- cip-cupp 1. a csók cuppanását utánzó szó: *Na cip-cupp osz szájunk fèfele, mer indull a vonat.* 2. a híg sárban való járkáláskor a lábbeli hangja.
- cirippel hangot ad (a tücsök): *Cirip-pének mán a tücsök.*
- cirmos 1. macska (becézve): *Mijjen hizèlkedőü ez a kic cirmos.* 2. macska név: *Édes, a Pityu meg a Cirmos ety patkánt fogott az óulba.*
- ciru ~ cirō (Ósz.) cirok: *A tengeri köz-zé szoktunk mindég ety sòr cirut is vetni seprünek.*
- cobák ~ cubák nagy, csontos hús darab az ételben: *Ojjan cobákokat rakott anyád ebbe ja levezsbe, mint a két öklöm.*
- cohóu kutya riasztó szó: *Cohóu te! Még mekharapna jez a kutya.*
- coki kutyaüző szó: *Coki nye! Ez a dök se tud máshon lenni csak az ember körü.* Sz. *Nekec coki, ha jém beszélek: te hallgass, ha én beszélek (durva elhallgattatás).*

condra szajha, erkölcstelen életű: *Maribul is condra let mijóyta városom van.* 2. rendetlen öltözetű: *Öütöz má másik ruhába, ojjan condra vagy igy, mint ec cigán.* 3. rossz, viselt ruha: *Eszt a condrát meg ē fogom égetni, hogy ne vet többet magadra.*

cövek cölöp, karó: *A fene jette vóna meg eszt a bolondos Jóuskát! hát nem kitörte ja rekeszbü ßa cöveket, mikor a kutya mektámatta.* Sz. *Ál, mint a cövek.* (biztosan áll).

cövekél cölöpöt, karót földbe ver: *Mámma csak cövekētem, hóunap meg oszt rekesztek.*

cufla bél, belsőszerv, szufla: *Kitaposom a cufliját! Még a cufliját is megették a kutyák.*

cugg léghuzat: *Ted be jaszt az ablakot, mēr széjjē szakad a fejem ettül a cugtú!* Sz. *Jóu cugja van a torkánqk* (az italt gyorsan megivóra mondják).

cuggos 1. léghuzatos: *Mindeg beteg vagyok, ha jēm fejek, mēr cuggos ez az óul.* 2. gumibetétes (cipő): *Mos jóu neki jegy disznóubūr habdák is. Bezzek hadnagyoskodása idejēn, cuggozsba feszített.*

cukkól 1. bosszant, idegesít: *Minek kē mindék cukkōni ja kissebbet? 2. biztat, rávesz vmire: Addik cukkōta Jani, hogy belement ű ßis abba ja márhaságba.*

cukōrvirág begonia: *Mi csak cukōrvirágnqk monygyug, de jaszt monygyák ezek a puják, hogy begōunija jannak az igazi neve.*

curikk hátra, vissza: *Curik te, az is-tenlovát q fejednek. Nem birom ecs cseppet hátrēp huzatni vele jeszt a szekeret.*

curikkól hátra felé megy: *Csak uc curikkól, ha jaz ostornyellē jaz ōrárg verek.*

cürhöl 1. megeröltetve, de kevés haszon reményében dolgozik, gürcöl: *Cürhötünk egész nyáron látástú vakullásig, oszt alig vam meg a betevőünk.* 2. pirongatva, de eredménytelenül nevel: *Hijába cürhölöm eszt a fijut, nem ēr ennek semmit.*

cürhöüdik eredménytelenül kínlódik vmivel: *Cürhöüthetek ém magamba, ha jezek nem seggitenek ecs cseppes se.*

csácsog veszekedve kiabál, bizonygat (főleg nő személy): *Mics csácsoks itt? Erigy dóugodra, nincs ebbe neked beleszóllásod.*

csádé idomtalanul nagyra nőtt gyom- vagy kultúrnövény (olykor a vékony és magas termetű emberre is mondják): *Ez a sok esőü ßosz mekcsinátq. Ojjan lett a tengeri, mint az erdőü, még ijjen csádé sose vóut. Micsoda jecs csádé jembēr lett ebbül a Laji fijábú.*

csājtos rendetlen öltözetű: *Vehetné fē má jegy másik ruhát, mer ebbe csājtosav vagy a hencidaji kürvátú.*

csalamádé 1. sűrűn, takarmány céljára vetett kukorica: *A kērtet az idēn csalamádévā vetettem be, had legyen a jóuszágnqk mit enni ja nyáron.* 2. uborka, zöldpaprika, hagyma és káposzta keverékéből álló vegyessaláta: *Nyóuc üvek csalamádēt tettem ē téllére.*

csalapáll kézzel-lábbal kapalózik, csapol: *Ne csalapáj qnval a kanállā jaz ōrom előüit, mer a kezedre huzok.*

csálé az igás szarvasmarha balról jobb-

ra való terelésére szolgáló szó: *Csálé Virág, hàjsz ide Bözsi!*
csáléra jáll félrebillentve áll (pl. kalap a fejen): *Imre komám má beszipkázot, mër nagyon csáléra jáll a kalapja.*
csálás baloldalra fogott szarvasmarha: *A Virág a csálás, a Bözsi ja hàjszás.*
csámborog céltalanul, tétovázva jár-kál: *Az egész napot e kē neki csámborogni, uty hogy nem csiná semmit.*
csámeszél a tutajhoz hasonló csámesz nevű eszközön közlekedik: *Mikor a Falufok kijöntöt, mi jegész nap a legelőün csámeszētünk. Őjjam vout a legelőü akkòr, mint ety tengèr.*
csapóú a folyó éles kanyara kövel kirakva a vízmosság miatt: *A csapóúná dõugozik ez a rossz kõjök, osz mindék fétem, hogy eccer a vizbe fú.* 2. Az östor szösszel vagy raffiával kifont vége, ami erős pattogó hangot ad: *Ez a tekergõü má megén ēvitte ja szõszt az ostõrjáho csapóúnak.* 3. aratáskor a kasza nyelére kötött meghajlitott vessző, mely egyenletesen fekteti le a búzát: *Kicsi ja csapóúja jennek a kaszánk, oz deregba tõri ja buzát.* 4. egy fajta gyerekjáték.
csarambukòl botladozva, elgondolkozva jár: *Ocs csarambukòt az uton, osz majd elütötte jeggy õútóú.*
csároog kéretlenül, nagy hangon beszél: *Te csak ne csároogj, akkò beszéj, ha kérdeznek.*
császkáll csavarog, tekereg: *Egész nap csak császkál, nem csiná semmit.*
csatak 1. harmat, lucskos, kast: *Hat szikkaggyom még ety kicsit az a csatak, mër merõü viz lesz tülle ja ruhád.* 2. vastag szárú növények tarló-

ja: *De jistentelen csatakja van ennek a garádicskóúróúnak.*
csatakos ~ csatikos 1. lucskos, vizes a harmatos, vagy ázott növénytől: *Még a gatyám is csatakos lett ettül a lucèrnátú.* 2. tarlott: *Vigyázz azon a csatakos főüdöm, mër megdõfi a csatak a lábodot.*
csatrang 1. törés után visszamaradt csonk: *Firészējük le jennek az ágasnak a csatrangját, mer északassza ja ruhát, ha belejakad.* 2. (tréfásan) apró termetű: *Ez a kics csatrang meg mit akar itt?*
csatrangos 1. rendetlenül öltözött: *Aggyá járra ja pujárá valamit, ne legyen ojjan csatrangos.* 2. letördelőzött, csonka: *Nagyon csatrangos lett ez a kis fa ja vihar õúta.* 3. szarcsimbókos: *K. Csatrangos seggü.*
csává 1. gabonafélék vetőmagjának rézgálicos gombamentesítő anyaga: *Ha kiszettem a buzát a csávábü, megyünk vetni.* 2. baj, kellemetlenség: *Csak osz csávábü ne kerüj mi-jatta.*
csáváz vetőmagot gombamentesít rézgálicban: *Èn csávázom a buzát, te mek készidzs elõü ßa vetõügépet.*
csebèr kisebb edényfélesek tréfás neve. Sz. *Csebèrbü vedèrbe.*
cseccsent 1. csicsereg egyet a madár: *Ocs cseccsentet valami, valami madár.* 2. fingik: *De büdössecs cseccsentettè.*
csecserèll 1. nõt tapogat: *Èrzsics csecserèlli ja szèmbè.* 2. pizsmogva bábrál vmivel: *Ène csecserèj annyit avval a székkè.*
csecsesrádijóú asszony, aki sokat pletykál (tréfásan): *Eszt is lejatta má ja csecsesrádijóú.*

csederint erőteljesen üt egyet: *A nyakat közzé csederintek, ha jē nem mensz innét.*

csekéj 1. sekély, nem mély: *Mos csekéj a Szamos, térgyik se jér a vize.* 2. kevés, nem sok; bagatell: *Ezer a csekéj dologér csak nem veszünk ősz-sze.*

cseki (csak birt. sz. raggal) hím állatok nemiszerve.

csélleng 1. lézeng, kódorog: *A kèrt alat láttam cséllengeni.* 2. ritkásan van (gyümölcs a fán): *Rossz a szülvatermés az idén. Csak itt-ocs csélleng a fán ety-két szem.*

csemeg a lábbelibe ment víz hangot ad: *Teli van a bakkancsom vizzē, hallot hocs csemeg.*

csempesz 1. csempész, határsértő: *Mindék fognak ē csempészeket a határon.* 2. csempéző, falburkoló: *Csempész lett a fíjübū, az is jóū foglalkozás.*

csēnáll (Ósz.) csinál: *Mics csēnász má megēnn?*

csendit két haranggal egyszerre harangoz temetésre gyülekezőt: *Igyekez-zünk, má csenditenek.*

csenyevész csenevész, rosszul fejlődő: *Rossz ez a főüd, csak csenyevész benne ja vetemēny.*

csépl 1. hüvelyest ütéssel kifejt: *Hőūnap lehet a paszūj cséplēni.* 2. üt, ver. *Enni jis kē jadni ja pujának, nemcsak örökké cséplēni.* 3. cséplőgéppel csépl (ritka, finomkodó használatú): *Csak jövőū héten tudunk cséplēni, akkō lez gép.*

cséphadaróū kézi cséplő eszköz.

csepp 1. csöpp, vízcsöpp: *Három csepp vóūt ez az esőū csak.* 2. kicsi: *Ennyi cseppet acs csak nekem?* 3. ala-

csony: *Pici Lajinak hijták, mēr nagyon csepp embēr vóūt.*

csepű ~ *csepő* (Ósz.) csepű, kóc, rossz minőségű szősz: *Estenkēnt én a csepűt szoktam sodörni, hogy mire ja szüvés lessz, az is kēsž legyen a pokróūcho.*

cserepesedik repedezik: *Cserepesedik, repededdzik csak a főüd ebbe ja naty szárasságba.*

csērkesz 1. régi ifjúsági szervezet tagja: *A füzezsbe szoknak minden nyáron táborozni ja csērkeszek a régi jidőūbe.* 2. kóborol, barangol: *Ocs csērkesznek a puják q kèrt alatt.*

cseszlet ~ *csesztet* öregesen, lábát a földhöz súrolva megy: *Hova cseszletē má megēn?*

csészni a szekér tengelyének végén levő védő kupak: *Ved le jelébb a csésznit te hóūjak, ha kenni jakarod a szekeret!*

csiccsent 1. csettint egyet a nyelvével, kifejezve vele meglepődését, elismerését: *Ēre ja bőra josztán csiccsenthecc.* 2. fingik: *E szār vóūt mikōr megetted is, ojjam bűdössecs csiccsentettē.*

csicsóū 1. élénken tarka, rikító, nem harmonikus színekkel tarkított: *Ha láttad vóūna, hogy ez a Zsuzsi mijjen csicsóū ronygyot szedet magárq, röhöktē vóūn rájta.* 2. ízléstelen: *Ne ved meg eszt a kövezsdijeknek valōū csicsóū banyagot.*

Csicsóūné az ízléstelenül öltözött, túlcicomázott nőre mondják: *MékSári jics Csicsóūné jácic má?*

csicsog 1. csemeg.

csidit csendesít, csitít, nyugtat: *Hijábq csidítottam óúrákig, csag bőūggōtt. csihéssē tesz Sz.-ban megbolondít,*

- idegbeteggé tesz: *Hóucs csihéssé tesz ez a rosszaság.*
- csihòl* 1. követ acéllal kitartóan összeütöget, hogy szikrát nyerjen: *Régen acéllá csihòtuk a tüzet.* 2. idegesítően összedörzsöl vmit: *Maz istennek csiholod örökké jaszta a platot, má borsóúrkás a hátam tülle.*
- csiklik* csiklandik: *Édes, monygya Pityunak, hogy ne piszkája ja tálpat, mèr csiklik.*
- csikòpòúr ~ csikòuspòúr* fekete lemezből készült régi típusú konyhai tűzhely, melynek a sütő része hátul kiemelkedik.
- csimbòuk* csomó: Sz. *Csimbòukra vòut akkòr mék kötve jaz inge* (gyerek volt). 2. apró, kicsi: *Erigy má jinnét te csimbòuk! Hát te meg mit akàrsz itt?*
- csimbòukostészta* leves-féleség, melyben csomóra kötött tészta van: *Tennap rájértem babráni vele, osz főjštem a pujánk ety kics csimbòukostészta.*
- csimpàjkòúddzik* kézzel-lábbal fölkapaszkodik (pl. kocsirúdra): *Megédemètet, hogy a hátàdra vèrt az ostorrà Laci bátyád. Minek csimpàjkòúddzò ßa szekerére.*
- csinár ~ csenár* (Ósz.) csalán, *Urtica dioica*: *A kis kacsánk vaktam ety kics csinárt, oszt ugy összemarta ja kezemet, hocs csak ugy ég.* Sz. *Job let vòuna, ha ja csinárà rázom: kár volt nemzeni.*
- csinàrcsattoktatòú* apró énekes madár, mely a csalán és más magasabb szárú gyomnövény között szeret fészkelni, hangja pedig csattogásszerű.
- csinnya* (csak birt. sz. raggal) vájat a hordókon, melybe a fenék rész illeszkedik: *Kikòrhatt a csinnya jennek a hordòúnak azér ereszt.* 2. szövésnél használt *vetòú* része, egy léc, két kiálló pálcával, melyre a fonalat keresztesen rácsavarják.
- csipa* 1. a szem sarkában levő váladék: *Türút ki ja csipát a szemedbú.* 2. a fák kérgén kicsurgó gyantaszzerűség, mézga: *Puja korungba leszettük a szilvafàrú ßa csipát, oszt aszt et-tük.*
- csipákòl* csipog (pl. csibe vagy madárfióka): *Ocs csipákòl a jugba ja kis vereb.*
- csipás* 1. szeme sarkában váladékot viselő: Sz. *Ojjan a szemed, mint a sasnag, de nem ojjan éles, hanem ojjan csipás.* 2. mézgas (pl. fa): *Nem sokájig él ez a kisz szilvafa, mèr nagyon csipás minden ága.* 3. gyerek, kis-korú (átv. értelemben): *Eszta a kics csipást is magaddà hozod?*
- csipeg* csőrével szedeget (a csibe): *Óú ßa drágák! Néz má hocs csipegik a kását!* 2. rossz étvágyal eszik: *Valami baja van ennek a jánnyak, csak csipegi jaz ételt.*
- csipeget* 1. csőrével szedeget: *Még a disztòú ßòràrú is lecsipegetik a kòrpát ezek a csirkék.* 2. rossz étvágyal eszik: *Mámma má csipegetet valamid, de nincs üneki jóul a gyomra.* 3. körömmel apró darabokra tép: *Mire észrevettem, az abrosz ròtyát csipegette, de jójjan csunyan letébdeste, hogy másikat kè rá vèrni.*
- csipegetettészta* levesféleség, melybe a meggyúrt tésztát körömmel csipegetik bele: *Hirtelenèbe jety kics csipegetettészta főjštem, annà nem kè bajlòúdni ja nyúogatássà.*
- csirajòuszság* meddő, nőstény szarvas-

marha, melynek borja nem lehet: *Ha bõrnyut akársz, mek fejlõis tehenet, ne ved meg a Sanyi tinõját. Csirajõuszág a.*

csiráz növényi csirát letõrdel (általában burgonyáról): *A héttem mek-csirázzuk a kolompért, mër jövõü héten vetni kē.*

csirázgaluska (elavult szó) nyersen reszelt burgonyával gyúrt, galuskának szagatott tészta, amit fõve, paprikás, hagymás zsírral fogyasztanak.

csirittya bozót, cserje: *Beszalatt a csirittya közzé, onnét pék ki nem hozod, mē letépi rullad a ruhát.*

csõulent zsidósan készített babfõzelék, sõlet: *A vém Mõuzsi zsidóuná puja-koromba sòk csõulentet ettem.*

csõülnak (ritka használatú) csónak.

csopõrt 1. emberek kisebb vagy nagyobb társasága: *Délután csopõrba verõjittünk, oszt átmentünk Panyolára ja kõrcsmába.* 2. közösgazdaság, termelõszövetkezet: *Kilenszászhatvan õuta jaz egész falu ba csopõrba dõugozik.*

csõuré 1. szegény, szerencsétlen: *Hát ojjan csõuré vaty, hogy még ety pohár bõra se telik? 2. meztelen, póre: Te kics csõuré ne jerity ki jaz udvára, mër, mer emõrog a kutya ja põszõrõüddē, ha megláttya.*

csõrgõu az ereszról lecsõpõgött víz által kimosott barázda az épület mellett: *Most osz vóut esõü, ba csõrgõuba még midég áll a viz.*

csõüva 1. vakondtúrás nagyságú földkupac, ami az egymástól barázdával el nem választott földek határjelölésére szolgál: *A csõüvát ekapátta, osz vaty két lépæssē jodább egy*

másikot huzot, mintha nem venném észre. 2. szalmatekeres tűzgyújtás céljára: *Csináj mán ecs csõüvát, oz gyücs alá jannak a másik csomõu lomnak is!*

csõhõg ~ *csõhõg* üzemelés közben hangoztat a gép: *Mán a szomszédba csõhõgõtt a Tisza gépje, de mi még akkõr hõrtuk a buzát.*

csõüir 1. madárfélék szarus szájrésze: *Õgy belevágott a kotlóu ba csõüirivel a kezemfejjébe, hoty kisèrkett a vér belõjülle.* 2. száj (tréfásan vagy mérgesen): *Fog be ja csõüirõd, ne pofázz annyit!*

csõrtet nagy, csõrõmpõlõ zajjal megy: *Ucs csõrtet végig az uccám, mint eggy átāhalál.*

csõszõg lábát földhöz súrolva jár (fõleg öreg): *Hát Pista bátyám hova csõszõg eccer? — Megyek fijam ety kizs dohányér a bõudba.*

csudafa maszlag, *Datura Stramonium*: *A verem meget mindék kikél ecs csomõu csudafa, pég ojjam büdös, mint a dõg, meg asz monygyák, hogy mér-ges is.*

csukõu retesz, tolózár az ajtón, kapun: *A csukõujávā kē bezárni jaz ájtõut, nem csak kelincsibe, mër māj bejõm valaki.*

csü ~ *csõ* (csüt ~ csövet; csük ~ csövek)
1. kályhacsõ: *Füstõl ez a spõur, ü csüt kém venni, mer e mán elégett.*
2. bab, borsó hüvelye: *Ecs csü sincs azonn a naty kam paszujon. Várjá még a borsõüvā, nincs még abba szem, csak csüje van.*

csüddzik csövet kezd növelni (bab, kukorica stb.): *Mikõr másoggyára kapátuk a tengerit, māj csüddzõtt.*

csühõgõü (lekicsinyelve) cséplõgép:

Őcsosvárú bis szokot jönni jety kics csühögöü gépèlni.
csühöl üt, ver: Samu részeg megén, oszt ucs csühöli jaz ásszont, ahöcs csag birja.
csüll ~ csöll (Ósz.) fonalat csévé! szövéshöz: Nem bánám ha csüllené ety kicsit. Semmire se haladok a szüvéssé, ha jaszt is nekem ké csináni.
csüngöüje (csak birt.sz.raggal) férfiak nemi szerve: Kiláccik a csüngöüd, gomböd be ja nadrágod. Tk. Szöüröss a csüngöüt kivánnya. Mi ja? — Macska meg a kölbász.
csürhe 1. disznónyáj, konda: Mit mond a kis malac, ha jön haza fele ja csühérü? — Áprillililis, áprillililis. 2. utolsó, alja népség: Hát te szóüba jász qvval a csürhév?
dácsöl hangoskodva mulat: Od dácsol a Szövetkezet körcsmájába mán ety félnapja. Sz. Dácsot jár: részegségében vagy mérgében eszeveszetten ugrál.
dagaszt 1. kenyér vagy kalácstészta! készit: Megyeg dagasztok, hóünap kenyérsütés lessz. 2. dagasztó mozdulatot végez a hízelgő macska: Esszem meg a kis pofáját, nesz hogy doromból meg dagaszt!
dágvány lábbal letiport vetés, szétaposott szalma, trágya, sár stb.: Dágvánnyá teszitek aszt a szálmát a csuszkállássá te! Nem jöttök onnét a pèrcenn é!
dágványól tapos, tipor: Csag dágványöja ja jóyszág qaszt a takármánt. Minek tetté jannyit elibe?
dákóü férfiak nemi szerve: Sz. Dákóü neked öcsém! Kap be ja dákóümot. dáma jól öltözött, de rossz erkölcsü

nő: Ebbül izs dáma let, mijóüta ja könyvelöü jár hozzá jestéknént.
dángáll 1. letapos: Ép mos láttam, hogy a Laji tinóüja dängájü ja vetésedet. 2. üt, ver, elpáhol: Jücsát se jártana naponken dängáni.
dara 1. dúrván örölt kukorica vagy gabonaféle: Tengeri darátü hizik legjobban a disznóü. 2. höszerü, szemcsés téli csapadék: Tr. mondóka: Esik a hóü meg a dara, fázik a menyasszom fara. Ahom fázig betakarja, ahom vizket, megvakarja.
darásseggü kicsi, hegyes fenekü (főleg nő): Tr. mondóka: Te jis épp ojjam vagy, mint más, hegyes seggü, mint a darázs.
déböl tönkre tesz, pocskékká tesz: A magadét tudod kéméni jugyi? De ja másécs csak débölo.
degradáll hivatalából lecsúszik, degradál: Miklóüs izs degradát élnögbü munkássá.
dekecses (rég! szó) vándor kocsikénőcs árus: Sz. Ojjan a ruhájü, mint a dekecseseké: piszkos, szennyes.
dikicsél 1. életlen késsel vág: Vedd előü üa más!k kést, ne dikicséd avval a rosszá. 2. közösül: Az óülpadon a takarmányon dikicsétek Marivä.
dilinyóü ~ dilinyóüs bolond, féleszü: Dilinyóü vaty te komám! Hát uty kell asz csináni?
dinèr henger alakú, zománcozott edény ételhordásra, melynek füle a vödöréhez hasonlóan van kiképezve.
disznóü ~ disztóü (Ósz.) 1. sertés: Sz. Hálgat, mint a hugyóü disztóü: a bünössége miatt hallgató emberre mondják. Tr. Sz. Ebbe jaz étélbe meg belelépett a disznóü: hússal fött. Tr.Tk. Te hogy eszé komám,

mint az ökör, vagy mint a disztóú? — Hát, mint az ökör. — Én komám mint a disztóú, beszek is, iszok is. 2. az étkezéskor bőfögő ember jelzője: Mid büföksz itt az asztáná te disznóú. 3. a részeg ember jelzője: Hon az ékhajladba ruktá be mú korán reggē te részegezs disztóú?

disztelen szégyentelen, szemérmetlen: Hogy nem sül ki ja szeme ja disztelennek. Képpes ēvenni attú βa kis köjöktű βa jáccóuját.

domból duhajkodva mulat, tivornyázik. Vasárnap nem is vóút neki jelég, mék hetfün izs dombōni kē neki.

dongóú méh: Egy bunkóú van az ōrán, ugy mekcsipte jegy dongóú. Gym. Vóút egy dongóú meg egy légy, tovább is vam monygyam még?

dörcis (tréfásan) kenyér: Osz lessz-e dörcis téllere Laji? — Hát van vagy nyóuc mázsá buzám, a bisztos elég lesz egy esztendejig.

doszt pontosan elég, éppen elég: Mari néném ety kanállā se jeszek többet. E doszt elég vóút.

dóuzni zsebben hordható dohánytartó fémdoboz: Kesērvés egy nap vóút ez a maji nap. Ithon hagytam a dóuznimat, oszt egész nap nem tuttam rágyútani.

döccenőü gödör a földúton, ami zökkenve rándítja meg a szekeret: Teli van ez a Báróútagosi jut mindenüd döccenőüvē, maj kiszakatt a gyomrom míg végik hájtottam rájta.

dönget 1. talajt lesulykol: Döngezs le jeszt a területet, mer ide mértem ki jaz asztak hejjet. 2. üregeš belsejű tárgyat üt: Minek kē döngetni örök-

ké jaszt a ládát? 3. üt, ver: A köjköd döngeti Gyula, de csináhgt avvā mán akármit.

döngöl 1. ütögetéssel a laza talajt keményé teszi: Megyek seggitek Jóúskának a hász főüggýéd döngōni, hat padlóúszhassák miné jelébb. 2. üt, ver: Döngöd ē vaty kéccer, oszt óútán nem kē neki jimátkozni mindeg.

döngölőü nyélre erősített súlyos tuskó a laza talaj ledöngölésére.

dönnyög 1. orrából beszél, kelletlenül válaszol, dönnyög: Te meg mid dönnyöksz? Beszēj tisztességesen, ha kérdeznek! 2. hangot ad a borját szoptatni akaró tehén: Dönnyög a Himes, engedd alá mán a börnyut, hat szopjék.

dörzsölőü 1. munkával egybekötött falusi szórakozás, hol a lányok lábukkal puhítják a szöszet, s közben nótáznak, csevegnek a legényekkel: Mos má nincs ojjan jóú dörzsölőük, mint régen. Husz fűt is megdörzsőtünk fejenként, óút mek hájnalik táncótunk. 2. a szöszet dörzsölő személy: Kik a dörzsölőük Paragékna. 3. szöszet dörzsölő szerszám, eszköz: Nóútaséknak vóút egygy ojjan dörzsölőüjük, hogy ety kita szösz izs belefért eccēre. 4. radírgumi: Keres mán egy dörzsölőüt, mer étēvesztetem a leckét.

drucájá (csak birt. sz.raggal) keresztneve azonos vele: Téged is Pistának híjnak? Hát akkō drucám vagy.

drugár hosszú, egyenes fa, sugár fa: Na jez a drugár jóú les sárgerendának.

BALOGH LÁSZLÓ

Nyelvjárási szövegek*

III. A dunántúli nyelvjárásterület északi része

Lipót, Győr-Sopron m. A felvételt **Balogh Lajos** készítette 1963. márc. 14-én.

— Hogyan kezdik disznóöléskor a munkát?

— *Réggē főkeľünk koránn, koránn. Őt-hat óra. Ugyē akkor mēgölik, két-három fırfi, kiviszik a kert alá, visznek szalmát, mēkpörzsülik. Akkor behozzák, idben jó mēgmossuk. Mikor mēgmostuk, akkor ugyē behozzuk konyhábo, vagy udvaron, mikor mijen az üdö, ott | bontjuk. Vaty konyhábo, ha hideg vaⁿ, ha langyosabb a üdö | udvaron. Ótán osztá hozzáfogunk, sütünk jó süthúst, főzünk jó levest. Utánno hozzáfogunk a béltakarításho. He így van disznóölés. Ekkor tőttyük a hurkát. Annak hijják. Vaty kalbászt.*

— Vacsorára szoktak összejönni vendégek vagy rokonok?

— *Nēm,¹ csak rokonyok, rokonyok vagy az embérnek a gyerēkeji, (hát) gyerēkēket mondva jobban, mást, úgy idegēnyēk nēm. Csak az embérnek, ha magánok vannak killep, má fırnek lējányo, vagy van kint fija, ezēket szoktyuk.*

— A hússal mi lesz disznóölés után?

— *Aszt besózzuk, bennehagyjuk teķnőbe. K¹ét h¹étig a apróhúst, ęty hónapig mēg a lábokot, utánno füörakjuk a füstre.*

— Milyen fajta füstölők vannak?

— *Mos má nyitot kímínyek nēmigēn vannak, csak ezēk a kis rakot füstölők, (jobbára) abba füstölünk.*

— Hogy megy a füstölés?

— *Füstölés? Hát, fölaggattyák, vannak vasrúdak vaty farúdak, arra föl-akasztják [!] a húst, alája mēg vüsznek fıriszport vagy ijen fapotyadikot, alá-gyujtnak, egisz nap füstölög. De ez napirendēm mēgismtıldik² két-három hétig is, mikorra ja hús jó.*

— Meg is nézik közbe-közbe?

— *Nēm köl mēgníznyi, nēm. Hotyha nincs igēn ęsszetömve, akkor nēm kő*

* Vö. MNyj. XII, 193—210; XIII, 173—90.

¹ Emfázis miatt hosszú az ę.

² A második szótag is hangsúlyos.

mëgníznyi. Ha össze van tõmve, akkor mëk kő ritkittanyi, hogy a füst mindenhól járgyo mëg.

— Hát a kenderrel milyen munkák voltak? Tavasszal milyen földbe vetették?

— Jó földbe vetëttük el a kendërt március utójján vagy április elejin. Mikor kikëtt, ha repce vót benne, vaty túske³ vót benne, kihuszkottuk belölle. Utánno, mikor mëgnőt, akkor águsztuzsba kiszëttük belölle a virágos kendërt. Jó írët, sárgo vót, akkor kiszëttük. Asz kivígbe kötöttük, hazahosztuk kocsival, és elvittük tóba. Ott elásztottuk. Leraktuk, el is hosszábo, két vígire karót vertünk. A karó összetartotta, a kendër tetejit mëg lesárosztuk.⁴ Az ot vót hét, nyóc vaty kilenc nap, mikor, mijen vót a víz. Ha melegeb vót, hét nap, hidegeb vót, kilenc nap. Akkor kikötöttük — úgy montuk —, kiszëttük a vízbű, kimostuk, kidoptuk a partra. Hazahosztuk, s akkor szíjjeterëgettük, három felé akasztva ja kendërnek a | ajját. Három lábrõ akasztottuk. Mëkszárott, akkor ugyi (aztán) kitilótuk. Ez vót a virágos kendër. Kisasszonnap után kinyűttük a magos kendërt. Asz othattuk kivígbe a földön, mikor mëkszárott, hazahosztuk, osz kicsípëtük. Abbu vót a kendërmag a másik évre. Aszt ugyannigy elásztottuk. Az má tizënégy napig is a vízbe vót, mer akkor hidegeb vót a víz. Mikor aszt is kimostuk, szintën hazahosztuk, aszt is kiterëgettük. Jó idõkke mëkszárott, összeraktuk. Asz má nem tuttuk akkor kitil^onyí, a magossat, asz csak a másik év tavaszán. Így vót a kendër. No most mikor kitilótuk, akkor kikemëncészttük. Jó foró kemëncébe, hogy az a apró pazdorja kipotyogjon. Tilóvā mëgin kisimítottuk. Eszt így montuk, kisimíttuk. Mikor am mëgvót, akkor van... gerebënnék hituk, oan vas fogai vannak, mëggerebënyészttük, mëktörtük, hoty puha lëgyën, selmës lëgyën. Azután kerü^lhetët föl a rokkáro mëkfonnyi. Fontung belölle zsákot, fontung bellölle víkony | vászonnak valót, fontung belölle abba az idõbe lëpedõnek valót, máma az már nincs. Rígënn így mënt. Errü csak ennyit tudok.

— Szoktak-e összejönni házaknál?

— Nëm. Mostanábo má, én idõmbe nëm. A édesanyájaimtu hallottam, édesanyámtú, hogy azelõtt összemëntek fonóházokhó, tízen, tizënketten, tizënhatanann is. Fonyóházat rendésztek, és ot elfontak éfélig is. Én koromba má nëm, mindënikünk csak ithon.

— A fonóházakba legények is eljártak?

— Oda elmëntek a legényék is, od bolondásztok. Elmëntek azok is. Mer ot vótak lëjányok, vótak asszonyok, fiatalabbak, öregebbek. Oda beűtek a legínyék is. Ot elviccűtek.

— A házaknál szövõszék volt-e?

— It nëm vót. It nëm vót. Úgy vittük el má vidík faluba, ot szëvettük mëg. Mëkszëvettük a víkony fonalat víkon vászonnak, a vastagot mëg zsáknok. Azok vótak a... parazd^lzsákoknak hituk űket. Abba az idõbe nëm köllött a bódba

³ Valószínűleg aszat, cirsium arvense.

⁴ A második szótág is hangsúlyos.

zsákot venni, mer vót. Még most is van nekem is öllig. Van vaty szá^oz.

— A kendernek milyen minőségei voltak, a legjobbat hogyan nevezték?

— Ugye az eggyékét csöpűnek hiták, másikat még | fejbe csináták, av v^ot a finom kendő. A csöpűbű fontuk a zsákot. A finom kendőbűl, a szá^olábú, abbú fontuk a lepedővásznat vaty pedig a víkony vásznat. Három felé szoktuk osztani.

— Törülközőket?

— Azok is abbul a víkon vászombu, asz szapták fő törülközőknek, abbú vótak törülközők. Annak idején a rígebbi, én lējánkoromba vagy gyerėkkoromba firfijaknak még — úgy monták — gatyá is abbú vót. Azok vótak a vászongatyák.

— Milyen volt a régi ruházkodás? A férfiak gatyában jártak, hát az aszszonyok?

— Asszonyok azér így, mim most^o, akkor is így jártok, mim most. Má ennyire nem vót (olyan) nagy a divat, mer ennyi szíp ruha nem vót, mim most, ugye. Jobban csak szövet vaty festet, vaty parget. Mára má selmek, még, még nejlonok vannak, ez azelőt nem vót.

— A férfiak vasárnap is felvették a gatyát?

— Akkor nem, akkor nem. Má idősse emberek — ötven, hatvan éf körüljek —, azok fővették akkor is, mer a én idősapám is járt abba.

— A vásznat fehéríteni is szokták?

— Fehérítteni is szoktuk. Mėk szoktuk... mėk szoktuk — má ugy mongyam —, vótak azel^ott ezek a hordók, szapulónak hituk űköt. Behosztuk, fal mellé a teknyöt, beletettük a fonalat. Főrástuk hamuvā. Mėkforáztuk a hamut, abba vízbe főrástuk hamuvā. Belehelészttük a hordóba, asztá ot lehamusztuk újra, akkor foróvízzē sokszor f^omertük. Hun f^omertük, hun leeresztettük, f^omertük, leeresztettük. Így mėkfehrédet, akkor kivittük tóra, ot még jó kimostuk. Sz^oá íty fehrédet még a fonál.

— Szóval még a fonalat...

— Még a fonalat.

— A vásznat...?

— A vásznat mėk csak mosás... , mikor má ugyi visēve vót, osztá mosás közbe. Menné többet mosták, anná szēb vót.

— Szoktak-e a folyón mosni?

— Szóktunk, szóktunk, szoktunk. Azel^ott a nagymosás is nem így mēnt, mim most, hogy mos^oógip va, hanēm szinte ebbe ja, szapulónak hiták, abba f^oőraktuk a ruhát kimosva, foróvízzē, hét forót, kilencet vaty tizeneggyet is tőtöttünk rá. Eggyik nap. Másik nap kiszettük, a jó meleg vót a ruha, ^kor kivittük a Dunáro kocsivā. Beleraktuk fehr füleségbe, vittük a mosószékét, mosófát, ki a Dunáro, szípēn kimostuk. Hazahosztuk, ugyi, kihusztuk — kötélnek mongyuk — ugyi köteleket, ara kiterēgettük. Két nap tartot | bizon a nagymosás. Mára könnyebben vannak, mer máma mos^oógibbe eggy ^ora, kett^o alát kimosnak.

— A mosószéken a fával hogy mostak?

— *Mos^uószéken a (fával) csípűtük, mostuk, ütöttük vele. Rátették, asztá avvá ütöttük a ruhát. Ez, ez is fehértette, mēk tisztította.*

(Elmondta: Angyal Jánosné, sz. Angyal Mária, 57 éves)

Táp, Győr-Sopron m. A felvételt V é g h J ó z s e f készítette 1960. okt. 2-án.

— Milyen napon jártak udvarolni a legények?

— *Mijen napo? Csütör... — hugyan kezgyem, na — vasárnap, kedden, csütörtök, szombat. El szoktak, el szoktak mēnyi este a lejányokhó. Az asszo... tēli üdőbe az asszonyok fontak, vartak, osztá ott elmesétek. De ugy^o, mim most, hogy^o a lányok elmēnek a legínyekhó, ugy nem, most a... akkor el nem mēnt vóna egy lány a legínnyel az uccán vígiG. Akkor annyira visszatar-totta magát, hogy^o nem mēnt vóna e sēmennyijér sē el legínnyē. Csak mikor emēnt hozzájok, akkor beszígethetek vele, de máskor bizon, vagy... vagy va-lami multságbo élvitte, akkor, de amugy nem jártok sohasē, hogy elmēntek vóna a lejány sētányi a legínnyē.*

— Hátha már megvolt a menyasszonyjelölt?

— *Még akkor sē.*

— Hogyan történt a lánykérés?

— *El^uösször^o valami rokona nekijē elmēnt mēkkírnyi.*

— No, ez hogy történt, emlékszik?

— *Hát^o, tuggya a jó atya...*

— Elment a rokona megkérni...

— *mēkkérnyi, hát osztá azutá ugy mēnt el a legím, mikor má... hogy bisz-tossat montak. De má azelött udvarút nekijē, azér elmēnt, beszígettek. Ugyē az vót az udvarlás, hogy este el mēnt ek kicsid beszígetnyi. Osztán akkor, mikor má (annyira, hogy most már) itt az üdő, hát szeretninek összekerē... össze-kerűnyi, hát^o akkor küdött egy rokon embért, osztán akkor mēkkēr... mēg-monta, hom mi a szándíktya, mit akar, hogy mit mondanak, a^utá ugy mēnt el a legíny, osztá még a is mēkkírnyi. Mikor má biztos... biztosra montak.*

— Tartottak-e kézfogót?

— *Aszt is tartottak. Ut... előtte ety pár hétte, ety-két hétte, mikor a lakoda-lom vót. Akkor összemēntek a rokonyok, ety... a... ety kisszērű kis lakodalom vót. Asztá ugy utánna lēt a lakodalom, esküvő ety hetire még.*

— Mit adott ajándékba a vőlegény a kézfogó alkalmával?

— *Hát, ennekēm husz forintos arant adott.*

— Gyűrűt?

— *Nēm, ara... akkor még minálunk nēm vót gyűrű (?), akkor még az nēm vót a fíjatalokná, hogy gyűrűt (?) aggyanak. Hanēm ity piszt attak. Azutá mēg vettek a... nászajándígba akkor, ennekēm szíp ety pár sárgo tőröccsiz-mát vettek, a^utám bársonkendőt, szóval több ijen ruhafélit is vettek. Azelöd*

gyűrű nem vót, csak ezéket atták ajándigba. Viszont a menyasszony, am mēk kendőket adott, valami hét vaj nyóc kendőt adott a vőleginnek jegybe. Oszta mikor odakerūt, visszaadogatta neki, osztá használhatta.

— Ki hívogatta meg a vendégeket a lakodalomba?

— Vőfin, két vőfíny, két vőfíny. Azok mind a... ugyan há... ugyan | kettő, de hát mind a két házru szót°. A menyasszonnak is vót vőfinnye, a vőleginnek is vót. Osztán akik mēg lēttek híva, mer csak jobban ugye a rokonyok, ismerősök, azok emēntek. Osztán összemēt az egész rokonság. Jóbarát.

— Melyik háznál tartották az ebédet meg a vacsorát?

— Az ebédet a lējányos házná tartották, vacsorát mēg a vőlegínyes házná. Akkorra odavittik a menyasszont°, mire a vacsora vót°. Azé' ety kevés vacsora vót a menyasszonná is, akik ot marattak, mēg a rokonok, akik nem akartak lēgyünnyi. De ot má nem... oan siratónak monták aszt ott.

— A menyasszonyt mikor kérték ki? Mielőtt elmentek esküdni?

— Nēm. Bent, ugyan akko is montak rá egy versēt, a menyasszonra, mikor mēntek eskünnyi, de mikor osztá mēgvót a vacsora, az asztaltú kirtik ki. Ot hosszi versēt montak° a násznagyok, azok vótak, azoktú kírte a vőfíny, a násznagyoktú. Osztán ugy°... csinátok ojan viccēket°. Fölattak ojan mes'ékēt a násznagyok, hoty ha esztēt mēkfejtí a vőlegíny urunk, akkor kiaggyuk a menyasszont. De ha mēg nem fejtik°, akkor nem tuggyák. Mikor az én lakodalmam vót, akko is éggy ojan viccēs embēr vót, osztám monták neki, arra is montá, hotyha mēkfejtíték esztēt° | a szót, akkor kiadom. De bizon nem tutták. Asz monta, hoh hun vótak a Kriszt... az Isten — huyam mongyam, huyon gyün ki —. A Nojé üdeje elöt hun vótak a kukoricafődek. Aszonták az Istem mar-kábo. Oszta nēm tutta sēnki sē mēkfejtenyi. Hát... osztá...

— Ez volt a tréfa...

— Ez vót a tréfa hozzájjo. Csinátok ám nagy...

— No és menyasszonytánc?

— ...maskurákat.

— Maskurákat. Mi volt a maskurával?

— Mi vót? Begyüt két fijatalebēr. A... először a vőfínyeket akasztották föl a paf... plafomba. Főkötöttik dērēkáná. Akkor lē köllöcs csókúnyi a nyoszójóknak. Addig nēm eresztettik lē, koszoruslējányoknak. Azután mēg a vőlegínt kötöttik fő. Asz mēg a menyasszonnak köllött°...

— Lecsókolni?

— Hógnē. Asztá igr° csinátok ojan viccēket, hogy° másnap mēg osztán° csinátok az uccán en nat... en nagy járdst, arra lánocd zörgettek, mindēn fēle... beszalattak, (minden, olyan) viccēket csinátok°, egész éggy° | maskurákok (?) vótak másnap is. ^Asz ot járták a falut, akik ot vótak, a lakodalmások. Mā az én időmbe.

— Hát a menyasszonytánc mikor volt?

— *A vacsora utám, mikor (kijött) a... az asztātű. Mikor kigyűtt a vacso-
ráru az asztātu, azutál lēt mingyá a mēnyasszontánc.*

— És mit adott a vendég a menyasszonynak?

— *Hát, píszt attak, ki mennyit szánt. Autá vót, aki hát^o közelebbi rokony,
asz keszke... kendőket, edínyeket, ijesmiket attak.*

— Milyen táncokat táncoltak abban az időben, amikor a néni fiatal volt?

— *Tuggya isten, csárdásnok híták, cēpēdlinek, mēg vālcēr, mēg... nēm is tudom má.*

(Elmondta: özv. Tánczos Andrásné, sz. Baracscai Zsuzsánna, 70 éves)

Dudar, Veszprém m. A felvételt **Balogh Lajos** készítette 1963. márc. 18-án.

— Tessék elmondani, hogyan volt az a jégeső!

— *Kihajtottam a marhákod, díbe... vasárnap | díbe vót. Mēgētem az ebídēt, tiszta ruhát vēttem rám, mēk hát szómákalapot a fejembe tēttem, hát autá idēsapám aszonta szēgi, hājcsam ki űket, legaláb mēg estelik hát legēnek, jólaknak. (Áztán) borgyu vót, hát nēm vót ki addig istállóbú sē. Oan tavasszā lēt, osztá em mēk hát ugyē nyáron vót, āgusztuzsba. Hát osztā aszt is ēhajtottam. Hát mire ippen odaírtem vóna, hoh hát maj legētetēk, nēm... nēm tuttak legēnyi sēmmit sē, neki köllöt hajtanom az erdőnek. Az oszlopi határná, ot vót a fődünk, hát osztá nekihajtottam az erdőnek. Hát av vót a szērēncsēm mēk, hogy az erdő, hát árnyik vót, mer onnan gyűtt, onnan Szenkirá felű, Hömök (?) felű. Nāgy⁵ vót, fēkete főjhő. Hát mingyá ottan a szél, a jég mingyá. Esēt a... ijjenēk ám ē. Kiverte a fejembiul asztā a szómakalapot. Hát mire, mire onnand ēgyűttem idájig a kērtēkig, amin vannak ēk a kērtēk, hát mondom akkor idájig jártom a... a jeget, mezitláb. De akkor asztám má csillapodott, mā akkor csillapodott, de ojan vót ám, oan űdō, hogy nēm láttom, ē⁶ | hogy... nēm láttom el annyira, mind ide az a lepődőruha ja. NaGY, nagyon nagy vihar vót. Az asztā... hajtottam autá, hajtottam hát egísszen az erdő (körül?). Ęggyik felű erdő vót, másik felű mēg a kērtēk vótak, ot vót ēggy ut. Hát mire idējírtem ā... , má urasági lakta... urasági vót. Ot vótak a fenyők, oan apró fenyők, má kērt vót. Tan⁷ nagy, magas nyárfa vót, āra gyűt lē osztā a viz. Hát ot mā osztā akkora viz fót, hoty | nēm tuttak nekigyünnyi a marhák. Fēlig-mēddig nekimēntek, de osztā ojan... átcsapott a teteji, hátán a... a viz, autá visszafordútak. Annyi eszük vót, hov visszafordútak. Osztā muszāj vót ott oszt annyit várnyi, míg az eső csillapodot, — vagy a... nēm az eső, mā akkor nēm esēt, hanēm a viz, viz, — hogy ēk kicsics csillapodott. Hát asztā ugy... azutá ugy gyűttek áttō,*

⁵ Emfázis miatt hosszú a magánhangzó.

⁶ Tagadószó.

⁷ Valószínűleg: *Ottan*.

akkor má osztá a kizsborgyu is át tudogy gyünnyi. Nëm is tudott, mer akkor, mikor ëvítte a visz, hát osztá nëm ezënn a felín gyüüt, ahunnā át köllöt vóna még neki mënnyi, hanëm a másik felü, ahunnā nëm köllött asztá a vizëm mā ätmënnyi. Hát osztá visszagyüüt oda ahunnā. . . ahun vót, ot vót am még akkor a marhákkó. Sittam-rittam, hogy ëvítte a bõrgyut a . . . a viz, osztá hát jó messzi ëvítte, mire hoty kiöntöt a medribü a . . . a visz, (aztán ott) szijjéfót autá a viz. Hát ott asztá meneküt még a bõrgyu. De akik ëre a félën (?) vótak, marhákkó, mi hát, āra — aszonták — hetet agyonvert a . . . izé, jéG.

(Elmondta: id. Papp János, 87 éves)

Naszály, Komárom m. A felvételt Szépe György készítette 1961. febr. 24-én. A gyűjtő egy-két esetben a saját kérdését nem vette fel magnetonra.

— Őszi vetissē mikor vıgesztünk, asztá akkor betakarítottuk a répát — ugyan hamarabb a krumplit —, krumplit betakarítottuk, répát. Akkor asztá lëváltuk a koc. . . kukoricakórót, hazaszállítottuk, trágyát hortunk télën. Asztá abba az időbe má csak télën trágyahordás vót, ëtetıs, tavaszi munka mikor mëkkezdödött. Ijenkor asztá tavasszā ëvetëttük a tavaszjárpat, tavaszjárpat ebbe az időbe. Trágyát hortunk ujra, krumpi alá, répa alá, ëvetëttük a répamagot, krumplit utánno. Ëvetëttük a szöszösbükkönt vagy bükkönt, ijesmit eëket a bükkömmagokat, tavasszā, asztán gyüüt utánno a kukorica, kukoricavetıs. ^{Sztán} kukoricavetıs utám má nëmigën csinátunk mást, mint fogasótunk, hengëresztük a buzákot, lëhengëresztüg, boronátuk — sztám még mi jött utánno tavasszā —, mind ijéⁿ dógok gyüüttek. Ë lët krumpli, kukorica vetve, sztá mék | vetëttünk csalamádét, asztám mëkkezdött (?) ujra a kapállás, répakapálás, krumpikapálás, kukoricakapállás. Ezék mëntek kéccër, be vótak munkávo. Sztá akkor ujra mënt a takarıtás, ugyam (most itt?) gyüüt az aratás, z aratás,⁸ masinázás, elöszsör arattunk, vót úty, hogy őszı. . . őszjárpo vót az ëső, asztá arattuk a tavaszjárpat, arattunk utánno buz. . . rozsod, buzát, az má jobban ëccërre írık. Sztá akkor ëkëszttük a csıplıst, csıplıs után | z embër⁹ bevıtte a hombárbo a gabonát. Akkor mëgim mëkkezdödött a tallószántás, mikor a masinázásnok vıge vót. Sztá akkor újonnam mëntünk forgotót szántonyi, má másoccer keveröre. Tá mëgin-csak mëkkesztük a | z őszı¹⁰ krumpliszëdıst, kukoricaszëdıst, ősszë. Répát betakarítottuk ősszë. Tá krumpli, répa, eb bevót, ^{sztá} mëgin nëm vót ot más (tennivaló), min trágyohordás.

— A lóhúzó gıppë, lëállítottuk a gépet, mikor be vót takarıtva. Három lovat befoktunk, avvā masinásztunk. Hat aszon rázott, kettő még adogatta fö, ëggy embër ëtette, asztá akkor ujra kirostányi a magot kéccër. A masinázás abba az

⁸ Az adatközlő kiejtésében így: . . . a zaratás, zaratás. . .

⁹ Az adatközlő kiejtésében így: . . . zembër. . .

¹⁰ Az adatközlő kiejtésében így: . . . a | zőszı. . .

időbe így ment. Valamikor hát a nyomtatás ment még azelőtt. Má én gyermekkoromba is ment, de má az én gyermekkoromba jobban lóvā masinásztunk.

— Tetszik még emlékezni a nyomtatásra?

— Hógynē, é is nyomtattam.

— Tessék elmesélni, hogy volt, mert én nem hallottam!

— Nēm?¹¹ Ā... mikor még lóhúzō masina sē vót, a nyomtatás úgy vót, hogy beterítették a szűrūt buzávó, asztá akkor ráállítottak két lovat, vagy ngy lovat, akkor asztá úgy nyomtatták, gyúratták a lovakkā, asztá akkor asz rászták, pörgették ott. A nagyon sok munkábo kerūt, ot pörgették, átforgatták, mēgin gyúratták ottajd (?). Sztá akkor | asztám mēnt még a rostáro, mikor betakarították a fődrü. Szēlētik. Ev vót a izéjje néki akkor a nyomtatásnok. Még ros... még rosta nēm vót, akkor szēlētik erőssen, még akkor rosta sē vót. Vótak oan helek, hogy nēm vót rosta, csak szēlētik, fōdobáták, (asztán) szēl vitte ki a pōjvát.

— Hogyan megy, tessék elmondani az öntözést!

— Az öntözést? Hát abba az időbe (itt) gépek nēm vótak, kannávó hortuk a kertíszetre a vizet. Vagy ul locsótuk ki fojóbú rá. Ugy öntösztünk. Igēⁿ, kannágbú öntösztük iket. Kertíszetēt.

— Nēm vót még akkor.

— Hát mikor úgyē észalattak a lovak, fōborút a szénásszekér, akkor asztá sok magvesztesíg vót ot, ha gabonávo izétek, asztá vagy lábo kitörött az emberek, vagy mi. Sztá naty fárotságbo kerūt az.

— Miért visel ilyen nagy szemüveget a Horváth bácsi?

— Mēr? Azér viselēk ijen naty szēmüvegēt, én a á... izéné vótam én, az álotokná, és ottan (nékem) szēmejim nagyon izé, mēg'gyöngütek, és nēm tok veleg (?) jól látnyi, asztán kórházbo vótam három hétig, ot mēgopēráták, sztá azúta (?) a fejem isz szídül, azér még nēm tok mēnnyi munkáro, felesígēm mēgy.

— Ott az állatok körül mit végzett?

— Álotētētis... álodgondozó vótam.

— Tessék elmondani, hogy melyik állatnak, mikor, mennyit adtak!

— Mennyit? Hát mink nēm tuttuk úgy mēg... álopittanyi. Darábu attunk nékije két kilót. Két kiló darát, takarmánt, an nēm vót kiszabva neik, hogy ngy-öt kilót, amējik ugyi mēk... mer naggya keverve vót, asztá úgyē nagyobaknak többet attunk, az apróbnak kevésebbet.

(Elmondta: Horváth József, 65 éves)

Úny, Komárom m. A felvételt B a l o g h L a j o s készítette 1964. január 8-án.

— Tavasszal milyen földbe vetették a kendert?

¹¹ Emfázis miatt hosszú az ě.

— Tavasszal rendes, fris földbe, szántot földbe elvetették, s kikēt, akkor... mikor kikēt, hát nyőt szípen, és akkor, mikor megnyűött, a virágossat... [Valaki bejön a szobába.]

— Ott hagytuk abba, hogy nőtt a kender...

— ...megnőtt, és a virágossat kiszéttik a magvas között, aszt elásztották, és abbú lett a szép¹² kendēr, és a magvassat pedik hatyták megnőnyi, s a magvát kicsípöltik, és abbú lett a goromba. Zsáknok való kendēr. És asztat elásztották, kitilószták, ki | gerebenyésztek (?), és még... elkiszítették, és mēkfonták, s mēkszűtik.

— Hogyan áztatták a kenderet?

— Vízbe rakták, és lēfödētik, lē | nyomták, és akkor, mikor má ázott egy... megnisztik, hogy elégendő-ē. Ázott, akkor kiszöttik, mēkszarították, és úty törtik. Tilóták, gerebnyésztek.

— Volt a közelben kenderáztató?

— Fojógba nálunk csak, ijen patakogba. Nēm vót it közelibe. Szomszít faluba, ot vót rígönte, ott ásztották a tóGba. Tinnyei tóba.

— Itt tó nem volt.

— Nēm. Csak a... fojóGba. (Ott a nagyban.) Akinek töb vót, ēvitte a tóba.

— A fonás hogyan ment? Összejöttek a fiatalok?

— Hát vót, (hogy) összegyűttek a fiatalok, az öregebbek megin külön összegyűttek, és úty fonták először a finomabbat, és föl | motollászták, és asztat mēG | izētik, ász... mēgim mēg | til... izētik, szapúták, és föl | izétek gombolagobba, és úgy vittik a takácsho mēkszűnyi.

— Télen fontak?

— Tēlēn, tēlēn. Nyáronn a munkáját vígesztik, és a más munkát. Csak tēlēn. S tavaszkor mēk hát má elkiszítették a gombolagokat, és úgy vittik a takácsho^z mēkszűnyi.

— A háznál nem szöttek?

— Minálunk nēm. Nēm vót szűvís.

— A takács mit szöött a kenderből?

— Szűöött kēnyér ruhákat, törűközöket, lepedöket, és zsákokat a gorombábbu, a magvaZsbú valóbú zsákokat szűt. És osztán oan szalmazsákokat. Ijesmit.

— Csináltak mintásat is?

— Mintásot is csinátok, akkor vettek fonalat, eszt a tilosfonalat (?) vagy ami... vaty kéket, és aszt közibe szűte a takács szíp mintáro. A... abrosznak is a közepire, és a törűközönek pedig így, étý húsz centire a szilibe. Húsz centi távolságro, má a szilítü.

— Hogy szötte bele a takács a csíkot vagy a mintát?

¹² szebb

— Hát ugye az... annak vót ahó való kiszlete, amit mikor köllöt vóna izényi eszt a szövíst, hát aszt akkor szúte bele, mikor annak az údeje vót. Hát am má aszt tutta, hoty hugyan.

— Fehéřítették is a vásznat?

— Mikor megfőtt, akkor megincsak kifehřítették hamuval.

— Hogyan csinálták?

— Alúra tettek oan fákot, és rá a ruhákat, hogy nē a (fenekéhez elérjen), és akkor rá a hamut, egy másik lepedőre, oan őregebre, és arra fojton öntöttik a meleg vizet. Előőször nēm ám forrót, osz mindig melegebbet, mindiG, és utóbb osz az fölforrot, akkor osz abahatták, és egy nap álnyi hatták, vaty két nap, és akkor kiszóttik, s vittik a fojóra. Ottan jó kiszapútták. És akkor má szíp fehir vót. Kifagyot, kiszárott, és szíp fehir lētt.

— Mit varrtak a vászonból?

— Hát má az én idő... koromba csak, rigēnte vartag belülle alsónadrágot, mēg ingeket is, firfiaknak. Mēg nőknēk fēlingēt, mēg aszt a pöntölt.¹³ De má mi | korungba, akkor csak lepedőt, asztāravalót, törűközöt, kēnyerruhát, zsákot, ijesmit. Akkor má mást nēm csinátok belülle, mer má akkor gyócs vót, és asztat hasznáták föl.

— A régi őregek milyen ruhában jártak?

— Posztóba ünnepēn, és angolbőrféle ruhábo köznapon, és osztánn ez a trikóruha. De nēm így vót, mim most, hoty tudom ém mennyi vót egynek, sē az én apámnok, sē testvirēmnek, sē sēnkinek. Őrūt, hotyha vót neki két-három öltözet ruhájo. És az ünneplőt is belü flanel vót, vaty kik pargēt, az a cérnapargēt, és kifordította, és köznap abba járt, vasárnap pedig mēkfordította, és a posztót vette föjjüre (?), vagy a szövetēt. Ki mit tudot venni. Nēm vót ojan sok, mim most, ab biztos. Hát a ... falun, nēm beszélünk az urakru.

— A vászon ruhákat hogyan mosták?

— A... annak a mosáso, aszt is tudom, mer kisláⁿ vótam még akkor, de tudom. Az beasztották, előző nap beszappanyoszták, és akkor asz nēm dörzsőhette, mer asz kemín, kírges vót, belerakta ēty szapullóba, s annak a szapullónak vót egy ijen dugaszó (?) fájo, akivel a vizet kiengette, vaty csapja, és asztat berakta mint szípen sorba, a (legtetejére) fahamut tett. De sok fahamut. S arra öntögette a meleg vizet. Mikor osztám má forrot az a ruha, annyi sokszor öntöt meleg vizet, akkor osz abbahatta. Abba hatta ányi egy napot vaty két napot, és akkor újbul a fojón kiverēgette aszt a ruhát. És nagyon szíp lētt avval. Asz tudom, mēg láttom a rigi őregēked, de magam nēm sokat csinátom, csak lepedőket. Íty csinátom.

— Valasó nem volt még.

— Mángolló, ahhoz vasalló nēm irt sēmmit. Mángollófa.

— Azt hogy csinálták?

¹³ hosszú női inget

— Hát eggy oan, mind ā. . . kivel téstát nyújtnak, oan sodrófa, ęty kicsid gorombáb, avval fölcsavarták. S még van a palláson ęjen hosszú fa, ijen szilĕsses, annak vótak ijen göröngyei. ęs avval ęty sodrották, hoty. . . ęs mĕkpuhították a vásznot. Nekünk még megvan az a. . . még az a fa is, akivel vertük a vásznot, hoty kivergyük belülle aszt a hamus, piszkos vizet. Mer aszt ęty köllöt kivernyi belülle fojón. Mindaddig vertik, még tiszta víz nĕm fojott a vászonbul.

— Nyáron vagy télen mostak?

— Hát aszt ęty szokták esztet leginkáp, hoty kora tavassza má kszútek a nyárro, mer nyáron töb munka vót. S mikor a legnagyobb munka vót, töb ruha vót, férerakták, de má ősz felé osztán télire elkiszítĕttik a tiszta vászonneműt. Kéccĕr-háromszor, kinek hugyan vót ruhájó. ęty szapút, szapulásnok monták.

— Milyen lakodalmi szokás volt régen a faluban? Hogyan hívogatták a vendégeket?

— Régebben még ugy vót a szokás a lakodalomnak, hogy | mĕkhíták közelbe a rokonokat, vaty ki, hogyan, vőfínyĕk áltol. Két firfi vitte aszt a kendőzsbót, ęs rajta a narancs vagy alma, rozmaring, ęs mĕnt házru-házro, versĕket mondott, ęs mĕkhíta ja rokonságot. ęs azok mĕk hát elöte napogba, má a rokonság ęgyüt sütot, főzött, aki hát háshó tartozot jobban, elkiszítĕttik. Kor osztáh hát ęty tartották a lakodalmat, hogy | mĕkfelelően ęsszegyűttek, ęs mĕkfelelően vót is mit ęnnyi, innya, az biztos.

— Melyik háznál gyülekeztek a vendégek?

— A vőlegínyĕs házná ęsszegyülekezĕtt a vőlegínnek a rokonságo, a mĕnyasszonyi házná a mĕnyasszonyi rokonság, ęs a vőlegínyhásztul mĕntek a vőlegínnyel ęgyütt a lĕjányos háshoz, ęs ot kikirtik a lánt, ęs úgy mĕntek az ęsküvőre. (A leány) az ő násznagyávol ęs nyoszozulányoival, a vőlegíny mĕg az övĕvel, ęs visszafelé, mer szípen, párbo gyűttek haza. (Valaki közbeszól: A cigányok mĕk húszták.) Húszták. A templomig is, mĕg vissza is.

— A templomba ki vezette be a menyasszonyt?

— A násznagy vezette be ęs a nyoszozulány(ai). ęgymás mellé a padba, külön-külön ętek. ęs úgy a plébános ur kihifta őket, ęs kimĕntek. Má ott asztá az oltár előtt a vőlegíny a mĕnyasszom mellé át, ęs a mĕnyasszonná az ő násznaggya vót, a vőlegínnyĕ mĕk szinte az ő ná. . . a vőlegín násznaggya vót. ęs úgy mĕnt a. . . a. . . ízĕjük. . .

— Kikérés volt?

— Vót, vót. Annékü nĕm is vót.

— Azt hogy csinálták?

— Hát ugyĕ, ęty, hogy mindĕnki sirt. Elbúcsúszttatták a ędĕsannyátul, ędĕsapjátu, testvırjeitül, ęs kikirtik, hotyhát engeggye mĕk, hoty | ez ęs ez elvĕhesse ęs mĕgesküdhesse, hát szóval szípen vót, nagyon szípen. Sírás nékü nĕm vót.

— A lakodalmasháznál hogyan rendezkedtek be? Szobába, sátorba?

— Hát nyáron kint az udvarba is, mĕg a szobát ki. . . bútorokat elhejĕszttik máshova, hogy a lakás üressĕm mara. . . üressĕm maraggyon. Csak asztalokká

lëgyën körürakva. És ëvis, ivás, ijesmi ot vót jobban, s az udvaron vót a mulatás. De hot (?) télëm bizom mindënki behurcókodott a melegre. És ot tartották a szobágbo. Konyhábo, szóval az egisz ípüledbe. Kihordoszkottak, és ki, mijen vendíggë rendőközött, asszerint adot hejet.

— Hány napig tartott a lakodalom?

— Van akiné ëgy nap, van akiné két nap, mikor, hugyan, kiné. Lékfőjje csak aszt unta mëk, hogy má álmos vót, és fárot vót mindënki, ész ballagot haza lëfekünnyi. De máskülömben hát a koszt csak mindënkínë mëgvót, mer ugyan annyit kízítettek, hoty hát még maratt, töb, mint fele. Asz lëhetët mindëhun hallanyi, hogy | még ëggyet lëhetët vóna kiállittanyi.

(Elmondta: Molnár Jánosné, sz. Rákóczi Gizella, 72 éves)

A szöveg lejegyzésekor ö-zhető szavakban néhányszor ö, ő, ë féle hangot hallottam. Ezeket így jelöltem, de valószínű, hogy csak a magnetofon labializáló torzításai.

Hodos (Vydrany), Csehszlovákia. A felvételt K o v á c s I s t v á n készítette 1963. ápr. 27-én.

— Há vót minëküng bizon töpször disznóng, de ëccër úgy jártunk vele, hoty | má egész... egësszëⁿ oan hasas vót. Má vártuk, má az uram vitte a szál-mát, hogy má mëk fog ellenyi, ā (?) is, aszt mongyák, úsz szokják mondani, hōgy ā (?) kízütöt, kidöntöt, kidöntött, úgy mongyák. Há mikor, hogy mëg-malacozik.¹⁴ Asztá rëggë főkelëk, má fijaim még ithōn vótak. (Nos?) aszongya a én fijam, hogy idësaným, mink nëm fogunk ám ëd disznót së ölnyi, mer mon... aszongya, hoty há ki vótak rakva dëszkára hét is. Hét. Jëzus Krisztusom, én fölugrottam a ágybú, akkor it hātunk ë, it vótunk ë. Kimëgyëk, há a disznó mëg van dögüve. Mëg van dögüve, úty, hogy a láboji ijen hel... össze, össze vótak a hátúsó is, mëg a | elsők is. Nëm mozgot. Mondom nekik, këjetëk fő, mer há | mëk kő asz níznyi, hoty há mi... mi baja (van?), vágjátok el a nyákāt, osztám majd mëkpucújuk. Na há mëg is pucútuk, osztá sëmmi baja nëm vót, mind a virkamorábo vót a vire. Hét malac vót benne. Montam ëgy izének, ëty fokhúzó embër vót, az ojan orvosféle vót, mer fogat is húzot, hoty törtinyik az, hotyha a dó... a disznó bal felin fekszik, ā | hasas, hà akkor elalutt, elalutt. Nëm, nëm vót sëmmi baja së, elalutt. A szílim mëgnyomta ja, má a malacok nagyok vótak (oszt?) mëkfulatt. No há asztáⁿ vótak malaccajink, há bögyütük (?) üköd bizoⁿ. Sokat veszöttünk. Elösször ád nëik az embër, ha fej tejet, krumpit, elesí-gët, ijen (kemény?) elesí-gët is ád nekik. Asztám mikor hizlallásro kerül, hát akkor is kukoricát vaty srótot, vāgy ammit mëgëszik. Na asztán öltünk is jókot, jó kövérekët.

¹⁴ A második szótag is hangsúlyos.

— Mikor levágják a disznót, mit csinálnak vele?

— *Hát aszt úgy bontják itten fő, nem úgy, mind a hentés...*

— Először mit csinálnak még vele, hiszen szőrös, szőr van rajta...

— *Hát a különös szőr van, mostand, mostand ojan divot (?) van, hoty há ed darabot levésznek róla úgy füstötletle", vagy még nem pörzsűlik még, mer asztat hásznájják a lábbeliknek.*

— Régen hogyan csinálták?

— *Akkor csak mēkpörzsűtik úgy egésze. Mēgvakarták, (azután) főtētik | asztāra, vagy nēm asztāra, hanēm ojam magos hēre, hogy (ahonnan) könnyű vót főbontanyi. Kiszēttik a lábójit elősször, azutám bēső rēszit, nā (?) asszonyog bontották föl a belet, abbú csinánok hurkát ugyē, tōtelikēt. Mēgmossák szípē, embērēk még besózzák a teknyōbe a húst, ásztám mikor má... meddik szokják tartanyi, akkor főtēszik füstre. Így, így mégy osztán ē.*

— Mit csinálnak a vérivel?

— *A vírivē? Há mindēnre hásznájják asztat. Csinánok vírēshurkát is, az még job, mind a fehér a rizsávó. Én jōp szerettem mindíg aszt a vírēssēt. Mēg-ábájják a vīrt, osztám mēk... mēgōllik.¹⁵ Úty tēszik hozzájo.*

— Hogyan csinálják itt a hurkát?

— *Úcs csinájják, hogy a rizsát mēkfōzik, asztá tēsznek hozzájo, mink nēm szoktunk, ēggyik helēn tēsznek kēnyeret hozzá vagy zsemlét, de én embērēm nēm szerette, mer... hamarēb mēksavanyodik kēnyirtú. Mink csak pusztá rizsāt. Azelőt vót az a köleskása a hurkánok, av vót igēn jó, az a | igēn apró szemű... köles. Tuggya az űr, mījen a köles!? Asz mēg... izētik malomba, leszēttik a haját neki, s abbú vót jó kásó. Hurkábo asz tēttek. A fehírmájozsba mēk csak rizsāt. Hà ity hásznáták a vīrit, a vīrit, tēttek... vam bursli¹⁶ is ojan vírēs, mēg nēm... vīrtelent is csinánok, de ha akar valaki, hà vīrt is tēsznek a bursliba. Há eszt csak arra h sznájják. No asztán tēszneg bele, ami kő, borsot, mit, paprikāt, abba ja rizsābo, mēk sok húst mēgōr'nek, jó sok húst mēgōr'nek belēje. Osztám mēktōttik áva a tōttōvē, télēn elāt ēty hétig is, amikor hideg vót, mēkfagyott. Há így vót a disznóóllis.*

(A gyűjtő kérdése itt lemaradt a hangszalagról.)

— *Hát mēglēhetőssen vótunk, hun ity, hun úGY. (Nos?) még vót úty, hogy ala... mellettem is vót ēgy zság buza. Gyōttek mindíg rēkvirányi, asztán gye-rēkēk vótak akkor, ha nēm lēs z kēnyír, micsinálunk. A ágybo is tēttük a buzát, ēduggattuk, micsinátunk vele. Így vót bizoⁿ. Hát bizo sokféle nēm vót. De há azír csak mégis mēgvótunk. A utósó fijam ippe akkor született, tizēnnígybe.¹⁷*

— *Azoknak vót legellőjük, a gazdag embērēknek, aki aszonták, hogy bur-szulok. Hát osztá azoknak vót. Tōp tehenyēk is, nēmcsak ēty-kettő. Jó gazdák vótak. Há mit mongyak rúla?*

¹⁵ A második szótag is hangsúlyos.

¹⁶ disznósajt

¹⁷ A harmadik szótag is hangsúlyos.

— A tehenekről, hogy hogyan lehet felhasználni a tejet!

— *Hát úty hasznáták ëty kis... én mikor úGY jártam, keresköttem, há vittem asszonyoktú tejfölt, kis koromba, túrót.*

— Hogyan csinálták a túrót?

— *Hogyan? Hà męgalutt a tej, úty, hogy męksavanyodott, mikor má ojan mind a... má kemény, kánābo is męgáll, akkor odatëttik melegre, de nęmigęn forós hęre, úty, hogy lassū melegędętt át. Osztá akkor kitőtöttük acskóba, męgnyomtatták, akki męgnyomtatta.*

— Mivel?

— *Kü... tettek rá, vót... van... vót ojan túrónyomó, vót igaZ. Ojan... ijen kęd dęszka vót ě, osztán srófja vót nękije, ěssze vót csináva, oan túrónyomó. Hotyha akarták, há jobbam mększorították, avval a srófjávó, am mindęn fábú vót. Fábú. Tejfölt męg mękköpűtik, há asszonyok ittend, ěvüttik mint Szerdahęre, ott árúták a piarcon. Ittęⁿ, it nęmigęn vęt túlök ijęⁿ asszom, mind én is, mer nękünk is vót tehennünk, há magunk szüksęgünkre vód, de azok a gazdag asszonyok, azok ěvittik Szerdahęre a túrót, tejfölt, tojást, mindęnt. ěvittik.*

— És a vajat?

— *Há vajat, vajat nęm úgy atták kilóra, hanęm csinátak ojan kicsi, ijen gömböllüt ě, nęm tom én, hán dęka vót, aszt osztá atták valamennyijęr, ammi męg vót nękig gondúva, hogy mennyijęr ágyāk. ěn má el is felejtöttem, hogy meny... úgy atták, oan kicsin darabogba.*

— És mibe...

— *Papirozsba.*

— ... a vajat, vajat...

— *A vajat, vajat. Na a vajat, az a vaj vót az a írósvaj, há ez beletëttik papírba má.*

— Ha összegyűlt a sok szennyes ruha, hogyan mosták régen?

— *Hogyan? Úty, hogy beásztottuk, osztá dörgęcsütük a kezünkę. Męg nęm is vót męg mosópor sę idęzs gyęrękęm, hanęm a... amit tú... tüzętünk hamut, há asz féreraktuk, osztá asztad beletëttük dęzsábo, úgy monták, sábo, rátőtöttünk foróvizet, abbú lętt a jó lág, az ojan síma vót, osztęⁿ abba ásztottuk męg, męg asz melegítëttük fő, abbú mostuk męg, három, nígy lębű. Bizō. Osztá áhun vótak azok a gazdaembęręk, ugyę azok földę dúgosztak, kászatok, azoknak vót ojan vászongatya, ab bepiszkolódott, aszt ölig vót ám kimosnyi. Męk köllöd dörgünyi. ěn is ěmentem męg máshová is, gazdahęre mosnyi. Főkętem két órakor, hazamęntem ěfélikor. Bizon. Így vót. Hát mikor... mikor má męgmostuk, ěgy nap, úgy mim mámo, hát ěgész nap ětöt vele a mosásó, (avval) a dörgülissę. Akkor beleraktuk nāgy-naty szapullóba. Annak a szapullónak csapja vót. Osztę este tőtöttünk rájo, vót nagy vasfazik, akkor nęm vótak porheltęk, ijem mim mostant, hanęm ojan rakott | katlan vót. Ot vót nagy vasfazik, abba melegítëttük a vizet. Osztám mindaddig tőtöttük arra ja szapullóra, mik csak*

nēm forott. Na. Este. Másnap még (igy) patétuk.¹⁸ Három-nity sáf¹⁹ ot vót vízzel, osztán abbul a... abbú mindëggyigbű mēk köllöt patényi a ruhát, pētyēgetnyi a patéllóvā,²⁰ vót ojam patélló hozzájo. Télēm, mikor hideg vót, há akkor ezēn lefagyott a izé jē, ruhánkrú a csap ē, ojam, mind a cukkor, ojan hosszú, mim mikor a szērharul²¹ ul leóvad a jék, há úcs csak ojan csapok vótak a ketinyünkön. Ot patétuk a gané tetejinn, öreg embēr (arra) a... gazda horta oda ja vizet. Asszonyok még mostak. Így mostunk. Keservesēⁿ. Há, úgy mostunk, mind a dalba van, hogy ijje mosot, nappā vasāt, jaj, de keservesen tartott. Bizony így vótunk, a gyērēkkē, há.

— Amikor kimosták, mit csináltak a ruhával?

— Mikor kimostuk, akkor kihibátuk,²² hogy nē lēgyēn lúgos, osztán főterétettük kötélre. Hotyha esēt a eső, akkor pállásro terétettük, ha nēm esēt, akkor kint.

— És ha megszáradt, akkor...?

— Mēkszáradt, akkor mángútuk. Sodrófára tettük, még ojan patélló (formával) így mēgmángútuk ē. Ugy vasātunk. Bizony igaz.

(Elmondta: Csomor Györgyné, sz. Csomor Mária, 88 éves)

Ebed (Obid), Csehszlovákia. A felvételt Kovács István készítette 1963. ápr. 21-én.

— Még milyen más szokás is volt?

— Karácsonkor pedik, karácsony előtt, akkor pedig izét... ádvēndba szoktunk pattognyi ustorrā, gyērēkēk. Az asz jelētēte, hogy má közelēdik a karácsony. Ugy, mind a pásztorok, úgy várták a karácsont. Mi is úty pattoktunk, és hát ugyē esztet szoktuk úgy izé... mindēn évbe.

— És húsvétkor?

— Husvítkor pedig locsótunk, de nēm úty, szagosvízzē, mind máma, hanēm vizipuskával, vagy rocskábú öntösztuk még a lánt, hotyha elfokhattuk létánija után a izēn... uccān. Még nēm vót ez a szokás, hogy izé... èlmēgyünk, és hát öntözünk szagosvízzē. Ha má vót is valakinek (vagy nem tudom) szagosvize, az csak narancshéjbú vót, kiásztatta, és az vót a | egyedüli szagosvíz, amivē öntösztünk.

— Hogyan csinálták a vízipuskát?

— Ā... vízipuskát pedig úcs csinátunk, hogy a... bodza, bocfa nevezetű fa. Ennek vastak héj... izéje van, bele. Esztet kitótuk, a belit, és asztánd csövet csinátunk a végire, hogy víkonyan vgyēn. És hát izé... természetēs, hogy izét csinátunk nekije, tolót, amivē kitótuk a vizet. Úty, hogy a tólónak a végire csinátunk

¹⁸ mosófával súlykoltuk

¹⁹ dézsa

²⁰ mosófával

²¹ ereszről

²² kiöblítettük

tunk kódzbú, hoty szorújon a puskábo, hogy a vizet miné szorosabban és jobban kivihesse. S evvê öntöztünk, ha másképp, egyéb nem tuttuk a lánt éfogni. Ez vót a izé. . . szokás akkor még | a tizénnígyes háború előtt.

— Hogyan nyomtattak régen?

— Az én gyerekkoromba még lovakkā is nyomtattunk. Nyomatásnak mon-tuk asztat, hogy a lovak járták körül a beágyazot | gabonát, jószágot. Buzát vagy árpát vagy rozsot, mi vót az, amit kellett éppen akkor nyomtatni. Aszt mēkfordítottuk, kéccēr vaty háromszor. A buzát háromszor köllött fordítani. Az árpát asz kéccēr is, hotyha jó száraz vót, aszt kéccēr, elég vót nekije. Beágyasz-tunk arpábú három és fél kérésztēD, buzábú nem lehetēt, mer annak hosszú szó-mája vót, azí mondom, hogy ebbú csak ězét, két és fé kérésztēt, mer akkor soká-jig köllöt rajta gázókonnyi a ló. . . lovaknak. Amikor osztán ki vót nyomtatva, akkor szelētünk. Éjjel pedig szelētünk, uty hogy mindēn réggēre aszt, amit nap-pal nyomtattunk, osztán réggēre ki vót szelēve.

— Mivel?

— Szelelővē.

— Hogyan csinálták azt?

— Hát hajtotta ěgy, haj. . . amint hajtotta, a másik kettő még. . . ěgy rakta, ěty húszta a szemēt, ěty pedik keverte állandóján, hogy a szelelő (?) ki-csurogjon, mer amikor még pējvába vót, akkor nem csurgot, hanem köllött ětet-nyi, hogy lēcsússzon a rostákra. Amikor má ki vót szelēve ěccēr, akkor má nem köllött aszt keverni a szelelőnn, mer az má akkor ězé. . . magátú is lēcsúsztot. Az vót a tisztázás, má akkor asz mán ojan tiszta lēt, hogy lehetēt malomba vinni őronyi, vaty pedik hát el is lehetēt vetni újbú, amit. . . köllött a másik ěvre.

— Hogyan arattak régen?

— Kézzel. Kézzel arattunk, ugyi mindēn aratónak vót ěgy marokszēdője. Réggē kimēntünk, hát koránn, amikor harmat vót, akkor nem tuttunk oan ko-ránn aratnyi, mer ugyē a harmat akadájosza a kaszállást. Mēk köllēt várnyi aszt, hoty főszaraggyon. Amikor kimēntünk, akkor osztán ěkesztünk kaszányi, marokszēdők jöttek utánnunk, mēkfrüstökötünk, amikor má ěgy részt lēvák-tunk (evés) előtt. Asztán délig mēgin kötöttünk, és arattunk továb. Akkor ki-hoszták az ebidēt, akkor mēkkalapátuk, ha kellett, a kaszát, és ugyē ěk kis pihenő vót, akkor mēgint mēntünk továb. Akkor uzsonnakor, öt óra táj(on) mēguzsonnásztunk, és akkor dógosztunk este kilenc-tíz órájiG. Mer az azé vót, hoGY | nappal annyit főkötöttünk, arattunk, hogy este asztám má össze köllöt kérésztēzni, hogy nehogy kint ázzon, hogy esetleg esső gyüt vagy zivatar, ne-hogy ott érje a kivit. Összeraktuk, és akkor kigyütt értünk a kocsí. Vaty pedik, ha közē vótunk, hát akkor hazamēntünk, mēgvacsorásztunk és lēfeküttünk. Réggē, másnap, akkor, ha kötél köllött, akkor korá" főkētünk kötelet csinányi rozs | szalmábú, amit kicsépöltünk. Ha pedig előre vót készittē a kötél, akkor hát ěty kicsit több időnk jutott āra, hogy nem köllött oan korán kimēnni. Má

othon fővá. . . megvártuk a fölszáródadst. S akkor mikorra kiértünk, kocsivā ki-
vittek természetesen, köteleket, aratókat, marokszédőköt, mindēt, a gazda. S ak-
kor nekiátunk, és fojtattuk tovább mindaggyig, amik csak vót aratás. Asztán
közbe ugyē a zabot, asz mindik későbre maratt, mer még nem vót mégírrē. Be is
hortunk má jóformán buzát, árpát, rozsot, a zap pedig még akkor, még zōdes
vót, asz mēk kellēt várnyi. És akkor lēarattuk asztat is, de asz markon hattuk
száranni azí, hogy lēhessēn csépőlni a izével. . . a többi gabona, jószággal. Mer
hotyha nem kész akkorra, hát akkor pedig ugi uty. . . uty törtínt, hogy aszt is
lovā köllöt kinyomatnyi, ha nem vót má gép, fönt má beállítā.

— Ha géppel csépeltek, hovā kellett állítani embert?

— Például a lovasgépē ugi nígy lovā húzattuk a gépet. Attū függöt, hogy
mēkkora vót a gép teljesítmínye. Vótak ojan gépek is má a faluba ēty-kettő,
akik kivéttik a pējvābul. De lektőbje még ojan vót, hoGY | pējvāt bennehatta, és
össze köllöt tónyi, és szelelővē köllöt kiszelēnyi. Amikor má asztám mēg'gyüttek
ezek a nagyop cséplők, no a kis | gépeknē az ugi vót, vót ēggy ētető, kéveadó, és
vót a nígy vaty hat rázó. Favillákkā rászták a szalmát, hogy a szem kihuljon.
Amikor az ágyazatnak vige vót, hogy má lēmēnt az a két kērēszt, három kērēszt,
ami be vót a géphő ágyazzā, az asztagbū lēsžettünk, akkor osztā összetótuk, vagy
be a szemházba, vaty pedig rakázsbā, hogy osztám mēgim másík részt lēhessēn
csépőlni. Hát ēgy nap ēcsépőtünk ojan húsz kērēsztet, huszonötöt, mikor, ho-
gyam mēnt, mer ugi, ha gazos vót, akkor az is nehezebben mēnt. Ha szép vót
a gabona, akkor könnyebben vitte a gép. Vót ēgy lóhajtó, aki állandóan a lova-
kot hajtotta, hotyha lovak jobbam mēntek, akkor jobbam mēnt a cséplēs is, mer
jobban szētte a cséplőgépnēk a foga.

(Elmondta: Révész János, 67 éves)

Összeállította és lejegyezte: BALOGH LAJOS

Nyelvjárási szöveg a csallóközi Hodosból

...ot minnyā | mēg izs betegētem a gyomromra, a szívemre... és osztā
csak | nagyom beteg lētem a szívemmē mēg a gyomrommā, | vótam kórházbo
is, | és ottan kivizsgátok, | és | mēgálopították, hogy valami van a gyomromon,
de nem tuggyák, hogy mi méG. | Osztā hazagyöttünk negyvenkilendzbe, | akkor
szintēn csak beteg vótam, | inekijóra jártom, | rōngöre, | mēgálopították nē-
kēm asztot, hogy vany gyomorhurutom és gyomorsülledisēm. | Osztā annyira
mēntem, annyira a betēksigēmmē, hoGY | má ojam beteg vótam, hogy nem tut-
tam má méG | asziszēm mēnyi sē csak két lípíst má, | a szívem fájt. | S akkor
| mēgopērátok nyakamra, | hogy mindēm betēksigēm attū van, a nyakamtú. |
Mēgopērátok a nyakamra, hát valamit a szívem javút, | és de a gyomrom továp
fájt. Akkor gyo [!] | nyakamra mēgopērátok négyvē, | ötvennigybe, | ötven-

nígybe, | és gyomromra még megopérátok ötvéhadba. | S ojam beteg vótam, hoGY | nem tuttam még csak éty pohár vizet se behoznyi. | No osztá javútam, javútam, hát ennyire, hogy má most annyira vagyok é, hoty há | valamit tudok csinányi, | ugi. | De mos mégin ojam beteg vagyok ám, ojaný gyöngé vagyok, énni nem tudok, keveset igén ugi, | hát | aho van a eróm is, amennyit észék. | Há ugi osztá | most | má | így vagyok é.

Ötvenegybe kórházba vótam, | akkor ot vótam hét hétig, akkor mindennap vizgátak. | Ot megállapították, hogy van nekém, izé, | atyhártyo | aggyuládásom. | És mégo [!] megvizsgátok cukorbetegsígé, | vesébajra, | mindére, | és akkor idegosztáló kúttek, | ott át akarták nekém itt eret vágný é, | de ugi a orvos asz monta, hogy nekém asz nem lehet mékcsinányi. | A szésztricska [‘ápoló nővér’] folton it kotorásztó nekém é, hoGY: „Mékcsináták nekém esztét má?” Folton üldözött írte, | hogy mennyék le, és monygyam még a orvosnak, hogy esz nekém mék kő csinányi. | Há osztá ém mutattam a papiromot a orvosnak, | a rögömpapírt ugi, | nos asz monta nekém, hoGY „Esztét magánok nem tuggyuk mékcsinányi. | Nem lehet.” Mondom | a: „doktor úr kérém” — mondom — „a szésztricska eszt nekém nem fogja elhinnyi.” | Aszt monygya nekém, hoGY | monygyam még a szésztricskának, hoty ha nem hiszi é, gyójjön és informálja. [!] | Há osztá ugi | virre vizgátok még ére a bazédóra, vizgátok é, | vót nekém negyvehét százalíkos bazédóm, | s annyira lefejlesztéttik, hocs csak nyóc lett. | De héjába vót, mer a szivem azír csak | dolgozott ugi addig mindig, míg csak még nem opérátok a nyakamra. | S osztá nekém megopéráták a nyakamot, | it van égnagy lik benne jé, mer | tizenegy hónapig gyógyúd be. | Tizé | éty hónapig. | Kaptam bele vathúst, | vathús nyöd benne, | s annyit lápiszúták nekém esztét az a szerdahéli Perblum, | hogy má majnem átette nekém a itt a gégülömöt. | Níz még Miklós, | it van a gégülöm, | égy víkom bőr. | És még ha tovább engémét | lápiszúl, akkor beérszi nekém az a izét, | aszt a gégülömöt, és ugi vígem va. |

No akkor mikor mentem a gyomromra, Makaji, | a primár [‘főorvos’] asz monta, hoGY | mikor levétkösztem, megvizgát, hoGY | mékcsinájó újam megopérájó a nyakamat, mer hogy esz csunya nekém ez a lik, | s montam neki, hogy asz má én nem hagyom, | hocs csak a gyomromra opéráno még, | hogy as sikerüne. | Asz monta, hod né fíjek sémmit, | fok sikerúnyi. | Mikor osztá engém megopérátok, | é vótam a opéráló asztaló röggé kilenc órátú dilutá égyg órájig. | Dilutá égyg órájig. | Osztá én úgy elaluttam | — Pozsomba a beteg | a nagy beteksegíddzöbe — | úgy elaluttam, hoty kedde opérátok, | monygyam, | kilenc órák elaluttam, lehetett ojam féltiz, mer | minnyá nem aluttam é, mer velem dógosztak még, | alunnyi nem aluttam. | És akkor | elaluttam és | má nem tuttam magamrú sémmit. | Égyg órák viték a ágyomra, | há osztá engémét kétíttek íjtel is, | hogy... föl akarnak kéttenyi, de nem tuttak. Még másnop | valahogyan dilutá három órák kétém fő. | Akkor is úty kétét fő a Makaji engémét. | Akkor kérdésítem tüle, kérdészte tülem, hoGY | „hogy vam fíjam?” |

Montam, hoGY | gyöngē vagyok. | Sēm̄mi fájdalmat nēm érēsztem, csak nagyony gyöngē vótam ugi. | . . . Osztá | kérdēsztem túle, | hogy miyen nap vam mámo, mer nēm tuttam aszt, hogy miyen nap van, ugi. | Asz monygya, hoGY | „szērda vam fijam, szērda” asz monygya. | Há osztá | mėgin kērdi, hoty hogy vagyok, mondom, igény gyöngē vagyok. | Elmēnt | M̄akaji, elmēnt, | osztá gyött a fijam, | Kārcsi, | Támás | mėg a Keszi Miklós, | de azokkā sēm beszítem sokájjig, mer há | tálán nēm is lēhetēk sokájjig ottá, | mėg mėgi ojan ámos vótam, hocs csak álunnyi akartam. | El is aluttam minnyá újra, | nos, | ēccēr főnizēk, | há akkor má ity ki van a kezem iGY | feszítve ē, | nos izé, | nízēk ity föl ē, | há látom, hogy vīrt | csöpöktetnek nekēm ide be jē. | Há osztá ugi | é aluttam továb, | é as sē tudom, hogy asz [!] mikor beszúrták aszt a | tūt, és mikor kivēttik, as sē tuttam. | Úgy aluttam mėg akkor. | És osztá másoccor, mikor főnisztem, akkor má kaptam aszt a tápszērt, | má akkor a vīr | becsurgot nekēm, és akkor kaptam aszt a imflúziját. | Há osztá ugi, | én a gyomromot simogattam, hoty fáj, de bizon nēm fájt nekēm, | as sē tuttam, hogy mi va rajta, | csak gondútam, hoGY | mėg vagyok opērávo, nos jó van, ugi? | Akkor harmannápjáro jön a szēsztricska | nos levēs a gyomromrú valamit, | az vót ēty homogzsák. | Nos mikor asz [‘aszt’] levētte, rúlam akkor érēsztem, hoGY | ēty kicsit ity föl | engett a gyomrom ē, | de fájni ēty szēmēt nēm fájt. | Opērácijó utá ēty szēm fájdolmōt nēm érēsztem, de inēkcijók azok foltony gyöttēk. | Nos osztá kérdēsztem a szēsztricskátú, hogy mīr kapom a inekcijót, asz monta, azír, | hogy nē érēzzek fájdalmat. | Osztá kérdēsztem, | valami negyednápjáro Makajitú, hoty „primár úr, | csunya vót a főkilēm?” mer | a izé, az a | rōngömpapir csak mutatott akkorát, mind ēgy rizsaszēm. | Nēm, mint a cukorborsó, akkorát. | Nos asz monygya, hoGY | ākkora vót fijam ē, | ākkora jē, | ijem főkil vót, nagyon csunya vót, asz monygya, | nehēz opērácijó vót, | mer ippen a gyomorszájná vót, | a gyomorszájná. | És, | ugi. . . mikor . . . é lefēkszēk, nos ēre az ódalámra fordüllok ē, | há nekēm it mindig ropog ē. | Hoty ki van nekēm it tódva, leváktok valamit innen, nos | ki van tódva, hogy nekēm az mindig ropoG? | Itt ēkēzd ropognyi, idájig ropog ē, mintha szítpattanna jē, és osztá | újra mėgi.

[Enni tud mindent?] Nēm. | Levēst, azd borzasztó keveset. Van úty, hogy egisz hétē sē tudok levēst ēnnyi. | Mēr ha ojan a leves, hoGY | a gyomrom bevēszi, aszt mēgēsžēm, fē tányír levēst. | De példájul vannak ojan levēsēk, hoGY | hát mēkkóstulom, ēty kánállu mēgēsžēm, | nēm köll, | mer a gyomrom nēm vēszi be, és nēm is ēhetēk. | Tésztafēlit | két kánállú, | marhahuslevest, aszt mēg ēggyátujján nēm tudom mēgēnnyi, | csibēhuslevest mēgēnnim, | de hám mēg nincsenek, van nekēm sok csibēm má, | de mēk csak ijenēk ē, mēg nēm lēhet levágnyi. | Monygyuk most má húst, aszt nēm tudok annyit mēgēnnyi, mint azelőtt. | Má opērácijó utá [!], akkor | mēgēttem ēgy nap három-níd darab húst is. | Éccerre nēm, csak ēccerre ēggyet. | De osztá mēgēhesztēm, ēGY | fél óra múva má ojan ēhes vótam, akkor mindig, izé, mėgin ēttem. | De há | mostan | nincs étvágyom a húsho sē, | igēn keveset tudok mēgēnnyi. |

[S meddig maradt a kórházban?] *Én* | *beméntem valami hetediké vaty hatodiká, | június hatodiká, | há tizenkettődikén opérátok, | s osztá még ot vótam tí [!]* | *tizenkét nap.* | *Akkor,* | *amin kivéttik, opérácijó után kivéttik tizedik nájáro* | *a várást nekém osztá, akkor ótá haza is engedtek.* | *Há, ugyi, minnyá nem tuttam dógoznyi,* | *Karcsi vót otho három hónapig ë,* | *as sütöt-főzött,* | *mer há,* | *há mēksütötte az a palacsintát is,* | *mēk há, ugyi, mindēhová emént, mer én nem tuttam, én ojany gyöngē vótam, hogy én nem tuttam, izé.* | *Galambokat szerzētt,* | *aszt ettem,* | *galamblevest,* | *galamphúst, ety kis sóskát, spēnótot | vagy ety tojást, de há akkor sē tuttam mindēnt mēgēnni. Monta ja primár hoty sok tejet igyak,* | *vaty sok kávéét igyak,* | *de | sē kávéét, sē tejet még májik sē tudok ennyi.* | *Én csak tēját iszok mindig,* | *csipketēját.* | *Csipketēját. Orosz tēja an nem jó nekēm,* | *mer attú ojany gyöngē a szívem, hogy az elgyöngíti a szívemēt.* |

Há. | *Há osztá csak azúte így vagyok ë,* | *dúgozgatok,* | *el is fáradok,* | *ótá,* | *azír | ledüllök ety kicsint,* | *eszembe jut valami, hoty há esz még mēk köl csinányi,* | *akkor má föl is kelék . . .*

Adatközlő: Patócs Ferencné Balódi Mária, földműves, háztartásbeli, 68 éves. A magnetofon-felvétel ideje 1962. június 24. Az átírás a központozásban a HSz.¹⁰-ot követi, a | a szünetet jelzi.

KÁZMÉR MIKLÓS

TARTALOM

Cikkek

<i>Gergely Piroska</i> : Módszertani észrevételek a személynevek szinkron vizsgálatához.	3
<i>Pavel Smoczyński</i> : Untersuchungen zu polnischen Familiennamen	17
<i>Kovács István</i> : „Az Landorfejírvár . . .” emlékirat és a Verancsics-Évkönyv zárt i-zése.	43
<i>É. Kiss Sándor</i> : Villongó	57
<i>Balogh László</i> : Szólások és szóláshasonlatok népies magyarázata Szamosszegről	59
<i>S. Varjú Anna</i> : Kömörő község földrajzi nevei	65
<i>Jakab László</i> : Penészlek földrajzi nevei.	79

Ismertetések, bírálatok

<i>Kálmán Béla</i> : A nevek világa. Ism. <i>Mikesy Sándor</i>	87
A magyar nyelv története és rendszere. Ism. <i>Kálmán Béla</i>	89
<i>Penavin Olga</i> : A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza. Ism. <i>Kálmán Béla</i>	91
<i>Győrffy György</i> : Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Ism. <i>Sebestyén Árpád</i>	92
Finn névtani munkákról. Ism. <i>A. Kövesi Magda</i>	94
<i>Leon Kaczmarek</i> : Nasze dziecko uczy się mowy. Ism. <i>Molnár István</i>	98

Nyelvjárási adatok

<i>Máté József</i> : Tájszavak Heves községből (3).	99
<i>Penavin Olga</i> : Kórógyi szójegyzék (3).	104
<i>Balogh László</i> : Szamosszegi szójegyzék (2)	108
<i>Balogh Lajos</i> : Nyelvjárási szövegek III. A dunántúli nyelvjárásterület északi része	117
<i>Kázmér Miklós</i> : Nyelvjárási szöveg a csallóközi Hodosból	133

Résumés

<i>B. P. Gergely</i> : Remarques méthodologiques dans l'examen synchrone des noms de personne	15
<i>P. Smoczyński</i> : Tanulmányok a lengyel vezetéknevek köréből	40
<i>I. Kovács</i> : L'itacisme dans les mémoires de „Az Landorfejírvár . . .” et dans les annales de Verancsics	55
<i>S. É. Kiss</i> : Villongó (Wörterklärung)	58
<i>L. Balogh</i> : Volkstümliche Erklärung einiger Redewendungen und Gleichnisse	64
<i>A. III. Варю</i> : Географические названия села Кемере	77
<i>L. Jakab</i> : Ortsnamen von Penészlek	85

Kossuth Lajos Tudományegyetem

A kiadásért felelős: Bognár Rezső

Felelős szerkesztő: Kálmán Béla

Műszaki és technikai szerkesztő: Sebestyén Árpád

A kézirat nyomdába érkezett: 1968. január hó. Megjelent: 1968. augusztus hó. Készült monó szedéssel, íves magasnyomással, az MSZ 5601—59 és az MSZ 5602—55 szabvány szerint. Példányszám: 700. Terjedelem 11,9 A/5 ív.

68.1494.66-12-2 Alföldi Nyomda, Debrecen